Mavi gözlü dev

ant

Zekeriya Sertel

NAZIM HİKMET VE SANATI

ANT YAYINLARI 22

Telif Hakkı :
ANT YAYINLARI

İlk Yayını :
ANT YAYINLARI
1968, İSTANBUL

İkinci Baskı :
ANT YAYINLARI
Mart 1971, İstanbul

Kapak :
İNCİ ÖZGÜDEN

Dizgi-Tertip :
YÜKSEL MATBAASI

Baskı :
EROĞLU MATBAASI

Zekeriya Sertel

MAVİ GÖZLÜ DEV

Nazım Hikmet ve Sanatı

ANT YAYINLARI
Cağaloğlu, Başmusahip Sok, 10/2 İSTANBUL

Ben bir insan,
Ben türk şairi Nazım Hikmet,
Ben tepeden tırnağa insan,
Tepeden tırnağa kavga
hasret ve ümitten ibaret.

Nazım Hikmet

Önsöz

Ben bu kitabı niçin yazdım?

Beni bu kitabı yazmağa zorlayan birkaç neden var.

Nazım Hikmet hayatının çoğunu hapiste ve dışarda geçirdi. Sağlığında şiirleri ve eserleri memlekette yayınlanamadı. Yeni kuşağa bağlı türk okuyucusu büyük şairi ancak ölümünden sonra tanımağa başladı. Nazım Hikmet'in adını bile o çok sevdiği bu dünyaya gözlerini kapadıktan sonra işitebildi. Oysa, Nazım Hikmet Türkiye'nin yetiştirdiği büyük dehalardan biridir. Şiir alanında Türkiye'de eşi yetişmemiştir. Ünü bütün dünyaya yayılan tek şairimiz de odur. Batı aleminde Türkiye'yi «Atatürk'ün memleketi» olarak tanırlar. Sosyalist alemde de Türkiye Nazım'ın adıyla tanınır. Sosyalist memleketlerde size sorarlar:

— Nerelisiniz? Hangi millettensiniz?

— Türkiye'den, dediniz mi, hemen tamamlarlar:

— Ha, şu Nazım Hikmet'in memleketinden.

Bu kadar büyük, bu derece ünlü bir şairi türk oku-

yucusuna tanıtmak bize düşen kutsal ödevlerden biridir. Çünkü Nazım Hikmet'i en yakından ve en iyi tanıyanlardan biri de benim.

Nazım Hikmet'i memlekete ve dünyaya ilk tanıtan «Bu dünyadan Nazım geçti» kitabıyla Vâlâ Nureddin oldu. Vâlâ, Nazım'ın en yakın dostu, en çok sevdiği arkadaşıydı. Nazım'ın şiirdeki büyük kabiliyetini ilk keşfeden de Vâlâ oldu. Onların çocuklukta başlayan arkadaşlıkları Nazım Hikmet memleketi bırakmak zorunda kaldığı tarihe kadar uzanır. Gençliklerinde ikisi de şairdiler. Gece gündüz hep beraberdiler. Fakat Vâlâ, Nazım'ın şiirdeki dehasını keşfettikten sonra artık şiir yazmağa cesaret edemedi. Ve ondan sonra bir daha da şiir yazmadı. Bu alanı ehline bıraktı.

Şu var ki, Vâlâ Nureddin, Nazım'ın sosyalist memleketlere geçtikten sonraki hayatını izleyemedi. O tarihten sonraki bütün bildikleri kulaktan kapmadır. Zaten o da kitabında Nazım'ın hayatının Türkiye'den ayrılıncaya kadarki kısmını anlatır ve orada bırakır. Nazım Hikmet'in sosyalist dünyasına geçtikten sonraki hayatını izlemek ve yakından tanımak fırsatı bana düştü.

Bence Nazım Hikmet'in hayatı en iyi şiirlerinden izlenebilir. Çünkü Nazım hayatındaki bütün olayları şiirlerinde yansıtır. Şahsi veya siyasi hiçbir olay yoktur ki onu Nazım'ın şiirlerinde bulmayalım. Bu sebeple ilk şiirinden son şiirine kadar bütün yazdıklarını niçin, ne vakit ve hangi etkiler altında yazdığını bulabiliriz. Şiirlerini okuyarak Nazım'ın hayatını açık bir kitap gibi okuyabiliriz.

Nazım yalnız şekle önem veren bir sanatçı değildi. Onca öz, şekil kadar ve belki de zaman zaman ondan da önemliydi. Nazım şiirlerini şiir yazmış olmak için değil, birşeyler söylemek için yazardı. Şekil, o sözü daha iyi söyliyebilmek, daha kuvvetli bir hale getirmek için

kullanılan bir araçtı. Bu bakımdan Nazım'ın şiirlerinde neyi ve niçin söylediğini bilmenin önemi vardır. Şiirlerinde her vakit yaşadığı tarihin ve kendi hayatının, o zamanki duygu ve düşüncelerinin izi vardır. Bu izi bulabilirsek, Nazım'ın niçin, ne vakit ve hangi etkiler altında yazdığını görür ve hem o şiiri, hem de Nazım'ı daha iyi anlamış oluruz.

İşte benim bu kitapta yapmağa çalıştığım şey budur. Çocukluğundan ölümüne kadar yazdığı şiirlerin bellibaşlılarını alıp, bunları Nazım'ın ne vakit, niçin ve hangi etkiler altında yazdığını anlatmak, böylece şiirleriyle Nazım'ın fikir ve duygu alemini belirtmek istiyorum.

●

Nazım'ın şiirleri üstüne vereceğimiz bilgi onun sanatındaki gelişmeyi de anlamamıza yardım edecektir. Nazım Hikmet bir devrim şairidir. Fakat ne de olsa hayatının çeşitli dönemlerinde çeşitli etkiler altında kalmıştır. Mesela kurtuluş savaşı sırasında Anadolu'ya geçtikten sonra köyü ve köylüyü ilk defa yakından görüp tanır. Bunun onun sanatı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Moskova'da Lenin döneminde bulunmuş ve o vakitki devrim havası içinde yoğrulmuştu. Şiirlerinde bunun da etkisi görülür. Memlekete döndükten sonraki hayatı, hapishane ve nihayet ihtiyari sürgün hayatı Nazım'ın sanat hayatında önemli izler bırakmıştır. Nazım, kendisinin de dediği gibi, «tepeden tırnağa sevda» idi. Bunu da şiirlerinde izlemek mümkündür. İşte bizim bu kitapta belirtmeğe çalışacağımız noktalar bunlardır.

Beni bu kitabı yazmağa zorlayan nedenlerden biri de şudur: Nazım Hikmet milletlerarası tanınan ve okunan bir şairdir. Nazım'ın şiirleri bütün medeni milletlerin dillerine çevrilmiştir. Fakat Nazım'ın hayatını yakın-

dan bilmeyen yabancıların onu ve onun şiirlerini anlamaları kolay değildir. Hatta Bulgaristan, Yugoslavya, Azerbaycan ve Arap memleketlerinde bile okuyucular Nazım'ı kolaylıkla anlıyamazlar. Bunu Azerbaycan'daki tecrübemle biliyorum. Nazım'ı anladıklarını sanan bazı Azerbaycan şairleri bile onu tam anlamış değillerdir. Çünkü Nazım'ın şiirindeki anlamı kavramakta zorluk çekmektedirler. İşte bütün bunları gözönünde bulundurarak yabancı okuyucuların Nazım Hikmet'i iyice anlamalarını kolaylaştırmak gerektiğini düşündüm ve biraz da bu düşünce ile bu eseri yazmağa çalıştım.

Okuyucularım kitabı okudukça, Nazım'ın sanat hayatının gözleri önünde yaprak yaprak açıldığını görecek ve umarım ki, benim bu çabamın yersiz olmadığına hükmedecektir.

MAVİ GÖZLÜ DEV

1 Dindar Nazım Hikmet

■ *Nazım'ın Ailesi*

Nazım Hikmet 1902 yılında Selanik'te doğdu. Babası Hikmet Bey, kısa boylu, yumuşak, sevimli ve babacan bir adamdı. İttihatçılar zamanında bir süre dışişleri bakanlığına bağlı olarak Almanya'da konsolosluk etmiş, mütareke döneminde İstanbul'da Matbuat Müdürlüğü yapmıştı. Sonra devlet memurluğundan çekilerek özel teşebbüse geçti, birkaç başarısız denemeden sonra Kadıköy'de Süreyya Paşa sinemasına müdür oldu. Ölünceye kadar da bu işte çalıştı. Ben Hikmet Beyi, ilk defa, İstanbul'da Matbuat Müdürüyken tanımıştım. İstanbul'un emperyalist işgali altında bulunduğu kara günlerdi. Ben «*Büyük Mecmua*» adında bir dergi çıkarmak istiyordum. Derginin çıkabilmesi için hükümetten müsaade almak gerekirdi. Bu müsaadeyi almak için matbuat müdürlüğüne gitmiştim. Hikmet Bey beni nezaketle karşıladı. Karşısına oturttu. Baştan aşağı şöyle bir süzdü beni. Sonra gençliğime acır gibi bir eda ile, «*Be oğlum,*» dedi «*Bu devirde böyle bir*

zamanda dergi çıkarılır mı? Başını belaya mı sokmak istiyorsun?»

Bana mecmua çıkarmakla atılacağım tehlikeyi anlatmak istedi.

«Ne yapalım Hikmet Bey, dedim. *Susalım mı?»*

Aradan yıllar geçti. Süreyya Paşa sinemasında müdür iken kendisiyle dost olmuştum. Çok candan bir adamdı.

Nazım babasını çok severdi. Hikmet Bey'in babası Nazım Paşa idi. Nazım Paşa birçok yerlerde valilik etmiş, kültürlü, şair tabiatlı bir adamdı.

Nazım'ın annesi Celile Hanım, Nazım'ın deyimiyle, dünya güzeli bir kadındı. Kadıköy'de ve İstanbul'da güzelliğiyle ün salmıştı. Aile bakımından memlekete birçok büyük adamlar, şairler, komutanlar, askerler yetiştirmiş bir soya bağlıydı. Nazım'ın erkekli kadınlı bütün ailesi güzel insanlardı.

Ne var ki Hikmet Beyle Celile Hanımın evlilik hayatları uzun sürmedi. Nazım ve Samiye adında iki çocukları olduktan sonra ayrıldılar. Celile Hanım resim tahsil etmek vesilesiyle Paris'e gitti. Çocuklar dedeleri Nazım Paşa'nın evine sığındılar. Nazım Hikmet, hemen de bütün çocukluğunu Nazım Paşa'nın evinde geçirdi. Onun terbiyesiyle yetişti. Nazım Hikmet bir paşazade gibi büyüdü ve bütün hayatında bu paşazade olmanın acısını çekti. Paşazade olmaktan kurtulmak için de yapmadığını bırakmadı.

Nazım'ın babası da, annesi de dindar insanlar değillerdi. Nazım onlardan hiçbir din terbiyesi almamıştı. Ama dedesi Nazım Paşa dindar adamdı. Ve mevlevi tarikatına bağlıydı. Mevlevilik islam dinine musikiyi ve raksı getiren ilerici bir tarikattı. Tarikatın kurucusu Mevlana Celaleddini Rumi, doğunun tanınmış büyük şair ve filozofu idi. Bu sebeple mevleviliğin kendine göre bir felsefe ve sanat görüşü vardı. Nazım Hikmet Konya'da Na-

zım Paşa'nın yanında bulunduğu zaman, bir gencin, hele Nazım gibi hayali zengin bir gencin mevlevi tarikatının etkisinden kurtulmasına imkan yoktu. Ne de olsa çevresinde olup bitenler onun taze ruhunda derin izler bırakıyordu.

■ *İlk Şiirleri ve Din Etkisi*

Nazım'ın evde aldığı din telkinine mektepteki din terbiyesini de eklemek gerek. Onun yaşadığı devirde bir türk çocuğunun dinin etkisinden kurtulmasına hemen de imkan yoktu. Din, hayatın her koluna dalbudak salmıştı. Evde, okulda, hayatta bütün hareketlerimizi din idare ederdi. Hükümet bile dini bir nitelik taşırdı. Nazım Hikmet, «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim*» romanında çocukluğunda aldığı bu din telkinini şöyle anlatır:

«*Yatılı okuldan çıktıktan sonra -orda namaz ve oruç zorunlu idi- namazı da orucu da bıraktım. Kuranı da hiçbir zaman doğru dürüst okuyamadım. Esresi, üstünü, şeddesi yardım edeceğine hep şaşırttı beni. Ama dindardım. Daha doğrusu allahın varol*
mıştım.»

Nazım Hikmet'in çocukluk ve ilk gençlik hayatında yazdığı şiirlerinde iki özellik görülür:

Birincisi, doğrudan doğruya hece vezniyle şiir yazmağa başlamış olmasıdır. Onun hayatında dedesi Nazım Paşa'nın önemli bir yeri vardır. Nazım Paşa şairdir. Ve şiirlerini aruz vezninde yazmaktadır. Ne var ki Nazım Hikmet zamanının çocuğudur. O şiir yazmağa başladığı zaman Türkiye'de aruz vezni artık bir kenara atılmıştır, günün genç şairleri yalnız hece vezniyle şiir yazar olmuşlardır. Ziya Gökalp'in 910'da Selanik'te «*Genç kalemler*» ile açtığı akım bütün şair ve aydınları sarıvermişti.

Bu akım halka yönelmeyi, halkın dilini kullanmayı, şiirde halkın kullandığı vezni seçmeyi gerektiriyordu. Aruz türk dilinin nazmı değildi. Türk şairi duygularını ve fikirlerini hece vezninde ifade etmeliydi. O zamanın bütün gençleri, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Celal Sahir v.b. hep hece vezniyle yazıyorlardı. Nazım da bu akımdan kurtulamazdı. Onun için o da ilk şiirlerini hece vezninde yazmıştı.

İkincisi, din etkisiydi. Bu çağda yazdığı şiirlerin hemen hepsinde bu din etkisini bulmak mümkündür.

Nazım Hikmet, çocukluğunda hangi etkiler altında ilk şiirlerini yazdığını şöyle anlatır:

«Hatırlamaya çalışayım. İstanbul'da idik. Büyük babam şairdi. Amma şiirlerini hâlâ anlamam. Dilini, Osmanlı dediğimiz yüzde 75'i arapça ve farsça sözlerle ve arap, fars gramer kaidelerine uygun bir türkçe ile yazardı. Bunlar didaktik, dogmatik, dini şiirlerdi. Anlamıyordum onları. Ama ben şair bir büyük babanın torunuydum. Anam fransızcayı çok iyi bilirdi, ama osmanlıcayı bilmezdi. Benim gibi.

«Büyük babam, Mevlevi Nazım Paşa şairdi, anam Lamartin'e bayılırdı. Evimizde babamın edebiyatta bilgisizliğine bakmaksızın, şiir baş köşedeydi.

«Karşımızdaki evde yangın çıktı. Yangını ilk görüşüm. Şaştım. Korktum. Büyük babam, yangın bize atlamasın diye, pencereden kuranı tuttu karşıdaki alevlere. Yangın söndü. Kuran gücüyle, hatta itfaiye gücüyle de değil. Ama yaktığı evi kül ederek söndü kendiliğinden. Ve ben bir saat sonra ilk şiirimi yazdım. YANGIN. Vezni büyük babamın yüksek sesle okuduğu aruzla yazılmış şiirlerinden kulağımda kalan ses taklitleriyle yapılmıştı. Yani ne aruzdu, ne heceydi. Serbest vezindense haberim yoktu. Uydurmaydı. Dili de öyle Osmanlıca taklidiydi. Konusu ise şu:

Yanıyor, yanıyor,
Müthiş tarrakalar,
Çekiyor ağuşuna bu advi beşer,
Haneler, fakirler, yetimler.

«Şimdi bunları yazarken birşeyin farkına vardım. Büyük babamdan çok Edebiyatı Cedide'nin, Fikret'in mesela, etkisindeymişim. Neden? Bilmiyorum. Belki de hiç şiir sevmiyen, ama Tevfik Fikret'i -o da bir çeşit osmanlıcayla yazardı- iki kere yüksek sesle yanımda okuyan babamın yüzünden mi? Belki de...

«İkinci şiiri 14 yaşında yazdım, sanırsam. Birinci dünya savaşı içinde idik. Dayım «*Çanakkale*»de şehit olmuştu. Savaş için bir şiir yazdım. Ne tuhaf. Yazdığımı çok iyi biliyorum da, hatta, artık Osmanlıca ile değil, okulda okuduğumuz şair *Mehmet Emin*'in takır tukur, ama arapçası az türkçesi ile yazdığımı biliyorum da, tek satırı aklımda değil.

«Sonra üçüncü şiirimi 16 yaşında yazdım galiba. Büyük bir türk şairi, türk şiirine o devir için yeni bir şiir dili ve anlayışı getiren Yahya Kemal, anama sevdalıydı sanırsam. Evde şiirlerini okurdu anama. Bahriye Mektebi'nde tarih öğretmeniydi şair. Kızkardeşimin kedisi üstüneydi yazdığım şiir. Yahya Kemal'e gösterdim. Kediyi de görmek istedi. Ve şiirimde anlattığım kediyi, gördüğü kediye o kadar benzetmedi ki, bana,

«— *Sen bu pis uyuz kediyi böyle övmesini biliyorsun, şair olacaksın,*» dedi.

«17 yaşımda galiba ilk şiirim basıldı. Yani *Serviliklerde*, yani mezarlıklarda ağlayan, hayatında sevmiş ölüler üstüne idi. Yahya Kemal düzeltmişti birçok yerini.

«Sonra kızlara tutuldum. Şiir yazdım. Sonra Antant devletleri İstanbul'u işgal etti. Onlara karşı ve Anadolu savaşını tutan şiirler yazdım. Vicdan nedir, namus nedir, fa-

lan diye düşündüm, şiirler yazdım. Ama artık dilim temizce idi. Ve hece vezniyle de doğru dürüst kafiyelerle yazmasını da öğrenmiştim.»

İşte ilk şiiri:

SERVİLİKLERDE

Bir inilti duydum serviliklerde
Dedim, burada da ağlıyan var mı?
Yoksa tek başına bu kuytu yerde
Eski bir sevgiyi anan rüzgar mı?

Gözlere inerken siyah örtüler
Umarım ki artık ölenler güler.
Yoksa hayatında sevmiş ölüler
Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı?

Servi ağacı bizde mezarlıkların süsüdür. Servi deyince akla hemen mezarlık gelir. Hele İstanbul'da yaşayıp da Üsküdar'daki Karaahmet Mezarlığını görenlerin ruhlarında servi, karanlık ve korkulu bir rüya gibidir. Nazım burdan geçerken vaktinden önce ölen bir sevgilinin iniltisini işitir gibi olmuştur. Oradan geçip de bu iniltiyi işitmiyen yok gibidir.

Nazım Hikmet bu şiiri yazdıktan sonra kağıdını buruşturup bir tarafa atmış, neden sonra annesi evi derleyip toplarken yerde kağıt parçasını bulmuş. Okuyunca Nazım'a ait birşey olduğunu anlamış ve o zamanki sevgilisi büyük Türk şairi Yahya Kemal'e vermiş. Yahya Kemal de şiirin ötesini berisini biraz düzelttikten sonra bastırmak üzere bir dergiye göndermiş ve bu şiir böylece ilk defa dünya yüzü görmüş.

■ *«Mevlana» Şiirinin Hikayesi*

Nazım'ın büyük babası Nazım Paşa Konya'da Vali iken Nazım da orada yaşıyordu. Nazım Paşa mevlevi oldu-

ğu için akşamları ve cuma günleri mevleviler Paşa'nın evinde toplanır, Mesnevi'den şiirler okur, mevlevi felsefesi üstüne konuşmalar yaparlardı. Nazım ister istemez bu toplantılarda bulunur, gördüklerini ve işittiklerini bir plak gibi zaptederdi. Özellikle mevlevihaneye gidip mevlevilerin zikr ve ayinlerini seyretmeğe bayılırdı. Mevlevi ayinleri pek çekici ve meraklı olurdu. Mevleviler uzun bir külah, etekleri geniş kenarlı cübbeler giyerlerdi. Musikiye ayak uydurarak raksa başladılar mı durmadan döner dönerlerdi. Bu dönüş ahenkli ve dalgalı hareketlerle yapılır, döndükçe etekler uçar, bir tür bale manzarası alırdı. Nazım bu mevlevi ayinini «*Değirmen Beygiri*» başlıklı bir şiirde tasvir eder:

Döneriz hep döneriz
Aynı yerde başlarız, aynı yerde sönerlz
Deriz ki ilerledik, aynı yolda geçilen
Bu ebedi zulmette bir seraptır seçilen

Mevleviler aruz vezniyle şiir yazarlardı. Mevlevi ruhunun hece vezniyle bu derece kuvvetle ifade edilişi ilk defa oluyordu. Bu şiirde mevlevi felsefesinden kırıntılar da vardır. Fakat Nazım mevlevi felsefesini daha çok «*Mevlana*» başlıklı şiirinde vermiştir. O vakit Nazım Hikmet 15 yaşındaydı. Oysa «*Mevlana*» şiiri mevleviliğin felsefesi görüşünü usta bir şair ve filozofa yakışır bir kuvvetle ifade etmiştir. Mevlana allaha aşkla varılacağını söyler. Nazım bunu tekke diliyle ve çok kuvvetli olarak verir:

MEVLÂNA

Sararken alnımı yokluğun tacı
Gönülden silindi neşeyle acı.
Kalbe muhabbette buldum ilâcı,
Ben de müridinim işte, Mevlâna.

Ebede sed çeken zulmeti deldim,
Aşkı içten duydum, arşa yükseldim
Kalbten temizlendim, huzura geldim,
Ben de müridinim işte, Mevlâna.

Mehmet Nazım

Vâlâ Nureddin, «*Bu Dünyadan Nazım Geçti*» adlı eserinde bu şiirin hikayesini şöyle anlatıyor:

«Delikanlılık çağına ulaşmış Nazım Hikmet, o gün arkadaş bulup tek kale futbol oynayamadığı için, duvara şüt çeker dururmuş. Dedesi, eski Konya Valisi şair Nazım Paşa'nın yaşıtı ve kafadarı emekliler ve tarikat arkadaşı mevleviler kameriye altında oturmuş, konuşurlarmış.

«Nazım, topu, arasıra kameriyeye doğru kaçtığından, almağa gidermiş. Bir seferinde kulağına tuhaf bir konuşma çarpmış. Misafirler dedesine diyorlarmış ki:

«— *Niçin gizlersiniz, Paşa hazretleri? Bu şiiri sizden başka hangi mevlevi yazabilir?*

«— *Emin olunuz, ben yazmadım.*

«— *İmzası da Mehmet Nazım.*

«— *Aynı isimde başka biri de bulunabilir.*

«— *Tevazu göstermeyiniz, böyle bir nefise efendimizin kaleminden çıkmadıysa kimin eseridir acaba? Mecmua henüz basılmış, okur okumaz toplanıp arzı tebrikat için mübarek ellerinizden öpmeğe geldik. Nurola.*

«Paşa ısrar etmiş:

«— *Bu şiir hece vezniyledir. Ben aruz kullanırım. Maamafih merak ettim. Bir kere daha okuyunuz da dinliyelim.*

«Şiiri baştan itibaren okumağa başlamışlar. Nazım Hikmet artık dayanamayıp kucağında futbolu, çilli yüzü kıpkırmızı, lavanta çiçeklerinin ve süs bitkilerinin arasından başını kaldırıp heyecanla manzumenin arkasını getirmiş:

Ebede set çeken zulmeti deldim
Aşkı içten duydum, arşa yükseldim
Kalbten temizlendim, huzura geldim,
Ben de müridinim, işte Mevlâna.

«Misafirler kaç yönden şaşırmış. Evvela kameriyenin hemen oracığında çiçekler arasından çatallaşmış bir çocuk sesinin duyuluşuna... Fakat asıl yeni basılıp o gün satınalınmış olan bir mecmuadaki şiiri torun Nazım'ın ezberlemiş bulunuşuna.

«İçlerinden biri kurnaz kurnaz gülmüş.

«— *Sübut buldu efendim. Demek ki, hafid küçük bey eseri alinizi evrakınız meyanında görüp hafızasına nakl eyleyivermiş.*

«Bir taraftan Paşa itirazlarına devam ederken, öbür yandan Nazım Hikmet haykırır dururmuş:

«— *Benim de ismim dedeminki gibi Mehmet Nazım. Bahçede oynarken konuştuklarınızı dinliyordum. 'Mevlevi şiirleri yazıyorum. Mecmuaya gönderdim. Basmışlar işte. «Dergah» mecmuasında başka şiirlerim de basıldı. Basılacak tabii. Kitaplarım da çıkacak tabii.*

«Misafirler şaşırıp kalmışlar. Kalkıp saygıyla Nazım'ı alnından öpmüşler. Büyük babası da dayanamamış, torununu kucaklamış ve alıp elini öpmüş.»

Nazım Hikmet'in Mevlana ile ilgisi bu kadarla kalmıyor. Yıllar sonra Bursa hapishanesinde rubailer yazarken Vâlâ Nureddin'e gönderdiği 945 Ekim tarihli mektubunda diyor ki:

«Görüyorsunuz ya polemiği ve kavgayı Hazreti Mevlana'ya kadar götürmüşüm. «*Sureti hemi zillest*» diye başlıyan ve dünyanın bir hayalden ve gölgeden ibaret olduğunu söyleyen bir rübaisi vardır. Benimkisi yüzlerce yıl sonra hazrete cevap:

Bir gerçek âlemdi gördüğün, ey Celâleddin, heyulâ filân değil,
Uçsuz bucaksız ve yaratılmadı ve ressamı illeti-ulâ filân değil,
Ve senin kızgın etinden kalan rübailerin en muhteşemi;
«Sureti hemi zillest» falan diye başlayan değil...

Nazım Hikmet'in 920 tarihine kadar yazdığı şiirlerde hep bu din etkisi görülür. Örneğin bunlardan biri «*Ağa Camii*» başlığını taşır. Bu cami İstanbul'da Beyoğlu'nda, Caddeyi Kebir üstünde etrafı duvarla çevrilmiş küçük bir mescittir. Unutulmuş hazin bir hali vardır.

Çevresi pisliklerle doludur. Etrafını meyhaneler, kârhaneler, kumarhaneler sarmıştır. Bütün günahlar, kumar, içki, fuhuş, hırsızlık, cinayet hep bu mahallede işlenir. Bu küçücük cami pislik ortasında çamura düşmüş bir pılanta gibidir. Camiin bu hali Nazım Hikmet'in içine işlemiştir. Duygusunu şu şiirle ifade etmiştir:

AĞA CAMII

Havsalam almıyordu bu hazin hâli önce,
Ah, ey zavallı mâbet, seni böyle görünce
Dertli bir çocuk gibi imanıma bağlandım,
Allahımın ismini daha çok candan andım.
Ne kadar yabancısın böyle sokaklarda sen!
Böyle sokaklarda, ki anası canverirken
Işıklı kahvelerde kendi öz evlâdı var;
Böyle sokaklarda ki çamurlu kaldırımlar
En kirlenmiş bayrağın taşıyor gölgesini.
Üstünde aşifteler yükseltiyor sesini...
Burda bütün gözleri bir siyah el bağlıyor;
Yalnız senin göğsünde büyük ruhum ağlıyor!

Aynı yıllar içinde din kokusu sezilen şiirlerden birkaç örnek daha verebiliriz:

İSTANBUL'UN FETHİ

İslamın beklediği en şerefli gündür bu
Rum, Konstantiniyesi oldu İstanbul
Cihana karşı koyan bir ordunun sahibi
Türkün genç padişahı, bir gök yarılır gibi
Girdi «Eğri Kapu»dan bir atının üstünde
Fethetti İstanbul'u sekiz hafta üç günde
O ne mutlu, mübarek kuluymuş allahın

.....

Bir başka örnek:

«DELİNİN İKİNCİ DUASI»

Ben şimdiden ağlarken yalnız geçen bir güne
Yığılır da seneler senelerin üstüne
Kaparsa gözlerini bütün sevgililerim
Kalmazsa yeryüzünde dayanacak bir yerim
«Yarabbi, ben ölmeden sen beni öldür» derim.
Ne olur büyüklüğün bir teselli yaratsa
Eğer ölüm bir ceza, hayat bir mükafatsa
Bütün sevdiklerimden daha çoktur günahım
Bir isyana dönmeden şimdi yalvaran ahım
İlkönce beni öldür, beni öldür allahım.

■ *Uyanış*

1920'den sonra Nazım Hikmet'te bir uyanma, bir tereddüt, bir düşünme devri başlıyor.

«Bir gün, diyor, «allahın varlığı yokluğu değil de, dindar adamın tanrıdan mükafat beklediği için, cennete girmek için, ölümsüz bir hayata kavuşmak için sevap iş-

lediğini ve cezadan, cehennemden korktuğu için günahtan kaçtığını düşündüm. Dindar adamın bu hürriyetsizliği, bu bencilliği, hiç dindar olmamışım gibi, şaşırttı beni. Ahmet (Nazım) o gün bugündür bütün işlerini mükafat kaygusuyla ceza korkusunun dışında yapmağa çalıştı. Yakamı tanrının elinden kolayca sıyırmamın nedenlerinden biri de Anadolu din adamını işinin üstünde görüp tanımamdır. Bu adam ne mevlevi dedeme, ne de yatılı okulda din bilgisi öğreten kıravatlı, pensneli hocamıza, hatta ne de bizim Üsküdar'daki mahalle camisinin nüktesever imamına benziyor. Bu adam masallardaki ejderha gibi çeşmenin önüne oturup suyunu kesmiştir. Yanında cahilliğin, batıl itikatların, ikiyüzlülüğün, hoşgörmezliğin karanlık bir terörün sancağı dalgalanıyordu.»(*)

Bununla birlikte Nazım'da kara kuvvete karşı isyanın çok daha önceleri başlamış olduğu görülür. Anadolu'ya geçip orada yobazların kara saltanatını görmeden önce de kara kuvvetin halkı nasıl karanlığa sürüklediğini görmüş ve daha 17 yaşındayken şu şiiri yazmıştır:

KARA KUVVET

Asırlar vardır ki, bu memleketin,
en sade, en temiz gönüllerine,
Göklerin ezeli nuru yerine,
Zulmeti s

Asırlardan beri bu kara kuvvet,
bir yara ki ruhumuzda kanıyor,
susuz bir kurt gibi homurdanıyor,
bir nura koşarsa eğer memleket.

Bu kara kuvvetin kara elleri,
böyle sarılırken boğazımıza,
gönüllerimizde biz bu hırsıza,
hâlâ veriyoruz en kudsi yeri.

(*) «Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim.» N. H.

Nankördür imanlı gönüller bütün,
şükranla secdeye varmazsa eğer,
gençliğin nurunu çalan bu eller,
hırsız eli gibi kesildiği gün!

Sanat dozu zayıf olan bu şiirde Nazım ilk defa kara kuvvetle kavgaya girişiyor. Dine değil, gericiliğe, halkı din namına sömüren ve bu memleketin yüzyıllardan beri geride kalmasına sebep olan hocalara, yobazlara çatıyor. Bunların göklerin ezeli nuru yerine zulmeti getirmelerinden şikayet ediyor. Daha o yaşta memleketin bütün ilerici hamlelerini kıran, halkı karanlıkta tutmağa çalışan gerici kuvveti veriyor. Bu şiir ilerde Nazım'ın devrimci hareketlerinin de bir müjdecisi sayılabilir. Fakat henüz bu işin tam bilincine varmış değildir. Ancak Anadolu'ya geçtikten ve orada yobazların din namına halkı nasıl sömürdüklerini gördükten sonra bütün heyecanıyla isyan eder ve artık yalnız kara kuvvete değil, onun dayandığı dine ve kutsal kitaba da hücuma geçer.

1921'de yazdığı «*Meşin Kaplı Kitap*» bu bakımdan onun hayatında bir dönüm noktası sayılabilir. Zaten ilerde de bütün ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, Anadolu Nazım'da büyük değişiklikler yapmış, onu hülyadan kurtararak realizme getirmiş ve bilince ulaştırmıştır.

MEŞİN KAPLI KİTAP
(Kitab-ı Mukaddes)

Yaldızlı meşin kabı
Parçalanmış kitabı,
Ay altında dün gece
Deli bir derviş gibi,
Mumu sönmüş, rahlesi devrilmiş gibi,
Okudum saatlerce...

Yaldızlı meşin kabın
Parçalanmış koynunda uyuklayan kitabın,
Çevirdikçe küf kokan her sarı yaprağını,
Sandım ki eşiyorum mezar toprağını.
İnce el yazıları canlandı birer birer
Masallarda çizilen yüzleri gösterdiler:
İblis bir yılan oldu, Adem Havva'ya kandı,
Kardeşini öldüren lanetli ruhu gördüm.
Koca tahta bir gemi ummanlarda çalkandı,
Ufuklardan güvercin bekliyen Nuh'u gördüm.
İsmail'in topuğu kumdan çıkardı zemzem.
Tur-i Sinada Musa kaldırdı kollarını.
Asasını vurunca yarıldı! Bahri Kulzem
Buldu Beni İsrail Kudüsün yollarını.
Zekeriya zikrini,
Bir sonsuz aha verdi,
Doğdu İsa, bikrini
Meryem Allaha verdi.
Kureyşi Muhammede kucak açtı Medine.
Bir ateş mezar oldu, Kerbela Hüseyine...
Sayfalar döndükçe bunlar hep birer birer
Doğrulup devrildiler.
Ay battı güneş doğdu,
Kalbimde ateş doğdu.
Yaldızlı meşin kabı
Parçalanmış kitabı
Varsın gömülsün diye bir ebedi uykuya,
Attım kör bir kuyuya...

Yazık yazık bize ki asırlarca aldandık!
Karanlıkta çizilen izleri görmek için
Görüp yüzsürmek için
Yazık, yazık bize ki bir çırağ gibi yandık...
Ne gökten necat geldi, ne bir parça merhamet.

Çalışan esirlere Musa, İsa, Muhammed
Sade bir satır dua, bir tütsü buhur verdi,
Masal cennetlerinin yollarını gösterdi.
Ne beş vaktin ezanı, ne Anjelüs çanları
Zincirinden kurtardı yoksul çalışanları.
Yine biz köleleriz, efendilerimiz var,
Yine her melun taşı yosunlanmış bir duvar,
Esir, efendi diye koymuş da adlarını
İki bahta ayırmış arzın evlatlarını.
Efendi işletiyor, esir işliyor yine
Yine efendilerin gümüşlü sofrasından
Kar gibi ekmeğinden, şarap dolu tasından
Kırıntı artık bile düşmüyor işliyene.
Yine biz esir geçen her günün akşamında
Eve sade bir lokma ekmek getiriyoruz.
Yine yağmur inlerken evimizin damında,
Isınabilmek için güneşi bekler gibi
Birbirine sokulan hasta köpekler gibi
Yırtık yorganımızın altında titriyoruz.
Çiftimiz, balyozumuz, sonsuz çalışmamızla,
Asırlardır bağrında inliyen kazmamızla,
Heyecana geldi de kara toprağın kalbi,
Kendini teslim eden taze bir kadın gibi
Çiçeklerle donandı dünya isimli ağaç.
Biz bu ağacımızın dibinde ölürken aç,
Efendiler gösterip sırıtan dişlerini,
Birer birer topluyor bütün yemişlerini...

Efendiler, ağalar, evliyalar, keşişler
Ebedi karanlığın boğulsun kollarında,
Artık temiz ruhların aydınlık yollarında
Sade bir din, bir kanun, bir hak:
İşliyen - dişler...

Nazım'ın bu şiiri iki bölüme ayrılır. Birinci bölümde

Nazım din etkisinden bütünüyle kurtulup Kuranın halkı uyutan inanılmaz masallarla dolu olduğunu ve yüzyıllardan beri bu masallarla avunan insanların aldandıklarını belirtip mukaddes kitabı bir daha çıkmamak üzere kör bir kuyuya atar, yani artık dine veda eder.

İkinci bölümde Nazım'ı yeni bir felsefenin, yeni bir dünya görüşünün şairi olarak görüyoruz. Nazım ilk defa insanların zengin ve fakir, ezen ve ezilen, işliyen ve işleten iki sınıfa ayrıldığını anlatıyor. Böylece ilk defa inanç ve görüşlerinde marksist görüşe vardığını görüyoruz. Devrimci Nazım'ı ilk defa bu şiiriyle tanıtıyoruz:

Artık temiz ruhların aydınlık yollarında
Sade bir din, bir kanun, bir hak:
İşliyen - dişler...

Artık Nazım yeni bir toplum arıyor. Öyle bir toplum ki orada bu sınıf ayrılıkları olmayacak. Efendiler, ağalar, keşişler ebedi karanlıkta boğulacak, insanlar aydınlığa kavuşacak.

Nazım'ın o tarihten sonraki hayatı hep bu çizgi üzerinde gelişmiştir.

2 Aşık Nazım Hikmet

«Sevdayım tepeden tırnağa»
N. H.

Bütün ömrü boyunca sevmiş ve sevilmiştir Nazım Hikmet. Fakat Nazım bir aşk şairi değildi. Adem ile Havva'dan beri bütün şairleri kendisine boyun eğdiren aşk, Nazım'ın sanat hayatına hakim olamamıştı. Doğu milletleri şairlerinin geleneksel gül bülbül konuları ona birşey söylemiyordu. Çünkü Nazım bir devrim şairiydi.

PROMETE, PİPOMUZ, GÜL, BÜLBÜL V.S.

Kalbimizin ensesinde kıvrılan
yağlı uzun saçlarımız yok
Güle, bülbüle, ruha, mehtaba, falan filan
karnımız tok.
Ve şimdilik
gönül işlerine vermiyoruz metelik...
Sen bize hiç korkmadan
emanet et karını.

Biz
Prometenin çığlıklarını
doldurup pipomuza
kaba kıyım tütün gibi içiyoruz.
Yangın kulesiyle verip
omuz omuza
ufuklarda kızaran gözleri seçiyoruz.

Fakat o da her insan gibi sevmiş ve sevilmişti. Hayatının her olayını olduğu gibi, aşklarını da şiire dökmekten kurtulamamıştı. Bu aşk şiirleri hayatının çeşitli aşamalarında çeşitli biçimler alır.

Onun ilk gençlik şiirleri aşk şiirleridir. Daha 15 yaşında iken ilk yazdığı şiirlerinden biri Sabiha adındaki ilk sevgilisi içindi. Bu kadın Nazım'dan yaşlıydı. Fakat güzel kara gözleri vardı ve Nazım onun bu kara gözlerine vurulmuştu. Yazdığı şiir de bu gözlere aitti.

Gözleri siyah kadın o kadar güzelsin ki
Çok sevdiğim başına yemin ediyorum ben,
Koyu bir çiçek gibi gözlerin kapanırken
Bir dakika göğsünün üzerinde olsaydım
Ömrümü bir yudumda ellerinden içerdim
Gözleri siyah kadın o kadar güzelsin ki.

Bu sevda uzun sürmüyor, çünkü kadın ansızın ortadan kayboluveriyor. Sabiha Hanım vali kızıdır. Nazım'a haber vermeden babasıyla birlikte bilinmez yerlere göçüvermiştir. Bu habersiz ortadan kaybolma Nazım'ı kızdırıyor ve şu şiirle ondan intikam almıya çalışıyor:

HERKES GİBİ

Gönlümle başbaşa düşündüm demin,
Artık bir sihirsiz nefes gibisin,
Şimdi ta içinde bomboş kalbimin
Akisleri sönen bir ses gibisin.

Maziye karıştıp sevda yeminim,
Bir anda unuttum seni eminim.
Kalbimde kalbine yok bile kinim;
Bence artık sen de herkes gibisin.

O tarihlerde yalnız Kadıköy'de değil, bütün İstanbul'da güzellikleriyle ün salmış iki kızkardeş vardı. Biri sarışın, biri esmer iki dünya güzeli. Birinin adı Seniha, ötekininki Azize. Birbirinden güzel olan bu iki kızkardeş o vaktin delikanlılarını delidivane ediyordu.

O vakitler kızlarla erkekler kolayca buluşamazlardı. Harem ve çarşaf iki cinsi birbirinden ayırıyordu. Kadıköy'ün iki gezinti yeri vardı. Moda, Yoğurtçuçayırı. Akşam üzerleri kız erkek gençler bu meydanlarda aşağı yukarı dolaşır, karşıdan karşıya birbirlerine işaret vererek anlaşırlardı. Bu iki güzel kızkardeş bu gezinti yerlerine araba içinde gelirlerdi. İşte Nazım, Azize'yi bu meydanlardan birinde tanımıştı. Azize uzunca boylu, mat renkli, kara gözlü, olağanüstü güzel bir kız idi. Görüp de vurulmamak mümkün değildi. Ben Azize'yi 940'da kızkardeşinin evinde tanımıştım. Hâlâ güzeldi. Hâlâ bir erkeği baştan çıkarabilecek kadar sevimli ve canlı idi. Nazım o vakit 17 yaşında bir delikanlı idi. Nazım Hikmet ikinci aşk şiirini bu kız için yazmıştır:

AZİZE

Bir ilahi gibi içten duyulur
Seven gönüllere âşina sesin,
Başında halenur, gözlerinde nur,
Sevda mabedinde bir azizesin.

Sihrinle dolarken boş muhayyilem
Gözlerinle telkin edilen dinin
Kitabı ne kadar olsa da elem
En zâhit kuluyum ben mabedinin.

Rüyaya daldıran şarabını sun.
Önünde gönlümde gelirken dize
Şu yanan alnıma bir kere dokun
Azize, gözleri nurdan Azize!

Azize de Nazım'ın hayatında kısa bir süre rol oynıyabildi. Sonra bir İsviçre'liyle evlenip Avrupa'ya gitti ve ölünceye kadar İsviçre'de kaldı.

Bu arada Nazım Hikmet gelip geçici aşk maceralarına tutularak ufak tefek birkaç aşk şiiri daha yazdı. Ve bunlar dergilerde yayınlandı. Bunların içinde, o zamanın anlayışına göre güzel olanlar da vardır. Mesela 15 yaşındayken yazdığı şu şiir:

SULARI SOĞUK PINAR

Suları soğuk pınar,
Suları soğuk pınar,
Ateşten dudaklarını
Göğsüne koydu da yar
Sen neden ısınmadın,
Sen neden ısınmadın?

Yahut yine 15 yaşındayken yazdığı şu şiir:

GÖLGESİ

Ağlasa da gizliyor gözlerinin yaşını;
Bir kere eğemedim bu kadının başını.
Kaç kere sürükledi gururumu ölüme
Fırtınalar yaratan benim coşkun gönlüme.
Cevapları o kadar heyecansız ki onun,
Kaç kere iman ettim, hiçliğine ruhunun.
Kaç kere hissettim ki, yine bu gece gibi
Güzelliğin önünde, dolup, çarpmadı kalbi.
Ne mehtabın aksine yelken açan bir sandal,
Ne de ayaklarında kırılan ince bir dal

Onun taştan kalbini sevdaya koşturmuyor.
Bir çiçeğin önünde bir dakika durmuyor...

Dönüyoruz yine biz bir uzun gezintiden
Gönlümün elemini döküyorken ona ben,
O bana kendisini, gülerek, naklediyor
«Bilseniz mavi boncuk nasıl yaraştı?» - diyor.
Ya bu kadın delidir, yahut ben çıldırmışım,
Ben ki, birçok kereler kırılmışım, kırmışım
Ömrümde duymamıştım böyle derin bir acı;
Birden onun yüzüne haykırmak ihtiyacı
İçimde alev alev tutuştu yangın gibi,
Bir dakika kendimin olamadım sahibi
Hiç olmazsa hıncımı böyle alırım dedim,
Yola mağrur uzanan gölgesini çiğnedim.

■ *İlk Büyük Sevgi*

Nazım'ın ilk büyük sevgisi İstanbul'da Nüzhet adında bir kızla olmuştur. Bu kız İttihatçı ve Tanin'ci Muhiddin diye tanınan bir yazarın baldızıdır. İstanbul'da tanışıp sevişiyorlar. Ne var ki, çok geçmeden Nazım Anadolu'ya geçmeğe karar veriyor ve sevgilisinden ayrılıyor. Ama gönlü hep ondadır. Bu ayrılık geçicidir. Ergeç buluşacakları umudunu bir an bırakmamıştır. Nazım Bolu'dadır. Ve Nüzhet Hanım Muhiddin Bey'in ailesiyle birlikte Tiflis'e gitmek üzere yola çıkmıştır. Yola çıkmadan önce de bir mektupla Nazım'ı bu yolculuktan haberdar etmiştir.

Vâlâ Nureddin «*Bu Dünyadan Nazım Geçti*» kitabında bu hikayeyi şöyle anlatıyor:

«N. T. (Nüzhet) Kastamonu'dan geçip Tiflis'e gittiği zaman şair bu sevdiği kızı gizli antenleriyle sanki o mesafeden izledi, durdu. Böcek ve kuş nevinden harika yaratıklar gibi... N.T. de aynı durumda idi ki, Kaf dağları-

nı aşarak, gezegen kuş ve balıklar misali, Moskova Üniversitesi'nde kendini Nazım'ın kollarına attı...

«Gerçek büyük aşkı 17'de idi Nazım'ın. Genç kızın yakın akrabası (enişte) bir İttihatçı Muhiddin, Nazım'ın çok aleyhinde idi. Kıyılan nikaha rağmen yeni gelini etkiden kurtarıp aile evine döndürmek için defterleri dolduracak mektuplar yağdırıyordu Moskova'ya. Her sözüyle, her hareketiyle, her şeye isyan etmiş, hatta saçları bile berberin tarağına isyan etmiş bu adamla senin gibi munis, uysal bir kız geçinemezsiniz. Hevesin daha sürecekse bile yaz tatilini geçirmek üzere, Kafkasya'ya gel. Annenin, ablanın çok göresimiz geldi seni. Hasretimizi dindirelim. Yine kocanın yanına dönersin, manasında mektuplar yolluyordu.

«Tiflis'e birlikte gittiler. İşte orada bir çatışma oldu. Çünkü N.T. telkin altında kalıp ne dese zavallıcık!

«— *Bizim de herkes gibi bir yuvamız olsun Nazım...* demiş. Ve nasıl cici bici bir ev istediğini anlatacak olmuş.

«İşte karısının bu masumane arzusu, kendi anlattığına göre, Nazım'ı çileden çıkarmış. Vay, demek küçük burjuvalık. Vay, demek yuva. Belki de kafes. İdeallerine veda ettirecek bu küçük kadın koca şairi. Ve ayrıldılar.

«Sazına yalnız - yarı şaka - hiciv teli ilave ettiren meşhur şiiri bu olay üzerinedir. Şiirin adı: Mavi Gözlü Dev.»

MAVİ GÖZLÜ DEV,
MİNNACIK KADIN
VE HANIMELLERİ

O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi,
Kadının hayali minnacık bir evdi,

bahçesinde ebrulii
hanımeli
açan bir ev.

Bir dev gibi seviyordu dev.
Ve elleri öyle büyük işler için
hazırlanmıştı ki devin,
yapamazdı yapısını
çalamazdı kapısını
bahçesinde ebruliiii
hanımeli
açan evin.

O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi.
Mini minnacıktı kadın.
Rahata açıktı kadın
yoruldu devin büyük yolunda
ve «elveda!» deyip mavi gözlü deve,
girdi zengin bir cücenin kolunda
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan eve.

Şimdi anlıyor ki mavi gözlü dev,
dev gibi sevdalara mezar bile olamaz,
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan ev...

Ayrıldılar ama, bu sevgi bir süre daha sürdü gitti. Nazım Nüzhet'i kolay unutamadı. Moskova'ya döndükten sonra da içindeki kurt onu yemekte devam etti. Aradan bir süre geçtikten sonra Nazım içindeki bu kurdu söküp atmak kararını verdi ve bu kararını şu şiirle belirtti:

GÖVDEMDEKİ KURT

Sen
benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak,
beyaz,
bir kurt gibi girdin,
kemirdin!
Ben, barsaklarında solucan Makdonaldı besleyen
İngiliz işçisi gibi taşıyorum
seni içimde!
Biliyorum
kabahat kimde!
Ey ruhu Lordlar Kamarası kadın!
Ey uzun entarili tüysüz Puankare!
Karşımda:
demirleri kıpkızıl
Bir şimendifer ocağı gibi yanmak
senin en basit hünerin.
Yine en basit hünerin senin
buzun üstünde bir paten gibi kıvranmak
Soğuk!
Sıcak!
Kaltak,
dur!
Yumuşak,
beyaz,
kıvrılışlarınla
beynime giriyorsun
kemiriyorsun!
Oraya giremezsin
Onu kemiremezsin!
Yumuşak
beyaz

kıvrılışlarıyla
beynime giren kurdu
çürük bir diş çeker gibi söktüm!
Epeyce ter döktüm!
Bu sonuncuydu
bir daha olmayacak!

Nazım Hikmet çam gövdesini kemiren kurdu çıkarıp attı. Nüzhet Hanım'ın sevdasından kurtuldu. Artık kendisini doludizgin inkılaba verebilirdi. Moskova'nın o vakitki inkılap heyecanı onun ruhunu besleyip doyurmaya yetiyordu. İlham için aşk perisine ihtiyacı kalmamıştı. Artık aşk yazmıyacaktı. Sanatını yalnız idealine hizmet yolunda kullanacaktı.

Ama bu, Nazım'ın artık aşık olmayacağı demek değildi. Nazım sevgi nedir bilmiyen bir adamın hiçbirşey yapamıyacağını söylerdi. Zaten sevgisiz yaşaması da mümkün değildi. Tepeden tırnağa sevgi olan Nazım elbet sevecekti.

Bu kurdu içinden koparıp attıktan pek az sonra mektep arkadaşlarından bir rus kızını sevdi. «*Yaşamak güzel Şeydir Be Kardeşim*» adlı kitabının kahramanı olan Anuşka, Nazım'ın bu yeni rus sevgilisi idi. Bu kızın aynızamanda başka erkek arkadaşları da vardı. Nazım zaman zaman kıskançlık bunalımları geçirerek ve kızın bütün kaprislerine katlanarak onu sevmekte devam etti. Moskova'daki bütün talebelik hayatında yalnız bu kızı sevdi. Fakat sözünde durdu. Bu kadın üstüne hiçbir şiir yazmadı.

1928'de Nazım memlekete döndükten sonra bu kızı Türkiye'ye getirtip onunla evlenmek istedi. Kızı Türkiye'ye davet etti. Rus kızı bu çağrıyı kabul ederek İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı. Odesa'dan Nazım'a gönderdiği son mektuptan sonra ondan bir daha haber alınamadı. Nazım uzun bir süre ümitle bekledi. Kızdan hiçbir haber çıkmayınca ümidini kesti.

O sırada karşısına Piraye adında bir kadın çıktı. Piraye Hanım Vedat Urfi adında bir genç yazardan dul kalmıştı. Gençti. Mehmet ve Suzan adında iki çocuğu vardı. O zamanlar 30 yaşlarındaydı. Orta boylu, ağır başlı, yuvarlak yüzlü, kibar bir hanımefendi idi.

İstanbul'un tanınmış Altunizade ailesindendi. Pek güzel sayılmazdı, fakat sevimli, ilgi çekici ve vakur bir hali vardı. Nazım bu kadına vurulduktan az sonra onunla evlendi. Fakat bu evlenme bizim bildiğimiz manada bir evlenme sayılmazdı. Çünkü aralarında nikah yoktu. Ve, beraber yaşıyabilecekleri bir ev olmadığı ve bu evi geçindirecek kadar Nazım'ın geliri bulunmadığı için, bir aile yuvası da kurmuş sayılamazlardı. Fakat Nazım Piraye'yi candan sevmiş, bir koca gibi ona bağlanmış, onun çocuklarını, hele Mehmet'i, kendi evladı gibi benimsemişti.

İşte bu tarihten sonra Nazım'ın tekrar aşk şiirleri yazdığını görüyoruz. Fakat bu şiirler yalnız karıları içindir. Çünkü bu tarihten sonra Nazım sevdasını yalnız karılarına vermiştir. Piraye Hanım için yazdığı pek çok ve pek güzel aşk şiirleri vardır:

Arım benim, balım benim
Baldan tatlı karım benim

Yine Piraye Hanım için hapisten yazdığı bir başka şiir:

Kitap okurum:
içinde sen varsın,
şarkı dinlerim:
içinde sen.
Oturdum ekmeğimi yerim:
karşımda sen otursun,
çalışırım:
karşımda sen,

Sen ki, her yerde «hâzırı nâzır»ımsın,
konuşamayız seninle,
duyamayız sesini birbirimizin:
sen benim sekiz yıldır dul karımsın...

Piraye Hanım, Nazım'ın yıllarca mutlu ve karanlık günlerinin sarsılmaz vefalı dostu, sevinç ve kederinin ortağı olmuştur. Nazım'la beraber yaşıyabildiği mutlu günleri az sürdü. 930'dan sonra başlayıp birbiri ardından devam eden hapis maceraları Nazım'ın kurmak istediği normal aile hayatını altüst etti. Hapishaneye düştükten sonra Nazım, Piraye için çok güzel şiirler ve herbiri bir şiir sayılacak kadar güzel mektuplar yazmıştır.

943'te Bursa hapishanesinde yazdığı şu şiir mesela:

Ne güzel şey hatırlamak seni
ölüm ve zafer haberleri içinden,
hapiste,
ve yaşım kırkı geçmişken.
Ne güzel şey hatırlamak seni;
bir mavi kumaşın üstünde unutulmuş olan
elin
ve saçlarında
Vakur yumuşaklığı canımın içi İstanbul toprağının...
İçimde ikinci bir insan gibidir
seni sevmek saadeti...

6 Ekim 945'te Bursa Hapishanesi'nde yazdığı bir başka şiir:

Bulutlar geçiyor... haberlerle yüklü, ağır.
Buruşuyor hâlâ gelmeyen mektup avucumda
Yürek kirpiklerim ucunda
uzayıp giden toprak uğurlanır.
Benim bağırasım gelir: Piraye...
Piraye! diye,

4 Aralık 945'te yazdığı şiir:

İlk gözgöze geldiğimiz günkü elbiseni çıkar sandıktan
Giyin kuşan,
Benze bahar ağaçlarına
Hapisten
mektubun içinde yolladığım karanfili
tak saçlarına
kaldır öpülesi çizgilerle kırışık beyaz,
geniş alnını
Böyle bir günde yılgın ve kederli değil,
ne münasebet,
Böyle bir günde bir isyan bayrağı gibi güzel olmalı

Nazım Hikmet'in kadını

Eski doğu şairlerinin kalem kaşlı, badem gözlü, alev saçlı hurilerine yazdıkları romantik şiirlere hiç de benzemeyen bu aşk şiirleri 1948 yılına kadar hemen de hergün böylece devam eder.

■ *Münevver Hanım'la Buluşma*

Derken 1948'de Nazım'a yıllardan beri görmediği, beklemediği bir ziyaretçi gelir. Bu, çocukluğundan tanıyıp sevdiği yakın akrabası Münevver'dir.

Bu ziyaret aylardan beri karısı tarafından ihmal edilmiş olan Nazım'ı hayli duygulandırır. Bu ziyaretler sıklaşır ve bir gün iki taraf da farkına varmadan birbirine vurulurlar.

Münevver Hanım, Nazım Hikmet'in yakın akrabasıdır. Çocuklukta birbirlerini sevdikleri bile söylenir. Fakat aradan uzun yıllar geçmiştir. Münevver Hanım Nu-

rullah Berk adında bir ressamla evlenmiştir. Renan adında bir de kızı vardır ve Nazım'la da münasebetleri hemen de yok gibidir. Yıllar sonra hapishane şartları içinde buluşunca eski sevgileri nüksetmiş, böylece ikisinin hayatında yeni bir devre başlamıştır.

Nazım Hikmet, bu yeni sevginin etkisi altında kararsızlıklar, tereddütler, bunalımlar geçirir. Sonunda Piraye'den ayrılıp Münevver'le evlenmeye karar verir. Bursa Hapishanesi'nden Çankırı Hapishanesi'nde bulunan arkadaşı Kemal Tahir'e gönderdiği mektupta bu yeni durumu şöyle anlatmıştır:

«Mücerret ve mutlak manada şahsi hayatım olamayacağını elbette bilirim. Bunu bildiğim halde yine de şahsi hayatıma ait bazı işler vardır ki, o, ancak beni ve hadiseyle doğrudan doğruya ilgili olanı ve seni filan ilgilendirebilir. Mesela şu:

«Piraye ile aramızdaki münasebetlerden bir tanesini, ancak bir tanesini ve zaten bilfiil mevcut olmayan bir tanesini kesmek lazım geldi. Yani kadın-erkek, karıkoca münasebetimizi... Tahmin ettiğin gibi, bunun lüzumuna karar veren benim. Piraye'ye ve kendime -evet artık kendime de- o kadar saygım var ki, Piraye benim için öyle mükemmel, öyle yiğit, öyle iyi ve kendisine en güzel senelerimi, en iyi eserlerimi borçlu olduğum insan ve kadındır ki, ona yalan söyleyemezdim. Onu manen de olsa -maddeten imkansız- bu münasebetimizde bile aldatamazdım. Bu münasebetimizde, bu karıkocalık münasebetimizde dahi -ki, artık münasebetlerimizin en arka plana geçeni olmuştu- ona yalan söylemekten, onu aldatmaktansa, onu üzmeyi, hem de belki dehşetli üzmeyi, kahretmeyi tercih ettim. Ben de bir hayli üzüldüm. Kahroldum ve olmaktayım. Fakat ikimiz de haysiyetli ve şerefli insanlarız. Üzüntüyü, kahrolmayı haysiyetsizliğe, şerefsizliğe, yalan dolana tercih ederiz. Bir daha tekrar

edeyim: Piraye, hayatımın en yakın insanıdır. Ve herşeye rağmen, yine öyle, en yakın insanı olarak kalacaktır.»

Ve bu defa bu yeni sevginin etkisi altında Nazım, tekrar aşk şiirleri yazmağa başladı. Münevver için yazdığı ilk şiir, «*Meşgale*» başlığını taşır. Bunda gece gündüz nasıl çeşitli işlerle meşgul olduğunu anlatır ve şiiri şöyle bitirir:

Anladın ya işim başımdan aşkın,
beni lafa tutma gülüm,
ben sana aşık olmakla meşgulüm.

Ertesi gün «*Güz*» başlığı altında yeni bir aşk şiiri döktürüyor:

Günler gitgide kısalıyor,
Yağmurlar başlamak üzre,
Kapım ardına kadar açık bekledi seni.
Niye böyle geç kaldın?
Soframda yeşil biber, tuz, ekmek.
Testimde sana sakladığım şarap
İçtim yarıya kadar bir başıma
seni bekliyerek.
Niye böyle geç kaldın?
Fakat işte ballı meyvalar
dallarında olgun, derin duruyor.
Koparılmadan düşeceklerdi toprağa
biraz daha gecikseydin eğer...

İşte bu hava içinde Nazım ve Münevver artık birbirlerine aşıktırlar.

Nazım'ın bu yeni macerasını işiten arkadaşları onu bu fikirden vazgeçirmek için çok uğraştılar. Böyle bir

evlenmenin dışarda yaratacağı tepkiyi önlemek istediler. Fakat Nazım Hikmet laf dinleyecek, mantıkla konuşacak halde değildi. Hapishane psikozu, yıllar süren kadın yoksunluğu ve sevip sevilmek ihtiyacı, onu önüne geçilmez bir sevgiye sürüklemişti. Evlendiler, hem de Nazım hapisten çıkmadan önce.

Nazım Hikmet bu tarihten sonra bütün aşk şiirlerini Münevver üstüne yazdı. İşte bunlardan biri, ki, Nazım'ın Münevver'i hangi şartlar altında ve nasıl bir psikoz içinde sevdiğini anlatır.

Sende, ben, kutba giden bir geminin sergüzeştini,
sende, ben, kumarbaz macerasını keşiflerin,
sende, uzaklığı,
sende, ben, imkansızlığı seviyorum.

Onlar evlendikten pek az sonra, yani 1950'de, Nazım Hikmet bir aftan faydalanarak hapisten çıktı. İstanbul'da Kadıköy'e yerleşti. İlk defa muntazam bir aile hayatı yaşamağa başladı. Çocuğu da oldu. Artık mutluydu. İki büyük sevgi içinde yaşıyordu. Ne var ki, polis bunu da ona çok gördü. İlerde ayrıntılarıyla anlatacağımız nedenlerle, Nazım Hikmet evini de, sevgili karısını ve yavrusunu da bırakarak memleketten uzaklaşmak zorunda kaldı.

Sovyetler Birliği'ne sığındıktan sonra Münevver'in ve Memed'in hasretiyle yaşadı. Memed'e yazdığı son vasiyetnamede Münevver'i şöyle canlandırır:

Anan
ipek gibi kuvvetli, ipek gibi yumuşak
anan,
nineliğinde bile güzel olacak
onu ilk gördüğüm günkü gibi

Boğaziçinde
On yedisinde.
Ay ışığı, gün ışığı, can eriği,
dünya güzeli.

Bir yılbaşı gecesi Nazım'ın evindeydik. Masada sekiz kişiydik. Uzun uzun İstanbul'dan, Münevver'den ve Memed'den bahsettik. Oradaki yaşayışlarını, yalnızlıklarını düşündük, bu gecenin hatırası Nazım'da şu şiiri doğurdu:

Yağdı, bütün gece yağdı kar
yıldızlarla aydınlanarak
Bir şehir, bir sokak, bir ev var,
ahşap bir ev uzak mı uzak.

Yatıyor minderde bir çocuk,
benim oğlan, sarışın tombul.
Misafir yoktu, kimseler yok.
Pencerede fakir İstanbul.

Öttü acı acı düdükler
Hapislik gibidir yalnızlık.
Kapadı kitabı Münevver,
ağlayıverdi yumuşacık.

Bu sevgi ve özlem 960 yılına kadar sürdü. Münevver'den haber alamamak onu çok üzüyordu. Evinin duvarlarını Münevver'in ve oğlunun resimleriyle süslemişti. Bir gün Münevver'in çıkageleceği ümidi içinde yaşıyordu. Onu getirtmek için her türlü çareye başvuruyordu. Uzaktan uzağa Münevver'in kötü şartlar içinde polis kontrolü altında yaşamakta olduğuna dair haberler alıyor ve üzülüyordu.

■ *Doktor Galina*

Bu dönemde hayatına başka bir kadın karıştı. 1951'de Çin'e gitmişti. Orada bir enfarktüs, bir yürek bunalımı geçirmişti. Çinliler onu uçakla Moskova'ya göndermişlerdi. Moskova'da tedavi edilmek üzere hastaneye yatırıldı. Orada kendisini tedavi eden Galina adında genç bir doktor kadınla tanıştı. Galina, ufacık, tefecik, çıtır pıtır, sevimli bir köylü kızıydı. Nazım'a vurulmuştu. Üç ay sonra Nazım Hikmet taburcu edileceği sırada doktor Galina hastasını yalnız bırakmaya razı olmadı. Nazım Hikmet'in devamlı olarak bir doktor gözlemi altında bulunması gerektiğine inanıyordu. Bu işi en iyi kendisi yapabilirdi. Böylece doktor Galina hususi doktor olarak Nazım'ın evine yerleşti.

Doktor Galina, Nazım Hikmet'i bütün şefkat ve sevgisiyle kanadı altına aldı. Ona yalnız hastası gibi değil, çocuğu, sevgilisi, kocası gibi baktı. Ve, Nazım'ın dediğine göre, onu üç defa ölümden kurtardı. Ne var ki, bu münasebet karşılıklı bir sevgiye çevrilmedi. Bir tarafh kaldı. Nazım Galina'ya kendini borçlu duyuyordu, ona saygı duyuyordu, fakat ona asla vurulmamıştı. Onun içindir ki, 10 yıl beraber yaşadıkları halde, Nazım'ın doktor Galina üstüne yazılmış bir şiiri yoktur.

Onun bütün sevgisi, bütün derdi düşüncesi Münevver'di. Hergün Münevver'i Moskova'ya getirtmek yollarını arıyordu. 955'te Viyana'ya Dünya Barış Konseyi'nin toplantısına gelmişti. Birgün konuşurken gene bu söz açıldı. O sırada Belçika Başbakanı Spaak, Ankara'ya gitmek üzereydi. Konsey üyelerinden Madam Elizabet Blum, Spaak'ın dostuydu. Acaba Spaak Ankara'da Münevver'in Moskova'ya gelmesini sağlıyamaz mıydı? Derhal Madam Blum'u bulduk, kendisine düşüncemizi anlattık. Kadın ilgilendi, hemen Brüksel'e dönüp Spaak'la görüştü ve onun yardımını sağladı.

Spaak Ankara'da hükümetten Münevver'in kocasına kavuşmasına izin verilmesini istedi. O vakitki hükümet buna razı olmadı. Fakat serbestçe mektuplaşmalarına izin verdi. Bu da bir başarıydı. O günden sonra 1960'a kadar Nazım'la Münevver hergün, ama hergün mektuplaştılar. Ne kadar da birbirlerine söyleyecek sözleri varmış. Karşılıklı uzun uzun yazıyorlardı. Nazım, iki eli kanda olsa hiç olmazsa bir kart, bir telgraf göndermeyi ihmal etmezdi. Telefonla konuşup hiç olmazsa Münevver'in sesini duymak istedi. Ne var ki, Münevver'in evinde telefon yoktu. Konuşamadılar. Mektuplaşma onların özlemlerini artırmakla birlikte mutlu olmalarına yardım etti. Hiç olmazsa birbirlerinden haber alabiliyorlardı. Nazım, Münevver'le Memed'in günlük hayatlarını izliyebiliyordu. Münevver'den gelen mektuplardan birini Nazım şiire de dökmüştü.

İSTANBUL'DAN MEKTUP

Canım,
uzandığım yerde yazıyorum,
yorgunum pek,
aynada yüzümü gördüm, adeta yeşil.
Havalar soğuk, yaz gelmiyecek.
haftada otuz liralık odun lazım,
başa çıkılır gibi değil.
Demin, sofada iş görürken
battaniyemi aldım sırtıma..
Camlar, çerçeveler kırık,
kapılır kapanmıyor,
burda barınmamız imkansız artık,
taşınmalı,
ev yıkılacak üstümüze.
Kiralarsa dehşetli pahalı.
Sana bunları ne diye anlatırım?

Üzüleceksin.
Derdimi kime dökeyim?
Kusura bakma.

Isınsa, iyice ısınsa ortalık ama,
hele geceler.
Bıktım usandım üşümekten.
Rüyalarımda Afrika'ya gidiyorum,
Cezayir'deyim bir sefer.
Sıcaktı.
Alnımı bir kurşun deldi.
Bütün kanım aktı,
ama ölemedim.

Bana bir hal geldi,
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,
— Halbuki biliyorsun
henüz kırkıma basmadım —
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,
söylüyorum da,
söyleyince de kızıyorlar,
konferans dinliyorum herkesten.
Her neyse bu bahsi kapat.
Filme alınmış Çehofun Ağustosböceği.
Paris'te de göstermişler. Beğenilmiş.
O zavallı hoppa kadında mı bütün kabahat?
Ben doktoru hem severim
hem de affetmem eşeği.
Eninde sonunda kim daha bedbaht?
Kim kimin yüzünden?

Paraguvay halk türkülerini çaldı radyo.
Bunlar, dikenli bir yaprağın üzerine
aşkla, güneşle, insan teriyle yazılmış,
acı da, mutlu da.
Bayıldım Paraguvay türkülerine.

Adviyeden mektup aldım,
beni çok göresi gelmiş,
beni hiç unutamıyormuş...
Şaştım da kaldım.
Yıllardır, sen memleketten kaçıp gittin gideli,
ne kapımı çaldı,
ne bir haber yolladı hatta,
hatta sokakta karşılaştık,
bir bayram sabahı,
başını çevirip geçti.
En yakın arkadaştık.
Ama, arkadaşlık ağaca benzer
kurudu mu
yeşermez artık.
Ben cevap yazmadım.
Niye yarar?
Evime bile gelse şimdi,
söyliyecek lakırdım yok.
Düşmanlığım da yok elbet.
Otursun güle güle,
Zengin bir koca bulmuş.
Hastalıklı bir şeymiş adam,
manyağın biri.

Halbuki Adviye ne canlı kadındır.
Gidip baktım oğlumuza,
pembe, kumral, uyuyor mışıl mışıl.
Yorganı açılmış. Örttüm.

Bir kara haber de verdi bu akşam radyo:
İren Jolio Küri ölmüş.
Daha gençti.
Yıllar var
bir kitap okudumdu
ölenin anası üstüne yazılmış,

Bir yerinde iki kız çocuğundan bahseder,
— satırlar gözümün önüne geldi —
sarışın iki yunan heykeli gibi, der.
İşte bu çocuklardan biri öldü.
Bilmem ki nasıl anlatsam,
büyük bilgin, büyük adam,
ama şimdi lösemiden ölen
o sarışın kız çocuğu da.
Bu ölüm bana çok dokundu,
İren Jolio Küri için
ağladım bu akşam.
Ne tuhaf,
İren, deselerdi, İren,
öldüğün zaman,
deselerdi,
İstanbullu bir kadın,
hem de hiç tanımadığın,
ağlıyacak arkandan,
deselerdi,
şaşardı.
Kocası geldi aklıma,
bir mektup yazsam,
baş sağlığı dilesem
diye düşündüm.
Adresini bilmiyorum ama.
Paris. Frederik Jolio Küri, desem,
gider miydi?
Bir de Fransız yazarı öldü,
Gazetede okudum.
Adını bile duymamışsındır.
Çok ihtiyardı zaten,
üstelik de egoist,
sinik
cenabet herifin biri.

Herşeyle alay etmiş ömrü boyunca,
hiçbir şeyi, hiç kimseyi sevmemiş,
bir köpeklerle kedileri,
ama yalnız kendininkileri.
Mülakat vermiş ölmeden birkaç gün önce,
ölümü alaya alıyor aklınca,
ama belli dehşetli de korkuyor.
Resmi de var,
büyük annemizi erkek yap,
tepesine bir de takke koy,
işte herif.
Korkunç bir yalnızlık içinde
sıska bir ihtiyar.
Ona da acıdım.
Belki büyük annemize benzediğinden,
belki de yalnızlığına.
Acıdım,
ama aynı acıma değil elbet,
acıyorsun İren Küriye,
çocuklarını düşünüyorsun, kocasını,
ama daha çok dünyaya acıyorsun
büyük bir insan öldü diye.

Sana bir müjdem var:
okumayı öğreniyor tembel oğlun,
epeyi söktü kerata:
tut, koş, kitap, kalem, çanta...
Mükemmel değil mi?
Her harfi bir şeye benzetiyor:
A bir evmiş,
B göbekli bir adam,
T bir keser.
Ödüm kopuyor tembel olacak diye.
Hep ona iş yaptırmak istiyorum.

Kız olsaydı kolaydı.
Kadınların her yaşta her iş gelir elinden.
Ama beş yaşında bir oğlan
ne becerebilir?
Ah bir ısınsa havalar...
Isınacak.
Uzadıkça uzadı mektubum.
Kendine iyi bak,
bana hemen cevap ver,
beni unutma.
Bana hemen cevap ver.
Akıllıdır Münevver,
nasıl olsa ne yapıp eder,
falan filan diye kendini avutma.
Sensiz perişanım.
Beni unutma.
Kendine iyi bak.
Gözlerinden öperim canım.
Güzel geceler.
Kendine iyi bak.
Bana hemen cevap ver,
Dertlerimi aklında tutma,
unut,
beni unutma...

Nazım Hikmet, bir taraftan onların kötü durumunu düzeltmek için Münevver'e para gönderiyor, bir yandan da onu buraya getirtmenin yollarını aramağa devam ediyordu.

■ *Saçları Saman Sarısı Kadın*

Bu, 1960'a kadar böyle sürdü gitti.

İşte o yıl Nazım Hikmet gönderdiği senaryo hakkında görüşmek üzere gittiği film stüdyosunda uzunca

boylu, saçları saman sarısı, kirpikleri mavi, güzel bir kadınla karşılaştı. Bu, sonraları karısı olacak olan Vera idi. Nazım'ın gönderdiği senaryoyu incelemek üzere ona vermişlerdi. Nazım senaryo üzerinde daha etraflıca görüşmek üzere onu evine davet etti. Sonra bu ziyaretler sıklaştı, sonunda karşılıklı, daha doğrusu bir taraflı bir sevdaya döndü. Bu defa Nazım Vera'ya vurulmuştu, hem de fena vurulmuştu.

Vera evli idi. Bir de çocuğu vardı. Kocasından ayrılıp Nazım'la evlenmeğe razı oldu. Fakat resmen nikah kıyılacaktı. Bunların hepsi yapıldı. Nazım'la resmen evlendiler.

Ondan sonra Vera, Nazım Hikmet'in hayatına ve şiirlerine girdi. Saçları saman sarısı, kirpikleri mavi kadın onun hayalinden bir an olsun silinmiyordu. Nereye gitse, ne yapsa Vera da orda idi. Vera artık Nazım'ın hayatında her vakit, her yerde hazıru nazır bir varlık olmuştu. Yolda gider karşısında Vera, Berlin'de, Afrika'da, Küba'da, saçları saman sarısı kadın hep yanındadır. Nazım onunla konuşur, onunla gezer, onunla yaşar.

Vera ile evlenmeden önce Nazım Hikmet hayli bunalımlar geçirdi. Münevver'i bırakmanın sorumluluğunu, günahını, acısını, kederini duyuyordu. Vicdanı rahat değildi. Bir yandan da 10 yıldır onun kahrını çeken doktor Galina'dan ayrılmak gerekiyordu. Günlerce, haftalarca ne yapacağını bilemedi. Sevda sarhoşuydu. Hep birleşmeye götüren yolu arıyordu. İşte o günlerde kafasını dinlendirmek sükun içinde bir karara varabilmek için Kislovotsk denilen sayfiyeye gitti. Vera tabii hayalen yine yanındaydı.

VERA'YA

Bir ağaç var içimde
fidesini getirmişim güneşten.

Salınır yaprakları ateş balıklar gibi
Yemişleri kuşlar gibi ötüşür

Yeni sevdanın etkisi altında Nazım etrafını gülpembe bir cennet gibi görmeğe başlamıştı. Herşey ona güzel ve çekici görünüyordu.

İçimde mis kokulu
kızıl bir gül gibi duruyor zaman
Amma bugün cumaymış, yarın cumartesiymiş,
Çoğum gitmiş te azım kalmış, umurumda değil.

Gene orada bu hava içinde Vera için yazdığı başka bir şiirden bir parça:

GÜNEY DALGALARININ
HATIRASINDA KALAN

Kuzeyden indim bu güne dağlarının memleketine
ikindi üzeri.
Yanımda genç, ak bir kadın vardı,
yüzüne mavi bir tanyeri gibi çekilmiş olan gözleri,
dümdüz, saman sarısı saçlarıyla...
Kuzeyden indim bu güney dağlarının memleketine
ikindi üzeri.
Bu dağlar,
insanların, ineklerin, kamyonların arasında
yaşıyorlardı,
söğütler, elmalar, meşeler ve çam ağaçlarıyla
ve artık
yanımdaki ak kadının
saman sarısı saçlarıyla.

.....

Yalnız tabiat değil, evi, eşyaları, çalıştığı oda artık hep günlük güneşliktir. Herşey ümitli ve neşeli bir

renge bürünmüştür. Şairimiz odasında bile yeni ve taze bir hayat sezmektedir.

SABAH KARANLIĞI

Sabah karanlığında telgraf direkleri
yol
Sabah karanlığında aynası parlıyan konsol
masa
terlik,
eşyalar birbirini yeniden görüp tanır.
Odamızda sabah karanlığı bir yelken gibi aydınlanır.
Odamızda pırlanta yüzük gibidir mavi serinlik.
Yıldızlar ağarır odamızda.
Çok uzakta
gökyüzünün dibindeki derede ağarır taşlar.
Başı yastıktadır gülümün
alabildiğine geniş kuştüyü yastıktadır başı.
Elleri iki ak lale gibi yorganın üstünde
saçlarında kuşlar ötüşmeğe başlar.
.....
Yolculuğa hazır bir yelken gibidir
aydınlık bir yelken gibi
sabahleyin odamızda karanlık.
Gülüm çıkar yataktan bir kayısı gibi çıplak.
Mavi afişteki güvercin gibi aktır sabah karanlığında
yatak.

Ve sonra,

VERA'NIN UYKUDAN UYANIŞI

İskemleler ayakta uyuyor
masa da öyle
serilmiş yatıyor sırtüstü kilim
yummuş nakışlarını

ayna uyuyor
pencerelerin sımsıkı kapalı gözleri
uyuyor sarkıtmış boşluğa bacaklarını balkon
karşı damda bacalar uyuyor
kaldırımda akasyalar da öyle
bulut uyuyor
göğsünde yıldızıyla
evin içinde dışında uykuda aydınlık
uyandın gülüm
iskemleler uyandı
köşeden köşeye koşuştular
masa da öyle
doğrulup oturdu kilim
nakışları açıldı katmer katmer
ayna seher vakti gölü gibi uyandı
açtı kocaman mavi gözlerini pencereler
uyandı balkon
toparladı bacaklarını boşluktan
tüttü karşı damda bacalar
kaldırımda akasyalar ötüştü
bulut uyandı
attı göğsündeki yıldızı odamıza
evin içinde, dışında uyandı aydınlık
doldu saçlarına senin
dolandı çıplak beline ak ayaklarına senin.

Ve sonra çeşitli aşk şiirleri Vera üstüne.

Seviyorum seni ekmeği tuza banıp yer gibi.
geceleyin ateşler içinde uyanarak
ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi

Veyahut bir başkası:

Her günüm mis gibi dünya kokan bir kavun dilimi
senin sayende.
Bütün yemişler elime güneştenmişim gibi uzanıyor
senin sayende.
Senin sayende yalnız umutlardan alıyorum balımı

Nazım Hikmet Almanya'da Laypsig'dedir. Hayalinde Vera ile beraber.

Laypsigde bir yağmur yağıyor incecikten,
yağıyoruz vitrinler, ağaçlar, insanlar,
bir de otomobillerin hızı,
bir de geçmiz zamanlar,
bir de saman sarısı,
bir de ben.
Yağıyoruz yağan yağmurla birlikte incecikten.

Yine Laypsig'den, gene Vera'nın hayali.

1960 güzünde Laypsigde Astorya otelinde
dördümüz aynı yatakta yattık
dördümüz holde dolaştık yanyana
dördümüz yemek yedik aynı tabaktan
dördümüz diz dize dinledik aynı radyoyu
dördümüz, sen alabildiğine uzaktın
dördümüz, ben alabildiğine tutkundum dünyayla sana,
Dördümüz, eldivenlerini çıkarmıştı ölüm
dördümüz 1960 güzünde Laypsigde Astorya otelinde.

Nazım Varşova'ya gidiyor. Trende Vera'nın hayali ile birlikte:

.....
durdu önümde yataklı vagonun pencerelerinden biri
perdesi aralıktı

genç bir kadın uyuyordu alaca karanlıkta alt ranzada
saçları saman sarısı, kirpikleri mavi
kırmızı dolgun dudaklarıysa şımarık ve somurtkandı

Ve nihayet son sözü:

VERA'YA
Gelsene dedi bana
Kalsana dedi bana
Gülsene dedi bana
Ölsene dedi bana
Geldim
Kaldım
Güldüm
Öldüm

İşte böyle. Nazım Hikmet bütün ömrü boyunca sevdi ve sevildi. Ve severek öldü.

Nazım Hikmet der ki:

«Aşık olmayan birşey olamaz. Sevdiğim ve saydığım bütün büyük insanlar aşık oldular. Aşıktılar. Öyle hak aşıkı, mücerret manada umumiyetle aşk filan değil, eti ile, kemiği ile, ruhu ile bir kadına aşıktılar. Üstatlarıma hiç olmazsa bu hususta benzediğimden müftehirim.»(*)

Nazım Hikmet'in aşk anlayışı bambaşka idi. Onun sevgisini bizim küçük ölçülerimizle ölçmek ve ona göre yargılamak yanlıştır. Bursa hapishanesinden Vâlâ Nureddin'e gönderdiği mektuplarından birinde aşk anlayışını şöyle anlatır Nazım:

«Ben öyle dört başı mamur aşık olsam, fakat dedim ya, bana bağlı, bana bağlı olmayan şartları ile, hüsranı, hicranı, firakı ümidi, imkanı, imkansızlığı, benim

(*) *Nazım'dan Kemal Tahir'e Mektuplar.*

enfüsi durum ve afaki hayat şartlarıyla, yani takım taklavatıyla dört başı mamur aşık olsam, böyle aşk dostlar başına. Visalin, hatta maşukamla senelerce aynı çatı altında burun buruna yaşamanın aşkı azaltacağına değil, bilakis çoğaltacağına eminim. Çünkü sevgiliye, böyle bir aşkın maşukasına hiçbir zaman yüzde yüz ulaşamıyacağımı sanıyorum. Daha doğrusu bundan eminim.

.....

«Mesela 45 yaşımı bitirdim. Ama hergün biraz daha aşık oluyorum. Karımdan, sanattan, tabiattan, insanlardan, idealimden tut da kanaryama kadar herşeye dolu dizgin aşık oluyorum. Ve çok şükür aşıkım. Bu aşk mistik manada filan değil. Platonik aşk değil, herbirine ayrı ayrı pratik tezahürleriyle faal bir aşk... Bana öyle geliyor ki, bir tek insana, yüz milyonlarla insana, tek ağaca, bütün ormana, bir tek düşünceye, fikre, birçok düşünceye ve fikre aşık olmadan yaşamak, yaşamak değil.»

sevdayım tepeden tırnağa
sevda: görmek, düşünmek, anlamak
sevda: doğan çocuk, yürüyen aydınlık
sevda: salıncak kurmak yıldızlara
sevda: dökmek çeliği kanter içinde
komünistim
sevdayım tepeden tırnağa.

3 Milliyetçi Şair Nazım Hikmet

Birinci Cihan Harbi'nden yenilerek çıkmışız. Mütareke devrindeyiz. Emperyalistler memleketi parçalamışlar. Yer yer işgal etmişler. İstanbul'a emperyalistlerin istila kuvvetleri yerleşmiş. İstanbul sokaklarında silahlı ingiliz, fransız, italyan devriyeleri geziyor. İdare onların elinde, bir fatih gibi şehirde istediklerini yapıyorlar. Kadınlarımıza saldırıyor, bayrağımızı yırtıyor, kutsal ve milli ne varsa hepsini ayakları altına alıp çiğniyorlar. Emperyalistlerin Dolmabahçe önünde demirliyen harp gemileri şehri her an tehdit altında bulunduruyorlar. Şehir halkı içine çekilmiş, öfkesini bağrına basmış, tarihte görmediği bu facia karşısında ne yapacağını şaşırmış durumda. Millet kan ağlıyor. Her taraf karanlığa boğulmuş gibi. Gazeteler sansür altında. Sayfaları çiçek hastalığına tutulmuş gibi leke leke çıkıyor. Gençlerde için için kaynıyan bir isyan, halkta bir homurdanma seziliyor. Memleket içinden yer yer kıyam haberleri geliyor. Herkes bu

faciaya bir son vermek için birşeyler yapmak, bir çare bulmak istiyor.

Ben o vakit «*Büyük Mecmua*» adında haftalık bir dergi çıkarıyordum. O devrin hemen de bütün edip, şair ve fikir adamları bu dergide toplanmışlardı. Aralarında Halide Edip, Sabiha Zekeriya (Sertel), Fuat Köprülü, Hasan Ali (Yücel), Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi v.b. var. Fakat dergide herkes havadan sudan konuşuyor. Şairler ve edipler, sanki bu memlekette değillermiş gibi, bu faciayı görmüyor ve duymuyorlar, Osmanlı devrinin en büyük şairi Yahya Kemal'in etrafında toplanıp sanat tartışmaları yapıyor, gül, bülbül ve yar üstüne şiirler akuyorlar. Yahya Kemal kuvvetli şair olduğu için hepsine önderlik ediyor. Onlara lale devrini anlatıyor. Lale devrinin büyük şairi Nedim'den şiirler okuyor. Genç hececi şairler lale devrinin heyecanı içindedirler.

O sıralarda Yahya Kemal'in etkisiyle edebiyat dergilerinden birinde bir şiir yarışması tertipleniyor. Halkın acıları ve felaketi üstüne değil. Nedim'in «*Gönül*» gazeli üstüne. Heceli şairler bu yarışmaya seve seve katılıyorlar. Ve yumuşak, kadınsı seslerle gönül türküleri yazıyorlar. Nazım Hikmet de bu yarışmaya katılıyor. Çünkü o da, öteki hececi şairler gibi, Yahya Kemal'in etrafında dönüyor. Onun konuşmalarını dinleyip heyecanlanıyor ve onun etkisinden kurtulamıyor. Yahya Kemal çok iyi konuşan, çok iyi şiir okuyan bir şairdir. Dinleyicileri üzerinde etkisi büyüktür. Böyle olmakla birlikte, Nazım'ın yarışmaya getirdiği şiir öteki hececilerin şiirlerine benzemiyor. Bunda ilk defa bir erkek sesi duyuluyor:

Benim gönlüm bir kartaldır
Nerde güzel görsem ben
Haydi derim, haydi saldır

Onun için kan dökmektir
Gönüllerde tek yaşıyor
Gönüllerin ilahıdır.

Bu şiir ile Nazım Hikmet, öteki hececilerden ayrılıyor. Fakat gene de o gün için beklenen şiir bu değildir. Şu var ki, Nazım o dönemde 17 yaşında bir gençtir. Henüz halkın nabzını yoklıyacak çağda değildir.

Sanat sanat içindir görüşüne katılmış, sanatçıların içine düşmüştür. Bu etkiden kolay kolay kurtulması beklenemez. Gene o tarihlerde mesela İstanbul'da çıkan «*Alemdar*» Gazetesi'nin tertiplediği edebi yarışmaya gönderdiği şiir de bunlardan biridir. Nazım Hikmet'in bu yarışmada birinciliği kazanan şiiri şudur:

DİKKAT

Deniz durgun göl gibi, git gide genişliyor,
Sular kayalıklarda nurdan izler işliyor,
Engine sarkan gökler baştan başa yıldızlı
Şimdi göğsümde kalbim çarpıyor hızlı hızlı.
Göklerden bir yıldırım gölgesi düşmüş suya
Dalmış suyun koynunda bir gecelik uykuya
Bazen uzaklaşıyor, bazen de kıvranıyor,
Durgun suyun altında bir mum gibi yanıyor.

Yakın olayım diye bu gökten gelen ize
Öyle eğilmişim ki, kayalardan denize,
Alnımdan düşen saçlar durulmuş suya değdi,
Baktım geniş ufuklar başımın üstündeydi.

Bilemem nasıl oldu, geldi ki, öyle bir an
Yenilmez bir haz duyup denize atılmaktan
Kurtulmak ne kolaymış faniliğinden, dedim
Doğruldum, atılırken bir dakika titredim.

Bir dakika sonsuzluk daldı taştı gönlümden
Bir dakika bir ömrü kurtarmıştı ölümden

Mehmet Nazım

Bu şiir o yaşa ve o zamana göre belki güzeldir ama yine de o gün için beklenen şiir değildir. Yalnız Nazım'ın sanatındaki ilerlemeyi gösteren bir işaret taşı olabilir.

●

Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine herşey değişti. O vakte kadar susan halk birden kükredi. Umumi bir ayaklanma başladı. İstanbul'da Sultanahmet meydanında minarelerden yükselen tekbir sesleri arasında yüzbin kişinin katıldığı büyük bir miting yapıldı. Bu mitingte Halide Edip bütün halkı gözyaşlarına boğan bir nutuk söyledi. O vakte kadar kayıtsız görünen şairler birden değiştiler. Halkın matemini söyliyen şiirler yazmağa başladılar. Büyük Mecmua bir an içinde bir isyan bayrağı halini aldı.

Ama, gene de, yazılan şiirler ve yazılar günün heyecanını, halkın isyanını bütün kuvvetiyle ifade etmekten uzaktı. Yumuşak konuşmaya alışkın olan şairlerimiz o günün gerektirdiği büyük hamleyi yapamadılar. O zaman Kemaleddin Kami'nin «*Amentü*» adını taşıyan şiiri en içten gelen şiirlerinden biriydi. Ama o da allaha el kaldırıp yalvarmaktan ileri gidemiyordu. Halk milli şairini bekliyordu. Istırabını haykıracak, milli gururuna vurulan tokata cevap verecek, bağımsızlığının davasını savunacak milli bir şair. Anadolu'da milli kurtuluş hareketi günden güne gelişiyordu, ama milli şair neredeydi?

İşte o sırada Nazım'ın yeni bir şiirini okuyoruz. Bu şiirin başlığı «*Kırk Haramiler*» adını taşır. Nazım Hikmet Türkiye'yi parçalıyan emperyalist devletleri kırk haramilere benzetir. Türkiye elikolu bağlı bir esirdir. Haramilerin

başı cellada esirin bir kolunu kesmesini emreder. Bu kesilen kol, Rumeli'dir. İkinci kolun, yani Anadolu'nun da kesilmesini emredince, iş değişir. Bir anda esirin elinde bir balta parlar ve şiir milli kurtuluş savaşının başladığını müjdeleyen mısralarla biter.

Şimdi bu şiiri okuyalım:

KIRK HARAMİLERİN ESİRİ

Geniş dallardan sızan gecenin gölgesiyle
ormanda uğuldayan rüzgarların sesiyle
bu akşam renklerini kaybedince her çiçek,
bir kahraman esirin kolları kesilecek,
bu bir şanlı erdir ki, rebi bulmuş kanında,
bir kere düşürmeden yüksek mağrur alnında,
alevden bir sancağın taşımış gölgesini,
memleketler çökermiş yükseltince sesini!

Ağaçsız bir meydanda büyük kütükler yandı,
haydutların karanlık yüzleri aydınlandı.
Küçük bir âti gibi yosunlanmış bir taşı,
kendisine taht yapan haramilerin başı,
bir şeyler mırıldandı, birşeyler emreyledi.
Sonra boğuk bir sesle «haydi kesiniz» dedi.
Haydutlar ağır ağır çekilirken geriye,
geniş; yüksek bir gölge atıldı ileriye.
Tunç bir çehre parladı alevin rüzgarıyla,
yüksek gururlu alnı, geniş omuzlarıyla,
kolları kesilecek kahraman esirdir bu,
ne dudakları sarı, ne gözlerinde korku!
Zulmette parıldadı çeliği bir baltanın,
kuru bir ses duyuldu, sonra fışkıran kanın
damlaları ateşten yer yer duman çıkardı,
şimdi şanlı esirin yalnız bir kolu vardı!
Ormanı baştan başa dolaştı bir boğuk ses:

— «Öteki kolu da kes, öteki kolu da kes!»
Bıraktığı baltayı cellat alırken yerden,
meydana gölgelerle yakınlaşan günlerden,
haykırıldı bir büyük şanlı mazinin yadı,
birden balta esirin elinde parıldadı!

Gene aynı havayı hatırlatan ve efelerin kahramanlığını anlatan başka bir şiiri:

YARALI HAYALET

Karaosmanoğullarından Cevat ve Fevzi'ye

Bir gece bir odada dört arkadaş toplandık
Bir uzak rüya olan geçmiş günleri andık.
Gözlerimiz yaşlıydı, gönüllerimiz mahzun.
Hepimiz memleketten konuştuk uzun uzun.
Dördümüzden ikisi Aydın uşaklarından,
Efelerin kanıydı damarlarındaki kan.
Onlardı en ziyade ağlıyan için için.
Bu hali nihayete erdirebilmek için,
Bir sedefli tambura vererek küçüğüne,
Dedim ki: «Kımıldanın. Bu küskün haliniz ne?
Bir çal da dinliyelim, haydi Sarı Zeybeği;
Canlansın gözümüzde yalçın dağların beyi...»
Çaldı, tamburasından tarihin sesi geldi,
Dağlara yaslanarak, Sarı Zeybek yükseldi.
Çaldı, her nağmesinde haykırarak şanını,
Şu dağlarda bir olan Zeynebin destanını.
Kardeşi adım adım oynuyordu ortada.
Gölgeler kırılıyor, sarsılıyordu oda,
Diz çökerek vurdukça sağa sola dizini.
Başına çıkan kanı kızartmıştı benzini.
Parlıyan bakışları ilahileşiyordu,
Her sarsıntı gönlümde bir külü eşiyordu.

Gözlerim yavaş yavaş dumanlandı, karardı
Sandım ki odamızı bir mavi duman sardı.
Gitgide koyulaştı bu mavi, renksiz duman,
Gitgide hayal oldu orta yerde oynayan.
Sonra birden o hayal parçaladı bu sisi.
Artık şimdi oynayan değildi deminkisi.
Daldım karanlığına en derin hayretlerin,
Her adımı beynimde uğuldayan bu erin
Endamı ince uzun, omuzları enliydi,
Sarı burma bıyıklı, sırma mor cepkenliydi.
Kaç kereler görmüştüm bu yüzü rüyada ben,
Yer gök yarılır gibi haykırıyor oynarken.
Gönülden aşinayım erliğine bu sesin.
Sen misin Sarı Zeybek? Sarı Zeybek sen misin?
Zeybek sendeliyorsun? O ne, soluyor benzin?
Yere eskisi gibi, hızlı vurmuyor dizin,
Gözlerin kapanıyor... Sana ne oldu, aman?
O ne? Mor cepkeninden niye akıyor al kan?
Bir kafirin imansız kurşununa yandın mı?
Ah, ey Sarı Zeybeğim, sen de yaralandın mı?

Bu iki şiir de o vakitler öteki hececi şairlerin yazdıkları havadan şiirlere benzemiyor. Nazım ilhamını yeni kaynaklardan almağa başlamıştır. Fakat henüz 18 yaşındadır. Kafasında dava henüz aydın değildir. Onun için bu şiirler de açıklığa kavuşmuş sayılamaz. Gerçek, bir takım imajlar içinde, dumanlanır. O sırada bu konu üzerinde yazdığı en açık şiir yunan ordusunun türk kahramanları önünde kaçışını anlatan aşağıdaki şiirdir. Hernekadar o tarihte yunanlılar henüz yenilmiş değillerse de, şair onların Türk ordusu önünde kaçışını çok önceden görerek şöyle tasvir eder:

Her sıyrılışında palası kından
Eğilip dört nala giden atından

Boşluğa bir kafa yuvarlıyordu.
Önünde kaçarken bu kahpe ordu
Ala boyuyordu mor cepkenini
Sağ kolundan sarkan sırma yenini
Paladan damlıyan kan kızartmıştı.
Onun döğüştükçe gayzı artmıştı.
Bir leke sürmedi o gururuna
Böyle senelerce aşkı uğruna
Durup dinlenmeden döktü kanını.

Fakat bu şiirde de daha çok Sarı Zeybeğin kahramanlığını görüyoruz. Genel olarak Milli Kurtuluş Savaşı henüz onun kafasında belirmiş değildir. Bu bakımdan Nazım henüz milli şair sıfatına hak kazanmış sayılamaz. Milli şair sıfatına layık olabilmek için daha uzun yılların geçmesi, Nazım'ın Anadoluda milli kurtuluş harbini yapan insanlarımızı yakından tanıması, o tarihi iyi bilmesi gerekir. Onun için aradan uzun yıllar geçtikten sonra, ancak 1940 yıllarında Bursa hapishanesinde iken Milli Kurtuluş Destanı'nı yazıyor. Ve ancak o vakit hakkıyla ve tam anlamıyla Türkiye'nin ve türkün büyük milli şairi oluyor. İlerde Nazım'ın hapishane hayatını anlatırken bu konu üstüne geniş bilgi vereceğiz. Şimdilik, bir fikir edinmiş olmak için Milli Kurtuluş Destanı'ndan bir parçayı buraya geçirmekle yetineceğim:

ve Kocatepe'de gözetleme yerinde
gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin yanında
birdenbire beş adım sağında Onu gördü.
Paşalar onun arkasındaydılar.
O, saatı sordu.
Paşalar «Üç», dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.

Yürüdü uçurumun başına kadar,
eğildi durdu.
Bıraksalar,
ince, uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon ovasına atlıyacaktı.

Nazım Hikmet'in birkaç satırla çizdiği bu tablo, Mustafa Kemal'in cephede büyük taarruz emri verdiği anı canlandırır. Mustafa Kemal, cephede, taarruz emrinin verildiği Kocatepe'dedir. Genelkurmayı ve öteki komutanlar da yanındadır. Şafağın sökmesi beklenmektedir. Mustafa Kemal'in o andaki hareketi tarihidir. Nazım bu tarihi anı ve o andaki büyük komutanı anlatmaktadır. Memleketin kaderi orada o anda kararlaştırılmıştır.

Yeni Ufuklara Doğru

Mustafa Kemal Anadoluda milli kuvvetleri derleyip toplayıp örgütledikten ve Sıvas Kongresi'ni yapıp Ankara'da yerleştikten sonra İstanbul'dan Ankara'ya bir göç başlar. Birçok aydınlar, genç subaylar, devlet memurları Ankara'ya göçme yollarını arıyorlar. İstanbul günden güne boşalıyor, Anadolu ile bağları kesildiği için kötürümleşiyor. Şehirde yaşamak güçleşiyor. İşgal kuvvetleri artık şehirde bütün kuvvetiyle hakim durumdadır. Hiç kimse hayatından ve geleceğinden emin değildir. Oysa Ankara'da yeni bir hayat başlamıştır. Ümit, güven, kahramanlık dolu bir hayat...

Nazım Hikmet İstanbul'un o zamanki durumunu, tanık olduğu şu olayla anlatır:

«Gülhane Parkının kapısından sokağa çıktım. Ortalık akşamlıyor. Sokak bir başına. Tektük gelip geçen.

Hepsinin de yüzlerinden düşen bin parça. Durdum. Bir yerlerde, dönemeci dönen tramvay gıcırdadı. İki üç adım attım, yolun yukarısından aşağıya doğru çarşaflı bir kadının koştuğunu gördüm. Çarşaflı bir kadının koşmasını bu ilk görüşüm. Birşeylerden kaçtığı, kovalandığı belli. Haykırıyor. Peçesi örtülü, kundurasının bir teki yok. Bundan dolayı da topallıyor. Peçenin ve çarşafın ötesindekini sezmeğe alışık gözleriyle kadının yaşlıca olduğunu da anladım. Karşı kaldırımda dalgın yürüyen bir memur -memur olduğuna, hatta maliye memuru olduğuna o adamın, bugün bile kalıbımı basabilirim- yanımdan geçip bana yaklaştı ve durdu:

«— *Kurtarın beni, kardeşler.*»

«Yahut başka birşey söylüyor, ama «*Kardeşler*» dediğini, «*Kurtarın*» dediğini iyice duydum.

«Sokağın başında yabancı lejyondan iki fransız askeri belirdi. Ellerini kollarını savura savura koşuyorlar. Kadın ayaklarının dibine çöküverdi. Karşı kaldırımdaki maliye memuru bizden yana yürüdü. Sokağın alt başındaki dönemeçte bir erkek geri döndü. Baktı, kımıldamadan kaldı olduğu yerde. Lejyon askerleri yuvarlana yuvarlana yaklaştılar. Kadının önüne geçtim. Askerlerden biri bir boks attı kulak zarıma. Sendeledim. Gözlerim kararadı. Daha doğrusu yumdum gözlerimi. Sesler duyuyorum:

«— *Sen soldaki hergeleyi kolla, Şinasi.*»

«Tamam.

«Gözlerimi açtım, lejyon askerleri kaldırımda upuzun yatıyorlardı.

«— *Çek arabanı delikanlı.* (Bu söz bana.)

«— *Dayan koluma hemşire.* (Bu söz kadına.)

«— *Efendi ağabey, sen de bas.* (Bu da maliye memuruna.)

«Üç delikanlıydılar. Belki üçü de delikanlı değildi,

ama bana öyle geldi. Bıçaklarını görüyorum, birisi bıçağı kuşağına sığirerek beline soktu. Kadının kollarına girip Gülhane Parkına daldılar.

.....

«Öldürüyoruz onları. Artık yalnız büyük İstanbul'un değil, Beyoğlu'nun arka sokaklarında bile. Yalnız geceleyin değil, gündüzün bile tek başlarına dolaşmaktan korkuyorlar.»(*)

Nazım Hikmet Milli Kurtuluş Destanı'nda o vakitki İstanbul'u şöyle canlandırır:

Biz ki İstanbul şehriyiz,
Seferberliği görmüşüz:
Kafkas, Galiçya, Çanakkale, Filistin,
vagon ticareti, tifüs ve İspanyol nezlesi
bir de İttihatçılar,
bir de uzun konçlu Alman çizmesi
914'ten 18'e kadar
yedi bitirdi bizi.
Mücevher gibi uzak ve erişilmezdi şeker,
erimiş altın pahasında gazyağı
ve namuslu, çalışkan, fakir İstanbullular
sidiklerini yaktılar 5 numara lambalarında.
Yedikleri mısır koçanıydı ve arpa
ve süpürge tohumu
ve çöp gibi kaldı çocukların boynu.
Ve lakin Tarabya'da, Pötişan'da ve Ada'da Kulüp'te
aktı Ren şarapları su gibi
ve şekerin sahibi
kapladı Miloviç'in yorganına 1000 liralıkları.
Miloviç de beyaz at gibi bir karı.
Bir de sakalı Halife'nin,
bir de Vilhelm'in bıyıkları.

(*) «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim.*»

Biz ki İstanbul şehriyiz,
güzelizdir,
dört yanımız mavi mavi dağdır, denizdir.
Öfkeli, büyük bir şair:
«Ey bin kocadan arta kalmış bilmem neyi bakir»
demiş
bize
ve bir başkası,
yekpare Acem mülkünü feda etti bir sengimize.

Biz ki İstanbul şehriyiz
işte arz ederiz halimizi
Türk halkının yüce katına.
Mevsim yazdır,
919'dur.
Ve Teşrinlerinde geçen yılın
dört düvele teslim ettiler bizi,
gözü kanlı dört düvele
anadan doğma çırılçıplak.

Ve kurumuştu
ve kan içinde idi memelerimiz.

Biz ki İstanbul şehriyiz,
Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan
bir de Yunan,
bir de zavallı Afrika zencileri
yer bitirir bizi bir yandan,
bir yandan da kendi köpek döllerimiz:
Vahdettin Sultan,
ve damadı Ferit
ve İngiliz muhipleri
ve mandacılar.
Biz ki İstanbul şehriyiz,
yüce Türk halkı,
malumun olsun çektiğimiz acılar...

«Biliyorum. Bu korku onları bir kat daha zalimleştiriyor. Padişahın polisiyle işbirliği yapıp evlerimizi basıyor, insanlarımıza karakollarında işkence ettikten sonra, sağ kalanlarını Afrika çöllerine, okyanuslarda kaybolmuş adalara sürüyorlar. Biliyorum, onlar bir kat daha zalimleşiyor, onları öldürüyoruz. Silah kaçırıyoruz Anadolu'ya. Ama onları öldürenlerin, silah kaçıranların arasında ben yoğum. Ne öldürmesini biliyorum, ne de silah kaçırmasını. Bundan dolayı aynı gazetede çalıştığımız -ben arada bir karikatür yapıyordum- Süleyman (Faruk Nafiz) Anadolu'ya geçmeyi teklif edince sevinçten deliye döndüm.»

İşte o zamanlar İstanbul'da hüküm süren bu hava içinde Nazım Hikmet diğer üç arkadaşıyla birlikte Anadolu'ya geçmeğe karar veriyor. Zaten bellibaşlı bir işleri yok. Daha çok dost ve arkadaşların meclislerinde vakit geçiriyor, akşamları şu veya bu dostun evinde kalıyorlar. İstanbul'da bir iş bulmak, bir baltaya sap olmak kolay değil. Nazım'ın ev hayatı da pek özenilecek bir şey değil. Babası yeni evlenmiş. Nazım evde bir yük. Bu şartlar içinde Anadolu'ya göçüp bir iş bulmak, Milli Kurtuluş Savaşının havasına karışmak hevesine kapılıyorlar. Zaten zamanın edip, şair ve aydınları birer birer Ankara'ya göçetmektedir. Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı çoktan Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal'in etrafında çalışmağa başlamışlardır. Bütün aydınları saran bu hareket Nazım'ı da Anadolu'ya geçmek isteğine kaptırmıştır. Dört arkadaş, (Nazım Hikmet, Vâlâ Nureddin, Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya) dört şair hep birlikte Anadolu'ya geçmeğe karar veriyorlar. Nazım'ın dayısı Ali Fuat Paşa da Ankara'dadır, ondan da yardım göreceklerini umuyorlar.

Böylece dört arkadaş 1921'de Anadolu'ya geçmek üzere yola çıkıyorlar.

Nazım Hikmet bu yolculuğu şöyle anlatır:

«İtilaf devletlerinin işgalindeki İstanbul'dan Kuvayi Milliyenin Anadolusuna iki türlü geçiliyordu. Ya Pendik üzerinden, karadan, yada Karadeniz yoluyla.

«İstanbuldan Mustafa Kemal'e silah kaçıran teşkilatın idarecilerinden birinin akrabası olan biri, üç tane sahte yol kağıdı hazırladı bize. Vapura Sirkeci'den bindik. Kara, kuru, yamyassı bir vapur. Hani, şu kolacıların ütüleri vardır ya, onlara benziyor. Kamaramıza girdik. Duvarlarında hamam böcekleri dolaşıyor. Daracık, cehennem gibi de sıcak. Tevfik (Y. Ziya) başını lomboza dayadı:

«— *İstanbul'u bir daha göremiyecek miyiz? Gidiş var da dönüş yok mu?* diye ağladı.

«Vapur uskur gümbürtüleriyle sarsılmağa başlayınca güverteye çıktım. Süleyman'ın akrabası bize; Karadenize açılana kadar kamarada kalın, dediydi ama, uskur gümbürtüsü bana güven verdi. Sarayburnu'na, köprüye, kurşun kubbelere, tığ gibi minarelere, Taşkışla'ya son kere şöyle doya doya bakmadan İstanbul'dan ayrılmaya da gücüm yetmedi zaten.

«Direkleri tel örme bir amerikan zırhlısının yanından geçiyoruz. Kızkulesi dolaylarında, Beşiktaş önlerinde, Boğazın büklümlerinde kımıldayacak yer yok. İstanbul, denizinin üstü diretnotlarla, kruvazörlerle, torpidolarla, alacabulaca boyanmış taşıt gemileriyle tıklım tıklım. Bu düşman, bu hor görücü, bu kurşuni çelik kalabalığını kaç kere seyrettim. İçim öfkeden burkularak, ama şimdi onlara kendime güvenerek bakıyorum. İstanbul denizinin içinde ve dibinde kefaldan, uskumrudan, torikten çok denizaltının kaynaması da umurumda değil. Anadolu'ya gidiyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya.»

Seneler sonra Moskova'da, 951'de, İstanbul'u hatırlarken bu manzarayı şöyle tasvir eder:

Bacımınkiler gibi gök gözlü şehrim
İstanbul'um
seni düşünüyorum
Oturmuşsun deniz kıyısına
bakıyorsun
limana giren amerikan
zırhlısına.
Hastasın, açsın, öfkelisin.
O da bakıyor sana,
hem de nasıl,
efendinmiş
patronunmuş
sahibinmiş gibi
itoğlu it.

«Başüstü ambarında, güverte yolcularının çıkınları, sepetleri, sandıkları, çoluklu çocuklu, kadınlı erkekli fakir kalabalığı arasındayım. Şehrime bakıyorum. Onun bir semtine, bir girintisine çıkıntısına değil, tümüne bakıyorum. Biliyorum: Şimdi orada kışlaların, silah depolarının önlerinde ingiliz ordusundan iskoçyalılar, yeni zelandalılar, hintliler çifter çifter nöbet tutuyor. Kukla askerleri elayak hareketleriyle birbirlerine yaklaşıyor, sonra bir anda geri dönüp birbirlerinden uzaklaşıyorlar. Sonra tekrar birbirlerine yaklaşıp yüzyüze geliyorlar. Biliyorum: Bu nöbet usulü işimize çok yarıyor. Nöbetçiler birbirlerinc sırtlarını dönüp uzaklaşınca, bizimkiler üstlerine atılıyor. Geceleri elbette. Herifleri temize havale edip depoya dalıyorlar. Nöbettekiler hintlilerse, hint müslümanları, bıçağa filana lüzum yok, gık demeden teslim oluyor adamcağızlar. Yardım bile ediyor kimi kere. Biliyorum, denizcisini, piyadesini, topçusunu, fransız'ını, ingiliz'ini, amerikan'ını, italyan'ını, yunanlı'sını, madagaskar'lısını, avustralyalı'sını, canlarımızı kırdıkları, çocuklarımızı dövdükleri, kadınlarımıza saldırdıkları zaman öldürüyoruz.

«İnebolu'ya 75 saatte vardık.

«İnebolu rıhtımsız, mendireksiz, vapurlar açıkta demirleyip yolcularını balıkçı kayıklarıyla karaya çıkarıyor. Fırtınalı zamanlarda ise vapurlar durmadan geçiyor İnebolu önlerinden.

«Tevfik (Yusuf Ziya), Süleyman (Faruk Nafiz) bir de ben üç gece dört gündür İnebolu'dayız. Tevfik, şair; geçen yıl bir şiiri için nişan aldı padişahtan. Hatta yolda: *Bu nişan işi başımı belaya sokmasa,* deyip durdu.

.....

«Kapıyı açtım. Yıllardan 921. Dört gün üç gecedir İnebolu'dayız. Tanımadığım iki adam duruyor, otel odamızın kapısı önünde. Karadeniz'in fışırtısını işitiyorum. Külotlu, kalpaklı iki adam duruyor otel odamızın kapısı önünde. Ve koridorda yanan uzak gaz lambası ile arkadan aydınlanıyorlar.

«Süleyman'la Tevfik (Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz) doğruldu yataklarında. Külotlulardan biri:

«— *Giyinin beyler,* dedi.

«Tevfik sordu:

«— *Ne oluyor?*

«— *Bavullarınızı da alın.*

«Süleyman sordu:

«— *Bendeniz de mi?*

«— *Siz de.*

«Gece kandilinin alacakaranlığı içindeyiz.

«— *Siz kim oluyorsunuz?*

«— *Ayın-pe'den.* (Askeri polis)

«Adamlardan ikincisi bana:

«— *Siz rahatsız olmayın, beyim,* dedi.

«Adamlardan birincisi odadaki gaz lambasını yaktı.

«— *Gürültü etmeyin.*

«Bana değil, Süleyman'la Tevfik'e söylüyor.

«Süleyman'ın elleri titriyordu, bavullarını hazırlarken.

«Adamlardan birincisi kattı onları önüne gittiler. İkinci adam bana:

«— *Yarın gelip sizi aramadan dışarı çıkmayın,* dedi.

«— *Pekiyi ama...*

«— *Beyleri İstanbul'a iade ediyoruz. Bir saat sonraki vapurla. Allah rahatlık versin.*

«Çıktı. Süleyman'la Tevfik bana allahaısmarladık bile demediler. Bir tuhaf oldum.»

Nazım Hikmet bu hikayeye şunları ekliyor:

«Gerçekten de öyle oldu. Süleyman'la Tevfik (Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz) sağsalim döndüler İstanbul'a. Birisi alacaklılarını aldatmakta devam etti, öbürü Padişaha yeni bir şiir yazdı. Cumhuriyetin ilanından sonra da içişleri bakanlığının çıkarttığı bir gazetede çalıştılar. Şimdi büyük Millet meclisinde mebusturlar.»(*)

Nazım Hikmet'in İnebolu'da Ankara'dan izin bekliyerek geçirdiği 15 gün hayatında bir dönüm noktası sayılacak kadar önemlidir. Nazım Hikmet İnebolu'da ilk defa Anadolu toprağına ayak basmıştır. İlk defa Anadolu insanının ilkel araçlarla topraktan ekmeğini çıkarmağa çalıştığını görmüştür.

İlk defa Anadolu köylüsünün hayatındaki faciayı öğrenmiştir. İlk defa Anadolu kadınının dramına tanık olmuştur. İlk defa Anadolu gerçeğiyle karşılaşmıştır.

«İnebolu» diyor, «gördüğüm ilk Anadolu kasabası, Anadolu köylü kadınını da ilkönce burda gördüm. Pazar yerinde gördüm onu. Sırtındaki odun yükünü indirmeden çömelmişti duvarın dibine. Kabuğundan çıkmış, kocaman iki kablumbağaya benziyen ayaklarını gördüm. Odun yükünün urganını tutan mübarek elleri. Baltanın sapında-

(*) «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim.*»

mışlar gibi öfkeli, beşik sallıyorlarmış gibi sabırlı ve şefkatliydiler.»

Bütün bunların etkisini ilerde Nazım'ın şiirlerinde göreceğiz.

İnebolu'da Nazım Hikmet'in üzerinde iz bırakan ikinci önemli olay, orada, Almanya'dan gelip Ankara'ya gitmekte olan komünist eğilimli spartakist türk gençleriyle karşılaşmasıdır. Bu gençler Almanya'da okumuş, harpten sonra spartakist hareketlere katılmış kimselerdi. Şimdi de Ankara'da Mustafa Kemal'in yanında çalışmak üzere Anadoluya geçmişlerdi. Onlar da Ankara'ya gitmek için izin bekliyorlardı. Vâlâ Nureddin bu karşılaşmayı şöyle anlatır:

«Bu spartakistlerden birisi mi desem, ikisi mi desem, fakat muhakkak ki biri Nazım'ı çok etkiledi. Onu şöven milliyetçilikten Blanki uslubuna yöneltti. Bu zat yaman bir sülalenin yaman maceralar yaşamış önemli bir kişisiydi. Bu zat Sadık Ahi idi. İleride Halk Partisi milletvekili olmuş bir garip politikacı...

«..... Nazım'a İnebolu'da komünistlik fikirlerini ilk aşılayan spartakistler arasındaki Sadık Ahi'nin kırmızı boyun atkısı vardı. Rüzgarda yürüyorduk ve o anlatıyordu:

«— *Böyle bir boyun atkısı takıp ihtilal nutukları söylemek, ihtilal şiirleri okumak senin tipine ve manevi bünyene ne kadar yakışacak Nazım!*

«..... Ve Sadık Ahi anlatıyor: Zulüm gören halk tabakasının karşısına şair olarak çıkıp insanlığa sosyal adaleti sağlamanın asil bir yüreğe vereceği büyük zevki anlatıyordu.

«Anlatıyordu:

«— *Nazım'ın yaratılışı öyle imiş ki, her halde bir misyonla dolmuş olacak. Sesi, hali, ilhamlarının uslubu hep bunu müjdeliyormuş.*

«19 yaşında ihtirasli bir genç şair, bu telkinlere ka-

yıtsız kalabilir mi? İşte Nazım'ın kafasına komünizmin ilk tohumları bu spartakist gençler tarafından atılmıştır.

«Sonraları bu tohum yeşerecek, filizlenecek ve Nazım'ın sanat hayatına yeni bir yön verecektir.»(*)

Üçüncü etken, İnebolu'da kaldıkları sürece gördükleridir. O vakit İnebolu, Anadolu'nun kapısı ve süzgeci yerindedir. Anadolu'ya geçenler hep bu kapıdan geçmek zorundadır. İçeri gidebilmek için de Ankara'nın özel izni gerektir. Bu izin gelinceye kadar İnebolu'da beklemek zorunluğu vardır. Nazım ve Vâlâ bu sayede İnebolu'dan Ankara'ya gitmek, milli kurtuluş hareketine katılmak hevesiyle gelenlerle tanışıyorlar. Bunlar içinde birinci cihan harbi süresince cephelerde savaşıp da şimdi açıkta kalan genç subaylar veya harbokulunu bitirmeden orduya katılmak için Anadolu'ya geçen genç öğrenciler onların dikkatini çekiyor.

Bunların yarattığı hava bizim genç şairlerin heyecanını artırıyor.

Sonra şehirdeki yerli gençler ve öğretmenlerle tanışıyorlar. Onlar, Nazım ve Vâlâ'yı kulüplerine çağırıp onlara şiirler okutuyorlar. Heyecanlarını karşılıklı birbirlerine aşılıyorlar.

İşte bu hava içinde İnebolu'da 15 günlük izin bekleme süresini geçiriyorlar. Bir gün karakola çağrılıyorlar. Orada kendilerine yüz lira yol parası veriliyor ve derhal yola çıkabilecekleri bildiriliyor.

Mevsim kış. Ocak ayının ortası. Etraf kar içinde. Herkes onlara bu şartlar içinde yola çıkmanın tehlikeli olduğunu söylüyor. Karları yarıp gidemezsiniz, diyorlar. Yollarda kurtlara kurban gidersiniz, diyorlar. Gençler onları yola çıkmaktan alıkoymak için ellerinden geleni yapıyorlar. Fakat genç şairleri artık yoldan alıkoymak mümkün değil. Heyecan içindedirler. Ve herşeyi göze

(*) *«Bu Dünyadan Nazım Geçti», Vâlâ Nureddin.*

alarak, gençlere yeni yazdıkları şu «*Yol Türküsü*»nü okuyarak cevap veriyorlar:

YOL TÜRKÜSÜ

Alnımızda yanar gençliğin tacı,
Yorgunluğun anasını satarız.
Elimizde neşemizin kırbacı,
Ufukları önümüze katarız.

Göğsümüz kuvvetli, gönlümüz temiz,
Tükenmez yolları tüketiriz biz,
Ne saray, ne hamam, ne han isteriz,
Nerde gün batarsa orda yatarız.

Sabah buradaysak, akşam ordayız,
Günlerin peşinde bir hovardayız.
Bazı mısra gibi dudaklardayız.
Bazı «Kimsin» diye soran bulunmaz!

Hey anam hey! Yolcu yolunda gerek.
Bazı altımızda kuş tüyü döşek.
Bazı örtünecek yorgan bulunmaz.

Vâlâ'nın anlattığına göre bu şiiri marş gibi söyleyip yollarda kuvvet alıyorlarmış.

Şimdi Nazım anlatıyor:

«Otelcinin yardımıyla bir eşek sürücüsü kiraladım. Ve ertesi gün güneş doğarken İnebolu'dan yola çıktım. Dağlara tırmandıkça havanın iyice soğuyacağını söylediler. Paltom yalın kat. Göğsüme, sırtıma iskarpinlerimin içine gazete kağıdı koymamı salık verdiler. Öyle de yaptım. Bir de dev gibi bir kalpak satın aldım, kül rengi, astragan kalpağı. Eşek hem beni, hem bavulumu çekecek halde değil. Zaten eşek sırtında yolculuğu onuruma da yediremedim.

«İlerlediğimiz dağ yolundan hem kasabayı, hem Karadeniz'i aşağılarda, solumda görüyorum ve de ovayı sağımda ve de karlı dağları önümde. Karadeniz'de yaz güneşi. Ovada bahar. Dağlarda kış. Durdum:

«İşte yurt! İşte yurdum! İşte canım Anadolu... Böylesine güzellik İsviçre'de bile yoktur...

«... İkidebir başımı sağa sola çevirip manzaraya bakarak:

Bu ne güzel memleket! Yüksek dağlarında kış
Deresinde ilkbahar, yollarında sonbahar
Altın güneşiyle de yazın sıcaklığı var.

diyorum.»

Bu mısralar birkaç gün önce, Vâlâ ile birlikte yazdıkları «*İnebolu*» adındaki şiirin son sözleridir.

«*İnebolu*» şiirinin birinci kısmını Vâlâ Nureddin, ortasını ortaklaşa, sonunu Nazım yazmışlardır.

İNEBOLU

İki arkadaş tuttuk dağlara giden yolu,
Öyle yükselmişiz ki, sahilde İnebolu,
İnce sokaklarıyla ufaldıkça ufaldı.
Minareler bir çizgi, camiler bir nokta kaldı.
Evleri birbirine giren şehrin içinde
Ufuklar genişledi önümüzde gitgide;
Denizi kucaklayan iki açık kol oldu.
Rüzgar esti, denizin suları yol yol oldu.
Yığılmıştı yollara yığınla kuru yaprak;
Yaprakların üstünde sendeleyip kayarak
Dağın son kayasının dibine varabildik.
Bu tepede bu kaya mağrur bir baş gibi dik!
Çıkıp onun üstünden bakabilirsek eğer,
Çocukken masallarda dinlediğimiz bir yer,
Güzel İçanadolu görünecekti bize.

Bunu nakşetmek için bir anda kalbimize
Son adımı atmadan gözümüzü kapadık.
Gözümüz açılınca karşımızdaydı artık
Sisli vadileriyle rüyalı Anadolu.
Görüyorduk uzaktan dereye inen yolu:
Sağ yanında bir çayır, solda çam ağaçları.
O kadar yakındı ki, dağların yamaçları
Dereye düşen bahar bir daha çıkamamış.

■ *Ankara Yolunda*

Nazım yolculuğu anlatıyor:

«Epeyce yolaldık. İnebolu, Karadeniz görünmez oldu. Bir dönemeçte mola vermiş sekiz on kişiye rastladık. Hepsi genç, hepsi İnebolu'lu. Üstlerinden başlarından belli. Hepsinin sırtında çanta gibi, çıkın gibi bir şeyler. Sigara içiyorlar. Tanıştık. Hepsi yedek subay. Kimisi Çanakkale'de döğüşmüş, kimisi Filistin'de, kimisi Galiçya'da Yenilgiden sonra İstanbul'a dönmüşler. Birisi de esirlikten dönmüş, ta Hindistan'dan. Çoğu öğretmenmiş. askere gitmeden evvel. İnebolu'ya bir hafta önce gelmişler. Ankara'ya, ordan garp cephesine gidecekler...

«... Hep beraber koyulduk yola. İçlerinden birisi hasta görünüyordu. Esirlikten döneni. Onun çıkınını da yükledik bizim eşeğin sırtına.

«Ilgaz dağlarında koca koca meşelerin, gürgenlerin arasındaki Ecevid'in hanına akşam kararırken vardık. İnebolu'dan söylemişlerdi. Hancının tereyağıyla balı pek ünlüymüş. Pikeye oturur oturmaz ısmarladım hem kendime, hem sürücüye. Yufka ekmeği sıcacıktı. Tereyağı hemencecik eriyip balla karışıyor. O gün bugündür öyle inanılmaz birşey yemedim...

«... İnebolu - Ankara yolunda bir yerde bir dere

başına geldik. Köprü filan hak getire. Kundurularımı, çoraplarımı çıkardım. Paçalarımı sıvadım dizlerime kadar. Kestirmeden gidelim diye düştük buraya. Dereyi geçerken bir de baktım ki, karşıdan bir köylü, hem de öyle ihtiyar değil, sakalsız, demek ki, daha kırkına basmamış bir köylü, bir kadının, bir köylü kadınının sırtına binmiş dereyi geçiyorlar. Sakat diye düşündüm. Ama herif öbür yakaya geçince indi kadının sırtından. Yürüdü. Bu ne iş, dedim, benim sürücüye.

«*Avradı,* dedi. *Dereyi geçti avradın sırtında, güçlü karı demek...*

«... Kastamonu'dan sonra akşam oldu. Ortalık nerde ise geceleyecek. Biz hâlâ yürüyoruz. Allahın kırı. Ne bir tek ağaç, ne bir dam. Ne kımıldanan bir karartı. Toprak da öyle dört bir yana yayılıp uçsuz, bucaksız gidiyor kimsesiz.

«— *Daha çok yolumuz var mı köye?*

«— *Köye vardık bile, efendi.*

«— *Nerde?*

«— *Ayağımızın altında.*

«Alaca karanlıkta, toprakta bir takım kabartılar gördüm. Bir takım delikler. Kimi yerden de duman çıkıyordu. Köyün sesleri de geliyor, yerin altından.

«— *Köyün damları üstündeyiz efendi.*

«Köyün damları toprakla bir. Az daha yürüdük. Keçi yolu gibi bir inişten girdik köye.

«Yaralıları bu köyde gördüm. Köy odasında. Ocağın kızıllığında, yerde, toprakta yatıyorlardı. Yanyana. Kimi sırtüstü. Kimi yüzüköyun. Kanlı pis sargıları, yırtık pırtık üniformaları, uzamış tıraşları, sakalları içinde. İnlemiyorlar.

.....

«Yamaların ustalığını keşfettim bu yolculukta. Köylülerin üstübaşı, birbirine eklenmiş yamalar. Her biri baş-

ka renkte. Ve yanyana gelmesi imkansız kumaş ve bez parçaları. İstanbul dilencilerinin üstlerinden başlarından kederli.

«Öküzlerin, eşeklerin de bu kadar ufak tefek, bu kadar sıska olabileceklerini yol boylarında keşfettim. Çocukların karınları şiş.

«Bütün yolboyunca, ayakları çıplak olmayan bir tek köylü kadın görmedim.»(*)

Bu tasvire Vâlâ Nureddin şu tabloyu ekliyor:

«Dağlık bir bölgede, tam bir tepedeyiz. Aşağıdan doğru üç atlı bir yaylının doludizgin ve insafsızca kamçılanarak geldiğini görerek mola verdik. Dur hele şuna bakalım, büyük bir hadise oluyor. Tek adam binmiş yaylıya. Şişman bir adam. Koca koca bıyıkları da var. Arabacıya «*Sür*» emrini vererekten geliyor belli. Kim bu yelpaze kalpaklı, üstübaşı yepyeni?

«Durmuşuz fukaralığımız içinde, memleket sevgimiz içinde ve karmakarışık idealler içinde vakur bekliyoruz. Uzun değneklerimize iki elimizi çenemiz hizasında dayayarak. Yolculukta asavari kullandığımız değneklerimize.

«Üç atlı yaylı, yelpaze kalpaklıdan aldığı emir üzerine rap dedi, önümüzde durdu. İlkönce yepyeni papuçlar, sonra yepyeni bir getr. Külot pantolon... İri göbekli bir zat, önümüzde heybetle belirdi. Kim olduğumuzu, nereye gittiğimizi sordu. Yüzüne bakmayarak, başımız havada, boynumuz yanpiri dönük, ikişer kelime ile özetledik. Ellerimizin istifini asalarımızdan bozmıyarak...

«Bu istiskalin, bizdeki bu ruh haletinin farkında olmayarak yaylıdan inen adam bize bir konferans geçti. Aman ne konferans. Sanki biz binlerce insanmışız da o da meydan demagogu. Şöyle dayanmalıymış, böyle ölmeliymiş bu vatan için...

(*) «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim,*» *N. H.*

«Nitekim kendi Batuma mı bir yere şehbender gidermiş bu gaye ile. Adı da Fahri Bey mi imiş, neymiş? İlerki senelerde onu meydan mitinglerinde daha üstün demagogların yanında dikili gördüm. Ağzı yeni tip hitabetlerle sulanıyor gibiydi. Fakat ona söz vermezlerdi. Palavracı sayarlardı.

«Deh edip yokuş aşağı gitti üç atlı yaylı...»

Orhan Velinin dediği gibi:

Neler yapmadık bu vatan için
Kimimiz öldük
Kimimiz nutuk söyledik.

Fakat bütün bu gördükleri Nazım'a bir ilham kaynağı olmuştu. Gerçi bir yıl sonra Ankara'daki küçük büyük tip palavracıların intibalarını derleyip potasını da karıştırdıktan sonra ve bu kış seyahatini takiben meşakkatli yaz seyahatleri yaptıktan sonra o zaman büyük tepkiler yaratan meşhur «*Yalınayak*» şiirini yazmıştır:

YALINAYAK

Kafamızda güneş
ateş
bir sarık.
Arık toprak
çıplak ayaklarımızda çarık.
İhtiyar katırından
daha ölü bir köylü
yanımızda,
yanımızda değil
yanan kanımızda.
Omuz yamçısız,
bilek kamçışız,
atsız, arabasız,
jandarmasız,

ayı ini köyler
balçık kasabalar
kel dağlar aştık.
«İşte biz o diyarı böyle dolaştık!
Hasta öküzlerin
yaşlı gözlerinde
dinledik taşlı tarlaların sesini.
Gördük ki, artık vermiyor toprak
altın başaklı nefesini
kara
sapanlara!
Rüyada gezer gibi gezmedik,
hayır,
bir çöplükten bir çöplüğe ulaştık.
İşte biz o diyarı böyle dolaştık.
Biz
biliriz
o memleket
neye hasret çeker.
Bu hasret
bir materyalist kafası kadar
çizgileşmiştir,
bu hasrette
madde var
madde!
Basık,
suratı asık
evler
köstebek yolu sokakların üstünde
vermiş kafa kafaya.
Cin gözlü,
güvercin sözlü
abani sarıklılar
dükkanlara bağdaşmış.

Yarık tabanı çarıklılar
önlerinde.
Yarma
bir jandarma
tarlada zina eden
bir çifti sürür.
Kahvede
piri mugan dede
sulanırken çırağa
«Lahavle vela» çekip derin derin
bu geçenlerin
suratına tüküriir.
İşte bu
ekşimiş uyku kokan çömlek gibi şehrin
Kara sevdası değil öyle romantik,
onun
ruhunun
iki kıvrak kelimelik
hasreti var
buhar
elektrik
Kör değilseniz eğer
görürsünüz ki,
şu toprak yüzlü rençper,
Kafkastan artakalan
kalbur göğüslü oğlu,
Kel başlarında mültezimin tırnakları oyulu
kızıyla,
karısıyla,
kağnısıyla
son karış toprağına sarılmak,
ölse de burda onlarla ölmek,
burda
onlarla

gömülmek
istiyor.
Dağların tarlaların özlediği,
arzulu bir kadın gibi şehvetle gözlediği
her tırnağında 1.000 manda kuvveti demirleşen
ve su çalkalar gibi toprağı eşen
ruhu buhar
makinalar.
Ey, cam karınları
sarı
nargileler gibi horuldayan,
ey, üç atlı yaylısının içinden,
sağır,
burunsuz,
kör
köylülere
Piyer Loti ahı çekip geçen,
ağzı gemli,
eli
kalemli
efendiler!
Tatlı masal dinlemekten gayri usandık.
Artık
hepimizin kafasına
şu
d a a a a a n k
desin:
Köylünün toprağa hasreti var,
toprağın hasreti
makinalar!

Nazım Hikmet, bu şiiriyle Anadolu gerçeğini çok kuvvetli vermiştir. Şiirde türk köylüsünün bütün acıları ve yoksulluğu, toprak hasreti kuvvetle ifade edilmiştir.

Nazım'ın milliyetçilik devrinin en güzel eserlerinden biri budur. O zamana kadar hiçbir türk şairi, türk köylüsünü bu kadar derinden vermemiştir.

■ *Ankara'da*

Dokuz gün, dokuz gece süren yorucu, yıpratıcı fakat öğretici ve ilham verici bir yolculuktan sonra Ankara'ya varıyorlar. Yolda geceleri önlerine çıkan pis hanlarda yatıyorlar. Kirlenip bitleniyorlar. Anadolu halkının yaşadığı ilkel şartları onlar da nefislerinde deniyorlar. Nazım bu yolculukta edindiği izlenimleri ileride şiirlerinde işliyecektir. Şimdi yalnız hafızasına istif etmekle yetiniyor.

Ankara o zamanlar milli kurtuluş savaşının en civcivli ve en heyecanlı zamanını yaşıyordu. Cephede ölüm kalım çarpışmaları oluyor, Ankara düşman eline düşmek tehdidi altında bulunuyordu.

Bizim genç şairler o vaktin en meşhur misafirhanesi sayılan Taşhan'a iniyorlar. Burası alt katları ahır, üst katı çepeçevre odalardan ibaret taştan yapılmış bir handır. Fakat yol şartlarından sonra burası onlara konforlu görünüyor.

Nazım'ın ilk işi teyzeoğlu Ali Fuat Paşa'yı ziyaret oluyor. Ali Fuat Paşa, Nazım'ı o akşam yemeğe alıkoyuyor. Sofrada rakı şişeleri, çeşitli mezeler. Nazım şaşırıyor. Halk, açlıktan kıvranıyor, Anadolu'da içki yasağı var. Kastamonu'da istiklal mahkemesi tarafından evinde inbikten rakı çıkardığı için idama mahkum edilen ve kendi gözleri önünde ertesi sabah asılan adamı hatırlıyor. Gördüğü bu manzara canını sıkıyor ve Paşaya:

«*İçki yasak değil mi*» diyor.

Paşa,

«*O bize göre değil,*» cevabını veriyor.

Bu, Nazım'ın Ankara'da karşılaştığı ilk darbedir. Demek ki, kanunlar herkes için bir değildir.

Yemekten sonra Fuat Paşa, Nazım Hikmet'e Basın Müdürlüğü'nde iş bulunacağını bildiriyor. Ertesi sabah Basın Müdürlüğü'ne gidiyor. Basın Müdürü eski Tanin'ci ve İttihatçı Muhiddin Bey, onları sevgiyle, heyecanla karşılıyor. Onlara mutlaka iş bulunacağını söylüyor. Birkaç gün gidip geliyorlar. İş yok. Nihayet bir gün Muhiddin Bey bunlara şöyle bir teklif yapıyor:

«*Siz,*» diyor, «*İstanbul gençlerini Milli Kurtuluş Savaşıyla ilgilendirmek için bir şiir yazsanız, yani bir tür bir çağrı...*»

Hay hay, diyorlar, oturup iki üç sayfalık bir şiir döktürüyorlar. Şiirin son tarafı şöyledir:

Gel ey imanlı gençlik, gel ey beklenen gençlik,
Gel ki, Anadoluda senin bükülmez çelik
İmanına, azmine ümit bağlayanlar var!

Ve şiir o zaman yabancılara uşaklık eden saraya satılmış bazı kalemleri ima ederek şu sözlerle bitiyor:

O satılmış vezire, o satılmış kullara,
o satılmış hünkara siz de mi katıldınız?
Siz de mi satıldınız, siz de mi satıldınız?

Muhiddin Bey bu şiiri pek beğeniyor. Ve 10-20 bin sayı bastırıp dağıttırıyor. Bununla büyük ve iyi bir iş yaptığını sanarak seviniyor ve genç şahirlere bol vaadlerde bulunuyor.

Fakat bu çağrı millet meclisinde bazı milletvekillerinin hoşuna gitmiyor. Bunu, bir hadise yapıp Basın Müdürü'ne çatıyorlar. Muhiddin Bey'i korkutuyorlar. Böyle-

ce Basın Müdürlüğü'nde iş bulmak ümidi de suya düşüyor.

O sırada İnebolu'dan tanıdıkları spartakistlerle buluşuyorlar. Onların daveti üzerine genç şairler Taşhan'ı bırakıp spartakistlerin bulunduğu eve taşınıyorlar. Orada geniş bir odada hep birlikte yaşamağa başlıyorlar. Sadık Ahi, komünizm propagandasına İnebolu'da bıraktığı yerden başlıyor. Evde veya kırlara geziye çıktıkları zaman onlara marksizmden, Engels'ten, Lenin'den bahsediyor. Kapitalden bazı parçalar aktarıp anlatıyor. Adeta onlara komünizmin teorisi üstüne sürekli ders veriyor. Akşamları odada birleştikleri zaman da bu konular üzerinde tartışmalar yapıyorlar. Nazım Hikmet burada bir seminere düşmüş gibidir. Marksizm üstüne verilen bilgiyi heyecanla izliyor ve kafasına yerleştiriyor.

■ *O Zamanki Ankara*

Nazım Hikmet'in Ankara izlenimleri büyük şairin o vakitki görüşlerini anlamak için önemlidir. Nazım diyor ki:

«Büyük Millet Meclisi, istasyon, camilerin kimisi ve Taşhan gibi yapıları bir yana bırakırsak, Ankara'da evler tahtayla kerpiç karışığı ve çoğu badanalı.

«Bir gün kuyulu kahvede İstanbul'dan tanıdığım Erzurumlu şairle Ankara ahilerinden konuşuyorduk. Orta Anadolu'nun birçok kasabalarında ve köylerinde ahi geleneklerinin değişmiş şekillerde hâlâ yaşadığını söyledi.

«— *Bir çeşit esnaf köylü cumhuriyeti kurmuş ahiler,* dedi. *Bir çeşit bolşeviklik.* Ansızın sustu, bakındı, fısıldadı:

«— Bolşevikler silah veriyor bize, altın veriyor, ama korkuyor bizimkiler bolşeviklerden.

«O gece Ankara'nın eğri büğrü daracık sokaklarında bir başıma dolaşırken, demirci, dokumacı, dülger, bakırcı, bir çeşit bolşevik ahilerin çekiç, tezgah ve keser sesleriyle, ayinlarinde okudukları ilahileri işitir gibi oldum.»

Bu satırlarda Sadık Ahi'nin telkinlerinin izi besbelli. Nazım'ın kafası hep bu konu üzerinde işliyor. Ve çevresine hep bu açıdan bakmağa başlıyor. ,

Nazım Hikmet'ten başka bir parça.

«Sokaklar zifiri karanlıktı. Devriyelere rastladık.

«*Ankara Nuhun gemisi,* dedi Erzurumlu şair. *Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun tufanında yüzen Nuhun gemisi. Sahili selamete ulaşacak elbette. İçinde yanyana yaşayan güvercinleri, yılanları, aslanları, kaplanları, kurtları ve kuzularıyla sahili selamete ulaşacak. Ve orda yılanlar güvercinleri yiyecek, kurtlar kuzuları. Aslanlarla kaplanlar boğuşacak birbirleriyle...*

«Mustafa Kemal Paşa şehrin dışında oturuyor. Laz muhafızlarıyla çevrili. Garp cephesi hem gayetle uzak, hem gayetle yakın. Bu yılın 23 Mart'ında başlayıp 31'de sona eren İkinci İnönü Savaşı sırasında top seslerinin Ankara'dan işitildiğini söylediler. Doğru mu, yalan mı bilmiyorum, ama yunan orduları Ankara üstüne yürümeğe başlayınca, devlet daireleri ve zenginler trenle, yaylılarla, kağnılarla Ankara'yı bırakıp içerlere göçetmişler. Yunan orduları meydanı harbi silahlarımıza terkedip çekildikten sonra da gidenlerin kimisi dönmüş, kimisi ulaşmış Sivas'a.

«Anadolu'nun en bereketli toprakları, en hünerli şehirleri düşman elinde. 15 il ve ilçe, dokuz büyük şehir, yedi göl, 11 ırmak, üç deniz, altı demiryolu ve milyonlarca insan, bizim insanımız, düşman elinde.»

Nazım'ın o zamanki Ankara izlenimleri ilerde şiirlerine malzeme olacaktır. Bunları buraya alışımın sebebi budur.

Ankara'da spartakistlerle birlikte «*Asya*» *adında* antiemperyalist bir dergi çıkarmağa karar veriyorlar. Bütün Asya emperyalistlerin sömürgesi. Ezilen insanların isyanını bağırıp belirtecekler. Nazım, zaten ötedenberi batıya kızgın. Daha önceden «*Yolcu Yolun Şarksa*» başlığı ile yazdığı bir şiirle doğunun bu durumunu belirtmişti.

YOLCU, YOLUN ŞARK'SA

Yolcu, yolun şarksa, ansızın çöken
Her taşı mukaddes harabeyi sor.
Orada son damla kanını döken
Yaralı yiğitler döğüş ediyor.

Yolcu, yolun şarksa bahçelerinde
Güllerin üstüne silah çatılan,
Baharı kan alan illere in de
O yeri özleyen gönülleri an.

Yolcu, yolun şarka uğrarsa yarın,
Elinde zaferden kopan çiçekle,
Göklere dayanan karlı dağların
Ardından yükselen güneşi bekle.

Bu kere de Nazım Hikmet, öteki arkadaşlarından önce davranıyor ve dergi için şöyle bir şiir yazıyor, milli kurtuluş savaşında en büyük düşmanımız olan İngiltere'yi kastederek diyor ki:

Adalı haydutun titresin tacı!
Kırılan bir zincir uğultusu var
Doğudan batıya göçen bu seste.
Ey matem diyarı, gözyaşını sil!

Kanlı bir tacidar uğruna değil;
Kurtuluş içindir döktüğün bu kan.
Nuhun beklediği güvercin gibi
Dualı dudaklar özleyen ruhlar
Bekliyor Asya'nın kızıl kuşunu.
Istırap içinde bütün bu cihan
Asya'dan umuyor kurtuluşunu.

Nazım Hikmet bu şiirinde Türkiye'nin milli kurtuluş savaşıyla Asya'nın milli kurtuluş davasını birleştiriyor ve Asya halklarının «*Kızıl kuş*»dan yardım beklediğini belirtmeğe çalışıyor. Böylece Nazım bir taraftan milliyetçidir, bir taraftan da enternasyonal komünizm davasının savunucusu durumundadır.

Ankara'da bir ay kadar kalıyorlar. Bu dergi çıkıyor. Nazım, Eğitim Bakanlığı tarafından Bolu sultanisine resim öğretmeni olarak atanıyor.

Gene bir eşek kiralayıp yola düzülüyorlar. İkinci gün Nazım Hikmet hastalanıyor. Otuz dokuz derece ateşle baygın bir halde bir hana ulaşıyorlar. Sabaha kadar kendinden geçmiş bir halde sayıklıyor, fakat ertesi sabah dipdiri kalkıp derhal yola çıkıyorlar.

Oradan ayrıldıktan bir süre sonra da şu şiiri yazıyor:

Suları boyarken batan gün kana
Karanlıkta girdik çınarlı hana
Köylüler ocakta kütükleri yaktı
..... dönüyor başım
Bu kahpe dünyada tek arkadaşım
Anne senin gibi yüzüme baktı...
..... evleri
inceldi ufaldı ellerin oldu
Ah anne, hasretin ne derin oldu.

Bolu'da

Birkaç gün sonra Bolu.ya varıyorlar. Oradaki meslek arkadaşları onları heyecanla ve sevinçle karşılıyorlar.

Bolu, Nazım'ın hayatında ikinci bir dönüm noktasıdır. Burada dünyadan uzak, kendi alemlerinde, o güne kadar gördüklerini ve öğrendiklerini bir süzgeçten geçirmek ve ilerisi için önemli kararlar vermek imkanını buluyorlar. Fikirce günden güne sola kayıyorlar. Fakat bilgileri az olduğu için eğilimlerinin bilincine varamıyorlar. Okumak, çok okumak ihtiyacını duyuyorlar, fakat çevrelerinde onlara arkadaş olacak, fikir ortaklığı edecek kimseyi bulamıyorlar. Bir gün Bolu Ağır Ceza Mahkemesi başkanı ile tanışıyorlar. 28 yaşlarında bir genç. Fakat olgun, bilgili, çevresinde saygı yaratmış bir adam. Şiirden de anlıyor. Türk ve batı edebiyatı hakkında fikirler yürütebiliyor. Fransız ve Sovyet devrimleri hakkında derin bilgisi var. Nazım, bu adama hayran oluyor. Mahkeme başkanı Ziya Hilmi de bu gençleri seviyor. Aralarında bir dostluk kuruluyor. Hatta Bolu dolaylarında yazı geçirmek üzere kiraladıkları bir evde bir süre birlikte yaşıyorlar.

Nazım'ın babası Hikmet Bey, büyük bir paket içinde birkaç kitap gönderiyor Nazım'a. Bunlar arasında Fransız İhtilali üstüne büyük bir kitap var. Onu, tekrar tekrar okuyup heyecanlanıyor. Spartakistlerin telkinleri de kafasında işlemeğe devam ediyor. Sonunda okuyup yetişmek için Almanya'ya gitmeğe karar veriyorlar. Bodrum'da bir tanıdıkları var, ne yapıp yapıp cepheyi yararak Bodrum'a gidecekler, oradaki arkadaşları bir kolayını bulup onları İtalya'ya aşıracak. Oradan da ver elini Almanya. Orada marksizmi öğrenecekler. Spartakistler Almanya'dan gelmiyorlar mı? Günlerce, aylarca bu hayal içinde yaşıyorlar. Fransız Devrimi üstüne kitabı okuduktan sonra da böyle bir ihtilal döneminde yaşama-

nın heyecanını duyuyorlar. O vakit Ziya Hilmi bunlara yol gösteriyor:

«*Komşumuzda Fransız İhtilali'nden daha büyük bir ihtilal oluyor. Almanya'ya gideceğinize, gelin hep birlikte Sovyetler Birliğine gidelim,*» diyor. O sırada İstanbul'daki sevgilisi Nüzhet Hanım'dan Nazım'a bir mektup geliyor. O da eniştesi Muhiddin Bey'le birlikte Tiflis'e gitmekte olduğunu bildiriyor.

Tamam... Plan değişiyor. Hep birlikte deniz yoluyla Sovyetler Birliği'ne geçmeğe karar veriyorlar.

Zaten Bolu'da sol insanlar gibi karşılanıyorlar. Bolu Türkiye'nin en mutaassıp şehirlerinden biri. Geniş düşünceleri, serbest hareketleriyle onlar bu ortaçağ çevresine sığamıyorlar. Halk da onları yadırgıyor. Bir an önce buradan kurtulmak istiyorlar.

Nazım, Bolu'da başından geçen bir olayı şöyle anlatıyor:

«Yusuf (Ziya Hilmi) Bolu Ağır Ceza Mahkemesi üyesi. Öteki üyelerle savcı hem çok tembel, hem çok yaşlı. Ağır ceza Yusuf'un elinde. Ben Bolu Sultanisi iptidai kısmında resim hocasıyım...

«..... Bolu Ceza Mahkemesi üyeleri gerçekte iki kişi: Yusuf'la Osman (Vâlâ ile Ziya Hilmi). Gerçek savcı da ben. Davalara mahkeme salonunda laf olsun diye bakılır. Kararlar, asıl Katırcı Handa, ahırın üstündeki odamda, geceleri veriliyor. Suçlunun fakir mi, zengin mi olduğunu araştırırız sadece. Bir de suçu kime karşı işlediğini. Fakirse ve suçu zengine karşı işlemişse, beraat. Zenginse, suçu olmasa da ceza. Kanun kitabını, sorgu tutanaklarını filan, ancak bir fakir başka bir fakire, bir zengin başka bir zengine karşı suç işlemişse açıyoruz. Köylerde ve kasabalarda fakir fukara arasında, ağır ceza mahkemesinin, daha doğrusu Yusuf'un namı aldı, yürüdü... Ben de sınıfta fukara çocuklarını oturttum ön sı-

ralara, hepsine de resim yapmasını becersinler becermesinler, basıyorum tam numarayı.»(*).

Bizim gençler spartakistlerden aldıkları dersleri böyle uyguluyorlar. Akıllarınca komünizm yapıyorlar. Ve böylece de halk arasında komünist olarak tanınıyorlar.

Gene Nazım'ın anlattığı aşağıdaki şu olay da, bu bakımdan ilginçtir.

Bolu mutasarrıfı değişiyor. Öğretmenler maaşlarını alamıyorlar. Genç şairler öğretmenleri kışkırtıyorlar. Şikayet için mutasarrıfa gitmeğe karar veriyorlar. Beş altı öğretmen birlikte yola çıkıyorlar. Mutasarrıfın kapısına gelinceye kadar arkadaşları yolda birer vesile ile takılıp kalıyorlar. Mutasarrıfın odasına Nazım tek olarak giriyor.

Mutasarrıf kara kalpaklı, kara gözlü, iriyarı bir adam. Nazım,

«*Biz,*» diye söze başlıyor. «*Ulumu diniye hocasıyla, size...*»

Mutasarrıf elini kaldırıp Nazım'ın sözünü kesiyor.

«*Sizi görüyorum, ama ulumu diniye hocası nerde?*»

Nazım arkasına bakıyor, Şaban efendi yok. Tepesi atıyor.

«*Şaban efendi kapınızın önünde kaldı. Emredin de gelsin.*»

«*İstemez.*»

«*Beş kişi çıktık yola. Bir ben...*»

«*Bana da lazım olan sizsiniz. Oturun.*»

«*Bizim maaşlar...*»

«*Emir verdim, birer aylık alacaksınız.*»

«*Pekiyi ama, biz...*»

Mutasarrıf yine elini kaldırıp Nazım'ın sözünü keser, zile basar, giren odacıya çay ısmarlar. Odacı çıkınca mutasarrıf ayağa kalkar Nazım'ın önüne dikilir.

(*) «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim*», *Nazım Hikmet.*

«*Nazım Bey*», der, «*kim olduğunuzu, akıdenizi, kasabada, köylerde ne gibi faaliyet gösterdiğinizi biliyoruz. Ağır Ceza Başkanı Yusuf Bey'le muhasebeci Osman Bey'i ve taraftarlarınızı ha keza...*» Susar.

Sonra kocaman elini Nazım'ın dizine koyarak ağır, ağır devam eder:

«*Yunan orduları yürüyor Ankara üstüne.*»
«*Ne diyorsunuz, yine mi?*»
«*Ankara düşebilir.*»
«*Ankara düşebilir mi, Ankara düşerse!*»
«*Biz burda bolşeviklik ilan ederiz.*»
«*Bolşeviklik mi?*»

«*Beni reisicumhur yaparsınız, ruslar da yardım eder. Daha candan yürekten kızıl ordu teşkil ederiz, gider Ankara'yı da kurtarırız. Taraftarlarınızı hazırlayın. Lakin benden bahsetmeyin onlara şimdilik.*»

Nazım, tokat yemiş gibi bakıyor mutasarrıfın yüzüne, birşeyler anlıyor, bir şeyleri anlamıyordu. Mutasarrıf, eli hep öyle Nazım'ın dizinde:

«*Yusuf Bey'le Osman Bey'e bahsedin teklifimden,*» diyor, «*siz içişleri bakanlığını alırsınız, üstünüze. Osman maliyeyi, Yusuf Bey de başbakanlığı...*»

.....

Nazım mutasarrıfın yanından çıktıktan sonra kafasının içi gayetle berraktır. Merdivenleri inerken öğretmetler arasında, gençlik mahafilinde kimlere güvenebileceğini gözden geçirir...

Katırcı Han'ın ahırı üstündeki odada Osman'la Yusuf'a Mutasarrıfın dediklerini anlatır. Ankara düşer düşmez Bolu'da bolşevikliğin ilanına oybirliğiyle karar verirler. Mutasarrıfla iki kere konuşurlar, planlar hazırlarlar, ama Ankara düşmez. Mutasarrıf yine çağırtır onları.

«*Burada yapacak işiniz kalmadı artık. Benim de başımı belaya sokmayın, kalkın gidin,* dedi.

«O sırada Yusuf bir telgraf aldı, kimden bilmiyorum, ama bize, *beni bir iş için Trabzona çağırıyorlar,* dedi.*Fırsattır siz de gelin, oradan hep beraber Rusya'ya geçip bol şevikliği yerinde iyice öğreniriz.*»(*)

Bu olay doğru mudur, yoksa Nazım'ın hayalinde yaşayan bir hatıra mıdır, bilmiyorum. Ama o zaman Nazım'ın Bolu'da yarattığı izlenimi ve hayalleri belirtmesi bakımından ilginçtir. Şehirde kendilerine bu gözle bakıldığı için etraflarındaki kontrol çemberi gittikçe daralıyor, gün geçtikçe nefes alamıyacak hale geliyorlar. Kendilerini avundurmak ve bu dar çemberin baskısından kurtulmak için kendilerini şiir denemelerine veriyorlar.

Vâlâ Nureddin «*Bu Dünyadan Nazım Geçti*» kitabında diyor ki:

«Mutlaka okumak, manen daha teçhizatlı olmak niyetindeydik. Nazım'ı da artık Bolu'da tutacak hiçbir kuvvet yoktu. Çevrenin muhasarası daralıyordu, bunun boğuntusunu duyuyorduk, soluğumuzu rahat alamıyorduk. Bari hızımızı şiirden alalım, dedik, eve kapandık, yeni denemeler yapıyor, habire şiir, hikaye yazıyoruz.

«Kafiyelerin ille mısra sonunda olması şart mı? Şunları başka taraflara çeksek, çekiştirsek...

«Bu önerimin sonucu şu ortak «dizdiri» kaleme alındı.

Yıldızlarla ufka sarkan berrak dümdüz bir gece
Satlerce nasıl koşmak arzusunu verirse
Senelerle mesafeler arkasına atılmak
Fırlatılmak ihtiyacı içimizde uyandı
.....
İstedik ki, rengi biraz başkalaşsın göklerin

(*) «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim*», *Nazım Hikmet.*

Serin pınar başlarında dinliyelim bülbülü
Ayşeciğin beş örgülü saçını bağlıyalım
Acısıyla ağlayalım gurbet dolu hanların.
.....»

■ *Trabzon'da*

Nazım Hikmet'le Vâlâ Nureddin bir gün bir yaylıya atlıyarak Düzce üzerinden Zonguldak'a iniyorlar.

Burada Nazım Hikmet ilk defa patronla işçi arasındaki çelişkiyi, işçinin acıklı halini görüyor. Şehirde gençler bunları bir patronun evine akşam yemeğine götürüyorlar. Sofrada kuş sütünden başka herşey var. Havyarından şampanyasına kadar. Yeyip içiyorlar. Gece geç vakit şehrin alt kısmına iniyorlar. Burada işçilerin kara sefaletiyle karşılaşıyorlar. Korkunç ve şaşırtıcı bir manzara.

Vâlâ Nureddin «*Bu Dünyadan Nazım Geçti*» kitabında bu tabloyu şöyle çizer:

«Zonguldak'ın o zamanki dekoru hayalimde yer etmiştir: Deniz kıyısında bir dağ. Dağın güzel sırtlarında villalar. Eteklerinde mağaralar. Villalarda patronlar, mağaralarda da maden işçileri. Sosyalistleri çileden çıkartacak bir manzara ki, değmeyin gitsin.

«Patronlar ama ne patron! Çoğu imtiyaz sahibi ecnebiler. Hatta içlerinde rumlar vardı ki, soydaşlarıyla cephede boğuşuyorduk. «*Rafine*» greklerin muhteşem villasına Zonguldak'lı aydınlar, her ne münasebetle ise, bizi davet ettirdiler. Kapılardan karşılandık. Bey kıyafetli uşaklar, prostelalı hizmetçiler, görülmemiş yemekler, içilmemiş içkiler... .

«Veda edip kayalıklardan aşağı iniyoruz. Maden işçileri taş devri insanlarının hayatını yaşıyorlar. O zamandan aklımda kaldı: Sabah akşam ha babam karamancar yiyorlar, sebze denemez deve dikeninden hallıca bir ot... Dekorlar ve insanlar karşısında utanıyoruz.»

Nazım Hikmet'in o zamana kadar gördüğü ilk işçiler. Ve işçi hayatına ilk bakışı...

Bütün bunlar şüphe yok şairin kafasında yer ediyor ve ilerde meyvasını veriyor.

Trabzon'a gelince Ziya Hilmi'yi arıyorlar. Ziya ortalarda yok. Şehirde ağır bir hava var. Herkes birbirinden korkuyor. Her tarafta şüphe pusu kurmuş. Kimse kimsenin yüzüne bakmağa cesaret edemiyor. Ziya neden görünmüyor? Otelci Nazım Hikmet'e ihtiyatlı olmalarını, gece sokağa çıkmamalarını salık veriyor. Bir gün mahalle aralarında dolaşırken arkadan gelen tanımadık biri, yanlarından geçerken «*İhtiyatlı olun arkadaşlar*» deyip kayboluyor.

Bu sır dolu havanın sırrını çözmeğe çalışıyorlar ama birşey öğrenemiyorlar. Çünkü kimse konuşmuyor.

Nihayet bir gün Ziya ile buluşuyorlar.

Şimdi Nazım'ı dinleyelim:

«Tekke mahallesi olduğunu sonradan öğrendiğim inişli yokuşlu daracık sokaklara girdik. Yusuf (Ziya Hilmi) yürümesini yavaşlattı.

«*Anlat bakalım Yusuf efendi.*

«Arkasına baktı,

«*Ne bakıyorsun ikide bir arkana?*

«*Peşimizde adam var mı, diye.*

«*Peşimizde neye adam olacak?*

«*Bolu'da yediğimiz haltlardan. Ayın - pe'nin (Askeri polis) haberi olmadı mı sanıyorsun? Beni iyi dinle.* Sesini kıstı, *Mustafa Suphi'leri öldürdüler.*

«— *Kim bu Mustafa Suphi?*(*)

«— *Türk bolşevikleri.*

«— *Nerde, nasıl öldürdüler? Niçin öldürdüler?*

«— *Bolşevik oldukları için.*

«Çamlı bir tepeye gelmişiz. Yusuf (Ziya Hilmi):

«— *Rusya'dan çağırmış adamları Mustafa Kemal,* dedi. *Suphi esir kalmış Rusya'da, sonra bolşeviklere katılmış aralarında İstanbul'dan gelenler de varmış. Baku'da bir kongre mi, ne yapılmış da onun için gitmişler oraya.*

«— *Sonra?*

«— *Davetiyeyi alınca Mustafa Kemal'den, gelmişler sınıra, Kazım Karabekir Paşa karşılamış.*

«Çamların altına oturduk. Hava da bir güzel.

«— *Erzurum'dan hacılara, hocalara, ite köpeğe «Muhafazayı Mukaddesat Cemiyeti» diye galiba bir cemiyet kurdurmuşlar. Daha şehrin kapısında namussuzlar yuhalamış, taşa tutmuş Suphi'lerin yaylılarını, «camilerimize eşek bağlıyacaklar», diye bağırırlarmış. Karabekir de silahlarını alıp Trabzon'a sevketmiş Suphi'leri...*

«Devam etti:

«— *Burda hepsini, Değirmendere'de geceleyin bir*

(*) Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Partisi'nin ilk kurucularından sayılır. Meşrutiyet devriminden sonra Fransa'ya tahsile gönderilen öğrencilerle birlikte Paris'e gitmiş, orada sosyoloji tahsil etmiş, memlekete dönüşünde gazeteciliğe başlamış ve politikaya atılmış. Zamanın muhaliflerinden, sonradan Atatürk'ün içişleri bakanı Ferit Bey'in çıkardığı «İtham» gazetesinde çalışmış. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine yakalananlar arasında o da tutuklanıp Sinop'a sürülmüş. Bir süre sonra Sinop'tan kaçarak Rusya'ya sığınmış. Orada da tutularak Sibirya'ya sürülmüş. 1917 devriminden sonra Sovyetler Birliği'nde esen inkılap havasına uyarak marksizmi öğrenmek hevesine kapılmış. Oralardaki fabrika işçilerinden marksizm üstüne kitaplar alarak, Marx, Engels ve Lenin'i okumuş. Komünist olmuş. O zamanlar Rusya'da, özellikle Sibirya'da harpten kalma birçok türk esiri varmış. Mustafa Suphi bunlar arasında komünizm propagandası yaparak etrafında birçok

motöre bindirmişler. Ocak ayının 28'inde oluyor bu iş. Burda bir Yahya Kahya var. Kayıkçılar kahyası. İt mi it. Topal Osman'ın adamı. Mustafa Kemal'in muhafız kumandanının. Suphi'lerin motörü az açıldıktan sonra, Yahya Kahya adamlarını başka bir motöre yüklüyor. Bunlar Sürmene açıklarında rampa ediyor öteki motöre. Suphiler 15 kişi idi, diyorlar. Suphi karısını da getirmiş. Karı rus. Boğuşma iki saat kadar sürmüş, diyorlar. Bir aralık Suphi bir tüfek geçiriyor eline. Tam ateş edecek, Trabzon'un itlerinden Faik adında bir hergele, arkadan, ensesinden, tabanca ile vuruyor Suphi'yi. Ötekileri de bıçaklayıp, boğup, ayaklarına taş demir bağlayıp denize atıyorlar. Rus kadınını Trabzon'a getirmişler. Güzel kadınmış. Yahya'nın evinde hapis. Burada bu iş üstüne birşeyler olacak diye korkuyor hâlâ Ankara.»

Nazım bu hikayenin etkisi altında kalıyor ve biri 923'te, ötekiler 925'te, yani Mustafa Suphi'lerin bu trajedisini ancak iki üç yıl sonra şiirinde dile getiriyor.

28 KÂNUNISANI

— Ta ta ta ta Ha ta ta ta
Tarih
sınıf-ların

---

taraftar kazanmağa muvaffak olmuş. Sonra bunları organize etmiş. Baku'da ilk defa bir Türkiye Komünist Partisi kongresi toplamış. İlk Türkiye Komünist Partisi bu kongrede kurulmuş. Kongreden sonra Kırım'da yerleşerek bir gazete çıkarmağa ve teşkilatı genişletmeğe çalışmış. Memlekette emperyalistlere karşı milli kurtuluş savaşı başlayınca o da taraftarlarıyla birlikte memlekete dönüp bu savaşa katılmak istemiş. Mustafa Kemal'e mektupla başvurmuş, Komünist Partisi olarak memlekete dönmesine ve faaliyette bulunmasına izin vermesini istemiş. Mustafa Kemal de, vatana dönmekte serbest olduğunu, mecliste beraber çalışabileceklerini bildirmiş. Mustafa Suphi bu davete güvenerek 14 arkadaşıyla ve türk esirlerinden kurduğu Kızıl Alayla memlekete dönmeğe kalkmış.

mücadelesidir.
— 1921
Kânunisani 28
— Karadeniz
— Burjuvazi
— Biz
— On beş kassap çengelinde sallanan
On beş kesik baş
— On beş arkadaş
— Yoldaş
Bunların sen
isimlerini aklında tutma
fakat
28 kânunisaniyi unutma!

— «Siyah gece
«Beyaz kar
«Rüzgar
«Rüzgar».
— Trabzon'dan bir motör açılıyor
— Sa-hil-de ka-la-ba-lık!
— Motörü taşlıyorlar
— Son perdeye başlıyorlar!
.....
— Uluyorlar
— hav... hav... hak... tü
— Yoldaş unutma bunu
Burjuvazi
ne zaman aldatsa bizi
böyle haykırır!
— hav... hav... hak... tü
— Gördün mü ikinci motörü?
— İçinde kim var?
— Arkalarından gidiyorlar.

— İkinci motör birinciye yetişti.
— Bordaları bitişti
— Motörler sarsılıyor
— Dalgalar sallıyor
Sallıyor dalgalar.
— Hayır
İki motörde iki sınıf çarpışıyor.
— Biz
Onlar!
— Biz silahsız
Onlar kamalı
— tırnaklarımız
— Kavga son nefese kadar
— Kavga
— Dişlerimiz ellerini kemiriyor
— Kamanın ucu giriyor
— girdi...
— Yoldaşlar, ey!
artık lüzum yok fazla söze!
Bakın göz göze
— Karadeniz
On beş kere açtı göğsünü,
On beş kere örtüldü.

KALBİM

Göğsümde 15 yara var!...
Saplandı göğsüme 15 kara saplı bıçak!...
Kalbim yine çarpıyor,
kalbim yine çarpacak!!!
Göğsümde 15 yara var!
Sarıldı 15 yarama

kara kaygan yılanlar gibi karanlık sular!
Karadeniz boğmak istiyor beni,
boğmak istiyor beni
kanlı karanlık sular!!!
Saplandı göğsüme 15 kara saplı bıçak
Kalbim yine çarpıyor,
kalbim yine çarpacak!...
Göğsümde 15 yara var!
Deldiler göğsümü 15 yerinden,
sandılar ki, vurmaz artık kalbim kederinden.
Kalbim yine çarpıyor,
kalbim yine çarpacak!!!

4 Devrimci Nazım

Trabzon'da esen bu ağır hava üstüne Nazım ve Vâlâ artık orada kalmayı sakıncalı görüyorlar ve Karabekir Paşa'nın öğretmene ihtiyacı olduğunu, bu sebeple onun yanına gitmekte olduklarını söyliyerek vapurla Batum'a gitmek üzere mürur tezkeresi alıyorlar ve ilk önlerine çıkan vapurla Batum'a geçiyorlar. Memleketten ayrılmakla Nazım Hikmet'in hayatında bir dönem kapanmış oluyor.

Trabzon'dan yola çıktıkları zaman Nazım Hikmet tam 19 yaşındaydı. O zamana kadar yüzlerce şiir yazmış, birçok eserler vermişti. Fakat İstanbul'dan ayrıldığı günden Trabzon'a varıncaya kadar geçen dönem içinde yazdığı şiirlerden pek azı elimizdedir. Çünkü Nazım Hikmet bu süre içinde yazdığı şiirleri bir deftere geçirerek korumak istemişti. Ama talihin kötü bir cilvesi bu defterin bulunduğu çanta kayboldu. Ve onunla birlikte Nazım'ın o güne kadar yazdığı şiirleri de yok oldu. Bereket versin ki, Nazım bu süre içinde görüp işittiklerini, yaşayıp öğrendiklerini sonraları şiirlerinde malzeme olarak kullanmıştır. Ve bu

malzemeye dayanarak en güzel şiirlerini ancak bir iki yıl sonra yazabilmiştir. «*Yalınayak*» şiiri buna bir örnektir.

Bu dönem Nazım'ın olgunlaşma ve yetişme devri sayılabilir. Milliyetçi şair bu süre içinde kendisini devrimciliğe getiren yolu keşfetmiştir. Ama henüz tam anlamıyla olgunlaşmış değildir. Sağdan soldan aldığı telkinlerin etkisi altındadır. Özellikle Anadolu'da gördükleri onun hayat çizgisini çizmekte büyük bir etken olmuştur. «*Beni geldiğim yere Anadolu'da gördüklerim getirdi*» derdi. Sovyetler Birliğine geçtiği zaman artık fikir bakımından da, duygu bakımından da hazırlanmış durumdaydı.

Sanat bakımından da bu dönemde Nazım'ın görüşü henüz olgunlaşmıştı denemez. Nazım Hikmet şiirlerinde her vakit öze önemli yer vermişti. Fakat hiçbir özü bulunmıyan daprenatür şiirler de yazmıştır. Sanatın sanat için olduğu görüşüne bağlı kalmamıştır, fakat «*sanat gaye içindir*» görüşüne de varmamıştır. Ankara'da Mustafa Kemal'e tanıtıldığı zaman türk önderi ona, bazı şairler gibi, havai ve manasız şiirler yazmamasını, sanatını amaçları için kullanmasını sağlık vermiştir. Fakat bu görüşe Nazım Hikmet bilinçli olarak ancak Moskova'da varmıştır.

Biçim bakımından da bu dönemde Nazım Hikmet birçok denemeler yapmış, şiirlerine yeni biçimler aramış, fakat heecden kurtulamamıştır.

Bu dönem Trabzon'dan ayrıldığı gün kapanmış, Nazım'ın hayatında yeni bir dönem başlamıştır.

■ *Tereddüt ve Karar Günleri*

Sovyetler Birliği'ne gelirken Nazım Hikmet'te katılaşmış, değişmez yargılar ve duygular yoktur. Sovyetler Birliği'ne daha çok bir merak sonucu geçmiştir. Spartakist-

lerden aldığı telkinler, Anadolu'da gördükleri, o zamana kadar okuyup işittikleri kafasında henüz bulutlu bir haldedir. Sola doğru eğilimi gittikçe artmaktadır. Ne var ki, henüz bu eğilim bilgiyle kuvvetlenmiş değildir. O tarihte Nazım'ın marksizm-leninizm hakkında henüz belirli bir fikri yoktur. Sosyalizm üstüne işittikleri dağınıktır. Bunları bir teoriye bağlamış değildir. Onun için Batum'a ayak bastığı günden sonra Kafkaslar'da kaldığı birkaç ay onun için bir gözlem, bir öğrenim aşaması olmuştur. O zamana kadar görüp işittiklerini, öğrenip bildiklerini, burada gördükleriyle karşılaştırıp sonuçlar çıkarmak olanağı vardır. Mesela spartakistler ona Sovyetler Birliği'nde paranın geçmediğini söylemişlerdi. Oysa Batum'a çıkınca para ihtiyacıyla karşılaşmıştır. Ona Sovyetler'de aile kalmadığını söylemişlerdi. O ise işte sokaklarda ve parklarda çocuklarının kollarından tutup dolaşan aileler görüyordu.

Sonra burada son kararını vermek durumundaydı. Sovyet topraklarına geçmişlerdi ama, henüz köprüler bütünüyle atılmış değildi. Geriye dönüp Karabekir Paşa'nın yanında bir iş bulmak olanağı vardı. Ama daha ileriye gitmek isterse, köprüleri atmak gerekecekti. İlerisi nedir? Tam bir fikri yoktu. Yalnız bütün dünyayı sarsan bir devrimin merkezine gidip ona katılmak hevesi ve merakı onu ileriye doğru itiyordu. Yaşı da 19. Tam karar verecek dönemeçte bulunuyordu.

Bir gün Batum'da, Fransa Oteli'nde odasında, masa başına geçip kendi kendine bütün olup bitenleri ve olanakları gözden geçirdi. Sonra, sonrasını kendi anlatıyor:

«Oturdum,» diyor, «Batum'da, Fransa Oteli'nde, masanın başına... Karadeniz kıyısından Ankara'ya, sonra ordan Bolu'ya yaptığım 35 günlük, 35 yıllık yayan yolculukla, öğretmenlik ettiğim kasaba. Kısacası, uzun

lafın kısası, İstanbul'lu paşazadenin, daha doğrusu paşa torununun Anadolu ile tanışması, bu kere de Batum'da Fransa Oteli'nde rokoko masasının üstünde duruyor. Yırtık, kirli kanlı bir yazma gibi serilmiş rokoko masasının üstünde... Bakıyorum, ağlamak geliyor içimden... Bakıyorum, öfkeden kan tepeme sıçrıyor yine. Bakıyorum, utanıyorum yine Üsküdar'daki yalıdan.

«Karar ver oğlum, karar ver, diyorum, kendi kendime, karar ver. ...Karar verildi. Ölmek var, dönmek yok... Duuur... Acele etme, oğlum. Koyalım soruları da şu masanın üstüne, Anadolu'nun yanıbaşına. Neyini verebilirsin? Ne verebilirsin? Herşeyimi. Herşeyi... Hürriyetimi, evet! Hapishalerde kaç yıl yatabilirsin bu uğurda? Gerekirse ömrüm boyunca... İyi ama, sen kadınları seversin. Yiyip içmeyi, temiz giyinmeyi seversin. Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı, Amerika'yı dolaşabilmek için can atıyorsun. Anadolu'yu Batum'daki rokoko masanın üstünde bırakıp da Tiflis'ten Kars'a, oradan da Ankara'ya döndün mü, beş altı yıla kalmaz mebus olursun, bakan olursun, kadın, yemek, içmek, sanat, dünya... Bırak... Hapislerde gerekirse ömrüm boyunca yatabilirim... Pek iyi, asılmak da var, öldürülmek de. Suphi ile arkadaşları gibi boğulmak da var, komünist olursam, diye sormadın mı kendi kendine. Batum'da?... Sordum. Öldürülmekten korkuyor musun diye sordum. Korkmuyorum, dedim. Birden, düşünmedin mi, hayır... Önce korktuğumu anladım, sonra korkmadığımı. Sonra sakatlığa, topallığa, sağırlığa razı mısın bu uğurda diye sordum, Verem illetine, yürek hastalıklarına, körlüğe? Körlük mü?... Görmek... Dur... Hiç düşünmemiştim. Kör de olunabileceğini bu uğurda. Kalktım... Gözlerimi sımsıkı yumdum dolaştım odanın içinde... Eşyaları ellerimle yoklayarak kapalı gözlerimin karanlığında odayı dolaştım. İki kere tökezlenip yere kapandım, ama gözlerimi

açmadım... Sonra masanın başında durdum. Gözlerimi açtım, razıyım körlüğe de... Biraz çocukca, belki de biraz komik. Ama doğrusu bu. Ne kitaplardan, ne ağız propagandasıyla, ne de sosyal durumum yüzünden geldim geldiğim yere. Beni geldiğim yere Anadolu getirdi. Kıyısından şöyle bir üstünkörü seyrettim Anadolu'yu...»

İşte bu hesaplaşmadan sonra Nazım'ın kader çizgisi çizilmiş oluyor. Ve bu hesaplaşma sırasında kör olmanın ıstırabını duymuş olacak ki, ilerde «*Taranta Babu*» adındaki şiirinde körlüğün güzelliğini anlatır.

Kör olmak ne iyi şeydir,
ne güzeldir sevmek karanlığı.
Ne yalın bir kılıç gibi bir ışık
ne renklerin ağırlığı
ve ne şekillerin kalabalığı...
Ne güzeldir sevmek karanlığı...

Kör olmak ne iyi şeydir.
Kapalı gözleriniz
çevrili içinize,
kıyısından oturup bakarsınız
içinizdeki dalgalanan denize.
Kapalı gözleriniz çevrili içinize...

Kör olmak ne iyi şeydir.
Körlerdir ki, yalnız
kendi yürekleriyle başbaşa kalırlar.
Ne kimseye kendi gözlerinden verirler
ne kimsenin gözlerinden alırlar.
Körlerdir ki, yalnız
kendi yürekleriyle başbaşa kalırlar.
Ne güzeldir sevmek karanlığı.
Karanlık allah gibidir ve tek başınadır.

Karanlık ölüm gibidir
rengi yok
ahengi yok
dengi yoktur karanlığın.
Dağıtın yanınızdan sopalarınızla
karanlığın peygamberleri, körler,
kalabalığı...
Kör olmak ne iyi şeydir
ve ne güzeldir sevmek karanlığı...

■ *Moskova Yolunda*

İşte o günden sonra ilk çıkan fırsattan faydalanarak Moskova yolunu tutuyor. Tren Rusya içlerine doğru ilerledikçe iç ve dış harplerden perişan çıkan ve üstüne bir de kuraklıktan doğan korkunç kıtlıkla karşılaşan rus halkının sefaletini, yoksulluğunu, açlığını ve acısını elle tutulur gibi katılaşmış bir halde görüyor. Aç köylüler yollara düşmüş yiyecek bir lokma birşeyler arıyorlar.

Tren istasyonlarında binlerce, on binlerce aç ve çıplak insanın parmaklıklara asılıp uzaktan ölü gözlerle trendeki yolculardan yiyecek birşey dilendiklerini görüyor. Ve Sovyetler Birliğinde 30 milyon insanın aç olduğunu öğreniyor. Bu manzara Nazım'ın üzerinde derin izler bırakıyor.

Moskova'ya cehennemden geçerek varmış gibidir. Ne var ki, burada başka bir hava, başka bir dünya ile karşılaşıyor. Moskova ümit dolu bir devrimin heyecanı içindedir. Her tarafta sokak gösterileri, devrim türküleri, mitingler, ateşli nutuklar.

Nazım, bütün bunlara katılıyor, Lenin'i dinliyor, Troçki'yi dinliyor. Önderler arasındaki tartışmalarda bu-

lunuyor. Büyüleyici heyecan dalgası Nazım'ı sarhoş ediyor. Moskova'da K.U.T.V. mektebine giriyor. Burada dünyanın dört köşesinden gelmiş gençlerle tanışıyor, mektepte de marksizmin teorisini öğreniyor.

Böylece bir yandan okuduğu mektepte marksizmin teorisiyle tanışıyor, bir yandan da hayatta marksizmin uygulanmasını görüyor. Memlekette, hele o sırada, Moskova'da esen devrim havası ve heyecan dalgası Nazım Hikmet'in yeni kişiliğini yaratmakta büyük bir etken oluyor. Bu etkenler altında Nazım günden güne kendini buluyor, kişiliğinin olgunlaştığını görüyor ve yeni bir hayat görüşüne ulaşıyor. O zamana kadar kendisine birşey söylemeyen olaylar şimdi onun için bambaşka bir anlam kazanıyor. Dünyayı, insanları ve eşyayı bu yeni açıdan görmeğe başlıyor. Önünde geniş, yeni ufuklar açılmıştır. Artık Nazım Hikmet, sadece heyecanlarıyla yaşıyan, duygularıyla hareket eden o eski Nazım değildir. Moskova bilgili, bilinçli, imanlı yeni bir Nazım yaratmıştır. Yeni bir davanın adamı olmuştur. Tek kelime ile Nazım Hikmet devrim şairi olmuştur. Ve artık bundan sonra bütün hayatına hükmeden, bu görüş, bu anlayış ve bu iman olacaktır.

Nazım Hikmet'in sanat görüşü de değişmiştir. Yeni anlayışa göre, sanat soyut birşey değildir. Şiir yazmış olmak için şiir yazılmaz, sanat yapmak için sanat yapılmaz, sanat ancak bir amaca hizmet ederse değerlidir. Sanatçı kendi kabuğu içine kapanıp kendisi için yaşıyamaz. İçinde yaşadığı topluma yararlı olmak, sanatını insanlar için, hayatı daha güzel, daha sevimli, daha yaşanır bir hale getirmek, sözün kısası, bir ideale hizmet etmek için kullanmak.

Nazım, bu sanat görüşünü benimsemiş ve sanata yeni bir yön verme gerektiğini duymuştur. Hoş, Nazım Hikmet, hiçbir zaman soyut ve doğu memleketler şairleri gi-

bi, tamamıyla romantik şiir yazmamıştır. Çocukluğundan beri yazdığı şiirlerinde iyi kötü ya bir felsefe kırıntısı veya sosyal bir problem vardır. Fakat bunları o vakte kadar bilinçli bir halde yapmamıştır. Şimdi artık bunun bilincine varmıştır. Ve artık şiiri güzel söz söylemek sanatı olmaktan çıkmıştır. Onun için Nazım'ın Moskova'da bulunduğu sürece ve ondan sonra yazdığı şiirler hep bu damgayı taşır.

Nazım Hikmet bu yeni sanat anlayışı üstüne 937'de «*Her Ay*» dergisinde Naci Sadullah ile yaptığı bir mülakatta görüşlerini şöyle anlatır:

«Sanat hakkındaki anlayıştan önce akla ilkönce şu soru gelir: Sanat sanat için midir, yoksa belli bir amaç için mi?

«Bence bu soru ters sorulmuştur. Sorulması gereken soru şöyle olmalıdır: En geniş anlamıyla hangi sosyal koşullar altında ve bu sosyal koşulların hangi sınıfı, ferdi ve ruhi tezahürlerinde sanat sanat içindir iddiası ortaya atılır? Ve sanatçı bu iddianın peşinde koşar? Ve hangi sosyal sınıfı, ferdi ve ruhi koşullar ve nedenlerle sanatçı sanatını gayesi için bayrağa çeker? Sosyal çevresi ile, sosyal sınıfı ile çelişim içine düşen sanatçıda sanat sanat içindir görüşüne raslarız. Aksi takdirde sanat gaye içindir, cemiyet içindir, görüşü ileri atılır.

«Ben kendi sosyal sınıfı muhitimle çelişim halinde değilim. Bundan dolayı da sanat sanat için değildir, diyorum. Bence sanat sanat için değildir, demek, sanatın kadrini azaltmak demek değildir. Tersine sanatı toplum içinde aktif bir müessese olarak anlamak, sanatçıyı insan ruhlarının mühendisi olarak görmek demektir.»

Nazım Hikmet, bu yeni sanat görüşünü çeşitli şekillerde ve çeşitli zamanlarda şiirleriyle de ifadeye çalışmıştır.

SANAT TELAKKİSİ

Bazan ben de gönül ahlarımı
çekerim birer birer
kan kırmızı yakut bir tespih gibi,
ve bu kızıl pırıltılı tespihin ipi
sırma saç tellerindendir...
Fakat
benim
şiirime ilham veren perimin
omuzlarında açılan kanat:
asma köprülerimin
demir putrellerindendir!..
Dinlenir,
dinlenmez değil
bülbülün güle karşı feryatları...
Fakat asıl
benim anladığım dil:
Bakır, demir, tahta, kemik ve kirişlerle çalınan
Beethoven'in sonatları...
Sen istediğin kadar
tozu dumana katar
sürebilirsin atını!...
Ben değişmem
en halis-üd-dem
arap atına;
saatte 150 kilometrelik süratini
demir raylarda koşan
demir beygirimin!...

İri şaşkın bir sinek gibi takılır bakan gözüm
odamın köşesindeki usta örümcek ağlarına...
Lakin asıl hayranım ben!
halikleri mavi gömlekli mimarlarım olan
77 katlı betonarme dağlarına!

Erkek güzeli
«Biblos ilahı genç Adonis»
köprü başında karşıma çıksa,
belki bakmadan geçerim de;
filozofumun yuvarlak gözlüklü gözüne,
ve ateşçimin
dört köşeli terli bir güneş gibi yanan yüzüne
bakmadan geçemem!..
Ben
elektrikli tezgahlarımda doldurulan
üçüncü nevi hazır cigara içerim de,
isterse Samsunun olsun
tütünü kağıda elimle sarıp içemem!...
Değişmedim
değişemem
Havanın çırıl çıplaklığına
meşin kasketli meşin ceketli karımı!...
Belki benim «tab'ı şairanem» yok?!
Neyleyim!
Toprak anamın çocuklarından çok
seviyorum:
kendi çocuklarımı!

AYAĞA KALKIN EFENDİLER

Behey! kaburgalarında ateş bir yürek yerine
idare lambası yanan adam!
Behey armut satar gibi
sanatı okkayla satan sanatkar!
Ettiğin kâr
kalmıyacak yanına!
Soksan da kafanı dükkanına,
dükkanını yedi kat yerin dibine soksan;
yine ateşimiz seni

yağlı saçlarından tutuşturarak
bir türbe mumu gibi damla damla eritecek!
Çek elini sanatın yakasından
çek!
Çekiniz!
Bıyıkları pomadalı ahenginiz
süzüyor gözlerini hâlâ
«koyda çıplak yıkanan Leyla»ya karşı!
Fakat bugün
ağzımızdaki ateş borularla
çalınıyor yeni sanatın marşı!
Yeter artık Yenicami tıraşı,
Yeter!
Ayağa kalkın efendiler.

Bu şiirde Nazım, eski şiir anlayışının sembolü olarak Yahya Kemal'e çatar.

■ *Serbest Şiir*

Moskova'da Nazım Hikmet'in sanatında biçim bakımından büyük bir değişikliğe sebep olan bir olay da şudur:

Nazım, Moskova'ya gelinceye kadar hece vezniyle şiir yazardı. Serbest nazmı hiç denememişti. Moskova'ya ilk geldiği haftalarda bulundukları otelde hizmet eden iki genç kızkardeşle tanışır. Bunlar eski rus aristokrasisinden kalma kızlardır. İyi kültürleri vardır, devrimi benimseyerek ailelerinden ayrılmışlar ve iş hayatına atılmışlardır. Bu kızlar bir gün Nazım'a büyük rus şairi Mayakovskiden sözederler ve onun bir iki şiirini okurlar. O günlerde Mayakovski'nin şiirleri herkesin ağzındadır. Fakat Nazım Hikmet o zamana kadar Mayakovski'yi hiç işitme-

miştir. Böyle bir devrimci rus şairi olduğundan haberi yoktur. O vakit çok sevilen ve bütün toplantılarda, mitinglerde alkışlarla kürsülere çıkarılan bu büyük şairi ilk defa bu Rus kızlarının ağzından işitmiştir:

Susunuz hatipler
Söz sizindir mavzer arkadaş

yani boş lafı bırakın, konuşma sırası mavzerindir, demek istiyor. Kızlar Mayakovski'nin bir başka şiirini okuyorlar:

Kimdir orada sağ adımını atan
Sol! Sol! Sol!

Nazım rusça bilmediği için bu şiirleri anlamıyor. Kızlar şiirleri tercüme ediyorlar. Ama Nazım şiirin okunuş tarzına, ahengine ve temposuna vuruluyor. Bu şiir ona yeni bir ses, işitilmemiş bir ses gibi geliyor. Şiirde bu yenilik Nazım'ın üzerinde derin izler bırakıyor. O andan itibaren kafası bu yeni ritm üzerinde işliyor. Araştırmalara girişiyor ve kendi kendine serbest nazmı buluyor.

O günlerde şöyle bir olaya tanık oluyor. Şevket Süreyya Aydemir bu olayı şöyle anlatıyor:

«1921 yılında bir akşamdı. Moskova'da gürültülü bir meydandan geçiyorduk. Meydanın ortasında iki kamyon durdu. Birinin üstüne bir sinema perdesi çektiler, ötekinde makina işlemeğe başladı. Ve perdede filmin adı göründü: *Açlar.*

«Meydandaki insan kalabalığı gittikçe arttı, kenetlendi, tramvaylar, arabalar geçemediler, kenarlarda kaldılar. Filmi seyretmeğe başladık.

«Açlıktan yanan bir hava içinde Kuban, Don, Volga ovalarındaki şehirler birer birer boşalıyordu. Toprakları kuraklıktan çatlamış ve çatlakları anasının eteğine yapışmış mecalsiz çocukları habersizce yutacak kadar

mezarlaşmış, uçsuz bucaksız stepler ortasında eğri büğrü kafileler sonu gelmez ufuklara doğru yürüyor, koşuyordu.

«Gökyüzünün hain aydınlığı içinden baykuş kahkahaları geliyor. Beyaz kefenine sarılmış açlık ve ölüm iskeletinin tırpanı hiç durmadan işliyordu. Güneş, baykuş kahkahası ve ölüm tırpanı altında kaybolmuş gibi sürüklenen perişan kafileler ilerledikçe azaldı ve azaldıkça hazinleştiler. Öyle ki, Kuban, Don ve Volga ovalarının, açlıktan şehirlerini bırakan insan dalgalarından artakalanlar göçetmek için koştukları nehir iskelelerine, demiryol istasyonlarına eriştikleri zaman artık kendilerini sürü sürü akar sulara ve kara toprağa atacak kadar kudurmuş, çıldırmışlardı.»

Bu manzara Nazım Hikmet'e Moskova'ya gelirken tren istasyonlarında gördüğü açları hatırlatır ve bu etki altında ertesi gün arkadaşlarına ilk serbest nazımla yazdığı «*Açların Gözbebekleri*» şiirini getirir:

AÇLARIN GÖZBEBEKLERİ

Değil birkaç
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim!

Onlar
bizim!
Biz
onların!
Dalgalar
denizin!
Deniz
dalgaların!

Değil birkaç
değil beş on
30,000,000
30,000,000!
Açlar dizilmiş açlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
sıska cılız
eğri büğrü dallarıyla
eğri büğrü ağaçlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
açlar dizilmiş, açlar!
Bunlar!
yürüyen parçaları
o kurak toprakların!
Kimi
kemik
dizlerine vurarak
yuvarlak
bir karın
taşıyor!
Kimi
deri... deri!
Yalnız
yaşıyor
gözleri!
Uzaktan
simsiyah sivriliği
nokta nokta uzayıp damara batan
kocaman başlı bir nalın çivisi gibi
deli gözbebekleri
gözbebekleri!
Hele bunlar
Hele bunlarda öyle bir ağrı var ki,
bunlar

öyle bakarlar ki!
Ağrımız büyük!
büyük!
b ü y ü k !
Fakat
artık imanımıza inemez tokat!
Demirleşti bağrımız,
çünkü ağrımız
30,000,000
deli gözbebekleri
gözbebekleri!
Ey
beni
ağzı açık
dinleyen adam!
Belki arkamdan bana
bu kalbini
haykırana
«kaçık»
diyen, adam!
Sen de eğer
ötekiler
gibi kazsan,
bir mana
koyamazsan
sözlerime
bak bari gözlerime;
Bunlar:
Deli gözbebekleri
gözbebekleri!

Ve bu şiirden dört gün sonra da «*Yalınayak*» şiirini yazıyor. Bu iki şiir de serbest vezinde ilk denemeler olduğu halde birer şaheser sayılabilir. Her ikisini de o de-

rece ustaca işlemiştir. Bundan sonra da Nazım artık hece vezniyle şiir yazmamıştır.

■ *Mayakovski'nin Tesiri*

Bazıları Nazım Hikmet'in meşhur sovyet şairi Mayakovski'nin etkisi altında kaldığını söylerler. Ve serbest nazmını ondan aldığını iddia ederler. Nazım Hikmet bu iddiayı şiddetle reddederdi. Zaten yukarıda anlattığımız olay da Nazım'ın Mayakovski'nin etkisi altında kalmadığını gösterir. Tanımadığı, okumadığı, dilini bilmediği bir şairin nasıl etkisi altında kalabilir Nazım? Nazım Hikmet'in serbest nazmı buluşu kendi dehasının eseridir. Nazım Hikmet'e göre şekli muhteva tayin eder. Nazım devrimci şiirler yazmağa başladıktan sonra hece vezninin buna yetmediğine inanır ve yeni şiirleri için yeni şekil arar. Bu araştırma sonunda serbest nazıma varmıştır.

Nazım Hikmet Mayakovski'nin etkisi altında kaldığı iddiasına karşı «*Hafta*» Dergisi'nde yayınlanan bir mülakatında şu cevabı vermiştir:

«Hece veznini burakıp vezinsiz yazı yazmağa başlamanın ilk verimi «*Açların Gözbebekleri*»dir. Ben bu yazıyı yazdığım zaman ruşça bilmezdim. Mayakovski'nin adını bile duymamıştım. Nerden bilelim diyecekler. Tanıklarla ispat ederim. Mayakovski bir tür rus aruzunun bir çeşit son haddine erdirilmiş istitratlı tarzıyla yazar. Hani Hamid'in «*Mevki Viyana*» diye başlayan bir yazısı vardır, işte aşağı yukarı onun gibi... Oysa benim yazılarımda böyle belli bir veznin son haddine vardırılmış istitratlı tekniği yoktur. Ahengi ve vezni anlayış bakımından aramızda hiçbir benzerlik olmayan Mayakovski ile muhteva bakımından da ayrılırız O her şeyden önce ve herşeye rağmen ferdiyetçidir, ben değilim.»

Nazım Hikmet Bursa Hapishanesi'nden 941'de Kemal Tahir'e gönderdiği bir mektupta der ki:

«Sana bir itirafta bulunayım. Aramızda kalsın. Mayakovski ile yeni tanışıyorum. Yani, kendi ağzından vaktiyle dinlediğim bir iki şiiri müstesna, basılmış şiirlerini ilk defa okuyorum. Sanat meseleleri hakkında görüşleri ise, seni esefle temin ederim ki, ilk defa manzurum oluyor. Fakat aynı şartların aynı düşünceleri yaratması kaidesi kaba hattında burada da tahakkuk etti. Yani benim vaktiyle Mayakovski'den habersiz, sonraları çok defa utancımdan Mayakovski'yi eserleriyle tanıdığımı söylemiş olmama bakma. Mayakovski ile aynı işi yapmışız. Tabii o birçok hususlarda bu işi benden iyi yapmış. Fakat tevazua lüzum yok, çok az da olsa, bazı hususlarda da ben daha iyisini yapmışım. Bu böyle... Bunu ilk ve son defa galiba yalnız sana söylüyorum.»

Serbest nazım hakkında görüşünü ise Nazım Hikmet 929'da »*Resimli Ay*» Dergisi'nde çıkan bir yazısında şöyle anlatır:

«Şiirle nesri, hikayeyi, romanı, tiyatro vesaireyi ayıran şey, birisinin vezinli ve kafiyeli olması, ötekilerin vezinsiz ve kafiyesiz olması değildir. Bence vezinli ve kafiyeli yazılar vardır ki, şiirle hiçbir ilgisi yoktur. Şiir, roman, hikaye vesaire gibi edebiyat kollarını birbirinden nisbi olarak ayıran şey, şekilden ziyade muhteva, hava, derinlik, mikyas farkı, velhasıl (Fikir ve his) sahasında gördükleri iştir. Aynı hadiseyi şiir, hikaye, roman, tiyatro ve sinema senaryosu başka başka mikyaslarda, hava ve derinliklerde verirler. Aradaki ayrılık burdan gelir.

«Muayyen içtimai dönem ve iktisadi ortamlardaki şiir şekli olan aruz ve hece vezinleri ve kafiye sistemleri, içtimai dönemin gelişmesi ve ekonomik ortamların değişmesiyle yıkılmağa başladılar. Bu yıkılış, ilkönceleri bizzat eski şekillerin içinde oldu. Mısralar, teknik bakımdan

mısra olarak kaldıkları halde, içlerindeki muhteva akış bakımından parçalandı. Aruzda Tevfik Fikret'in, hecede Faruk Nafiz'in şiirleri bunun en güzel şahididir. Ve bundan dolayıdır ki, Fikret'in şiirlerinde yazılışla okunuş arasında bir ayrılık vardır.

«Yeni serbest şiir, yazılışla okunuş arasındaki ayrılığı kaldırdı. Bundan başka şehrin şiiri olan yeni şiirin terkibi ve tekniği daha mürekkep oldu. Köylü ve çoban iktisadiyatının sesleri yerine, şehrin muazzam senfonisi geldi.»

■ *Moskova'daki Hayatı*

Nazım'ın Moskova'daki hayatı ikiye ayrılabilir. Bir taraftan K.U.T.V. Üniversitesi'nde tahsiline devam ederken, bir taraftan da dış hayat içinde yuvarlanmaktadır.

Üniversite hayatı onun için yeni bir şeydir. Dünyanın her tarafından gelmiş gençler arasındadır. Yeni bir dünya görüşü öğrenmektedir. Bütün bunlar onun hayat ve sanatı üzerinde derin izler bırakmaktadır. Nazım o zamanki hayatını «*19 Yaşım*» başlıklı şiirinde anlatır:

19 YAŞIM

Benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım,
19 yaşım,
Sana anam gibi hürmet ediyorum,
edeceğim.
Senin ilk arşınladığın yoldan gidiyorum,
gideceğim.
Benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım
19 yaşım...
Çok uzaklarda yuvarlanıyor başım
Oturuyor 19 yaşım

yatağımın başucunda.
Ellerim avucunda
bana diyor ki:
— «*Kafamızda getirelim geri*
O delikanlı günleri cancağazım,
o dehşetli güzel günleri...

.....

Köpüklü şahlanışların dönüm yeri...
Dünyanın altıda biri:
kan içinde doğuran
ana...
İstasyondan istasyona
yalnayak
tankları kovalıyarak
açlıkla yarış...
Şarklıların boyu kilometre kilometre
ölümün boyu bir karış...
Kafkas:
güneş
Sibirya:
kar...
Seslenebildiğiniz kadar
ses —
— lenin...
24 saatte 24 saat Lenin,
24 saat Marks
24 saat Engels,
yüz dirhem kara ekmek,
20 ton kitap
ve 20 dakika şey!
Ne günlerdi beheheeeey
onlar, ne günlerdi ahbap!...

Çok uzaklarda yuvarlanıyor başım.
Duruyor karanlıkta 19 yaşım.
Lambayı yakıyorum,
ona hayretle,
muhabbetle,
hürmetle
ve daha bilmem neyle bakıyorum
b a k ı ş ı y o r u z ...
Yılların arkasından çırptı kanadını
«Strasnoy Ploşçad»ın saat kulesi.
Yaşıyor herhangi bir 24 saatini
vatandaş kavgasının darülfünun talebesi:
Balık çorbası, tüfek talimi, tiyatro, balet,
k i t a p ...
Patates kamyonu başında süngü tak bekle nöbet,
k i t a p, k i t a p.
Madde, şuur, istismar, fazla kıymet,
k i t a p ... k i t a p ... k i t a p ...
Manikür:
hayır,
diş fırçası:
evet,
k i t a p ... k i t a p ... k i t a p ...
Bu ne 24 saat,
bu ne 24 saattir ahbap!
Aşk:
yoldaş.
Profesör:
yoldaş.
Zenci
Coni,
Alman
Telman,
Çinli

Li,
ve 19 yaşım
yoldaş da, yoldaş da, yoldaş da,
yoldaşım...
Yılların arkasından yuvarlanıyor başım
başım yuvarlanıyor...
Uzun saçlarından tutuştu yıllar,
yıllar yanıyor,
yanıyor da yanıyor...
Oku,
yaz,
boz,
bağır,
çağır!
Bütün kuvvetinle nefes al...
Kafanda,
kalbinde,
etinde,
iskeletinde ihtilal...
İhtilal:
gündüz gece...
Gece ormanda çam dalları yakarak,
bembeyaz,
yusyuvarlak,
aya bakarak,
hep bir ağızdan şarkılar söyleniyor...
Ve bu anda,
kuvvetli dinç
bir ağrıdan gelen deli bir sevinç
sıçrar, atlar, köpüklenir, çatlar
kafanda.
Haaaaaayda,
beyaz orduları dumanlı ufuklar gibi önüne katan
Bir kızıl süvarisin,

bir kızıl süvariyim,
bir kızıl süvariyiz,
bir kızıl .....

Geçti dokuz yıl.
ey benim 19 yaşım,
ormanda çam dalları yaktığımız
hep bir ağızdan şarkılar söyleyerek
aya baktığımız
gecelerin üstünden...
Ben
yine söylüyorum aynı şarkıları
Döndürmedi rüzgar beni havada yaprağa,
ben kattım önüme rüzgarı...
Ve sen ki, en yıkılmazları yıkabilirsin,
gözüme bakabilir
elimi sıkabilirsin...
Ve sen ki
Sen,
benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım
19 yaşım.

Nazım üniversitede öğrendiği marksist teoriyi şiirleriyle ifadeye bile kalkmıştır. «*Berkley*» şiiri bunun en güzel örneğidir.

Nazım bu şiirinde ders verir gibi diyalektik materyalizmi anlatmaya çalışır. Sonraları kendi bile bu şiiri hatırladıkça güler, «*Böyle konular da şiir konusu olur mu?*» diye kendli kendiyle alay ederdi. Bununla beraber bu kadar kuru bir konuyu bu kadar ustalıkla işlemek ancak Nazım gibi kuvvetli bir şairin yapabileceği bir iştir.

Üniversite dışında hayat devrim heyecanıyla kaynayıp çalkalanıyordu. O sıralarda Moskova'da heyecanlı toplantılar oluyor, mitingler yapılıyor, halkı sürükleyecek nu-

tuklar söyleniyordu. Bu toplantıların çoğunda Mayakosvki kürsüye çıkar şiirler okur, alkışlanırdı. Devrim önderleri kapalı veya açık toplantılarda nutuklar söylerlerdi. Nazım bütün bu toplantı ve mitinglere karışmağa çalışır, kitle ile beraber yaşardı. Mayakovski ile tanıştıktan sonra o da toplantılarda şiir okumağa başlamıştı. Mayakovski kürsüden inince Nazım'ın kolundan tutup onu kürsüye çıkartır, şiir okumağa teşvik ederdi. Nazım rusça bilmediği için kürsüye çıkmak istemezdi. Fakat Mayakovski onu zorlardı. Nazım bu ihtiyaçla halkın anlamasını sağlıyacak heyecan verici şiirler yazmağa başlamıştı. Bunlardan birkaç örnek:

Hari, hari,
hurra, hurra,
hurra!
Geçti bize
diktatura!...

Bir başkası:

MAKİNALAŞMAK

trrrum
trrrum,
trrrum!
trak tiki tak!
Makinalaşmak
istiyorum!
Beynimden etimden iskeletimden
geliyor bu!
Her dinamoyu
altıma almak için
çıldırıyorum!
Tükrüklü dilim bakır telleri yalıyor,

damarlarımda kovalıyor
oto-direzinler lokomotifleri!
trrrum,
trrrum,
trrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!
Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyar olacağım
karnıma bir türbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!
trrrum,
trrrum,
trrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!

Bu şiirde Nazım Hikmet, makina seslerini taklit eden sözlerle kitlenin anlayabileceği tarzda yazmıştır. Aynı zamanda sosyalist devrimden getirdiği makinalaşmak fikrinin de bir ifadesidir.

Bir üçüncü örnek:

«Kızıl Meydan'a doğru ilerliyoruz. Önümüz, arkamız insanlar, bayraklar, şiarlar, resimler, türküler. Bizim gurup (yani Moskova'daki türkler) Bir Mayıs marşını söylüyoruz:

Bir Mayıs, Mayıs bir
Geliyor amele çocukları
İtiyor iki yana apartmanları
Behey vatman çiğneneceksin
Sağa sola sap,
Rap rap rap...

Nazım Hikmet yine meydanlarda yığınlara hitabeden nutuk niteliğinde şiirler yazmağa başlar. Bu şiirlerin çoğunda Hey... Behey... gibi hitabet unsurları kullanır.

YENİ SANAT

Bana bak!
Hey!
Avanak!
Elinden o mızıltıyı bırakasana!
Sana,
üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
yaramaz!
Bana bak!
Hey!
Avanak!
Üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
dağlarla dalgalarla kitleleri
ileri
atlatamaz!..
Üç telli saz
yatağını değiştirmek istiyen
nehirlerden,
köylerden şehirlerden
aldığı hızla,
milyonlarla ağzı
birtek
ağızla
güldüremez!
Ağlatamaz!
Hey!
Hey!
Üç telli sazın

üç telinde öten üç sıska bülbül öldü acından.
Onu attım
köşeye!
Hey!
Hey!
Üç telli sazın
ağacından
deli tiryakilere
içi afyon lüleli
bir çubuk
yaptılar!
Hey!
Hey!
Dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi
dağ-lar-la
başladı orkestıram!
Hey!
Hey!
Ağır sesli çekiçler
sağır
örslerin kulağına
hay-kır-dı!
Sapanlar güleşiyor tarlalarla,
tarlalarla!
Coştu çalgıcı başı,
esiyor orkestram
dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi
dağ-lar-la.

Tabii bu şiirlerde propaganda dozu sanat dozundan üstündür. İstanbul'a ilk döndüğü zamanlar şiirlerini böyle geniş yığınlara hitabeden meydan hatibi gibi, okumağa başlayınca, bu biçim şiire alışmamış olanları şaşırtmıştı. Hatta büyük osmanlı şairi Yahya Kemal, «*Nazım*

Hikmet şiir değil, nutuk yazıyor» demişti. Fakat sonraları Nazım da bu biçimi bıraktı, normal, ritmi kuvvetli şiirler yazmağa devam etti.

Bu şiirde Nazım Hikmet, yalnız biçim ve teknikte değil, muhtevada da terutazedir. Ruhlara afyon gibi etki yapan eski monoton musiki yerine, milletin heyecan ve duygularını anlatan hareketli bir musiki istiyor. Ve bunu şiir halinde anlatırken hareketli musikinin temposunu da birlikte veriyor. Böylece iki musiki arasındaki ayrılığı da belirtmiş oluyor. Muhteva ile şekli nasıl ustalıkla birleştiriyor.

Şimdi de Nazım Hikmet'in Moskova'da 922-924 yıllarında yazmış olduğu şiirlerden örnek verelim. Bu şiirler Moskova'da o günün havasını, heyecanını ve kavgasını zengin renkler ve seslerle verir:

RODOS HEYKELİ

Ayağına 45 numro amerikan kundurası geçirmiş
bir Rodos heykeli gibiyim!
Sigorta şirketleri
sigortalıyor beni 101 seneye.
Herkes
gözlerinin bebeğine sığmıyan vücudumu
yekpare mermer sanıyor.
Halbuki ben
dev gövdemin
kof bir alçı kalıp olduğunu biliyorum.
Biliyorum,
hesabettim:
sayısı 10-lar evini doldurmayan senelerden
sonra geniş göğsüm
çatlıyacak.
Kafamda bunun yalnız bir ağrısı var,
o da şu:

Buradan
oraya
gitmek için
asma köprü kuranlara,
daha ben
cüsseme yaraşan putrelleri götürmedim!
Zaman an!
Geniş göğsüm
çatlıyacak!
45 numro kunduralarımla
dekametroluk adımlar atsam da kafi değil.
Koşmak lazım
Olimpiyat yarışlarında gibi koşmak
K o o o o o o ş-mak!!

Nazım Hikmet Moskova'da bulunduğu yıllarda devrim önderlerinden birçoğunu tanımak, birçoğunu toplantılarda dinlemek, kimi önderlerle yakından tanışmak imkanını bulmuştu. İlk günlerde Troçki'ye hayran olmuştu. Fakat herkesten çok Lenin'i sevmişti. Onun zekâsına, dehasına, inanç kuvvetine ve önderlik vasıflarına bayılmıştı. Özelikle, Lenin'in hoşgörürlüğünü pek beğenmişti. O vakit birbirinden kuvvetli devrim önderleriyle karşılaşan Lenin, hepsini dinliyor ve hepsini mantıkıyla, inandırıcı düşünceleriyle yeniyordu. Lenin'e bu sevgisi ve bu hayranlığı bütün ömrü boyunca sürdü.

Lenin'in ölümü onu derinden sarsmıştı. Devrim en büyük önderini kaybediyordu. Nazım Hikmet Lenin'in ölümünün yığınlar arasında yarattığı derin keder ve üzüntüyü gözleriyle görmüş, onlarla beraber yaşamıştı. O sahneyi şöyle anlatır:

«Şanuvar sinemasının oraya geldik. Kocaman, yüksek tahta avlu kapıları birdenbire açıldı. Yanımızda mı, önümüzde mi, karşımızda mı farketmedim. Kamyonlar,

adamlar fırladı avlu kapısından. Ve bir feryat işittim. Her halde bağıran birçok insandı o anda. Ama, bana birtek insan feryadediyormuş gibi geldi. Işıklı, telaşlı, upuzun caddeden, geceden ve soğuktan güçlü birtek insan feryadetti. Lenin öldü. Sonra ne oldu? Avlu kapısından caddeye fırlıyanların ellerindeki gazeteler kapışıldı. Önünde bir tramvay durdu. Bir anda boşaldı. Bütün tramvaylar durdu. Hepsi boş. Hiçbirşey işitmiyorum. İhtiyar bir adam ağlıyor, kalpağını çıkarmış, göğsüne bastırmış ağlıyor. Kızaklar durdu, kızaklar bomboş. Sinemalar boşaldı, içerde yangın çıkmış gibi dışarı fırlıyor kalabalık. Lokantalar da öyle. Evler de. Caddeye boşalıyorlar. Bir vatman tramvayın basamağına oturmuş ağlıyor. Demin gördüğümüz al yanaklı kız ağlıyor. Biri düştü yere. Biri daha. Kucaklaşıp birbirinin omuzunda ağlıyanları görüyorum. Biri kolumdan çekti. Dönüp baktım. Busburuşuk bir kocakarı kolumdan çekiyor. Dişsiz ağzıyla birşeyler söylüyor. Anlamıyorum. Eğildim, altı yedi yaşlarında bir kız çocuğu sesi:

«— *Lenin mi öldü?* Başımı sallıyorum, haç çıkaracağını sanıyorum ama çıkaramıyor, kolumu bırakıyor:

«— *Yazık oldu bize,* diyor. *Yazık oldu bize...* Ve kulağıma sağdan soldan, önden arkadan ağlamalar geliyor.»(*)

■ *Dünya İhtilali ve Almanya*

Devrimin ilk yıllarında sovyet önderleri iki gruba ayrılmışlardı. Bir kısmı Avrupa görmüş, Avrupa'da yaşamış, dünya komünist partilerinin önderleriyle tanışmış kimselerdi. Bunlar komünizmin yalnız bir memlekette

(*) «*Yaşamak* ***Güzel Şeydir Be Kardeşim***».

kurulamıyacağına inanırlardı. Onun için dünya ihtilalinin yapılmasından yana idiler. Dünya ihtilali de ancak Almanya'da başlayabilirdi. Harp sonrası Almanya'da kuvvetli bir spartakist hareket doğmuştu. Bunlar Almanya'da komünizmi kuracaklardı. Ordan da dünya komünizmi patlak verecekti. Dünya ihtilaline inanan bazı sovyet önderleri de bunu adeta gün meselesiymiş gibi bekliyorlardı. Ötede beride verdikleri demeçlerde hep Almanya ihtilalinin patlamak üzere olduğunu söylüyorlardı. Bu ihtilal havası içinde bir ara Nazım Hikmet de buna inanmış, bu dalgaya kapılmıştı. Almanya'da ihtilal olunca dünya ihtilali artık kaçınılmaz bir zorunluk kazanacaktı. Ondan sonra:

«Tek aç insan kalmayacak. Tek işsiz yok. Okuma yazma bilmeyen de yok. Senden korku, benden korku da yok, çalış istediğin kadar. Ye, iç, oku, yaz, keyfine bak istediğin kadar. Hay anasının... Olacak bu iş. Yalnız tez olsa. Tabii tam şeklini biz göremeyiz ama, dünya devrimini görürüz ya, o da yeter. Alman proletaryasının bir Ya Allah demesini bekliyor ya herkes?»(*)

İşte bu etkiyle o vakitler Nazım Almanya'da beklenen devrim üstüne şu şiiri yazmıştı:

1923 ALMANYA İNKILABINI BEKLERKEN

Bırak be!
Kaç kilometre olursa olsun.
«Unter den Linden» caddesiyle Kremlin'in arası!
Biliyorum ben,
Berlinin üstünden geçen
sivrisineğin bile fırkasını!
O kadar yakınım ki oraya
gözbebeklerimin içinde yağma ediyor

(*) «Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim».

işsiz ameleler fırınları.
Elimi uzatsam geçecek avucuma
sosyal-demokratların domuz burunları!..
O kadar yakınız ki oraya
kim girerse araya
çizmelerimizle altı aylık çocuk kafası gibi ezeceğiz!
Doyurmak için Almanya'nın açlarını
biz burada buğday çuvallarını alırken askere
gösterenler var bize
faşistlerin çarh-ı felek haçlarını!

Behey Abullabut!
Sen onu unut!
Geçti 1849 seneleri!
Yokuş tırmanmıyoruz, inişten iniyoruz;
Yarış otomobillerine bindi hadisat!
Ajanslar daha dizilmeden oluyor bayat!
Aksiyon, reaksiyon, reaksiyon, aksiyon!
Mutlaka!
Mutlaka!
Yumurtasını kıran bir civciv gibi parçalıyacak istihsal aletleri tevzi çerçevesini»...

Bu hayal gerçekleşmedi. Ama o vakit heyecanı Nazım'ı sürükledi. İşte Nazım Hikmet bu çeşitli akımlar, kuvvetli etkiler ve heyecanlı olaylar içinde büyük devrim dalgaları arasında yetişti, olgunlaştı ve yeni bir kişilik kazandı. 1924'te artık memlekete dönmek ihtiyacını duymağa başladı. Moskova'da birçok şeyler öğrenmişti, birçok malzeme toplamıştı, memlekete dönüp çalışmak, öğrendiklerini memlekette uygulamak, yığınlara seslenmek, işçileri uyarmak gerektiği düşüncesindeydi. Bunun için de artık Moskova'da vakit yitirmiyerek memlekete dönmeliydi.

■ *Memlekete Dönüş*

Birgün üç arkadaş, Nazım Hikmet, Vâlâ Nureddin ve Şevket Süreyya Aydemir oturup bu işi konuşuyorlar, artık memlekete dönmek gerektiğinde birleşiyorlar. Memlekete dönmelidirler.

Nazım Hikmet sabırsızlanıyor.

Oradakiler
bekliyor beni
oraya tez dönmeliyim

diyor. Ve Veda başlıklı şiirle dört yıldır yaşadığı şehre ve arkadaşlarına veda edip yola çıkıyor.

Memlekete dönünce ilerici aydınların «*Aydınlık*» adında bir dergi etrafında toplanarak çalıştıklarını öğreniyor. Dergide yazı yazanların çoğu İnebolu'da rasladığı spartakistlerdi. Bunlar arasında Moskova'da beraber bulunduğu ve «*Hocam*» diye saygı ve sevgi duyduğu Ahmet Cevat da vardı. Partinin önderi Doktor Şefik Hüsnü, Sadreddin Celal de bu dergide çalışıyordu. Nazım Hikmet sonraları «*Aydınlık*» ve «*Aydınlıkçılar*»ı şu şiirlerle anlatır:

AYDINLIK

Aydın aydınlık ay-dın-lık!..
Aydın aydınlığım benim.
Gökte ay gibi değil,
gökte yay gibi gerilen ay gibi aydınlatmıyorum tepeden
toprakta sınıfların kavgasını!
Bağlıyım ben:
çamurlu, kanlı, kara
topraklara!
Ben o topraktaki kavgadan doğdum,

içindeyim o kavganın,
içinden aydınlatıyorum o kavgayı.
Biz görelim,
onlar
kör olsunlar
diye!..
Evet onlar,
on-lar
kof çınarlar gibi karanlıklarda sallanıp
yıkılırken
ateş aydınlığımın altına koyarak
oyarak
gözbebeklerinin deliğini,
aydınlatıyorum
köklerine saplanan baltamızın çeliğini!
Aydın aydınlık ay-dın-lık!

AYDINLIKÇILAR

Şu
şu da,
şurdaki de!
şurdaki işçilerin hepsi,
şunların yarısı,
şu ateşçinin kendisi, kızı, karısı,
şu şimendiferci, şu vatman,
şu patronu selamlıyan ustabaşı değil,
ötekisi,
şu bol paçaları dalgalı iki gemicinin
ikisi,
şu iğneden
parmaklarıyla dikiş diken
kadınlar,
şu taşlı yolları çarıklarına dolayan,
dağlardan

dağlara
güneşi kovalayan
köylü ırgat,
.....
sonra bu şiiri söyliyen şair,
bütün bunların,
şunların,
onların,
hepsi,
.....
Hepsi Aydınlıkçılardan
hepsi aydınlıkçı.

Nazım Hikmet, hemen kolları sıvıyor ve birbirinden güzel ve üstün şiirler yazmaya başlıyor. O vakitki çalışmaları üstüne bir fikir vermiş olmak için o dönemde yazdığı ve bazılarını «Aydınlık» Dergisi'nde yayınladığı şiirlerinden bazı örnekler vereyim. Bunların başında Nazım'ın en güzel ve en kuvvetli devrimci şiirlerinden biri sayılan «*Güneşi İçenlerin Türküsü*» gelir. Özü, biçimi, söylenişi bakımından taptaze ve yepyeni olan bu şiiri beraber okuyalım:

GÜNEŞİ İÇENLERİN TÜRKÜSÜ

Bu bir türkü: —
toprak çanaklarda
güneşi içenlerin türküsü!
Bu bir övgü; —
alev bir saç örgüsü;
kıvranıyor;
kanlı kızıl bir meşale gibi yanıyor
esmer alınlarında
bakır ayakları çıplak kahramanların!
Ben de gördüm o kahramanları,

ben de sardım o örgüyü,
ben de onlarla
güneşe giden
köprüden geçtim!
Ben de içtim toprak çanaklarda güneşi,
Ben de söyledim o türküyü!
Yüreğimiz topraktan aldı hızını;
altın yeleli arslanların ağzını
yırtarak
gerindik!
Sıçradık;
şimşekli rüzgarlara bindik!
Kayalardan
kayalarla kopan kartallar
çırpıyor ışıkta yaldızlanan kanatlarını.
Alev bilekli süvariler kamçılıyor
şahlanan atlarını!
A k ı n v a r
G ü n e ş e a k ı n !
G ü n e ş i z a a a a p t e d e c e ğ i z
G ü n e ş i n z a p t ı y a k ı n !
Düşmesin bizimle yola: —
evinde ağlıyanların
gözyaşlarını
boynunda ağır bir
zincir gibi taşıyanlar!
Bıraksın peşimizi
kendi yüreğinin kabuğunda yaşıyanlar!
İşte:
şu güneşten
düşen
ateşte
milyonlarla kırmızı yürek yanıyor!
Sen de çıkar

göğsünün kafesinden yüreğini;
şu güneşten
düşen
ateşe fırlat;
yüreğini yüreklerimizin yanına at!
A k ı n v a r
G ü n e ş e a k ı n !
G ü n e ş i z a a a a p t e d e c e ğ i z
G ü n e ş i n z a p t ı y a k ı n !
Biz topraktan, ateşten, sudan, demirden doğduk!
Güneşi emziriyor çocuklarımıza karımız,
toprak kokuyor bakır sakallarımız!
Neşemiz sıcak,
kan kadar sıcak,
delikanlıların rüyalarında yanan
o «an»
kadar sıcak!
Merdivenlerimizin çengelini yıldızlara asarak,
ölülerimizin başlarına basarak
yükseliyoruz
güneşe doğru!
Ölenler
döğüşerek öldüler;
güneşe gömüldüler.
Vaktimiz yok onların matemini tutmaya!
A k ı n v a r
G ü n e ş e a k ı n !
G ü n e ş i z a a a a p t e d e c e ğ i z
G ü n e ş i n z a p t ı y a k ı n !
Üzümleri kan damlalı kırmızı bağlar tütüyor,
kalın tuğla bacalar
kıvranarak
ötüyor!
Haykırdı en önde giden

emreden!
Bu ses!
Bu sesin kuvveti
bu kuvvet,
yaralı aç kurtların gözlerine perde
vuran,
onları oldukları yerde
durduran
kuvvet!
Emret ki, ölelim
emret!
Güneşi içiyoruz sesinde!
Coşuyoruz
coşuyorum!...
Yangınlı ufukların dumanlı perdesinde
mızrakları göğü yırtan atlılar koşuyor!
A k ı n v a r
G ü n e ş e a k ı n !
G ü n e ş i z a a a a p t e d e c e ğ i z
G ü n e ş i n z a p t ı y a k ı n !
Toprak bakır
gök bakır.
Haykır güneşi içenlerin türküsünü.
Hay - kır
Haykıralım!

Sonra, devrimi bir yanar dağın patlamasına benzettiği şiiri:

YANAR DAĞ

Kesildi yanar dağın şah damarı
kara toprak altındaki ağlamaları
fışkırıyor, haykıran
kan

rüzgarı şeklinde!
İsyanı dinleyiniz yanar dağın ağzından!
Boğazından
güneşleri
kırmızı balonlar gibi fırlatıyor dumanlara!
Bir alev su halini vermiş ummanlara,
yanar dağın
yanan gönül
kızıllığı!..
Varsın otursun, istiyenler dört duvardan evinde!
Kartal kayalardan seyredelim biz
kanayan gönüllerin
göğe vuran rengini!
Etimizi saran yünü parçalayarak,
çırılçıplak
yıkanalım çelik çubuklar gibi yanar dağın alevinde!
Yıkanalım!
Yanalım!

Bir başka biçim, bir başka ifade yoluyla bir devrim şiiri daha:

YANGIN

Gece siyah, yol siyah
Ev beyaz, bembeyaz
Fener sarı
siyah, beyaz, sarı!

Sonra bu renkler değişiyor:

Bir an içinde gece kızıl, yer kızıl
Ev kızıl, fener kızıl
Kızıl, kızıl, kızıl

yani bir an içinde devrim gerçekleşiveriyor.

Nazım'ın o vakit yazdığı şiirlerde üzerinde en çok durduğu konu devrim ve emperyalizm düşmanlığıdır. Doğu ile batının kavgasını, sömürülen milletlerin isyanını, emperyalistlerin halkları sömürüşünü şiirlerinde ön plana alıyor ve özellikle Türkiye'deki antiemperyalist hareketi çok canlı olarak veriyor. Esir doğunun kurtuluş türküsünü ilk defa o söylüyor. Batı emperyalizminin doğuda ve özellikle Türkiye'de bir temsilcisi olan Piyer Loti'ye yazdığı şiir bunlardan biri ve belki de en kuvvetlisidir.

Piyer Loti, o vakitler türk dostu geçinen eski bir deniz subayıdır. Harp gemisiyle İstanbul'a gelmiş, burada kaldığı süre içinde bir türk kızını sevmiş, sonra «*Aziyade*» adı altında yazdığı bir romanla bu sevgi hayatını anlatmağa çalışmıştır. Osmanlı yazarları da onu bir osmanlı dostu diye övüp durmuşlardır. Piyer Loti'nin bir emperyalist ajanı olarak gerçek niteliğini ilk defa Nazım bu şiiri ile ortaya dökmüştür: Piyer Loti türkün bir dostu değil, türkü zavallı, ezilmeğe ve köleliğe mahkum bir millet olarak görür. Nazım Hikmet onu emperyalizmin bir temsilcisi olarak alır ve o vesile ile türk halkının emperyalizme karşı isyanını bağırır.

ŞARK - GARP

(Piyer Loti'ye)
Esir şarklının kurtuluş gününe

«Esrar!
Tevekkül
Kısmet!
Kafes, han, kervan,
şadırvan!
Gümüş tepsilerde rakseden sultan:
Mihrace, padişah,
binbir yaşında bir şah:

Minarelerden sallanıyor sedef nalınlar,
burunları kınalı kadınlar
ayaklarıyla gergef dokuyor,
rüzgarlarda yeşil sakallı imamlar ezan okuyor.»
İşte firenk şairinin gördüğü şark!
İşte
dakikada bir milyon basılan
kitapların Şarkı!
Lakin ne dün,
ne bugün,
ne yarın,
böyle bir şark
yoktu,
olmıyacak!
Şark
üstünde çıplak
esirlerin
aç geberdiği toprak!
Şarklıdan başka herkesin
orta malı olan memleket!
Açlığın kıtlıktan öldüğü diyar!
Ağzına kadar buğdayla dolu ambar.
Avrupanın ambarı
Asya!
Amerikan dretnotlarının tel direklerine
senin Çinlilerini
uzun saçlarından
sarı mumlar gibi asıyorlar.
Himalayanın,
en yüksek,
en dik,
en karlı tepesinde
Britanya zabitleri cazbant çaldırıyor,
kana tırnaklı ayaklarını daldırıyor

paryaların
beyaz dişli ölülerini attığı Ganja!
Anadolu baştan başa
Armstrongun
talim meydanı oldu!
Asyanın bağrı oldu!
Şark,
yutmıyacak
artık!
Bıktık be bıktık!
İçinizden biri
can verebilse bile
açlıktan ölmüş öküzümüze,
burjuvaysa eğer
gözükmesin gözümüze!
Hatta sen,
sen
Piyer Loti!
Sarı muşamba derilerimizden,
birbirimize geçen
tifüsün biti
senden daha yakındır bize
Fransız zabiti!
Fransız zabiti sen,
o üzüm gözlü Aziyadeyi,
bir orospudan
daha çabuk unuttun!
Kalbimize diktiğin
Aziyadenin taşını
bir tahta hedef gibi topa tuttun!
Bilmiyenler
bilsin,
sen bir şarlatandan başka birşey değilsin!
Şarlatan!..

Çürük fransız kumaşlarını
yüzde beş yüz ihtikarla Şarka satan
Piyer Loti,
ne domuz bir burjuvaymışsın meğer!
Maddeden ayrı ruha inansaydım eğer,
Şarkın kurtulduğu gün
Senin ruhunu
köprü başında çarmıha gerer
karşında cigara içerdim!
Ben elimi size verdim,
size verdik biz elimizi,
kucaklayın bizi
Avrupanın San-külotları!
Sürelim yanyana bindiğimiz al atları!
Menzil yakın
bakın,
kurtuluş günü artık sayılı:
önümüzde Şarkın gelecek isyan yılı
bize kanlı mendilini sallıyor!-
Al atlarımız emperyalizmin göbeğini nallıyor!...

Fakat birbirinden güzel şiirlerini, o zaman emperyalizme karşı savaşını kazanmış olan Türkiye'de bile yayınlıyamıyordu. Yazdıklarının çoğu elinde kalıyordu. Çünkü o sırada CHP'nin istibdadı hüküm sürüyordu. 1925'de Şeyh Sait isyanı adı verilen bir kürt isyanı patlak vermişti. İngiliz emperyalizmi tarafından kışkırtılan isyanı bastırmak için istiklal mahkemeleri kuruldu. Bu vesileyle rejime karşı, yayın yapan veya yapmayan bellibaşlı yazarlardan birçoğu da tutuklanıp mahkemeye verilmişti. Bu arada «*Aydınlık*» Dergisi etrafına toplanan aydınlar da tutuklanıp mahkemeye verildiler. İşte bu arada Nazım yakalanmamak için tekrar Sovyetler Birliği'ne gitti. Geri kalan arkadaşları içinde çıkan bir pro-

vokatör (V.N.), bütün arkadaşlarını ele verdi ve hepsi ağır veya hafif cezalara çarpılarak hapse atıldılar. Yalnız Nazım ortada olmadığı için kurtuldu. Fakat hakkında gıyaben 10 yıl hapis kararı verildi.

Nazım Moskova'ya döndükten sonra eski hayatını bulamadı. Fakat boş da durmadı. Şiir yazmağa devam etti. O sırada yazdığı güzel şiirlerinden biri «*O Duvar*» adını taşır.

O DUVAR

Kara taştan çerçeveye gömülen
güneşi parça parça bölen
demir parmaklık.
Dayadım
alnımı
demir parmaklığa,
parmaklık alnıma
gömüldü,
kemikli geniş alnımı parça parça böldü...
Alnım
parmaklığa dayalı,
yüzüm
kana boyalı.
Bu kan benim kanım
Eşyayı bu kanlı perdeden görüyor gözüm.
Kara taştan çerçeveye gömülen,
güneşi parça parça bölen
demir parmaklık...
Orada
o duvarda
o duvarın dibinde
bizimkilerin bağlandı kolları
o duvarı
bizim için yaptılar,

o duvar,
darağaçlarının sabunlu ipi gibi parlıyor.
O duvar,
duvarda keskinliği var
taze kanlı etleri parçalayan
yosunlu ıslak
dişlerin...
O duvar
gözleri afyon dumanlı keşişlerin
bellerindeki kara kuşak gibi sarılmış
kürenin gırtlağına!
O duvarın ilk temeltaşı
şahsi mülkiyetin ilk adımından geliyor.
O duvarın dibinde
bizimkilerin
Eyfeller gibi kemikleri yükseliyor.
O duvarın bir ucu:
tahta sapanlı sarı Çinde.
Öbür ucu:
Çelikleri elektrikli Newyork'un içinde.
Her bankada hisse senetleri var
onun.
O duvar
lordlar kamarasından lord Gürzon'un
noktaları imparator armalı bir nutku gibi geçiyor
Eyfelin tepesinden avlarını seçiyor,
ve dayanarak Hindenburg'un altın çivili heykeline
topluyor Berlin sokaklarını eline.
O duvarın taşlarına sürterek dilini
kara gömlekli Musolini
bekliyor nöbet.
İtalyanın çizmesi
yüzüyor kanda.
O duvar

ikinci bir balkon gibi yükseliyor Balkanda.
O duvar
o duvar
o duvar...
O duvarın dibinde
bizimkiler kurşunlanıyorlar.
O duvar,
O duvar kadar
uzun bir destanı var
o duvarın dibindeki her bir karış yerin.
O duvarın dibinde ölenlerin
koparıyorlar erkekliğini
gençlik aşısı yapmak için
milyonerlerin
kibrit çöpünden frengili iskeletlerine!
Milyonerler
gömülüp orospuların etlerine
bir radyo konseri gibi dinliyorlar
o duvarın dibinde verilen
kurşun sesiyle yere serilen
idam emirlerini!...
O duvar,
o duvarın dibinde seferberlik var:
1914'den daha büyük
daha mel'un
bir seferberlik...
Karanlıklar
güneş altında nasıl kaçarsa bir deliğe,
koşuyor burjuvalar bu seferberliğe;
Britanya dretnotlarının Cemiyeti Akvamı,
beyaz eldivenleri ,barut kokan diplomat,
çürümüş insan eti müstahsili general,
ikinci enternasyonal,
zehirli çiçeklerini toplamak için,

dinin toprağını gübreleyen, kazan,
eserlerini banknotlara yazan
filozof,
permanganatın aşıkı şair,
ölüm şuaı satan kimyager,
hepsi seferber
seferber
o duvarın bayrağı altında.
O duvar
o duvar
o duvar...
O duvarın dibinde
bizimkiler kurşunlanıyorlar.

O DUVARA CEVAP

O duvar,
o duvarınız
vız gelir bize, vız!
Bizim kuvvetimizdeki hız
ne bir din adamının dumanlı vaadinden,
ne de bir hülyanın gönlü yakışındandır.
O yalnız
tarihin o durdurulmaz akışındandır.
Bize karşı koyanlar,
karşı koymuş demektir:
maddede hareketin
yürüyen cemiyetin
ezeli kanunlarına.

Sükun yok
hareket var!
Bugün yarına çıkar,
yarın bugünü yıkar,
ve bu durmadan akar,
akar,

akar.
Biz bugünün kahramanı,
yarının
münadisiyiz.
Bu durmadan akan,
yıkıp,
yapan,
akışın
Çizgilenmemiş sesiyiz.

Nazım Hikmet'in Duvar'dan kastı, emperyalistlerin bir yandan Sovyetler Birliği etrafında çevirdikleri çember, bir yandan da dünyayı ezen ve ezilen milletler diye ikiye bölen emperyalizm duvarıdır. Duvara Cevap'ta Nazım, ezilen milletlerin azmini ve savaş kudretini belirtir.

Nazım'ın o devirde yazdığı şiirlerinden biri de «*Tebahhur Suresi*»dir. Bu şiirde başka bir teknik, başka bir dil kullanmıştır. Nazım'ın her şiirine o şiir için en iyi biçimi seçmeyi bildiğini göstermesi bakımından bu eseri önemlidir. Sonra bu şiirin anlamı, dilindeki kudret, ifadedeki kuvvet özellikle üzerinde durulmağa değer. Bir nevi kuran diliyle yazılmış bir şiirdir.

TEBAHHUR SURESİ

Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş, üryan
idiler.
Her biri aşikar etmişti zâmirin.
Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu
encam,
tavı gelmişti demirin.
Vadenin erişip çattığını bildiler,
kavaklar titreşip yere eğildiler,
ve çınar ağaçları

gördüler haykıraraktan,
köklerinin yılan ölüleri gibi
koptuğunu topraktan.
Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş üryan
idiler.
Kızıl kanatlı kuşlar kayalarda,
hazırdı atlamağa...
Vadenin erişip çattığını bildiler,
kabardı, köpüklendi dalgalar
başladılar çatlamağa...
Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu.
Ve rüzigar
yükseldi ağır ağır, çoğaldı gitgide,
birikti, birikti ve anı vahitte
«Ah edildi derinden»
yer oynadı yerinden
yıkıldı köprüler kemerlerinden,
yazılı taşlar kapandı yüzü koyun...
Bu dem kıyamet demidir,
Bu, buhara inkılabıdır kaynayan suyun...

Nazım Hikmet boş durmamakla beraber artık Moskova'ya sığamıyor. Onun asıl yeri Türkiye'dir. Bir an evvel dönüp orda çalışmak istiyor. Memleket özlemi, deniz hasreti onu hergün biraz daha üzüyor. Bereket versin bu özlemi uzun sürmüyor. Aradan bir buçuk yıl geçmeden af ilan edildiğini öğreniyor, memlekete dönmeğe karar veriyor. O vakitki özlemini anlatan şu şiir pek meşhurdur:

HASRET

Denize dönmek istiyorum!
Mavi aynasında suların
boy verip görünmek istiyorum!

Denize dönmek istiyorum!
Gemiler gider aydın ufuklara, gemiler gider!
Gergin beyaz yelkenleri doldurmaz keder.
Elbet ömrüm gemilerde bir gün olsun nöbete yeter.
Ve madem ki, bir gün ölüm mukadder:
ben sularda batan bir ışık gibi
sularda sönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!

Af haberini aldıktan pek kısa süre sonra Baku yolu ile memlekete dönmek üzere Moskova'da birlikte okudukları bir mektep ve parti arkadaşıyla yola çıkıyorlar. Nazım, Batum'da ve Tiflis'te bulunmuş, fakat Baku'yu görmemişti. Baku'ya girerken bir orman gibi yükselen petrol kuleleri onun üzerinde derin bir etki yapıyor. Baku'da kaldığı kısa süre içinde neft ve Hazer üstüne birkaç şiir yazıyor.

BAYRAMOĞLU

«Baku.
Gece saat iki
sularında...
Karaşehrin kara damlarında yatanlar
görüyor kanlı renklerin nesçini uykularında...
Yıldızların altında kara neft buruğları
hışırdıyor servilikler gibi derinden.
Bakıyor uykulu sarı gözler
kara topraktaki yağlı neft birikintilerinden,
.....
İşte bir fayton geçiyor,
geçmede
geçti:
son evlerin yakınından,

uzağından,

ırağından...

Kara bir lanettir ki, bu,
kopmuş geliyor gecenin dudağından...
Bu faytonun okunda iki at değil
iki at iskeleti var.
Bu faytonun fenerlerinde dehşeti var.
hançerle oyulmuş
kör ve derin
gözlerin...
Taşlarda yuvarlanan
nal ve tekerlek sesleri,
gittikçe uzaklaşan,
gittikçe alçalan sesler...
Ortada demiryolu
sağ yanda Karaşehir
solda fabrikaların
duvarları yükselir.

Şu şiirlerin en güzeli, gerek teknik, gerek sanat bakımından «Bahri Hazer»dir. Nazım'ın da en çok sevdiği şiir budur. Hatta Türkiye'de bu şiir plağa dahi alınmıştır. Böylece geniş surette yayılmıştır.

■ *İlk Hapis*

927 yılının sonlarında Nazım'la arkadaşı Batum üzerinden Türkiye'ye geçiyorlar. Nazım'ın yol arkadaşı Karadenizli bir lazdır. Görünmeden deniz yoluyla Türkiye'ye çıkabileceklerini sanırlar. Fakat Hopa'ya çıkar çıkmaz yakalanırlar ve Hopa hapishanesine atılırlar.

Bu, Nazım'ın hapse ilk düşüşüdür. Hopa Karadeniz'de küçük bir kasabadır. Hapishanesi havasız, güneş-

siz, karanlık bir koğuştan ibarettir. Bütün mahpuslar bu koğuşta bir arada yaşarlar. Hapishanenin ne akarsuyu, ne de tuvaleti vardır. Hapishanenin temizliğini bile, nöbetleşe mahpuslar yapar. Yalnız buradaki mahpusların hemen de hepsi köylüdür. Ya bir tarla kavgası, ya bir kadın kıskançlığı yüzünden buraya düşmüşlerdir. İçlerinde, büyük şehir hapishanelerinde olduğu gibi, azılı katiller, sabıkalı hırsızlar, yankesiciler yoktur. Hepsi de temiz Anadolu çocuklarıdır. Hepsi de zavallı ve ezilmiş sınıfın insanlarıdırlar. Nazım Hikmet, Anadolu'ya geçtikten sonra memleketin insanlarını azçok tanımış ve onların hayatını şöyle bir köşesinden görmüştü. Ama Anadolu insanıyla böyle bir arada haşrüneşr olmamış, onun acılarına ve felaketlerine ortaklık etmemişti. Burada onu daha yakından ve daha candan tanımak fırsatına kavuşmuştur.

Mahpuslar ilk günler bu iki şehir çocuğunu yadırgamışlar, kendilerinden olmayan bu insanlara şüphe ile bakmışlardı. Hakları da vardı. Çünkü Karadeniz'in bu kuş uçmaz, kervan geçmez uzak köşesinde, bu ücra hapishanede şehir insanlarının ne işi vardı? Bunlar ya azılı katillerdi, yahut sabıkalıydılar. Onun için ilk günlerde bunlara yüzvermemişlerdi. Onlara karşı çekingen davranmışlardı. Fakat sonraları bu gençlerin kendi davalarını güttüklerini ve onlar için çalıştıklarını anlayınca davranışlarını değiştirdiler. Onlara yakınlık duymaya ve onları kendi aralarına almağa başladılar. Köyden gelen yiyeceklerini onlarla paylaştılar. Aradaki mesafe kalkmış, birbirlerine kaynaşmışlardı. İşte bu sayade Nazım hapis arkadaşları olan bu zavallı Anadolu uşaklarını daha içten tanımak imkanını buldu. Ve Hopa hapishanesi onun için ilk mektep oldu. Hopa hapishanesinde tanıdığı insanlar üstüne yazdığı şiirler «Memleketimden İnsan Manzaraları»nın başlangıcı sayılabilir.

Hopa hapishanesindeki izlenimleri üstüne yazdığı şiirlerinden bir iki örnek verelim. Bu şiirlerde hem Nazım'ın çilesini anlatan hapishane şartlarını, hem bütün acısıyla Anadolu'yu buluruz.

KIZ KAPAN OĞLU VEHBİ VE ÇOCUK MUHİTTİNE DAİR

Bir gaz lambası...
Çivilenmiş duvara...
Çivi, kuyruğunu kıvıra kıvıra
bir defter kaadının
kalbini delip geçmiştir.
kaat bembeyaz,
kaat sapsarı...
Çivi kaadın kanını içmiştir.
Lamba, yağmurlu bir sabah güneşi gibi yanıyor,
Ve defter kaadı sallanıyor
asılmış bir adamın
beyaz gömleği gibi...
Beyaz gömleğin göğsünde yazılar
var:
«Yedi günlük
su, sidik
ve temizlik
nöbeti.
İsmail - Cuma
Nuri - Cumartesi
Kız kapan Vehpi - Pazar.»

Dar yalaktan aptes alan ihtiyar
Kız kapan oğlu Vehpidir.
Hindistan cevizinden yüzü
ve uzun kollarıyla o,

Okaliptüs dalından yeni inmiş
kıllı bir maymun gibidir.
Kız kapan su vuruyor
ensesine ...
Omuzundan mendili düştü
sidik tenekesine
Vehpi şaşırdı
arıyor sağını solunu.
Uzattı kolunu,
Kalın bir yılan gibi tenekeye girdi kol,
çıkardı mendili
Açıldı kız kapanın dili.
«— Mendil bir karış bezdir amma
beş karışı bir arşın olur.
Arşın arşını doğurur...»
Kesildi kız kapanın sesi
Anlaşıldı Vehpinin kerrâkesi!

«Nazım - Pazartesi
Ali - Salı
Topaloğlu - Çarşamba
Muhittin - Perşembe.»

Muhittin 13 yaşındadır...
Zorla çıkarılmazsa çıkmaz
bir fare gibi girdiği köşesinden
Saklar kendini pençesinden
yılan gözlü bir kedinin...
Cinayetle Rize'ye sevkedecekler
cürmü büyüktür Muhittin'in.
Nasıl sevketmesinler ki,
bir gece bir kanca alıp yanına
damından inmiş
dedesinin dükkanına...

Çok sürecek çok
Muhittin'in acısı,
Kurtuluş yok
dedesi davacısı.

Sembolist şairlere benziyen bir deliye dair:

«— Ormanın içinde tuttum horozu...
Beni kesme dedi...
Ses kesildi.
Ses yükseldi haykırarak
— Vurma bana
kırıldı ateş tarak!
Deli şimdi yüzüstü yerdedir,
Ve beyaz donlu bir adam,
çiğneyip bıyığını,
bu et yığınını
polis palaskasiyle dövmededir...
Hasan dayı bağırdı yanımdan
sarılıp demir parmaklığa.
— Dövmeyin be deliyi...
yol vergimi artırın iki misli
Yatarım doksan gün daha!!!
Sarardı Yusuf oğlu:
gözleri bir mavzer namlusu gibi
kurşunla doldu...

Nazım Hikmet, Hopa hapishanesinde kendini demir kafeste bir aslana benzetir. Kafes ve kırbaç nasıl aslanı yıldıramazsa, onu da bu demir kafese koymakla ve boynuna tasma takmakla yıldıramıyacaklarını anlatmak ister. Ve aslan gibi kükremek olanağından yoksun bile olsa sükutuyla düşmanını yenebileceğine inanır.

DEMİR KAFESTE DOLAŞAN ASLAN

Demir kafeste dolaşan aslana bak
Bak onun gözlerine:
çelik çıplak
iki hançer gibi taşır sarı gözlerinde kinini.
Kaybetmeden temkinini
yaklaşır
uzaklaşır
gelir
gider.
Bulamazsın tasma asmağa yer
tüylü kalın boynunda onun.
Yanarken sarı sırtında kırbaç izleri
gerilir bakır pençeler taşıyan dizleri
yelesi diken diken dikilir mağrur kafasında...
Yaklaşır
uzaklaşır
gelir, gider
gider, gelir...
Zindanın duvarında kardeşimin gölgesi
kah iner, kah yükselir...

Bu demir kafeste susmak zorunda kalışı onu yıldıracağına kuvvetlendiriyor. Çünkü bu susuş bağırmaktan da kuvvetlidir:

SÜKUT

Dışarda
kara zıpkasında sırmalar yanan
bir eşkiya hali var
başabaş çakmak çalan havalarda...
Dışarda,
karakulak bıçaklarla horon oynuyor
Askeroz deresinden yirmi hovarda.

Dışarda...
Biz içerde susuyoruz.
Sükutumuzun boynuna saplı değil
kara bir kartalın kanadından kopan bir ok...
Dışarda...
Biz içerde susuyoruz
Sükutumuzun sırtında düğmeler ilikli
eski bir redingot yok...
Dışarda,
yüzüyor ateş gemiler gibi rüzgarda
sarı zafranların kokuları...
Dışarda...
biz içerde susuyoruz
bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa,
Haykırsın sıkıysa sükutumuzdan hızlı
gök kubbenin altında öyle bir sada varsa!!!
Dışarda...
Karanlıklarda
çatırdıyor deniz böğründen vurulmuş bir orman gibi.
Biz içerde susuyoruz
susuyor zindan
kanı içine akan
yaralı bir hayvan gibi...

Bu iki şiir Nazım Hikmet'in Hopa hapishanesindeki manevi ıstırabının bir ifadesidir.

■ *İstanbul'a Dönüş*

Hopa hapishanesinde uzun süre kalmıyor. Mahkeme, hapiste kalmalarına lüzum görmüyor. Ve Nazım'ı serbest bırakıyor.

İstanbul'a yola çıkmadan önce Ankara'da «Hakimi-

yeti Milliye» Gazetesi başyazarı Falih Rıfkı'ya bir telgraf çekiyor. Falif Rıfkı diyor ki:

«Bir gün Ankara'da, «Hakimiyeti Milliye»deki odamda çalışıyordum. Bir telgraf geldi. Baktım, imza: Nazım Hikmet. «Vatanıma geldim, bana kalmak izni alır mısınız?» yollu bir telgraf. Sanırım, Nazım'ın Rusya'dan Türkiye'ye döndüğü zaman ilk hatırladığı ben olmuştum. Rahmetli Mahmut Esat Bozkurt (o zamanın adliye bakanı) ki koyu bir milliyetçi, fakat açık kafalı ve uyanık gönüllü bir hakçı idi. Telefonla onu aradım. İkimiz birlik olup, Nazım'a izin aldık. Ankara'ya geldi. Beni gördü.» (*)

Sonra...

Hikayenin sonrasını Vâlâ Nureddin'den dinliyelim:

«Matbaada arkadaşlar «Nazım Hikmet getirildi» der demez hemen görmeğe gittim. Kendisini resmi bir binanın pis ve havasızlık kokan dehlizinde, muhafızların ortasında, tahta sıraya oturmuş gördüm. Sakalı uzamış, düğmeleri kopmuş, üstü lekeli, ayakları çamurlu idi.

«Beni kucaklayamadı. Bileklerinde kelepçe vardı. Ben de kucaklayamadım. Hürriyetimin üstünlüğünü göstermemek için. Omuzunu okşamakla yetindim .

«Derhal konuya girdi. Yolda gelirken yazdıklarını, daha doğrusu söyleyip aklında tuttuklarını hafızasından okudu.

«Bir de biyografisine geçecek yüzük taşı hatırasını anlattı.

«Ünlü Yunan Filozofu Herakliti Düşünürken» başlıklı bir şiiri varmış. «Benerci Kendini Niçin Öldürdü?» kitabına alınmıştır bu şiir. Cep defterindeymiş. Üzerini arayıp yeni bir suç diye tesbit etmişler. O devirde latin harfleri yok. Herakliti düşünürken, aynı zamanda «Her akaliyeti düşünürken» diye okunabiliyor.

(*) «*Dünya Gazetesi*». *2.5.1965* *1*

«— Ya, demek sen akalliyetleri fitillemeğe geldin?

«— Efendim, Heraklit bir yunan filozofu,

«— Üstelik yunan ha... hesabını mahkemede verirsin.

«Pek çok aydın Nazıma kelepçe vuruluşuna isyan etti, protesto makaleleri yazıldığını hatırlıyorum.

«Herakliti düşünmekten filan kötü bir sonuç alınmadı. Normal adliyemizde sağduyu kendini gösterdiğinden, Nazım tahliye edildi. Kadıköyde, Bahariyede babasının yeni hanımıyla oturduğu evin bir odasına yerleşti.»

İşte o vakit bir suç sayılan «Heraklit» şiirinden bir parça:

.....

Ben bu soğukta
Burda kalamazdım bu kadar çok
Anlamasam akan suyun lisanını!
Kim bilir belki böyle bir akşam,
böyle bir akşam,
Heraklit alnını
yeşil gözlü zeytinliklerde akan
suya eğdi
ve dedi:
«Herşey değişip akmada
Bu hal beni hayran bırakmada...»
Heraklit, Heraklit! ne akıştır bu!
Ne akıştır ki bu,
Ne evveli var, ne sonu.
Ne akıştır ki bu, dalgalarında
dağılıdır alnı en mukaddes putun
Kızgın demir damgasıyla sukutun.
Gebedir her sukut bir yükselişe.
Kabil mi karşı durmak
bu köpürmüş gelişe?

Heraklit, Heraklit!
akar suya kabil mi vurmak kilit?

Nazım Hikmet açıkça tarihin akışını anlatan Heraklit'in felsefesini şiirine konu yapmıştır. Ama tabii bunu polisin anlaması mümkün değildir.

Türkiye'ye döndükten sonra 28 Ekim 928'de Nazım Hikmet bu olayı şöyle anlatır:

«Buradaki gıyabi mahkumiyetimi temize çıkarmak için geldim. Memlekete hareketten önce resmen sefarethaneye müracaat ettim. Bir buçuk sene bekledim. Hiçbir cevap çıkmadı. Bunun üzerine ne olursa olsun gelmeğe karar verdim. Hopa'da bizi yakaladılar. Rize'de sorgu yargıcı ceza kanununun 140. maddesiyle suçlandırmak istedi bizi. Muhakeme edildik. Neticede beraat ettik. Ben hiçbir teşkilata mensup değilim. Ben marksizm ve komünizmin yalnız ve bilhassa edebiyattaki tezahüratiyle alakadarım, Rusya'da sırf edebiyatla meşgul oldum. Buraya bilhassa halk, işçi ve köylü edebiyatı neşretmek için geldim. «Sol» isminde bir mecmua çıkaracağım»(*)

(*) *Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ekim 928.*

5 Kavgacı Nazım Hikmet

Nazım Hikmet 928'de İstanbul'a geldikten sonra artık hürdü. Serbest çalışabilir, kavgasına serbestçe başlıyabilirdi. Memleket normale doğru gidiyordu. Milli kurtuluş savaşını izliyen bunaltıcı günler geçmişti. Cumhuriyet rejimine karşı olanlar susturulmuş, istiklal mahkemeleri kapanmış, siyasi hayat istikrara doğru yolalmıştı. Şimdi Atatürk birbiri ardından devrimlerini yapmakla meşguldü. Ve ortalıkta azçok hürriyet havası esiyordu.

Nazım Hikmet İstanbul'a çıktığı zaman durum aşağı yukarı buydu. Nazım Hikmet için hemen çözülmesi gereken ilk problem, bir iş bulmaktı. Moskova'dan gelmiş bir devrimci nerede çalışabilir, nasıl bir iş bulabilirdi? Eski şair arkadaşları artık başka bir yol tutmuşlardı. Sanat hayatlarında da durgun bir döneme girmişlerdi. Nazım onlarla beraber çalışamazdı. Herhalde gazete idarehanelerinden birinde veyahut tiyatro ve sinema müesseselerinde bir iş arayacaktı.

İstanbul'da babası Hikmet Bey'in evine inmişti. O Moskova'da iken «oğlu komünist» diye babasını işinden çıkarmışlardı. Hikmet Bey artık devlet memurluğu yapamazdı. Kadıköy'de Süreyya Paşa Sinemasının müdürü olmuştu. Nazım Moskova'ya gittikten sonra Hikmet Bey tekrar evlenmiş, bir de küçük ve güzeli bir kız babası olmuştu. Kazancı azdı. Nazım bir süre bu evde babasına ve ailesine yük olarak yaşıyamazdı. Annesi ise Kadıköy'de kendi mülkü olan eski ve harap bir evde oturuyordu. Geliri de yoktu: Onun için Nazım, babasının evine sığınmıştı.

İşte bu durumda acele bir iş bulması gerekiyordu. Yakın dostu Vâlâ Nureddin o vakit Akşam Gazetesi'nde fıkra ve hikayeler yazıyordu. Nazım'a iş bulmayı üzerine almıştı. Ne var ki, Akşam Gazetesi'nde Nazım'a iş vermediler. Nazım Hikmet o zamanlar Bâbıâli'de (İstanbul'da gazete ve matbaaların bulunduğu yer) henüz yeter derecede tanınmış değildi. Fakat Moskova'dan gelmiş olması ona bütün kapıları kapatıyordu.

İşte bu sıralarda Vâlâ Nureddin bir gün beni ziyarete geldi. Nazım Hikmet'ten bahsetti. Türk dilini en iyi kullanan, Türkiye'nin en büyük şairi sayılabilecek olan bu gence bir iş aradığını söyledi. Nazım Hikmet'le birlikte çalışmağa razı olup olmadığımı sordu.

Biz o vakitler biri *Resimli Ay* adında aylık, ötekişi *Resimli Perşembe* adında haftalık iki dergi çıkarıyorduk. Her iki dergide de edebiyata fazla yer vermiyor, hele şiire hiç iltifat etmiyordum. Her iki dergide daha çok sosyal problemlerle ilgileniyor, hayatı yansıtmağa çalışıyorduk. Bu sebeple şiir ve yazı bakımından Nazım Hikmet'ten gereği gibi faydalanabileceğimizi sanmıyordum. Bununla beraber musahhih olarak çalışmıya razı olursa, birlikte çalışmakta bir sakınca görmediğimi söyledim. Ben o vakte kadar Nazım Hikmet'i hiç görmemiş, hiç bir

şiirini de okumamıştım. Sanattaki kudret ve kabiliyeti hakkında hiçbir fikrim yoktu. Yoksa öyle bir teklif yapmağa cesaret edemezdim.

Vâlâ Nureddin iki gün sonra yanında uzun boylu mavi gözlü, kıvırcık sarı saçlı, son derece sevimli bir gençle geldi.

— *Zekeriya Bey, size Nazım Hikmet'i getirdim,* dedi. Selamlaştık, kendilerine yer gösterdim. Nazım Hikmet tam karşıma düşen koltuğa oturdu. Yabancı, tedirgin bir hali vardı. O da beni tanımıyordu. Çıkarmakta olduğum dergilerle de hiç ilgilenmemişti. Çekingen, utangaç bir çocuk gibi, kah bana, kah Vâlâ'ya bakıyor, ne yapacağını bilemiyordu. Bu sessizliği bozmuş olmak için,

— *Nazım Bey, bize bir şiirini okumaz mı?* dedim.

Nazım önce göz altından Vâlâ'ya baktı, sonra şöyle bir oturduğu yerde toplandı;

— *Okuyayım, efendim,* dedi.

Ve «Duvar» şiirini okumağa başladı. Gözlerini yummuş, başka bir aleme göçmüştü. Yüksek sesle her tempoya ayrı ayrı vurarak okuyordu:

O duvar,
O duvarınız
vız gelir bize vız!
Bizim imanımızdaki hız
Ne bir din adamının...

Okudukça biz de yeni bir dünyaya girdiğimizi hissediyorduk. Önümüzde yeni bir ufuk açılıyordu. Bu şair şimdiye kadar tanıdığımız şairlere, bu şiir bildiğimiz şiirlere benzemiyordu. Nazım türk edebiyatına yeni bir soluk, yeni bir uslup, yeni bir anlam getiriyordu. Derin bir sükut içinde dinliyorduk. Karşı odadan Nazım'ın sesini işiten merhum karım Sabiha Sertel ve arkadaşlar derhal

bizim odaya dolmuşlardı. Yeni bir harika ile karşılaşmıştık ve hepimiz şaşkına dönmüştük.

Nazım beğenildiğini ve alkışlandığını görünce cesaretlendi ve bu defa «*Güneşi İçenlerin Türküsü*» adındaki şiirini okumağa başladı.

Yarabbi, bu ne ahenk ve ima zenginliği, bu ne yenilik! Dil taze, ahenk taze, söz taze, herşey yeni, tazeydi. Vâlâ'nın yüzünden sevinç ve mutluluk akıyordu. Nazım Hikmet onun övdüğünden de üstün çıkmıştı.

Hemen o gün anlaştık ve ertesi gün Nazım musahhih olarak işe başladı.

Nazım çalışkan adamdı. Yaşantı bakımından da o zamana kadar tanıdığımız şair ve sanatçılara benzemiyordu. Bizde çoğunlukla sanatçılar Fransa'yı ve özellikle Paris'i taklit ettikleri için, içlerinde doğru dürüst normal insan hayatı yaşayan pek azdı. Sanatçının bohem olması gerektiğine inanır ve onlar da bohem hayatı sürmeyi sanatçılığın bir gereği sayarlardı. Oysa Nazım sigara ve içki içmez, muntazam çalışır, bohemlikten iğrenirdi. Sabah erkenden işine gelir, bütün gün durmadan çalışır, boş zamanlarında arkadaşlarına fikirlerini aşılamağa uğraşırdı. Veya yalnız kalırsa şiir yazardı. Bir dakikasını boş geçirmezdi. Kendisine verilen işten fazlasını yapmaktan hoşlanırdı. Örneğin işe başladıktan bir süre sonra sayfaları da bağlamak işini üzerine aldı. Teknik işlere bayılırdı. Mürettiphanede başmürettibin masası başında sayfa bağlamak ve bu vesile ile işçilerle bir arada çalışmaktan zevkalırdı. Bir gün geldi,

— *Yahu, Zekeriya Bey, siz benden yararlanmasını bilmiyorsunuz. Siz beni şair sanırsınız ama, ben gerçekte ressamım. Hikayelerin resimlerini, sayfaların süsünü ben yapayım size,* dedi. O günden sonra dergilerin resim işlerini de o üzerine aldı. Hele fotomontaj işleri pek hoşuna giderdi.

Böylece Nazım Hikmet kendisini «Resimli Ay» müessesesi için en yararlı bir işçi haline getirdi. Artık onsuz yapamaz olmuştuk.

■ *Eski Arkadaşlarını Yitirdi*

Zevkle çalışıyordu. Fakat içi rahat değildi. İstediği gibi propaganda yapamıyordu. Davası için yeteri kadar çalışamıyordu. Bunun en önemli sebebi eski arkadaşlarını yitirmiş olması idi.

Moskova'da memlekete dönüp fikirlerini beraber yaymıya karar verdiği canciğer arkadaşlarını komünizmden uzaklaşmış bulmuştu. Vâlâ Nureddin ve Şevket Süreyya partiden ayrılmışlar, komünizmden uzaklaşmışlardı. Nazım'ı en çok üzen Vâlâ'nın durumu idi. Vâlâ Nureddin, Nazım'ın çocukluktan beri en yakın arkadaşıydı. Moskova'da da beraber okumuşlardı. Vâlâ orada komünist olmuş, partiye de girmişti. Fakat İstanbul'a döndükten sonra hayatta bu yolda gidemiyeceğini anlamış ve partiye başvurarak,

— *Görüyorum ki, huyum ve yaşantım bu yolda yürümeme elverişli değil. Ben inanç bakımından yine sizinle beraberim, fakat bugünden sonra partiyle bütün ilişkilerimi kesiyorum,* demiş ve karşısındakinin şaşırdığını görünce de,

— *Benden size zarar gelmiyecek, bundan emin olabilirsiniz,* sözünü eklemişti.

Nazım Hikmet İstanbul'a gelip de bunu öğrenince şaşkına dönmüştü. Hani ya memlekete dönünce Moskova'da öğrendiklerini halka öğretmeğe ve halkı uyarmaya çalışacaklardı? Hani ya idealleri uğrunda beraber çalışacaklardı? Vâlâ'nın bu kararı Nazım'da bir şok etkisi yapmıştı. O, davasına hergün yeni bir dost kazanmak is-

terken, inandığı ve sevdiği dostu onu yarı yolda bırakıvermişti.

Moskova'da beraber okuyup yetiştikleri Şevket Süreyya Aydemir de Ankara'da devlet memuru olmuştu. O da komünizmi bırakarak kendine yeni yollar aramağa başlamıştı.

Moskova'da «hocam» diye sevdiği ve saydığı Ahmet Cevat, Mustafa Kemal'in ideologu olmuş, kendisini dil işlerine vermişti.

Anadolu'da ona marksizmi ilk öğreten spartakistlerin her biri bir yere yerleşmişti. Kimi Halk Partisinde bir köşe kapmış, kimi ticaret odasına yerleşmiş, kimi bir bankanın başına geçmişti. Aydınlıkçılar da ortada yoktu. Bu durum Nazım'ı çok üzmüştü. Ve bu üzüntüyle meşhur «*Salkım Söğüt*» şiirini yazmıştı. Bu onun için teselliden başka bir şey değildi. Çünkü Nazım ilk hayal kırıklığına uğramıştı ve bunu bir türlü hazmedemiyordu.

SALKIM SÖĞÜT

Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını.
Salkım söğütler yıkıyordu saçlarını!
Yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!
Birden —
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle,
uzaklaşan atlıların pırıldayan nallarına!
Ah ne yazık,

ne yazık ona,
dört nal giden atların köpüklü boynuna bir daha
yatmıyacak,
beyaz ordunun ardında kılıç oynatmıyacak!
Nal sesleri sönüyor perde perde,
atlılar kayboluyor güneşin batığı yerde!
A t l ı l a r a t l ı l a r k ı z ı l a t l ı l a r,
A t l a r ı r ü z g a r k a n a t l ı l a r!
Atları rüzgar kanat!...
Atları rüzgar
Atları...
At...
Rüzgar kanatlı atlılar gibi geçti hayat!
Akar suyun sesi dindi.
Gölgeler gölgelendi
renkler silindi.
Siyah örtüler indi
mavi gözlerine,
sarktı salkım söğütler
sarı saçlarının
üzerine!
Ağlama salkım söğüt
ağlama,
kara suyun aynasında el bağlama!
el bağlama
ağlama!

Nazım, bu şiirinde beraber savaşa giden süvarilerden birinin attan düştüğünü söyler ve yarı yolda kalan arkadaşına acır. Attan düşen adam Vâlâ ve arkadaşlarıdır. Nazım bir taraftan da eski arkadaşlarını yine davaya dönmeye çağırıyor, onları eski saflarına davet ediyordu. Onlar da tersine Nazım'ı yolundan çıkarmıya çalışırlardı. Meselâ Vâlâ «Bu Dünyadan Nazım Geçti» kitabında Nazım'a şu yolda tavsiyelerde bulunduğunu söyler:

«Diyordum ki,

«— Bir insan komiteci bile olmak için kellesini ortaya koysa, bazan yeridir, Nazım! Fakat sen? Sen evvela şeklin, sonra şöhretin, sonra istidadın var, o tip değilsin. Sen şiirin dışında saf politikayla uğraşsan, şöhretinle, istidadınla oranlı olmalı bu. Bu toplum vaktiyle şair Nefi'nin başını kesmiş, şair Nesimi'nin derisini yüzmüş, Pir Sultan'ı darağacına asmış. Ama, çağlar ilerleyince, Tevfik Fikret Aşiyan'ında yaşıyabilmiş. Nice hizmetlerden sonra rahat döşeğinde ölebilmiş. Sultan Hamid'in nefsi nefisine «Bomba» şiiriyle ve mukaddesata «Tarihi Kadim» ile en büyük darbeleri indirdiği halde mutlakiyet devrinde yine de selamet yaşıyabilmiş. Hal böyle olduğuna göre, cumhuriyet rejiminde sen *'Asi şair'* olarak haydi haydi yaşıyabilirsin. Fakat üslubu uymayan kimselerin sana sokulmasına meydan vermemelisin. Vehimler uyanmasın, şiir dışında uğraşsan bile...»

Vâlâ bu nasihatini şöyle bitiriyor:

«Çünkü vehimlerden de aşırı endişeler yaratıyor Nazım. Devrin çok salahiyetli bir şahsı olan Şükrü Kaya, iş işten geçtikten sonra bana,

«— *Asi şair damgasını vurup Nazım'ı serbest bırakamazdık. Kalabalıklar üzerinde müessir oluyordu,* dedi.»

Öteki eski arkadaşları da onu siyasetten uzaklaştırmağa ve yalnız şair olarak çalışmakla kalmasını sağlamağa çok uğraşmışlardı. Yani onlar Nazım'ın kişiliğini yapan etkenleri ortadan kaldırmak, Nazım'ı hiçe indirmek istiyorlardı. Hani hastalığında doktorlar Atatürk'e, sigara içmemesini, rakıyı bırakmasını, heyecanlanmamasını, aşırı hareketlerden sakınmasını sağlık vermişler de, Atatürk dinlemiş, dinlemiş,

— *Pekiyi ama, Atatürk n'olacak?* demiş. Nazım

Hikmet de Vâlâ ile Şevket Süreyya'ya aynı cevabı verebilirdi.

Öyle ya, idealini kaybetmiş, sessiz, hareketsiz, heyecansız bir Nazım olabilir mi?

Onlar daha ileri gitmişler. Bütün bu çabaların kendisini tehlikeye sürüklemekten başka bir sonuç vermiyeceğini, bile bile ölüme gitmenin boş bir şey olduğunu anlatmak istemişler. Ve «Keremle Aslı» hikayesini hatırlatmışlar:

— *Böyle gidersen birgün sen de Kerem gibi yanar kül olursun,* demişler.

Kerem'in hikayesini bilirsiniz elbet. Kerem Aslı'ya kavuşmuş. Zifaf odasında Kerem Aslı'nın boynundan ayaklarına kadar döğmeli olan entarisini çıkarmağa çalışır. Düğmeleri birer birer çözer. Son düğmeyi çözüp de sevinçle başını kaldırınca bir de bakar ki bütün düğmeler tekrar iliklenmiş. Bir daha, bir daha, nihayet yorulmuş, son defa ayağa kalkıp da düğmelerin baştan aşağı iliklendiğini görünce, bir ah çeker derinden, ateş çıkar nefesinden ve kerem kendi ateşinde yanıp kül olur.

Vâlâ ile Şevket Süreyya, Nazım'ın ideali için çabalamasını Kerem'in düğmeleri çözmesine benzetirler. «*Sen bu düğmeleri çözemezsin, sonunda kendi ateşinde yanıp kül olursun,*» derler. Nazım'ın onlara cevabı «*Kerem Gibi*» başlığını taşıyan şiirdir.

KEREM GİBİ

Hava kurşun gibi ağır.
Bağır
bağır
bağır
bağırıyorum.
Koşun

kurşun
erit—
—meğe
çağırıyorum...
O, diyor ki, bana:
— Sen kendi sesinle kül olursun ey!
Kerem
gibi
yana
yana...
«Deeeert
çok,
hemdert yok»
Yürek—
—lerin
kulak —
—ları
sağır...
Hava kurşun gibi ağır...»
Ben diyorum ki ona:
—Kül olayım
Kerem
gibi
yana
yana.
Ben yanmasam
sen yanmasan
biz yanmasak,
nasıl
çıkar
karan—
—lıklar
aydın—
—lığa...

Hava toprak gibi gebe.
Hava kurşun gibi ağır.
Bağır
bağır
bağırıyorum.
Koşun
kurşun
erit—
—meğe
çağırıyorum...

Bu şiiri ben o hafta çıkan Resimli Ay'ın son sayfasında görünce şaşırdım. Çünkü bir gün önce derginin planını yapmış mürettiphaneye vermiştim. Planda Nazım'ın bu şiiri yoktu. Nazım'ı çağırdım,

— *Üstad,* dedim, *bu ne? Komünist beyannamesi mi?*

Kabahat işlemiş bir çocuk gibi kızardı. Bir gün önce geç vakte kadar sayfaları o bağlamış. Bir sayfa boş kalmış. Baş mürettip ondan bu sayfayı doldurmak için yazı istemiş. Ortada hiçbirimiz yok. Elinde hazır bir başka yazı da bulunmamış, cebinden buruşuk bir kağıt çıkarmış, başmürettibe uzatmış,

— *Bunu koyalım,* demiş. Ve böylece sayfayı bağlamışlar, gönül rahatlığıyla evlerine dönmüşler.

O vakitler bir beyanname basmak, herhangi bir fabrika, bir cami duvarına kimsenin okumadığı ve okumayacağı bir kağıt yapıştırmak büyük bir başarı sayılırdı. Böyle bir şiiri «Resimli Ay» gibi onbinlerce satan bir dergide yayınlamak başarıların en büyüğüdür. Nazım bu başarıyı elde ettiği için seviniyordu. Fakat gözlerinden okunan sevincini benden saklamaya çalışıyordu. Ben de onun sevincini bozmak istemedim. Anlaştık. Bereket versin nasılsa bu şiir yüzünden bizim de başımıza bir bela gelmedi. Sonraları Nazım bu başarısını hep övünerek anlatır ve benim gösterdiğim hoşgörürlüğü de överdi.

Nazım eski arkadaşlarını kaybettikten sonra ideali uğrunda savaşta tek kalmıştı. Ne olursa olsun kavgasını tek başına sürdürüp gidecekti. Bu azimle «Yürüyen Adam» şiirini yazdı. Ve bu şiirde vaktiyle İnebolu'daki spartakistlerin telkinlerinden de faydalandığı görülür. «*Kırmızı Boyun Atkısı Rüzgarda*» sözleri onun ilhamıyla yazılmıştır.

YÜRÜYEN ADAM

Alnı yukarda
kırmızı boyun atkısı rüzgarda,
yürüyor.
Yürüyor adım adım,
yürüyor ağır ağır
yürüyor.
Rüzgar deniz gibi köpürüyor,
esiyor deniz rüzgar gibi.
Akıyor iki yandan ışıklar
düşen yıldızlar gibi.
Sesler geliyor derinden
kalbin uzak sahillerinden:
— Nereye gidiyorsun yavrum benim, nereye?
Dön sevgilim,
dön kardeşim,
dön evimin erkeği, dön geriye!
Yürüyor o,
ıslıkla kızgın bir ölüm marşı çalarak
Yürüyor o,
gövdesi bir gemi gibi yükselerek, alçalarak.
Yürüyor adım adım
yürüyor ağır ağır
yürüyor...
Kimbilir,
belki bir daha sokmıyacak parmaklarını

dizi dibinde dikiş diken kardeşinin
sarı saçlarına,
ve belki bir daha altında yatıp
güneşe giden yeşil bir yola bakar gibi
bakmıyacak
gürgen ağaçlarına...
Yürüyor o, yürüyor.
Açık geniş adımlarla arşınlıyor yolları.
Ağır iki balyoz gibi sallanıyor kolları.
Kıllı göğüsü bir kalkan gibi kabarık...
İşitmiyor artık
hep aynı tahta masanın başında akşamlıyan
hasta topal dostların
kalbe karanfil ruhu gib damlıyan
sözlerini.
Çıplak
iki bıçak
gibi çekmiş yüzünde gözlerini,
yürüyor düşmana doğru.
Yürüyor adım adım
Yürüyor ağır ağır
yürüyor...

■ *Kavga Başlıyor*

Görülüyor ki, N. Hikmet'i yolundan alıkoymağa ve davasından vazgeçirmeğe çalışanlar arasında yalnız sözleri yüreğe karanfil ruhu gibi damlıyan eski dostları değil, onun davasını anlamıyan ailesi ve sevdikleri de vardır. Sağdan soldan gelen bu telkinler onu belki düşündürmüş, fakat yolundan döndürememiştir. O aile ve memleket şartlarına bakmıyarak yoluna devam edecek ve kavgasını yapacaktır.

Nazım Hikmet eski yol arkadaşlarını yitirince kendisine yeni yoldaşlar aramağa koyuldu. Nazım'ın çekici bir kişiliği vardı. İyi konuşurdu. Dinliyenleri büyülemesini, çevresindekileri kazanmasını bilirdi. Az zamanda matbaa yeni yeni çömezlerle dolup boşalmağa başladı: Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Emin Türk, v.b.

Sadri Ertem ve Sabahattin Ali edebiyata yeni gelmişlerdi. Nazım onları gerek sanat bilgisi, gerek kuvvetli kişiliğiyle etkisi altında bırakıyordu. Her ikisi de hemen de hergün matbaaya gelirlerdi. Nazım onları karşısına alır, önce bir veya birkaç şiirini okur, sonra onlara sanat ve şiir üzerinde adeta dersler vererek idealini aşılamağa çalışırdı. Sadri Ertem ve Sabahaddin Ali ilk hikayelerini onun etkisi altında yazmış, sanata ilk adımlarını onun yardımıyla atmışlardı. Ötekiler tam anlamıyla birer çömezdi. Nazım özellikle Nail V. üzerinde duruyordu. Nail, Anadolu'nun küçük bir kasabasından gelmiş bir fakir çocuğuydu. Tıbbiyeye girmek istiyordu. Nasılsa Nazım'ı tanımış ve matbaaya devama başlamıştı. Nazım Hikmet burjuva bilimidir diye tıbbiyeye girmekten Nail'i vazgeçirterek onu şairliğe teşvik etmişti. Nail de Nazım'ın etkisi altında şiir yazmağa çalışırdı. Nazım, «yetiştireceğim» diye Nail'in hiçbir şeye benzemiyen şiirlerini alkışlıyor, ona kuvvet vermeğe çalışıyordu. Hatta Nail ile ortaklaşa şiirler yazmağa ve kitap çıkarmağa bile katlandı.

O sırada Nazım küçük kitaplar halinde şiirlerini yayınlamağa başlamıştı. Bibiri ardından «*835 Satır*», «*Sesini Kaybeden Şehir*» ve «*Jokond ile Si-Ya-U*» kitap halinde yayınlanınca, Bâbıâli'de ve genel olarak sanat aleminde bir kıyamettir koptu. Nazım şiire ve sanata yeni bir biçim, yeni bir öz getiriyordu. Yeni bir ufuk açıyordu. O vakte kadar alışılan koşulların dışına çıkıyordu.

Kalbimizin ensesinde kıvrılan
yağlı uzun saçlarımız yok

Güle, bülbüle, ruha, mehtaba, falan, filan
karnımız tok.
Ve şimdilik gönül işlerine vermiyoruz meteliğ.

diyordu.

«*Sesini Kaybeden Şehir*» o sırada İstanbul'da yapılan bir grev yüzünden sönen, durulan, canlılığını kaybeden şehri anlatıyordu.

Gene o sırada yeni yazdığı «*Bahri Hazer*» şiiri geniş bir tepki yaratmıştı. Nazım «*Salkım Söğüt*», «*Bahri Hazer*», «*Güneşi İçenlerin Türküsü*» şiirlerini plağa aldırtmıştı.

O vakit kıyameti koparan bu şiirlerin bazıları şunlardı :

SESİNİ KAYBEDEN ŞEHİR
(Üç Adam)

Adedi devir
sıfır.
Şehir
sustu.
Kenetlendi nokta nokta şehrinin
asfalt-beton çenesi:
bin dokuz yüz nokta nokta senesi
nokta nokta ayında...
Cadde boş
Bir uçtan bir uca koş.
Cadde boş
bomboş
cebim gibi...
Kesildi akmıyor su...
Ne bir motor uğultusu
ne dönen bir tekerlek var.
Rüzgar:

sürüklüyor asfaltta mister Fordun adını:
duvardan kopan renkli bir ilan kâadını!..
Kaldırımda savuruyor...

Üç adam.
Üç adam duruyor.
Birincinin kolunda kırık bir
keman var,
ikincinin başında silindir
sırtında frak,
üçüncü, kıllı bir maymun gibi çıplak...
Sokak.
Sokakta ıslık çalarak
enseni kaşıya kaşıya
geç karşıdan karşıya,
yok ezilmek korkusu...
Ne bir motor uğultusu
ne dönen bir tekerlek var...
Rüzgar:
çatıyor gitgide kara kaşlarını
kesmiş düdük sesleri köşe başlarını.
Üç adam...
Üç adam duruyor
Ve bir sarhoş türküsünü söyliyerek
topuklarını yere vuruyor...
Caddenin ortasında bağırıp durmayın,
topukları yere vurmayın,
N a f i l e
asfaltı getiremezsiniz dile!
N a f i l e .
Konuşmaz seni kaybeden şehir
okşamazsa eğer
onların
ceplerinde kilitlenen elleri
baktır telleri...

Üç adam.
Üç adam duruyor:
Birincinin kolunda kırık bir
keman var,
ikincinin başında silindir
sırtında frak,
üçüncü kıllı bir maymun gibi çıplak...
Üç adam
kayboluyordu karanlıkta sallanarak...

HAZER DENİZİ

Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgarların dilini konuşuyor balam,
konuşup coşuyordu!
Kim demiş «çört vazmi»!
Hazer ölü bir göle benzer!
Uçsuz bucaksız başı boş tuzlu bir sudur Hazer!
Hazerde dost gezer, e...y!...
düşman gezer!
Dalga bir dağdır
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip,
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!
Ve türkmen kayıkçı

dümenin yanında bağdaş kurup oturmuş.
Başında kocaman kara bir papak;
bu papak değil:
tüylü bir koyunu karnından yarıp
geçirmiş başına!
Koyunun tüyleri düşmüş kaşına!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık.

Ve kayıkçı
«Türkmenistanlı bir buda heykeli» gibi
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş,
fakat, sanma ki, Hazerin karşısında elpençe divan
durmuş!
O bir Buda heykelinin
taştan sükunu gibi kendinden emin
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş.
Bakmıyor
kayığa
sarılan
sulara;
bakmıyor
çatlayıp
yarılan
sulara!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık
devrilen
bir atın
sırtından inip
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!
— Yaman esiyor be kara yel yaman!

Sakın özünü Hazerin hilesinden aman,
aman oyun oynamasın sana rüzgar!
— Aldırma, anam ne çıkar?
Ne çıkar
kudurtsun
karayel
suları,
Hazerde doğanın
Hazerdir mezarı!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık
Çıkıyor ka...
iniyor ka...
Çık...
in...
çık...

Yalnız edebiyat ve sanat çevrelerinde değil, geniş halk yığınları arasında da Nazım'ın şiirleri yankılar yapıyordu. Bir gün Nazım Hikmet İstanbul'da İçerenköy semtinde kırda, bahçeli bir kahvehanede kendi plağından kendi sesini işitince şaşırmıştı. Şiiri burada bile gramofonda çalınıyordu.

Bir gün Üsküdar'da yolda giderken bir işçinin karşı dükkandaki arkadaşlarına yüksek sesle:

Güzel günler göreceğiz çocuklar
Güneşli günler göreceğiz

diye Nazım'ın şiirinden bir parça okuduğunu işitmişti. Bâbıâli sessizliğini ve durgunluğunu yitirmiş, adeta yeniden canlanmıştı.

Eski edip ve şairler ayakları altındaki toprağın kay-

makta olduğunu seziyorlardı. Bâbıâli'de yeni bir yıldız doğmuştu. Bu yıldız, ne kadar eski varsa, hepsini gölgede bırakıyordu. Eski edip ve şairler her tarafta kendilerini savunmak, edebiyatta yerleştikleri köşebaşlarındaki yerlerini korumak için harekete geçtiler. Bu yeni sesi yadırgayanların başında meşhur türk edip ve romancısı Yakup Kadri vardı. Vezin ve kafiyeyi inkar eden bu yeni şair de kim oluyordu? Hele bu adam neler konuşuyordu?

Ona göre Nazım, sanatı inkar ediyordu. Bunlar saman ekmeği kuşağının gençleriydi. Yani, Birinci Cihan Harbi sırasında saman ekmeği yiyerek yetişen kuşağın çocuklarıydı bunlar. Gıdasız, kansız, cansız bir kuşak. Yakup Kadri'ye göre, Nazım Hikmet Bu kuşağı temsil ediyordu. Ondan büyük şeyler beklenemezdi.

O zamanın büyük şairlerinden Ahmet Haşim daha ileri giderek Nazım'ın proleter şairi olmak iddiasıyla alay ediyordu. «*Proleter de ne demek oluyor?*» diyordu.

En ağır hücum Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi'den geliyordu. Hamdullah Suphi, Türk Ocağındaki gençleri Nazım'ın aleyhine kışkırtıyor, bu genç şairin komünizm propagandası yaptığını söyleyerek milliyetçi gençleri Nazım'a karşı harekete sürüklüyordu.

O sıralarda aramıza katılan Peyami Safa da bir süre Nazım'la birlikte edebiyat ve sanat konuları üzerinde tartışmalar yaptı. Sonunda aramızdan ayrılarak Nazım'a karşı hücuma geçti. Küfre kadar varan ve jurnalcılıkla biten çirkin hücumlar! Nazım sahte bir komünistti, sanattan anlamazdı, kendi kendini tekrar ederdi, v.s., v.s...

Nazım Hikmet sağdan soldan, içerden dışardan gelen bu hücumlar karşısında bir süre sabretti, nihayet dayanamadı, ağır toplarını harekete geçirerek düşmanlarına karşı yaylım ateşi açmak ihtiyacını duydu. Bir gün,

— *Zekeriya Bey*, dedi, *ben edebiyat ve sanatta kilit noktalarını tutmuş olan sahte şöhretleri yıkmak, onların yeni sanata kapadıkları yolu açmak istiyorum. Bu putları yıkmak için bir kampanya açsak nasıl olur? Ben bu kampanyayı idare etmeğe hazırım.*

■ *Yakup Kadri*

Resimli Ay'ın o günlerde çıkacak ilk sayısında Nazım Hikmet'in Yakup Kadri'yi hedef tutan ilk hiciv şiiri çıktı. Yakup Kadri o sıralarda Atatürk'ün sofrasından ayrılmıyordu. Kalemini ve sanatını Mustafa Kemal'in emrine vermişti. Nazım, Yakup Kadri'ye verdiği cevapta bu noktaları belirtir. Aynızamanda bu şiir Nazım Hikmet'in hiciv alanında ilk, fakat kuvvetli bir denemesiydi.

CEVAP - 1

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam.
Behey!
Kara maça bey!
Sen şiirin asil kamusuyla konuşuyorsun.
Ben asaletten anlamam.
Şapka çıkarmam konuştuğun dile,
düşmanıyım asaletin
kelimelerde bile.
Behey!
Kara maça bey!
Ben bilirim
Bu tehevvür bu şikayaat niçin!

Bilirim
beni uykuda boğmak için
bekliyorsun geceyi ...
Ben ki, bileklerimde tel kelepçeyi
bir altın bilezik gibi taşımışım,
ben ki, ilmikleri sabunlu iplere bakıp
kıllı kalın ensemi kaşımışım,
tehdidine pabuç
bırakır mıyım hiç?
Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam.
Behey!
Kara maça bey,
behey, yüzü kara!
Ruhunu zenci bir esir gibi çıkardın pazara,
bir orospu odası yaptın kafa tasını...
Haki ceketli ölülerin ceplerinden
çalarak parasını
satın aldın kendine
İsviçre dağlarının havasını,
Ve işte bundandır ki, bu gün
Ablak sarı suratında senin
kanlı altınların kızıllığı var...
Acayip rüzgarlar esmiyegörsün başımdan
yoksa musahhih maaşımdan
haftada üç papel taksite bağlayıp seni
bir şamar oğlanı gibi kullanırım.
Beyimin böyle işlere ülfeti var sanırım,
mükemmel yapar vazifesini...
Behey
Kara maça bey!
Halka ahmak diyen sensin

Halkın soyulmuş derisinden
sırtına frak giyen sensin
yala bal tutan baş parmağını
beş çürük muz gibi,
homurdanarak dolaş besili bir domuz gibi.
Meydan senin...
mi dersin?
Hata edersin,
bizde o göz var nı baksana!
Ben içirmek için sana
kendi kara kanını
Bir ateş çemberle çevirdim dört yanını!
Sağa git
yok geçit.
Sola git yok,
ileri
geri
yok.
Kıvır kuyruk kuyruk kalemini kalbine sok
bir akrep gibi intihar et...

Nazım Hikmet, Yakup Kadri'yi kalemini para ile satmakla suçlandırır, bu sayede İsviçre'de bir büyükelçilik sağladığını açıklar ve Çanakkale Harbi için yazı yazmasını, askerin cebinden para çalmak gibi vasıflandırır.

Yakup Kadri, o vakit bu hücuma cevap vermedi. Fakat aradan hayli süre geçtikten sonra Nazım'ın şiirdeki kudretini anladı ve günahını itiraf eder gibi Nazım için şu sözleri yazdı:

«Yunanlılar mermerlerden heykel yaparlardı. Uzun bir şüre heykelin ancak mermerden yapılabileceği sanıldı. Ama büyük sanatçılar bu anlayışı yıktılar. Tahtadan da, Bakırdan da, demirden de heykeller yapılıyor. İşte Nazım

bu büyük sanatçılardan biridir. O, şiiri hece vezniyle de, aruzla da, serbest nazımla da yazabilir.»

■ *Ahmet Haşim*

Yakup Kadri'den sonra sıra Ahmet Haşim'e geldi. Ahmet Haşim aslen Bağdatlı idi. Adana ile Mersin arasındaki demiryolunu işleten fransız şirketinde idare meclisi üyesi idi. Yaşantısını şiiri ile değil, fransız şirketinden aldığı para ile sağlıyordu. Nazım onun bu zayıf yanlarını ele alarak «*Cevap 2*» şiirini yazdı ve onu bir eski posteki gibi yerden yere vurdu. Ne emperyalizme uşaklığını bıraktı, ne de şaklabanlığını. Allah kimsenin başına böyle bir düşman getirmesin!

CEVAP NUMARA İKİ

İki serseri var:
Birinci serseri
köprü altında yatar,
sularda yıldızları sayar geceleri...
İki serseri var:
İkinci serseri
atlas yakalı sarhoş sofralarında
Bağdatlı bir dilencinin çaldığı sazdır.
Fransız emperyalizminin
idare meclisinde ayvazdır...
Ben:
ne köprü altında yatan,
ne de atlas yakalı sarhoş sofralarında
saz çalıp Arabistan fıstığı satanların
şairiyim;
topraktan, ateşten ve demirden

hayatı yaratan-
- ların
şairiyim
ben.

İki serseri var:
İkinci serseri
yolumun üstünde duruyor
ve soruyor
bana:
« P r o l e t e r
dediğimin
ne biçim kuş
olduğunu?»
Anlaşılan
Bağdadi şaklaban
unutmuş,
Mösyö bilmem kimle beraber
Adana-Mersin hattında o kuşu yolduğunu...

İki serseri var:
Birinci serseri
pencerelerden bir gölge gibi girer
geceleri...

İki serseri var:
İkinci serseri
halkın alınterinden altın yapanlara
kendi kafatasında hurma rakısı sunar.
Ben hızımı asırlardan almışım,
bende her mısra bir yanar dağ hatırlatır.
Ben ne halkın alınterinden on para çalmışım
ne bir şairin cebinden bir satır...

İki serseri var:
İkinci serseri,
meydana dört topaç gibi saldığım dört eseri

sanmış ki, yazmışım kendileri
için.
Halbuki benim
bir serseriye hitab eden
ikinci yazım işte budur:
Atlaş yakalı sarhoş sofralarının sazı,
Fransız sermayesinin hacı ayvazı,
bu yazdığım yazı
örse balyoz salanların şimşekli yumruğudur
katmerli kat kat yağlı ensende...
Ve sen o kemik yaladığın
sofranın altına girsen de,
-dostun K a r a m a ç a b e y gibi-
kaldırıp kadırıp yere çaaal-
-mak için
canını burnundan oal-
-mak için
bulacağım seni...
Koca göbeklerin r u s e l kuşşağı sen,
sen uşşşak murabbaı,
sen uşşşak mik'abı,
satılmış uşşakların uşşşşağı sen!!!

■ *Hamdullah Suphi*

Nazım Hikmet'in insafsız hücumuna uğrayan üçüncü düşman Hamdullah Suphi oldu. Nazım Hikmet, kendisine gençlerin önderi süsünü veren bu sahte Osmanlı aydınına çok kızardı. Bu kızgınlığını «*Cevap Üç*»le çıkardı.

Nazım, Hamdullah Suphi'yi ellerini verilen emre göre çırpan bir kuklaya benzetiyordu. Onunla öyle inceden inceye alay ediyordu ki, hicvin bu derecesine hayran olmamak mümkün değildi.

CEVAP 3

Bir komik adem

Gözleri, kulakları, elleri, ayaklarıyla
Han, hamam, apartıman ve konaklarıyla,
16 sayfaları, baskı makinaları-tanklarıyla,
çatal, bıçak, tabak ve bardaklarıyla
yamak ve yardaklarıyla
hücuma kalktılar!...
Hele içlerinde öyle bir tanesi var
öyle bir tanesi var ki,
insanın yüzüne öyle bakar
öyle melul bakar ki,
toka edersin eline hemen papelini.
Ve sıkar sıkmaz onun elini
sivri dilli, zilli bir bebek gibi çırpar elini...
O bir komik ademdir.
Portakal oğlu zademdir.
Han, hamam, apartıman ve konaklarınızla
Çatal, bıçak, tabak ve bardaklarınızla
yamak ve yardaklarınızla
hücuma kalktınız!
Hak varsa eğer
hücuma kalkmak hakkınız...
Efendiler ikinizle teker, teker
paylaştık kozumuzu!
Şimdi sıra onun
gelsin o!!!
Gel
Sen:
İtlerini öne itip
Karanlıkta yol kesen
hatip!...

İşte ne olduysa, bundan sonra oldu. Hamdullah

Suphi bu şiiri okuyunca, küplere bindi. Türk Ocağı'ndaki gençleri ve bir kısım dar milliyetçi üniversite öğrencilerini bize karşı kışkırttı. Bu şiir «*Resimli Ay*»da çıktıktan birkaç gün sonra bir gurup genç matbaamızı bastı. Nazım Hikmet yol üstünde bulunan odasından kalabalık bir genç grubunun geldiğini görmüş ve koşup bana haber vermişti. Biraz sonra merdivenlerde telaşlı, kalabalık ayak sesleri işitildi. Derken odamın kapısı hızla açıldı ve içeri gençler doldu. Yüksek sesle bağırıyor, «*Siz bizim büyüklerimizi öldürüyorsunuz, mukaddesatımızı yıkıyorsunuz*» diye yumruk sıkıyorlardı. Nazım bir köşeye sokulmuş, merakla seyrediyordu.

Ben soğukkanlılığımı koruyarak gençleri karşıladım.

«*Çocuklar,*» dedim, «*Siz kimsiniz? Kimin adına konuşuyorsunuz?*»

«*Biz üniversite gençliği adına konuşuyoruz.*»

«*Öyle ise,*» dedim, «*Siz ayaklarınızla değil, başınızla düşünürsünüz. Sokak çocukları gibi bağırmak size yakışmaz. Oturun konuşalım. Siz bizi yanlış bir iş yaptığımıza inandırabilirseniz, bu kampanyadan vazgeçeriz. Biz sizin haksız olduğunuzu ispat edersek çekilip gidersiniz.*»

Bu meydan okuma karşısında direnemediler. Oturdular. Sözü köşede sırasını bekleyen Nazım'a verdim. Nazım heyecanlanmıştı. Davamızı öyle bir güzel anlattı ki, gençler sakinleştiler, hatta biraz da utandılar ve sonra da teşekkür edip ayrıldılar.

■ *Peyami Safa*

Bu arada Peyami Safa aramızdan ayrılmış bulunuyordu. Bizlere karşı amansız bir saldırıya geçmişti. Artık ne komünistliğimiz, ne sahtekarlığımız kaldı. En iğ-

renç iftiralardan, en çirkin küfürlere kadar her hücum aracını kullandı. Maksadı bizi yıkmaktı, özellikle, aradaki tartışmalarda hakkından gelemediği Nazım'ı gençliğin gözünde küçük düşürmek ve hükümete jurnal etmekti. Nazım artık dayanamadı. Dördüncü cevabını ona ayırdı. Bu defa Nazım Hikmet, en ağır toplarını kullanarak Peyami'ye karşı yaylım ateşi açmıştı. Peyami zeki ve kabiliyetli bir adamdı. Fakat yüksek tahsil görmemiş, bütün bilgilerini Larousse adındaki fransız ansiklopedisinden almıştı. Ayyaştı. Esrar kullanırdı. Son derece ahlaksızdı. Nazım, bütün bunları hicvinde canlı renklerle kullandı. Peyami Safa eski türk şairi İsmail Safa'nın oğluydu. Nazım buna da hicvinde unutmamıştı. Onun içindir ki, «*Yetimi Safa*» diyordu.

BİR PROVOKATÖR ÜSTÜNE HİCİV DENEMELERİ

«Sen ölmedin, seni öldürdüler
zavallı kadın»
T. Fikret

Sen çıkmadın
Çıkardılar karşıma seni!
Kılı, kara elleriyle tutup enseni
Gövdeni yerden bir karış kaldırdılar,
Sonra birdenbire
Bırakıp yere
Seni pantolonumun paçasına saldırdılar.
Bir düşün oğlum,
Bir düşün ki, son defa
anlıyabilesin:
Sen bu kavgada
Bir nokta bile değil,
Bir küçük eğri virgül,
Bir zavallı vesilesin!..

Ben, kızabilir miyim sana?
Sen de bilirsin ki, benim adetim değildir .
Bir posta tatarına
bir emir kuluna sövmek,
efendisine kızıp
uşağını dövmek!
Sen bilirsin ki, jurnal esnafı, senin gibiler
tutup kulaklarından birer birer
teşhir edilirler...
Ben, sadece söküp
bir fitnenin otuz iki dişini,
ve Bâbıâli kaldırımlarına döküp
geleceğini geçmişini
Aldım omuzuma işte bu teşhir işini...
Bir düşün oğlum,
Bir düşün ve inkar etme ki;
Keteon matbaasında ud çalıp
Ayak şarkıcılarına beste talim eylemek.
Ve o biçare Larus'un ırzına geçip
Zatını alim eylemek,
sana pek
zor geldi ki, demek;
Aranızda dolaşır görünce
Benim - Orhan Selim adlı dilsiz
ve kolu bağlı gölgemi,
Hemen azıya alıp gemi
Faşisto - demokrate - liberal
bir jurnal
yazıp
delikanlıyı yere çalmak
ve bir miktarı minasip elden almak
istedin!
Elden alıp almamana
karışmam ama,

Biz
gölgemizi bile çiğnetmeyiz adama!
Bir düşün oğlum,
Bir düşün, ey göbekli patron veletlerinin
doğru yol göstericisi,
bir düşün ey yetimi Safa,
bir düşün ve hatırla ki, son defa!
O, takma aslan yeleli Namık Kemal üstadın senin;
abanoz illerinden
zenci kölesinin
som altın taslarla şarap içerek
ve didarı hürriyetin dizinde
kendi kendinden geçerek:
— yüksel ki, yerin bu yer değildir,
Dünyaya geliş
Hüner değildir! —
demiş...
Sen de yükseldin uyup
onun sesine
...«La dam o kamelyanın» fesli figüranlığından
Ahmet Haşim'in «Degüstasyon»daki iskemlesine...
Bir düşün oğlum!
Bir düşün ve mezarların hududunu aşma!
Kendine güven üstad,
babana değil,
Bir ölüyü koluna takıp dolaşma!
Öyle zart zurt eşilmez toprağı gidenlerin!
Rahat bırak oğlum.
Rahat bırak uyusun,
O muhterem «şehidi hürriyet» bey pederin!
Hem böyle daha iyi.
Çünkü bak ortada
Ne yeni bir İngiliz - Boer
harbi var,

ne de tebrik isteyen bir ingiliz elçiliği...
Ölüleri rahat bırak oğlum.
Rahat bırak uyusun benim de gidenlerim!
Sen de bilirsin ki, ben
ne dedemden
miras bekledim.
ne de babamdan şeref, şan!
Hasep, nesep, kan, soy, sop işinde yoğum.
Çünkü ne soyu sicilli bir buldoğum
ne de tecrübelik bir tavşan.
Ben sadece ölen babamdan ileri,
doğacak çocuğumdan geriyim,
ve bir kavganın adsız neferiyim...
Ey ihtisas mahkemeleri kaçağı
ve Despinis Kokonun aftosu,
ey marka malı kör
provokatör,
ve ey zavallı yetim...
Yoktur şimşiri kahrı inkara niyyetim...
Kokla, çek ve iç,
üzülme hiç...
yalnız, arasıra
bakıp aynalara
bir deve derisinden beli değnekli Hacivat düşün,
Bir düşün oğlum:
müdahim, çelebi hazreti Hacivatın
giyerek harb ilahı göbekli Marsın üniformasını
kahramanane bir dalkavuklukla hesap sormasını.
Bir düşün oğlum,
bir düşün ey sayın provokatör...
Her dövüşen sersemdir senin için
Her anlayıp inanan kör.
Ve sen ki, bir fikre bağlanışın
azılı düşmanısın;

Anlat bana nasıl oldu şu,
Anlat bana nasıl oldu da sen,
yanarak boynu müsellesi bir mason imanıyla
boyamak istedin Süleymanın çift sütununu
o biçare «hürriyeti efkar»ın kanıyla?
Hem, ne derin bir inanışmış ki, bu,
ne müthiş bir ateşle yanışmış ki, bu,
göze aldırmış sana
fenafil - maşrıkı azam olmayı...
mason localarına üç defa baş vurup
mason localarından üç defa kovulmayı.
Bir düşün oğlum
Bir düşün ve inkar etme ki,
gizli gece yolculuklarından kalmadır senin
alınterin
Sen her gece
el ayak çekilince
«Nuvel Literer»in
bir arşınlık duvarından aşarak
ve parmaklarının ucuna basıp dolaşarak
yapraklarından onun,
apartırsın satırlarını birer birer
dostun Cingöz'le beraber,
fakat her duvar
bir karış değildir.
Her duvardan atlamayı kesmez senin gözün.
Ve her fikrin açılmaz kapıları
maymuncuğuyla Cingöz'ün!...
Okuman lazım evlat.
Evirip çevirmeyi, göze girmeyi, falan filan
bırakıp
okuman...

Bir düşün oğlum,
bir düşün ey yetimi Safa,

bir düşün ve benden öğren ki, son defa!
F i k i r dediğin
şeyin
Karabet ustanın uduna benzemez suratı.
O , ne şapırtılarla çiğnenen bir sakız,
ne «Vatan - Silistre»de Abdullah çavuşun tiradı,
ne de «Bir akşamdı»da müteverrim bir bayan
ilacıdır.
O, şahlanmış bir kavga atı,
kalın kabzalı bir savaş kılıcıdır.
Bu ata atlıyacak yürek
ve bu kabzaya bilek
gerek...

Nazım Hikmet'in en son hicvi de, edebiyatla ilgili olmayan bir paşazade üstünedir. Nazım Hikmet'in babasına son zamanlarda bir hastalık yüzünden doktorlar bir iğne yapmışlardı. Tam o sırada Hikmet Bey'i köpek ısırdı. Bu defa da ihtiyat tedbiri olarak kuduz aşısı yaptılar. Birbiriyle barışmayan bu iki aşı birleşince Hikmet Bey'i yatağa devirdi. Günlerce 39-40 derece ateşler içinde yandı, durdu. İşte bu ağır hasta bulunduğu günlerin birinde Hikmet Bey'in müdürü bulunduğu Süreyya Paşa sinemasının sahibi ve Süreyya Paşa'nın oğlu Atıf Bey eve gelerek Hikmet Bey'den sinemanın son aya ait hesaplarını istemişti. Ölüm yatağında bulunan bir hastaya karşı yapılan bu insanlık dışı kaba davranış Nazım Hikmet'i haklı olarak kızdırmıştı. İki üç gün sonra da Hikmet Bey gözlerini ebediyen bu dünyaya kapadı. Nazım, bu ölümün acısını ve paşazadenin kabalığını hiç unutmadı ve ilk fırsatta şiddetli bir hicivle Paşa'ya ve oğluna çattı. Süreyya Paşa, Abdülhamit devrinde seraskerdi. Bu vazifede iken çalıp çırptığı paralarla İstanbul'da hanlar, apartımanlar, sinemalar, plajlar yaptırmıştı. Nazım hicvinde bütün bunları belirtir.

HİCİV VADİSİNDE BİR TECRÜBEİ KALEMİYE

Bir varmış
bir yokmuş.
Develer tellâllık edip satarken develeri,
bir benim babam varmış,
bir de bir zatı muhteremin pederi.
Benim babam,
dazlak kafalı ufak tefek bir adam.
O bir zatımuhteremin pederi
ikinci Sultan Hamidin
meşhur hırsız seraskeri.
Benim babam,
dolu koymuş
boş çıkmış,
bütün ömrünce çevirmiş simsiyah defterleri.
O, bir zatımuhteremin pederi -
Yemen çöllerinde açlıktan ölenlerin
suyundan, ekmeğinden çalarak,
kumun üstünde akan kandan
yüzde yüz komisyon alarak
han, hamam, apartıman yapmış...
Ey zatımuhterem:
Şaire, «kısa kes, diyelim, sözlerini!»
Ölmüş sizin serasker
peder.
Benim de babam öldü.
Ve dünyaya yumulmadan evvel
ışıklı çocuk gözlerini
siz onun yanındaydınız.
Son beş papelin hesabını vermeden ölmesin, diye
kalbinin atışını saydınız.
Tutmuyordu babamın öpülesi elleri.
O eller...

Babamın gözleri artık
simsiyah defterleri göremiyordu...
Fakat yine siz haklısınız:
o gündü hesap günü.
Taktınız tenezzülen kendi elinizle siz
bir ölünün burnuna gözlüğünü,
beş papelin hesabını istediniz.
İşte o hesabı şimdi ben veriyorum.
Size bir tokat
borcum vardı.
Dikkat!
Kolumu geriyorum.
İkimiz karşı karşıyayız.
Sizin peder ölmüş.
Öldü benim babam.
Karşı karşıya kaldık iki meşhur adam.
Benim şöhretim nerden gelir,
ben neyimle meşhurum-
- M a l u m !
Size gelince:
sizi meşhur eden şey:
hırsız bir babanın kanlı altınlarını çalan
hırsız bir oğlun parasıdır.
Sizin şöhretiniz:
lanetle dolu bir yükün
çuval darasıdır.
Şöhretiniz:
kıvrak çengiler, büyük kemancılar veren
çingene çadırlarının yüz karasıdır,
İnanmazsanız eğer,
karıştırsın alim efendiler
kalın yapraklı kitaplar gibi seneleri:
anlarsınız ki, Edirne boyu
çingeneleri,

görmemiştir soyunuz gibi bir soyu...
Bir varmış
bir yokmuş.
Develer tellâllık edip satarken develeri,
bir benim babam varmış,
bir de bir zatımuhteremin pederi.
Ey zatımuhterem!
Ölmüş sizin serasker
peder.
Öldü benim babam.
karşı karşıya kaldık
iki meşhur adam...

Ne var ki, Nazım Hikmet, bukadarla da kalmadı. Nazım Hikmet edebiyat alanındaki bütün eski şöhretlere düşmandı. Gençlik heyecanı ile sekterliğe sapmıştı. İnsanları ikiye ayırırdı: «*Ya bizdendirler, ya değildirler. Bizden olmayanlar düşmanımızdır*» derdi. Önce bütün eski şöhretler ya hep burjuva idiler, yada saltanata yaranmak için şiir yazmışlardı. Bunların hepsini yıkmak, yolu bu sahte şöhretlerden temizlemek gerekti. Bu zihniyetle artık Namık Kemal'e de, Tevfik Fikret'e de, Mehmet Akif'e de burjuva şairi diye hücuma geçti. Hatta bunları bile burjuva veya küçük burjuva şairi olarak vasıflandırırdı. Eskiler birbirlerine üstat, üstadı azam diye hitabediyor, edebiyattaki baş köşeleri tutarak gençlere yolu kapıyorlardı. Bunları yerlerinden oynatmak ve yıkmak gerekti. Bu maksatla «*Resimli Ay*»da «*Putları Yıkıyoruz*» başlığı altında bir kampanya başladı. Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin ve Mehmet Akif'ten sonra sıra Abdülhak Hamid'e gelmişti. O sırada Abdülhak Hamid, Nazım Hikmet'i evine davet etti. Merhum eşim Sabiha Sertel «*Roman Gibi*» adındaki hatıralarında Nazım'ın anlattığı şu hikayeyi bildirir:

«Ertesi gün Nazım Hikmet'e izlenimlerini sordum:

«Burjuva ama, büyük şair, dedi. Odada bir yabancı daha vardı. Abdülhak Hamid, karısı Lüsyen Hanım, o yabancı ve ben dört kişi sofraya oturduk. Hamid bir sanat bahsi açtı. Sanat tarihini, çeşitli edebiyat mekteplerini, şiirde ve edebiyatta, tiyatro ve sanatta meydana gelen değişiklikleri öyle bir anlattı ki, karşısında bilgisizliğimi duydum. Ne var ki, ben de ona, onun bilmediğini sandığım sosyalist realizm hakkındaki yeni gelişmeleri anlattım. Büyük bir ilgiyle dinledi ve sonra dedi ki:

«— Putları kırmakta haklısınız. Biz de edebiyat hayatına katıldığımız zaman aynı şeyi yaptık. Divan edebiyatını yıktık, tanzimat edebiyatını getirdik. Türk edebiyatında yeni hamleler yaptık. O vakit biz eskileri yıkmıştık. Şimdi de siz bizi yıkıyorsunuz. Hakkınız...»

«— Hamid'in bu geniş görüşüne bayıldım. Oysa ben sert tartışmalar yapacağımızı sanıyordum.»

■ *Parti Faaliyeti*

Nazım Hikmet, bir yandan böyle açıktan açığa burjuva aydınlarıyla fikir kavgası yaparken, öte yandan bir partili olarak kendince çalışmağa devam ediyordu. Tabii bunu bize göstermiyordu. Ne yaptığını, ne işler gördüğünü bilmiyorduk. Fakat o günlerde, yazıp bize okuduğu şiirlerden bunları sezmemek mümkün değildi.

Nazım Hikmet, kendisini, partisinin sıra neferi sayardı. Bütün ömrü boyunca sıra neferi olmaktan kurtulamadı ve daima bir sıra neferi gibi çalıştı. «*Ben bir sıra neferiyim, gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım*» derdi.

O vakitler yazdığı «*Sıradaki*» ve «*Sıradakinin Ölümü*» şiirleri onun sıra neferine verdiği önemi gösterir.

SIRADAKİ

Başladı işe
Bitirdi işi...
Başlarken avaz avaz bağırmadı.
Bitirdi ve:
— Gelin seyredin, diye
dört yanı çağırmadı...
O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir.
Damarlarındaki bilmem hangi soyun kanı değil.
O bir yarış hayvanı değil.
Yüzü herkesin yüzüne benzer.
Su içer ağzıyla
ayaklarıyla gezer...
Onun için; başlıyan, biten, başlıyan iş var,
sorgu soruş yok...
Gidiş var.
Duruş yok...
O milyonların milyonda biridir.
o bir sıra neferidir...

SIRADAKİNİN ÖLÜMÜ

O, ne önde
ne arkada
sırada
sıramızdaydı....
Ve yanındakinin kanlı başı onun omuzuna eğilince
ona sıra gelince
sayısını saydı...
Söz istemez
Yaşlı göz istemez.
Çelenk melenk lazım değil...
S u s u n !
Sıra neferi uyusun...

Bir sıra neferi olarak faaliyette olduğu için hergün tetikte idi. Her an tutuklanabilirdi. Çünkü Türkiye'de mensup bulunduğu partinin propagandasını yapmak ve teşkilatını kurmak yasaktı.

Gizli çalışmak zorundaydı. Onun için de yığınlara yanaşamıyor, açık toplantılar yapamıyor, arada sırada duvarlara beyannameler yapıştırmak bile büyük bir başarı sayılıyordu.

Bir gün Nazım Hikmet İstanbul'da Beyazıt'ta üniversite öğrencilerinin gittiği bir kahvehaneye uğramıştı. Orada rasladığı üniversite gençlerine şiirlerini okumuştu. Matbaaya dönüşte oturup şu şiiri yazdı:

ARİFE

Bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim kodese.
İçimde yaprak kımıldamıyor...
Deliksiz uyku gibi rahat
geniş
içim...
Rahat
geniş
içim...
havalarda mavilikleri
Yeni doğmuş bir çocuk gibi
esyredişim —
—den...
Dün
ben
şehrin meydanına gidip:
«— Onlar için
kardeşlerimizi öldürmiyelim

ölmiyelim»
dedim.
Ve bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim kodese...
İçimde yaprak kımıldamıyor...
Ellerimi başımın altına koyuyorum...
Denizi duyuyorum...
uyuyorum...

O sırada onu en çok üzen ve sarsan olay çok güvendiği bir parti arkadaşının onu satmış olmasıydı. Bu adam Nazım hakkında akla hayale gelmeyen iftiralar uydurarak Nazım'ı jurnal etmişti. Hatta bu yüzden Nazım'ın partideki durumu bile güçleşmişti. Nazım buna o zaman çok üzülmüştü. Gel zaman git zaman Nazım Hikmet bu eski arkadaşıyla Moskova'da karşılaştı. Onu aylarca evinde misafir etti. Besledi, giydirdi. Cebine harçlığını koydu. Bu provokatörün Nazım'a yaptığı kötülüğü bilenler onun bu hareketine şaşıyorlardı. Sebebini soran dostlarına şu cevabı veriyordu: «*Ben onun hiyanetini bu cömertce ve insanca hareketlerimle cezalandırmağa çalışıyorum.*» Fakat o bu iyiliği anlayacak insanlardan değildi. Çünkü vicdansız, namussuz serserinin biriydi. Gene o sırada mahkemeye düşen komünistlerden biri bütün arkadaşlarını ele vermişti. Nazım bu iki olaydan mülhem olarak şu şiiri yazdı:

PROVOKATÖR

Bu adam
sattı arkadaşını;
sattı altın bir tepside arkadaşının
kanlı, kesik başını...

Bu adamın ayaklarında dolaşıyor
korku,
gölgesi gibi...
Karanlık bir su gibi yaşıyor
bu adam.
Güneş batınca her akşam,
kaldırımlarda karısının donunu sürüyerek,
parmaklarının ucuna basıp yürüyerek
size doğru yaklaşan odur.
Siz tanıyın onu
kalbinin boynunda sallanarak seslenen
melun çıngırağından,
ve bilin ki, onun
döküyor parça parça cüzzam illeti
ruhunun
etini...
Bu adam bugün açtır.
Açtır ama,
kaybetti bu adamda
kudretli ve büyük açlık bile kudsiyetini...
A dostlar, bu adam
güneş batınca bir akşam
sattı arkadaşını;
sattı altın bir tepside arkadaşının
kanlı, kesik, başını...

Gene o sırada «*Yanmamış Cigara*», «*Gece Gelen Telgraf*» «*Dört Kişi ve Dört Şişe*» başlıklarıyla yazdığı ufak şiirler hep o zamanki parti faaliyetleriyle ilgilidir.

YANMAMIŞ CIGARA

O bu gece ölebilir
ceketinin göğsünde bir kurşun yanığıyla.
O bu gece gitti ölüme

kendi ayağıyla...
— Cıgaran var mı? dedi...
— Var
dedim.
— Kibrit?
— Yok,
cıgaranı kurşun yakar,
dedim,
Aldı cıgarayı
gitti...
Belki şimdi upuzun yatıyor
dudaklarında yanmamış bir cıgara,
göğsünde bir yara...
Gitti.
Darp işareti.
Bitti.

GECE GELEN TELGRAF

Gece gelen telgraf
dört heceden ibaretti:
«V e f a t e t t i»
İmza yok.
Bu dört hece bile çok.
Bakıyorum duvara:
duvarda bir yara —
duvarda bir resim —
vefat edenin,
elimle çizmişim.
Saat bir.
Saat üç.
Saat beş.
Polis düdükleri, saatlar...
Yatağım bozulmamış.

Çekmecemde kâatlar:
bazıları
onun elyazıları.
Gece gelen telgraf,
dört heceden ibaret...
Şafak söküyor —
Odam
geceden ibaret.
avuçlarımda
ellerinin gölgesi dolaşan adam
demir parmaklıklardan gördü son gündüzünü.
Mahpusane doktoru
örterek paltosuyla upuzun yatanın yüzünü:
— Tamam!
dedi.
Bunu belki evvelki akşam
dedi.
Evvelki akşam
ben...
Satıcılar geçiyor mahalleden.
Bakıyorum
gece gelen
telgrafa.
O mükemmel bir kafa
mükemmel bir yürek,
yumruklarıyla erkek
gözleriyle çocuktu.
Hudutsuz ve Allahsız bir baştı o.
Yoldaştı o.

Düşmanlar kına yaksın
dostlar girsin saflara.
Sen gözyaşı göstermeden ağlıyacaksın
gece gelen telgrafa...

İşte bu hava ve bu şartlar içinde Nazım hergün tetikteydi. Gece sıcak yatağından kaldırılıp polis müdüriyetine götürülmeyeceğinden ve bir gün ağır bir cezaya çarptırılıp hapse atılmayacağından emin değildi. Yarına güvenle bakamazdı. İşte bu hava içinde «*Belki Ben*» şiirini yazdı. Bu şiir o vakit solcular arasındaki ruh haletinin de bir ifadesiydi. Çünkü Türkiye'de hiçbir solcu yarınından emin olamazdı.

BELKİ BEN

Belki ben
o günden
çok daha evvel,
köprü başında sallanarak
bir sabah vakti gölgemi asfalta salacağım.
Belki ben
o günden
çok daha sonra,
matruş çenemde ak bir sakalın izi
sağ kalacağım...
Ve ben
o günden
çok daha sonra:
sağ kalırsam eğer,
şehrin meydan kenarlarında yaslanıp
duvarlara,
son kavgadan benim gibi sağ kalan
ihtiyarlara,
bayram akşamlarında keman
çalacağım...
Etrafta mükemmel bir gecenin
ışıklı kaldırımları
ve yeni şarkıları söyliyen
yeni insanların
adımları...

Bütün bu cansıkıcı olaylara ve cesaret kırıcı havaya bakmıyarak Nazım yine etrafına ümit ve cesaret yaymaktan geri durmuyordu. «Nikbinlik» adında şiirini bile o günlerde yazmıştı:

NİKBİNLİK

Güzel günler göreceğiz çocuklar,
güneşli günler
göre-
- ceğiz...
Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar,
ışıklı maviliklere
süreceğiz...
Açtık mıydı hele bir
son vitesi,
adedi devir.
Motorun sesi.
Uuuuuuuuy! Çocuklar kim bilir
ne harikuladedir
160 kilometre giderken öpüşmesi...
Hani şimdi bize
cumaları, pazarları çiçekli bahçeler vardır,
yalnız cumaları
yalnız pazarları...
Hani şimdi biz
bir peri masalı dinler gibi seyrederiz
ışıklı caddelerde mağazaları,
hani bunlar
77 katlı yekpare camdan mağazalardır.
Hani şimdi biz haykırırız
Cevap:
açılır kara kaplı kitap:
zindan.
Kayış kapar kolumuzu

kırılan kemik
kan.
Hani şimdi bizim soframıza
haftada bir et gelir
ve
çocuklarımız işten eve
sapsarı iskelet gelir...
Hani şimdi biz...
İnanın:
güzel günler göreceğiz çocuklar
güneşli günler
göre-
- ceğiz...
Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar
ışıklı maviliklere
süre-
- ceğiz...

«*Resimli Ay*» Dergisi'nde çalıştığımız günlerde akşamları toplanır, hoş vakitler geçirirdik. Bu toplantılara Nazım'ın o vakitki karısı Piraye Hanım, Vâlâ Nureddin ve sırasına göre başka dostlar da katılırlardı. Şiirler okunur, şarkılar söylenir, şakalaşıp gülünürdü. Bir ara Mesut Cemil de bu toplantılara viyolonseliyle katıldı. Nazım'ın şiirlerini musikiye çevirmek denemeleri yapıldı. Bu toplantılarda Nazım Hikmet en yeni şiirlerini okurdu. Fakat en çok tekrar edilen şiirlerinden biri «*Güneşin Sofrasında Söylenen Türkü*» idi. Nazım şiirin ilk kısmını okur, sonra hep birden tekrar ederdik.

Doldurun çocuklar
doldurun
doldurun
doldur içelim.

Dostların arasındayız!
Güneşin sofrasındayız!

Ne günlerdi o günler. Şiir, musiki, kahkaha içinde geçen mutlu günler... Nazım Hikmet o günleri hep özlemle anar «*Hayatımın en mutlu günleri o günlerdi*» derdi.

GÜNEŞİN SOFRASINDA SÖYLENEN TÜRKÜ

Dalgaları karşılayan gemiler gibi
gövdelerimizle karanlıkları yara yara
çıktık rüzgarları en serin,
uçurumları en derin,
havaları en ışıklı sıra dağlara.
Arkamızda bir düşman gözü gibi karanlığın yolu.
Önümüzde bakır taslar güneş dolu.
Dostların arasındayız!
Güneşin sofrasındayız!
Dağlarda gölgeniz göklere vursun,
göz göze
yan yana
durun çocuklar!
Tasları birbirine vurun çocuklar.
Doldurun çocuklar
doldurun
doldurun
doldur içelim.
Başları
göklere
atalım
serden geçelim...
Heeey nerden geçelim?

Yalnayak
koşarak
devlerin
geçtiği
yerden geçelim.
H e e e y
hop
heeey
hep
birden geçelim.
Doldurun çocuklar
doldurun
doldurun
doldur içelim...
Dostların arasındayız!
Güneşin sofrasındayız!

■ *İki Şiir*

Nazım Hikmet «*Jokond ile Si-ya-u*» şiirini de o günlerde yazmıştı. Bir gün benden bir hafta için izin istemişti. Vâlâ ile birlikte adalara gideceklerdi. Dönüşlerinde ağızlarında hep şu terane dolaşıyordu.

«Malaka şarabı gibi kızdırır kanı
Ateşi koşinşin
güneşinin.
Çeker yaldızlı yıldızlara doğru gemicileri
Koşinşin geceleri
Koşinşin geceleri»

Sonra bu şiir akşamları hepimizin tekrar ettiği bir şiir olmuştu. Şiirde ismi geçen Si-ya-u, Nazım Hikmet'in

Moskova'da mektep arkadaşı bir Çinli idi. Jokond şiiri Çin'deki fransız emperyalizmine karşı yazılmış bir protestoydu. Birçok şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de Nazım Hikmet dolaylı yoldan emperyalizmin Çin'de yaptığı zulmü ve kötülükleri ve milletin emperyalizme karşı duyduğu isyanı veriyordu.

«*Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*» başlıklı şiiri de Hindistan'daki ingiliz emperyalizmine karşı yazılmıştır. Olay Hindistan'da geçer. Kahramanları hintlilerin kurtuluşu ve Hindistan'ın gerçek bağımsızlığı için ingiliz emperyalizmine ve gandiciliğe karşı savaşan devrimcilerdi.

Şiirin tezi şudur: İdealistler ne zaman, nasıl ve hangi şartlar altında kendi kendilerini öldürmek hakkını kazanırlar.

Nazım Hikmet'in Moskova'daki dostlarından Şevket Süreyya Aydemir bu konuda şu bilgiyi veriyor:

«Moskova'da hintli bir doktor tanırdık. Adı Benerci.

«Benerci ağır bir aydın ve iyi bir adamdı. Fakat onda da Moskova'ya, okumak veya görmek için gelen her hintli gibi sakin, lakin kapalı, aradığını bulamamış, tatmin edilmemiş insanların acıklı hali vardi. Zaten yüz yıllardan beri kendi içinde yaşayan, gerek tabiatın, gerek cemiyetin zulmune kendi içinin silahları ile mukavemeti daima bir din gibi yaşatan hintli ruhu, maddenin, makinanın, hareketin, hulasa, iptidai sükunetinden ayrılmış Avrupa tabiatının davasında daima rahatsız olur.

«Hintli doktor başka memleketlerde doyuramadığı idealist ruhuna yeni gıdalar bulmak, yeni bir şeye inanmak için geldiği bu yeni memleketten, geldiğinden daha perişan, geldiğinden daha desteksiz birgün çıkıp gitmiştir.»

Nazım Hikmet'in «*Benerci Kendini Niçin Öldürdü*» eseri bir manzum hikayedir. Olay Hindistan'da geçer. Eserde Benerci aşırı bir işçi devrimcisi tipinde tasvir

edilmiştir. Kalkütta'daki işçi mahallelerinden birinde yaşar. Ve eğer bu mahalleler halkını ayaklandırırsa, bütün Hindistan'ın kurtulacağına inanır. Fakat bir aralık Benerci bütün arkadaşları tarafından yarı yolda bırakılır. Çünkü kendisinde bir takım zaaflar sezilmiştir. Bundan sonra hikayeye bir de küçük tez konmuştur. Bir ihtilalci ne vakit intihar edebilir?

■ *Proleter Şairi*

Nazım Moskova'dan döndükten sonra kendisini proleter şairi olarak ilan etmişti. Öyle olunca da bir proleter gibi giyinip kuşanmağa özendi. Üstüne başına bakmaz, ütüsüz pantolon, kıravatsız açık yaka bir gömlek giyer, başına bir kasket geçirirdi, ceketini de mutlaka sol omuzuna atar, sokakta bir bayrak gibi gezerdi. Onun bu hali çok dikkati çekiyordu. Nazım'ın bunu yapışının bence iki nedeni vardı: Biri onu çok rahatsız eden paşazadelikten kurtulmaktı. Bu kıyafette gezen adama paşazade diye hücum edilemezdi. İkincisi de proleter görünmek özentisiydi. Kendisine nedenini sorduğumuz zaman, «*Bu bir protestodur*» derdi. Düşmanları onun bu kıyafetiyle alay etmeğe başladılar. Bunu bir züppelik olarak vasıflandırdılar. Solcu olunca demek böyle derbeder üstübaşı bakımsız gezmek lazımdı. Bu hücumlar Nazım'ı kızdırdı. Bu kızgınlıkla düşmanlarına hem cevap, hem ders vermiş olmak için yazdığı «*Gömlek, Pantolon, Kasket ve Fötre dair*» başlıklı şiirde şöyle diyordu:

GÖMLEK, PANTALON,
KASKET VE FÖTRE DAİR

Ben ki, herhangi bir proleter şairiyim,
..... şuur,

30 kilo kemik,
7 litre kan,
bir iki kilometre kadar
damar,
adale, et, sinir ve deriyim;
ne kafamın dışındaki kasket
içindekine delalet
eder,
ne de biricik fötrüm beni
geçmişte olan geçmişe alet
eder...
Buna rağmen
ben:
haftada altı gün kasketliysem eğer
haftada bir gün,
sevgilimle seyrana giderken
biricik fötrümü
tertemiz
giymek içindir bu...
Fakat,
neden benim iki fötrüm yok?
Ne dersin üstat?
Tembel miyim?
Hayır!
Günde 12 saat
sayfa bağlamak,
ayakta dikilip
anası ağlamak
sapına kadar çalışmaktır...
Kapkara cahil miyiz?
Hayır!
Mesela
«Sat-Sin» bey kadar cahili cühelâ
olmasam gerek...

Budala mıyım?
Eh,
pek
değil...
Belki biraz derbederim...
Lâkin hep
asıl sebep:
proleterim,
be birader,
proleter!...
Ve benim iki fötrüm, ancak
her
proleter
gibi
Borsalino-Habik-Mosan-Mançester
tezgahlarının sahibi
olursam-olursak-olacak!...
ve illlââââââââ,
Lââââââââ!!!...

■ *Orhan Selim*

İşte biz «*Resimli Ay*»da üç yıl böyle dost ve kardeş bir hava içinde çalıştık. İnkılapçı şair bu süre içinde gerine gerine kavgasını yaptı, adını yaydı, eserlerini okuttu, kendisini memlekete tanıttı.

Nazım Hikmet artık yalnız edebiyat alanında değil, memleketin siyasi hayatında da dikkati çeken bir kişilik kazanmış bulunuyordu. Polis arkasına düşmüştü. Nazım'ı rahat bırakmıyordu. O sırada «*Resimli Ay*»ı da kapamak zorunda kalmıştık. Nazım Hikmet bir yandan da kendisine iş aramak durumuna düştü. Bir süre «*Akşam*» Gazetesi'nde «*Orhan Selim*» imzasıyla fıkralar yazdı. Fakat bu gazeteye yazı yazmak, cambazlık etmekten

farklı değildi. Hem «*Akşam*» gazetesinin patronlarını kızdırmıyacak, hem de kendi davasından fedakarlık yapmıyacaktı. Bu sebeple fıkralarında suya sabuna dokunmamağa çalışır, değerli nefis parçalar yazmakla yetinirdi. Bu sayede güzel türkçenin mükemmel örneklerini veriyordu.

«*Akşam*» Gazetesi'nde yazdığı her fıkra için iki lira alırdı. Bununla yaşantısını sağlamak zorunda idi. Şu var ki, bu iş de uzun sürmedi. Arkadaşları bir burjuva müessesesinde çalışıyor diye onu çekiştiriyorlardı. Bu iki nedenle Akşam gazetesi'nden ayrılmak zorunda kaldı. Ve durumunu anlatmak için de şu şiiri yazdı:

ORHAN SELİM

Benim sıska
benim cılız
benim zavallı çocuğum Orhan Selim!
Sen,
benim,
ne gözüm,
ne kolum
ne kafamsın!
Sen
benim
bir kurşun balyası gibi sıska sırtına bindiğim
ve alnının teriyle geçindiğim
ilk
ve son adamsın!
Sana sevgi
sana saygı
sana minnetle uzanıyor elim.
Sen
yaptığı iyiliği yüze vuran değilsin
ve ben

nankör değilim...
Benim sıska
benim cılız
ve üstüne üstelik
bir yudum soluğuna bakmadan
şişirilmiş davulların arasında
türkü söylemeğe kalkan
benim sersem çocuğum Orhan Selim!
Kalmasın
hatırın
ama,
yok okumağa
değer
birtek satırın!
Böyle hiç
bukadar boş
bundan daha kötü verim verilmez!
Deme ki, gösterilmez
daha usta bir marifet iki papele!...
Bak:
içleri boş kalıpları fırlatarak tutarak
cümlelerde senden iyi hokkabazlık yapıyor
delikanlı doçentlerin en cahili bile!...
Benim sıska
benim cılız
benim zavallı çocuğum Orhan Selim!
Bu sözlerim
yüreğini ters taraftan sarmasın,
yüzün kızarmasın!
Boş ver, aldırma pek!
Kötünün kötüsü yazmam gerek!
Bu
bence daha doğru
daha iyi!...

Yalnız unutma birşeyi...
Yorulur da
ayağın kayarsa eğer
seni herkesten önce ben
taşlarım!
Fakat bugün
sende beni sattığını gösteren
birtek satır bulanın
alnını karışlarım.

«*Akşam*» Gazetesi'nden çekildikten sonra bir süre Bâbıâliyi dolaştı, ufak tefek denemeler yaptı, fakat polis artık arkasında idi. O günlerde bir gece kadınlı erkekli arkadaşlarıyla Moda burnuna gidip sahil boyunda yerlere uzanmışlardı. Gökteki yıldızları seyrediyorlardı. Bir ara Nazım kendi kendine söylenmeğe başlamıştı.

Delikanlım!
İyi bak yıldızlara
onları belki bir daha göremezsin.
Belki bir daha
yıldızların ışığında
kollarını ufuklar gibi açıp geremezsin...
Delikanlım!
Senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar
kadar
güzel, korkunç, kederli ve iyidir.
Yıldızlar ve senin kafan
kainatın en mükemmel şeyidir.

Bütün bu ezici ve üzücü koşullara bakmıyarak Nazım, gene ümitli, gene türkülerini söylemek istiyen cesur bir devrimci idi.

6 Hapishane Hayatı

931'den sonra Nazım Hikmet için karanlık bir dönem başlar. Polis artık arkasındadır. Evinde de, işinde de rahatı kaçmıştır.

931 sonlarına doğru polis bir «komünist avı»na çıkmıştı. Poliste adı kayıtlı bulunan bütün solcular sıradan tutuklanıyor, polis müdüriyetine götürülüyorlardı. Bu arada bir gece Nazım'ı da evinden alıp götürdüler. Nazım'ın tutuklanmasının nedeni o sırada bir fabrika kapısına yapıştırılan bir beyannamedir. Polis bu beyannameyi kimin yazdığını, kimin çoğaltıp buraya yapıştırdığını araştırmaktadır. Tutuklulardan biri beyannameyi Nazım'ın yazdığını söylemiştir. Nazım'ın bütün bu işlerden haberi yoktur. Fakat mademki, adı geçmiştir ve mademki tanınmış bir komünisttir, tutulup getirilmelidir. Tutuklular ilkönce bir süre polis müdürlüğünde alıkonulurlar. Orada günlerce, haftalarca çeşitli işkenceler altında soruşturmaları yapılır. Müdüriyette yapılan işkencelerden ölenler, delirenler, sakatlananlar, intihar edenler

olmuştur. Solcular için Polis Müdüriyeti bir cehennemdir. Tutuklular buradan hapishaneye gönderildikleri zaman kendilerini kurtulmuş sayarlar. Bu zulüm ve işkence ocağı hakkında bir fikir edinmiş olmak için Nazım Hikmet'in «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim*» adlı eserinden şu parçayı alıyorum. Nazım burada kendi başından geçeni anlatıyor:

«İstanbul, Polis Müdürlüğü Sansaryan hanında. Eminönü ile Sirkeci'nin arasında, arka yolda, tenha bir sokakta. Burada başka hanlar da var. Vitrinli dükkanlar, mağazalar yok. Sansaryan hanı zengin bir ermeninmiş vaktiyle. Dört kat. Ortası taş avlu. Katlara iki yandan merdivenlerle çıkılır. Kısmı Siyasi, Dördüncü Şube. Komünist masası son katta. En yukarı sahanlığa geldin mi, bir kapı çıkar karşına, üstünde çifte ay. İçeri girmek yasak yani.»

«Kıştı, İstanbul'a arada bir uğrayan kara kışlardan biri.»

«Avlu motorlu taşıtlarla dolu. Dördüncü kata çıktılar. İsmail (Nazım Hikmet) ve arkadaşları. İki aylı kapıyı açıp girdiler. Şube Müdürünün odasına giren koridor tutuklarla dolu. Yan yana dizili iskemlelerde oturuyorlar. Başları öne eğik. Bir polis dolaşıyor önlerinde. İsmail geçerken iskemledekiler ona göz ucuyla baktı. İçlerinden bir takımını tanıdı İsmail, bir takımını tanımadı. Koridorlara kadar adam koyduklarına bakarsan, bu seferki tevkifat kalabalık. Şube Müdürünün odasına girdiler. Muşamba koltuklar, geniş bir yazı mazası. Müdür, masanın başında kumral, tıknaz oturuyor. Ayakta dört beş sivil polis. Biri komiser. Bu, çok uzun boylu, çok zayıf, çok esmer gözlüklü komiserle iki taharriyi İsmail tanır. Zaten taharrileri tanımak da zor değil pek. Hepsi Sümerbank'tan verilen, gri yahut çizgili kahverengi elbiseler giyer. Hepsinin de fötr şapkası koyu gri.

«Şube müdürü:

«— *Yazı makinasını da, mumlu kağıdı da Ziya vermiş sana,* dedi.

«— *Ben Ziya adında kimseyi tanımam. Bana kimse öyle şeyler vermedi. Karakolda da söyledim. Evimi bastınız. Bende öyle şeyler olsaydı, bulurdunuz.*

«— *Sen onları Kerim'e vermişsin.*

«— *Kerim adında kimseyi tanımam.*

«Şube Müdürü başka başka cümlelerle aynı soruları sordu. İsmail aynı karşılıkları verdi.

«Şube müdürü:

«— *Sopaları getirin* dedi.

«Sivillerden biri dışarı çıktı.

«Şube Müdürü, *Buralara ilk düşmüyorsun. Başına gelecekleri bilirsin. Söyliyenler söyledi. Ziya nerde, Kerim nerde? Ne kendin eziyet çek, ne bize çektir,* gibi laflar etti. İsmail demir sobada yanan taşkömürünün kızıltısına dikmiş gözlerini. Kafası deli bir motor gibi işliyor: Koridorlara bile adam koyduklarına göre tevkifat, geniş. Kimler sukoyuverdi? Ziyayla Kerimi yakalayamamışlar. Benden başka onların yerini kim biliyor acaba?

«Sivil polis, kızılcık sopalarıyla döndü. İnceli kalınlı sopalar.

«— *Yat bakalım.*

«İsmail bütün gücüyle atıldı yanıbaşındaki gözlüklü komiserin üstüne. Bu, onun sistemi. Bir anda alaşağı edileceğini biliyor, ama hiçbir tepki göstermeden yere yatmayı da onuruna yediremiyor, bu bir. İkincisi bu yüzden daha çok sopa yese de ilk saldırıyı yaparak bir çeşit kuvvet alıyor.

«Şube Müdürü masasından kalktı mı o sırada, kalkmadı mı, İsmail farkedemiyor. Odadakiler hep birden çullandılar İsmailin üstüne. Tekme, tokat, küfür, çelme yere yıktılar. Ağdan kurtulmak istiyen balık gibi çırpını-

yor yerde. Başını sağa sola çevirdikçe, demir sobanın mikalı ön kapağındaki kızıltıyı görüyor. Kızıltı bir giriyor gözlerinin içine, bir çıkıyor. Ayaklarına büyük bir ustalıkla çabucak falakayı geçirdiler. İki kişi göğsüne oturdu. Büyük bir çabuklukla ve alışkanlıkla kunduralarını çıkardılar. Şube Müdürünün elinde sopa.

«— *Söyliyecek misin?*

«— *Söyliyecek bir şeyim yok.*

«Müdür sopayı İsmail'in tabanlarına vurmağa başladı. Sopalar ikileşti, üçleşti. İsmail acı duymuyor, hırsından başka bir şey duymuyor. Bağırmıyor. Küfür de etmiyor. Kim söyledi Ziya'dan aldığımı, Kerim'e verdiğimi? Tavanda yanan elektrik lambası gözünün içinde. Kan döşemeye akmasın diye çoraplarını çıkarmadılar. İsmail biliyor: Kan, tırnaklarının altlarında toplanacak, sonra düşecek tırnaklar. Falakayı çıkardılar. Bir kova duruyor. Kollarına girip debelendikçe de tokatlayıp kovaya soktular ayaklarını. Kovada su buz gibi. Koltuklarını bırakmadan yürüttüler. Sopa yiyen tabanlar bir süre sonra keçeleşiyor, acı duyulmaz oluyor. Ayaklar soğuk suya sokulunca ve insan yürüyünce yeni kan dönüyor anlaşılan, yeniden duygulanıyor tabanlar. Tekrar yatırdılar İsmaili. Falaka tekrar geçirildi. Sopalar tekrar inmeğe başladı. Komiserin sopasını İsmail ötekilerden ayırabiliyor. Herif sopayı indirdikten sonra sıyırıyor da. Şube Müdürü dövmüyor artık. İsmail haykırmağa başladı. Acı dayanılır gibi değil. Şube Müdürü yüzünün terini silerek dayağı durdurdu:

«— *Söyleyecek misin?*

«— *Söyleyecek sözüm yok.*

«Sopalar yine indi birbiri ardınca. İsmail avazı çıktığı kadar haykırdığının farkında. Bu odaya girişinden beri ne kadar zaman geçti. Bilmiyor. Belki iki saat, belki

üç. Elektrik ampulü ağarmaya başladı. Dışarda şafak söküyor.

«— *Götürün.*

«İki kişi İsmal'in koltuğuna girdi. Ayakları üstüne basamıyor. Sürükleyerek odadan çıkardılar. Ama çıkarken dışarda kış sabahının başladığını pencerelerden gördü. Koridordan geçtiler. İskemledekiler, başlarını kaldırarak, gizlemeden baktılar ona. Bir takımı gülümser gibi birşeyler yaptı, içinde azıcık korku, azıcık keder, azıcık merak ve dostluk olan birşey...

«İsmail'i, hep öyle koltuk altlarından tutup, merdivenlerden indirdiler. Kunduraları ellerinde sallanıyor. Bacakları, dizlerinden kırılmış gibi ardınca sürükleniyor. Elektrik ampullerinin ışığı ve kış seherinin aydınlığı içinde ortalık. İsmail'i alt katta müteferrikanın yanında bir kapı açıp içeri soktular.

«Taş bir hücre. Yer çimento. Duvarlar çok kirli badana. İsmail'in koltuklarından çıktılar. Yığıldı çimentonun üstüne. Doğrulttular. Büyük bir ustalıkla çıkardılar elbiselerini. Bir iç donuyla kaldı. Paçadan bağlı iç donuyla. Kunduralarını elinde tutuyor. Duvarın dibinde oturuyor. Tavanda kör bir ampul. Tabanları dağlanmış gibi sızlıyor. Siviller İsmail'in elbiselerini alıp, kapıyı çekip, kilitleyip gittiler. Bir de soğuk, bir de soğuk. Dişleri birbirine çarpmağa başladı. Balıkçıların yaptığı gibi kollarını çaprazlama vuruyor iki yandan. Çıplak göğsü, karnı diken diken. Vay canına, bunlar askerlerden beter. Sintine ambarı sıcaktı hiç değilse. Birdenbire, hücrede yalnız olmadığını sezdi. Başını çevirdi. Portakal sandığı gibi bir şeyin üstüne bir adam tünemiş. Paltosunun kalkık yakası arasından kara çember sakalı görünüyor. Başında bere. Yuvarlak gözleriyle İsmail'e bakıyor. Elleri de paltosunun cebinde. İsmail: *Bu bizden değil,* diye düşündü.

«— *Merhaba.*

«— *Selamünaleyküm.*

«— *Geçmiş olsun.*

«— *Eyvallah.*

«— *Çoktan mu burdasın?*

«— *Bir haftadır.*

«— *Neden attılar içeri?*

«— *İftira.*

«— *İftira ya, ama neden be kardeşim?*

«— *Arap harfleriyle Kuranı Kerim tabedip satmışız sözde.*

«Herif: 'Sen niye düştün içeri' diye sormadı. Gözlerini yumdu. İsmail ayağa kalkmak istedi. Ne mümkün. Tabanlarına basmak kızgın demire basmak gibi. Çoraplarının içine dolan kan da kurumuş.

«— *Soğuk burası be kardeşim.*

«Çember sakallı adam şöyle bir açtı gözlerini, şöyle bir baktı İsmail'e, kapadı gözlerini.

«İsmail, dizlerinin üstüne, büyük bir zorlukla ve ağrılar sızılar içinde oturdu. Çok geçmeden diz kapakları dondu. Yine kıçüstü oturdu. Sonra birden akıl etti ve dehşetli sevindi: kundurularını aldı, üstlerine oturdu.

«Hücrenin penceresi yok.

«İsmail'in aklına, Ahmed'in 925'de kulübe kapısının arkasına çizdiği çizgiler geldi. Duvarın badanasına tırnağıyla bir çizgi kazıdı. Birinci çizgi. Kimler çözüldü? Tevkifat böylesine geniş başladı da nasıl haberim olmadı? Bir gecede mi topladılar milleti?

«Kapı açıldı. Resmi bir polis, elinde ekmekle kese kağıdı.

«— *Baba.*

«Sandığın üstündeki adam gözlerini açtı. İndi. Gidip ekmekle kesekağıdını aldı. Yine sandığın üstüne tü-

nerken kapı kapandı. Herif kesekağıdını açtı. Kara zeytin.

«— *Bizim mahdum.*

«— *Kim?*

«— *Zeytin ekmeği getiren.*

«— *Eh, madem oğlun polis, seni çıkartır yakında.*

«Adam ağzı dolu dolu:

«— *Onun elinden ne gelir ki, dedi. İftira. Böyle bir iftirayı yedi düvel bir olsa, yedi hafta tetkik eylese, künhüne varamaz.*

«Zeytin ekmeğini bitiren sakallı adam kalktı, köşedeki sidik tenekesine durdu, çömelerek işedi. Eski yerine çıktı.

«Öğleye doğru olacak herhalde, kapı açıldı yine. Sakallının oğlu, babasına, pideye dürülü köfte getirdi. Bir şişe de su. Herif köfteleri yedi, suyu içti, geğirdi. İsmail'e sordu:

«— *Senin kimin, kimsen yok mu? Dışardan getirmezlerse burda açlıktan bulursun mevlanı.*

«— *Soğuktan bulacağım mevlayı daha önce.*

«Akşama doğru olacak kapı yine açıldı. Oğlu pastırmayla ekmek verdi babasına. İsmail'in karnı acıkmaya başladı. Neriman herhalde birşeyler getirmiştir. Kapıya kuvvetli kuvvetli vurdu. Açtılar. Bir resmi polis, çember sakallının oğlu değil, eğri bacakları üstünde nasıl durabildiğine şaşıyor insan, tıraşı da bir karış.

«— *Ne var? Neye gürültü ediyorsun ulan?* dedi.

«İsmail'in karşılık vermesine meydan bırakmadan tahta sandığın üstündeki atıldı:

«— *Bendeniz değil, şu herif.*

«— *Ne istiyorsun?*

«— *Bana yiyecek filan getiren olmadı m?ı*

«— *Sorar anlarız.*

«Kapı kapandı.

«— *Kapıları öyle vurma. Nevale getirmişlerse verirler.*

«İsmail herifin bir çöp parçasıyla -çöpü de nerden bulmuş,- dişleri karıştırılan suratına almaz almaz baktı.

«Kapı açıldı. Gözlüklü komiserle biri daha, İsmail'in elbiselerini attılar.

«— *Bana yiyecek getiren olmadı mı?*

«*Karın getirdi. Geri çevirdik.*

«— *Neden?*

«— *Birkaç gün yemesen de olur.*

«Kapıyı çekip gittiler. İsmail güç bela giyindi. Giyinip de azıcık ısınınca bir titremedir aldı. Elektriğe tutulmuş gibi titriyor.

«O geceyi, kunduralarının üstünde, başını ceketinin yakasına gömerek -paltosunu vermediler- geçirdi. Bir aralık dayanılmaz bir susuzlukla uyandı. Çember sakallı herif hep öyle sandığın üstüne tünemiş, horluyor. İsmail sürünerek gitti. Sandığın yanındaki su şişesinden bir yudum içti. Bir iki yudum daha, sonra hepsini.

«Ertesi sabah çember sakallının feryadıyla uyandı.

«— *Benim suyu içmişsin.*

«— *Pek susadım da.*

«— *Sana yemek yasak, su da yasak. İhbar edeceğim.*

«Az sonra kapı açıldı ve herifin oğlu yine ekmek zeytin getirdi.

«— *Bu adam, dün gece benim suyu içti İbrahim.*

«— *İçsin ne olur? Tazesini getiririm baba.*

«— *Yemek içmek memnudur, dediler buna.*

«— *Bir yudum sudan birşey çıkmaz.*

«— *Sen bilirsin, esasen bir iftiraya uğradık, senin de başın nara yanar.*

«Sakallının oğlu karşılık vermedi. Sarışın bir deli-

kanlı. Üniforması da, şapkası da gayetle temiz. Şişeyi alıp gitti ve az sonra su ile döndü.

«İsmail, duvarın badanasına ikinci çizgiyi kazıdı.

«Öğle üstü olacak, sakallıya oğlu yine pideyle köfte getirdi. Az sonra kapı açıldı, gözlüklü komiser, İsmail'e bakmadan sandığın üstündekine:

«— *Bu adama sakın yiyecek verme hocam. Yoksa sen de oruca yatarsın.*

«— *Verir miyim hiç!*

«İsmail'in tecrit görgüsü zengin. İnsanın dört duvar arasında aylarca nasıl vakit geçireceğini biliyor. Çember sakallıyla konuşmanın yolu yok. Onu da hücredeki cansız şeylerden biri saydı. Başladı herifi incelemeğe. Hep öyle, sandığa tünemiş oturuyor. Ne zaman kalkıp dolaşacak? Tırnakları hem çok uzun, hem çok kara. Parmakları balmumu gibi sapsarı. Burnu da çarpık. Bine kadar sayacağım, herif kalkacak yerinden. Bine kadar saydı, herif hep öyle oturuyor. Üç bine kadar sayacağım. Gözlerini kapıyacak. Herif iki bin ikiyüz altmış dörtte gözlerini kapadı. Bu elektrik ampulü kaç mumluk? Olsa olsa yirmi beş. Bizim ayakyolundaki gibi. Tavanda yürüyen tahtakurusu mu? Tahtakurusu buraya nerden gelir? On bine kadar sayacağım, herif gözlerini açacak. Saydı, herif gözlerini açmadı. Emine'nin boyu kaç santim? Bir metre var mı? Yok Ölçmeli. Neriman'dan yemeği almadan mı geri çevirdiler? Alıyorlar da vermiyorlar mı? Almadan geri çevirmezler. Almışlar, afiyetle yemişlerdir. Hergele oğlu hergeleler Soğuğu duymamak için soğuğu düşünmemeli.

«Kapı açıldı. Akşam nevalesini getirdi babasına polis. Tahan helvası, ekmek. Herif şapırdata şapırdata yedi. Tahan helvasının yağlı kırıntıları kara sakalına bulaşıyor. Kapıya vurdu. Açtılar.

«— *Büyük su dökmeğe gideceğim.*

«İsmail:

«— *Ben de,* dedi.

«Önce softayı götürüp getirdiler, sonra İsmail'e:

«— *Sidik tenekesini de al,* dediler.

«İsmail, sidik tenekesini almak için yerinden zor bela kalktı. Tabanlarına hâlâ basamıyor. Polis koluna girdi.

«İsmail ayak yolunda, ağzını musluğa dayayıp kana kana su içti. Döndüğü zaman, çember sakallı yukarı aşağı dolaşıyordu.

«İşmail herifin adımlarını saydı. 552. Herif yine tünedi sandığa. Gömdü çember sakalını paltosunun içine, uyudu. İsmail biliyor: Böyle yerlerde sevdiklerini pek düşünmeyeceksin. Dışarısını düşünmiyeceksin. Kötü insanları, seni kızdıran şeyleri düşüneceksin. Bu akşam bizi sorguya çağırırlar. Yer misin, yemez misin? Yüreği hızlı hızlı atarak kapının açılmasını bekledi saatlerce, ama kapı açılmadı.

«Açlık içini kazıyor. Oldum olası iştahlıyımdır be kardeşim.

«Ertesi gün yine sabah, öğle, akşam yiyecek, içecek getirdiler sandığın üstündekine. Herif yemek yerken İsmail ona bakmamağa çalıştı. Tabanlarının sızısı geçti oldukça. Soğuk da, ya kırıldı, ya alıştık. Üçüncü çizgiyi kazıdı. Ertesi gün softa köftelerle -köfteler de bir kokuyor mis gibi, pidenin de sıcaklığı belli- pideyi yerken:

«— *Pek de lezzetli, Bâbıâlideki köfteciden getiriyor herhalde mahdum,*» dedi.

«İsmail herife ana avrat sövmemek için zor tuttu kendini.

«O akşam da sorguya çağırmadılar, ertesi akşam da.

«İsmail beşinci çizgiyi kazıdı.

«Herif karşısında İsmail'in, köfteleri, tahan helvasını, zeytini, pastırmayı, pideyi şapırdata şapırdata atıştı-

rıp duruyor. Dişlerinin arasını karıştırıyor. Tükürüyor. Geğiriyor ve *'Oh rabbime şükür'* diyor ve yiyor, tıka basa yiyor.

«İsmail altıncı çizgiyi kazıdı. Yatıyor çimentonun üstüne sırtüstü. Ceneviz duvarının dibinde otlayan adembabalar geldi gözünün önüne. Taze, yeşil ot. Pastırma yiyen herife bakıyor. Atılmak üstüne deyyusun, almak, kapmak elinden pastırmasını! İçi bulanır, bıçakla kazınır gibi oldu. Alışıyoruz açlığa. Bizim eşek tam açlığa alışırken nalları dikti. Nasrettin Hoca'nın fıkralarını hatırlamağa çalışıyor. Hiçbiri gelmiyor aklına. Yedinci çizgiyi kazıdı. Bu yedi günde gördükleri, işittikleri, duydukları, burnuna çalan kokular ve düşündükleriyle karmakarışık üç soruyu işledi kafası: Ziya'nın mumlu kağıtlarla makinayı bana verdiğini kim söyledi? Benim onları Kerim'e verdiğimi söyliyen kim? Kapı ne zaman açılıp beni falakaya götürecekler? Kapı bu akşam da açılmadı.

«Ertesi gün çember sakallı herif, Bâbıâlideki köfteciden gelme köfteleri yutarken İsmail sidik tenekesini herifin kafasına geçirdi. Adam neye uğradığını şaşırdı. Kapıya koştu, vurup feryada başladı. Geldiler, İsmail'in kollarına arkadan kelepçe vurdular ve o gece yukarı çıkarıp dördüncü katta kireç ve kerpiç yığınlarıyla dolu bir odada, hiçbirşey sormadan bayıltana kadar dövdüler. Ve sürüklüye sürüklüye siyasi kısmın hücrelerinden birine tek başına kapadılar. İsmail, koridordan ilk geçişinde iskemlelerde oturanları gördü yine. Ama geçen seferkiler değil çoğu. Bir taburenin üstünde de dişçi Agop oturuyor. Ak saçları pırıldıyor elektrik ampulünün ışığında.

«İsmail'i kodukları hücre karanlıktı. Bu hergeleler karanlığa meraklı. İsmail helaya gitmek için koridordan gelip geçtikçe anlıyor ancak gündüzü geceyi. Hücrenin

duvarına tırnağıyla çizgiler kazıyor, ama görüp sayamıyor. Sorguya çağırmıyorlar. Herhalde şimdi çağıracaklar, şimdi çağıracaklar, yatıracaklar sopanın altına, diye beklemek sinirlerini geriyor, yıpratıyor. Beni böyle yıpratacaklar hergeleler. Teslim alacaklar. Neriman'ın getirdiği yemekleri veriyorlar artık. Karanlıkta ağzını burnunu bulmak zor oldu ilkönceleri, sonra alıştı. İsmail biliyor, onu burada üç ay, beş ay, dokuz ay sorgusuz sualsiz de tutabilirler. Ziya anlatırdı. 928 tevkifatında bir yıl tutmuşlar onu, işkencelerden sonra hücrede. İsmail'e o sefer çok işkence etmedilerdi. Ziya anlatırdı, bir iç donuyla bırakıp onu, kollarını da arkadan kelepçeleyip cigaralarının ateşiyle dağlamışlar göğsünü, karnını, bacaklarını. Gösterirdi benek benek koyu esmer yanık yerleri hâlâ duruyor. İki tırnağını da, sağ elinin serçe parmağındaki ile sol elinin orta parmağındakini sökmüşler.

«İsmail koridordan gelip geçtikçe, iskemlelerde baka başka tutukların oturduklarını görüyor. Yalnız dişçi Agop hep aynı taburede. Sersemlemiş, esrar çekmiş gibi bir hali var. Bir keresinde İsmail önünden geçirilirken, Agop tabureden düştü. Hemen kaldırdılar. *'Aman, Agop efendi şöyle rahat rahat oturun'* diye de alay edip yine taburesine oturttular. İsmail anladı: Dişçi Agop'u uykusuzluk işkencesine tutuyorlar. Kimisini günlerce ayakta tutup uyutmazlar. Başında nöbetleşe polis bekler. Kendinden geçtin mi, dürter uyandırırlar. Kalıp gibi düşersin yere. Kaldırıp dikerler. Birkaç gün sonra İsmail yine yuvarlandığını gördü Agop'un. Yine kaldırdılar. Aşağı yukarı yirmi yedi gündür Agop taburede. Devriliyor kaldırıyorlar. Düştükçe başı çarpıyor yere. Ak saçlarının dibinde kanlar kurumuş, yüzü gözü bere içinde.

«Dördüncü katta çifte aylı kapının önündeki sahanlıkta tutukların anaları, karıları, kızkardeşleri.

«Ortalığı bir kadın sesi çınlattı.

«— *Kocama yemeğini sıcak vermeğe mecbursunuz. Kocam verem.*

«İki saattir açılmayan çifte aylı kapı açılmış, polisler yemekleri alıyor kadınlardan. Kerim'in ablasının getirdiği kırmızı gülleri de aldılar.

«— *Bağırmayın rica ederim.*

«— *Neye bağırmayacakmışım? Ne hakkınız var bizi böyle saatlerce bekletmeğe?*»

Uzun yıllar sonra Nazım Hikmet, Emniyet Müdürlüğü üstüne şu şiiri yazdı:

EMNİYET MÜDÜRÜ

Güneş bir yara gibi açılmış gökte
akıyor kanı.
Uçak alanı.
Karşılayıcılar, eller göbekte:
coplar, cipler,
hapishane duvarları, karakollar
ve darağaçlarında sallanan ipler
ve siviller göze görünmez
ve bir çocuk işkenceye dayanamadı
attı kendini Emniyette üçüncü kattan.
Ve işte Emniyet Müdürü Bey
uçaktan iniyorlar,
Amerika'dan dönüyorlar,
mesleki tetkikattan.
İnce elediler uyku uyutmamak usullerini
ve memnun kaldılar pek.
Hayalara bağlanan elektrottan
Ve bizdeki tabutlukların üstüne bir de konferans
vererek
açıkladılar faydalarını
koltukaltlarına kaynar yumurta koymanın,
boyun derisini kibritlerle ince ince yakıp soymanın.

Emniyet Müdürü Bey uçaktan iniyorlar
Amerika'dan dönüyorlar
ve coplar cipler
ve darağaçlarında sallanan ipler
üstat döndü diye seviniyorlar.

Nazım'ın bu defa sekiz ay kaldığı İstanbul polis müdüriyetinde uygulanmakta olan zulüm ve işkence metotları hakkında bir fikir edinmek için verdiğim bu bilgi Nazım'ın poliste geçirdiği acı günler hakkında da bir fikir verebilir. Burada verilen bilgi gerçeğe tamamen uygundur. Nazım fantezi yapmış değildir. Yalnız çeşitli tarihlerde olup biten olayları bir araya toplayıp hepsini bir arada anlatmıştır.

Bu baskı ve terör, bu zulüm ve işkenceye dayanamıyanlar olmuş, içlerinde çözülenler de bulunmuştur. İşte bunlardan biri de kendisine yapılan ve günlerce süren işkenceden sonra Nazım'ı ele vermek zorunda kalmıştır. Bu çözülen adam, Nazım'ın yetiştirdiği, partiye girmesine yardım ettiği eski bir arkadaşı olduğu için hareketi Nazım'ı çok üzmüştü. O da üzüntüyle «*Sen* başlıklı şiiri yazmıştı. «*Sen*» diye andığı bu adam arkadaşıdır:

Ne yazık!..
Nekadar
beraber geçmiş günlerimiz var,
senin
ve benim
en güzel günlerimiz...
Kalbimin kanıyla götüreceğim
ebediyete
ben o günleri

Edebiyete götüreceğini söylediği ve beraber geçir-

diklerini hatırladıkları o güzel günler «*Resimli Ay*»da geçen günlerdi. O mutlu günleri orada beraber yaşamışlardı.

Nazım ilk tutuklandığı günlerde dostlarına ve sevdiklerine bir veda şiiri yazmıştı. Yeni bir yolculuğa çıkıyordu. Ne vakit ve nasıl döneceğini bilmediği bir yolculuk. Bu yolculuğa çıkarken vedalaşmamak olamazdı.

VEDA

Hoşça kalın
dostlarım benim
hoşça kalın!
Sizi canımda
canımın içinde,
kavgamı kafamda götürüyorum.
Hoşça kalın
dostlarım benim
hoşça kalın...
Resimlerdeki kuşlar gibi
dizilip üstünde kumsalın,
mendil sallamayın bana,
istemez...
Ben dostların gözünde kendimi
boylu boyunca görüyorum...
A dostlar
a kavga dostu
iş kardeşi
a yoldaşlar a...!!!
Tek hecesiz elveda...
Geceler sürecek kapının sürgüsünü,
pencerelerde yıllar örecek örgüsünü.
Ve ben bir kavga şarkısı gibi haykıracağım
mapusane türküsünü.
Yine görüşürüz

dostlarım benim
yine görüşürüz...
Beraber güneşe güler,
beraber dövüşürüz...
A dostlar
a kavga dostu
iş kardeşi
a yoldaşlar
a...!
e l v e d a...!!!...

İçeri düştükten sonra Nazım Hikmet bu işin nereye varacağını kestiremezdi. Çünkü o sırada solculardan birçoğu mahkemede hüküm giyerek hapse atılmışlardı. Bunlardan bir kısmı Diyarbakır'a sürülmüş, bir kısmı İstanbul'da, Sultanahmet Hapishanesi'ne atılmıştı. Nazım da Bursa Hapishanesi'ne gönderilmişti. Oradan karısı Piraye Hanıma acıklı bir mektup göndermiş ve idamının istendiğini bildirmişti. Bu haber Piraye Hanım'ı endişeye düşürmüştü. Gelen rivayetlere göre Nazım'ı öldürebilirlerdi. Nazım hem onu teselli etmek, hem ölüm tehlikesi karşısında duyduklarını anlatmak için bu şiiri yazmak zorunda kalmıştı. Ve,

emin ol ki sevgilim;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benziyen eli
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerinde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nazıma!

diyordu. Bu yalnız Piraye Hanım'a değil kendisine zulmedenlere de bir cevaptı.

Şimdi şiiri okuyalım:

KARIMA MEKTUP

33/11/11
Bursa
Hapishanesi

Bir tanem,
son mektubunda,
«Başım sızlıyor
yüreğim sersem!»
diyorsun.
«Seni asarlarsa
seni kaybedersem»
diyorsun;
«yaşıyamam!»
Yaşarsın karıcığım,
kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgarda;
yaşarsın, kalbimin kızıl saçlı bacısı,
en fazla bir yıl sürer
yirminci asırlılarda
ölüm acısı.
Ölüm,
bir ipte sallanan bir ölü.
Bu ölüme bir türlü
razı olmuyor gönlüm.
Fakat,
emin ol ki sevgilim;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benziyen eli
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerinde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nazıma!

Ben,
alacakaranlığında son sabahımın
dostlarımı ve seni göreceğim
ve yalnız
yarı kalmış bir türkünün acısını
toprağa götüreceğim...
Karım benim,
iyi yürekli,
altın renkli,
gözleri baldan tatlı arım benim,
ne diye yazdım sana
istendiğini idamımın,
daha dava ilk adımında
ve bir şalgam gibi koparmıyorlar henüz
kellesini adamın.
Haydi bunlara boş ver.
Bunlar uzak bir ihtimal.
Paran varsa eğer
bana fanila bir don al,
tuttu bacağımın siyatik ağrısı.
Ve unutma ki
daima iyi şeyler düşünmeli
bir mahpusun karısı.

■ *Solcular Evlenmeli mi?*

Nazım Hikmet karısından ilk defa ayrılıyordu. Bu ayrılık o sıralarda solcular arasında bir mesele ortaya çıkarmıştı: «*Solcular evlenmeli miydi?*» Çünkü Türkiye'de solcuların hayatı kararsızdı. Hergün tutulup hapse atılabilirlerdi. Serbest oldukları zaman da muntazam bir iş tutamıyorlardı. Çünkü polis arkalarını bırakmıyordu ve bir işe yerleşmelerine imkan vermiyordu. Bu şartlar içinde solcular evlenmeli miydi gerçekten? Solcularla ev-

lenmiş olan kadınlar mutluluk nedir bilmiyorlardı. Onlar da eşleri gibi yoksunluk ve üzüntü içinde yaşıyorlardı. Solcu, eşini mesut etmek imkanını bulamıyordu. Eşinin üzüntüsü onu da kahrediyordu. Kadını böyle bir hayata mahkum etmek doğru muydu? İşte o sırada bu düşüncelerle Nazım Hikmet «*Bir Ayrılış Hikayesi*» adındaki şiirine yazarak bu meseleye değiniyordu. Ve solcu bir erkeğin yolunda serbestçe yürüyebilmesi için kadının fedakarlık yaparak ondan ayrılması gerektiği sonucuna varıyordu.

BİR AYRILIŞ HİKAYESİ

Erkek kadına dedi ki:
— Seni seviyorum.
Ama nasıl,
avuçlarımda camdan birşey gibi kalbimi sıkıp
parmaklarımı kanatarak
kıyasıya
çıldırasıya...
Erkek kadına dedi ki:
— Seni seviyorum,
ama nasıl,
kilometrelerle derin, kilometrelerle dümdüz,
yüzde yüz, yüzde binbeşyüz,
yüzde hudutsuz kere yüz...
Kadın erkeğe dedi ki:
— Baktım
dudağımla, yüreğimle kafamla:
severek, korkarak eğilerek,
dudağına, yüreğine, kafana.
Şimdi ne söylüyorsam
karanlıkta bir fısıltı gibi sen öğrettin bana...
Ve ben artık
biliyorum:

Toprağın—
yüzü güneşli bir ana gibi—
En son en güzel çocuğunu emzirdiğini...
Fakat neyleyim
saçların dolanmış
ölmekte olanın parmaklarına
başını kurtarmam kabil
değil!
Sen
yürümelisin,
yeni doğan çocuğun
gözlerine bakarak...
Sen
yürümelisin,
beni bırakarak...
Kadın sustu.
S a r ı l d ı l a r .
Bir kitap düştü yere...
Kapandı bir pencere...
A y r ı l d ı l a r...

Hapishanede Nazım, etrafına ümit ve cesaret saçan bir ışık gibidir. Karısından ve dostlarından ayrılmıştır. Davasını serbestçe yürütecek durumda değildir. Fakat o yine şiir yazmağa devam etmektedir. O sırada yazdığı şiirler ümit, cesaret ve iman doludur. «*Türkülerimiz*» ve «*Sesimiz*» şiirlerini o sırada yazmıştır. Bu şiirlerden birinde

Çeneni avuçlarının içine alıp,
duvara dalıp
kalma!

diyor. Ve ümitsizliğe kapılmak üzere olan hapishane ar-

kadaşını pencereye çağırarak dışardaki sesleri dinlemeğe davet ediyor:

Pencereye gel!
Havaları dinle bir:
Sesimiz yanındadır,
sesimiz seninledir...

Yani, «Burada yalnız değilsin, dışardakiler bizimle beraberdir,» deyip arkadaşına cesaret veriyor.

TÜRKÜLERİMİZ

Türkülerimiz,
varoşlarda sokaklara çıkmalıdır.
Türkülerimiz,
evlerimizin önünde durmalı,
camlara vurmalı,
kapıların ellerini sıkmalıdır,
sıkmalıdır
acıtana kadar,
kapılar
bağlı kollarını açana kadar...
Biz anlamayız
tek ağzın türküsünü.
Her matem gecesi
her bayram günü.
Türkülerimiz,
bir gaz sandığını yere yıkarak
sandığın üstüne çıkarak
kocaman elleriyle tempo tutmalıdır.
Türkülerimiz,
çam ormanlarında rüzgar gibi
bize kendini hep bir ağızdan okutmalıdır!
Türkülerimiz,

ön safta en önde saldırmalıdır düşmana.
Bizden önce boyanmalıdır
türkülerimizin yüzü kana...
Türkülerimiz,
varoşlarda sokaklara çıkmalıdır!
Türkülerimiz,
bir tek yüreğin
perdeleri inik
kapısı kilitli evinde oturamaz!..
Türkülerimiz,
rüzgara çıkmalıdır.

■ *Af Sözleri*

Bir süre sonra af rivayetleri çıkıyor. Hapishanelerde yaşıyanların en büyük konusu afdır. Mahpuslar uçan kuştan, akan sudan, esen rüzgardan hep af sezinirler. Hapiste af sözünün edilmediği gün yoktur. Hükümlü hep, bir gün afla bu karanlık zindandan kurtulacağı ümidiyle yaşar. Her gelen ziyaretçiden bir af haberi bekler. Gün olur, af olanakları artar, haberler sıklaşır, tanıdıklardan, dost ve akrabalardan hep haber sorulur. Sinirler gergindir, mahpus artık başka birşey düşünemez olur. Bu sinir gerginliğine dayanamayıp kendilerini öldürenler bile vardır. Nazım Hikmet o sırada çıkan af rivayetleri üstüne yazdığı şiirle bu ruh haletini anlatmağa çalışır. O bile af rivayetleri karşısında bir ara dalgaya kapılır gibi oluyor.

Hapislik olmuyor dalga geçmeden...
Halbuki ben...
Baktım ki, elimde bitmiş cıgaram
bir nefes içmeden.

diyor.

Bu af dedikoduları bir süre sonra gerçekleşiyor. Ve Nazım Hikmet kısa bir hapisten sonra tekrar hürriyetine kavuşuyor. Fakat bu da uzun sürmüyor. 935'te yine kısa bir süre için hapse atılıyor.

Fakat artık dışarda huzuru kalmamıştır. Polis yakasına yapışmıştır. Nazım sinema stüdyosunda istediği gibi çalışamamaktadır. Her an bir gece yarısı polisin gelip kendisini alması ihtimali vardır. Çünkü o vakitki içişleri bakanı Şükrü Kaya'nın dediği gibi, Nazım çevresine etki yapmaktadır. Onu bir vesile bulup susturmak ve ortadan kaldırmak gerektir.

■ *Büyük Trajedi*

İşte bu fırsat 1938'de çıktı. Nazım hiç beklemediği bir anda bilmediği bir suç yüzünden evinden alınıp Ankara'da askeri cezaevine gönderildi. Nazım Hikmet'in 950 yılında af edilip çıkıncaya kadar hapiste yatmasıyla sonuçlanan feci serüveni böyle başlar.

Nazım'ı yakalayıp Ankara'da askeri cezaevine göndermelerinin sebebi şimdi artık herkese aydındır. Nazım'ı ya susturmak veya yoketmek lazımdır. Atatürk ölüm yatağındadır. Onun hastalığıyla beraber, memlekette hoşgörürlük dönemi de sona ermiştir. Nazım'ın düşmanları için hava da elverişlidir. Bulunan veya ortaya atılan vesile şudur: Harp Okulu'nda yatakhanelerde yapılan bir araştırma sırasında A. Kadir adında bir genç öğrencinin yatağı altında Nazım'ın bir kitabı bulunur. Bu kitap Nazım Hikmet'in dışarda serbest satılan eserlerinden biridir. Ama mademki, bir harp okulunda bir öğrencinin elinde görülmüştür, demek ki, Nazım ordu içinde komünizm propagandası yapmaktadır, diyorlar. Harp Okulu'nda sıkı bir kontrolden sonra A. Kadir ve

yine Nazım Hikmet'le temasta olduğu iddiasıyla Ömer Deniz adında bir Harp Okulu öğrencisi tutuklanıyor. Bir taraftan da hiçbirşeyden haberi olmayan Nazım Hikmet evinde yemek sofrasından kaldırılarak ve kollarına kelepçe vurularak Ankara Askeri Cezaevine gönderiliyor. Nazım, Askeri Cezaevindeki hücresini şöyle anlatır:

«Onu Ankara'ya yolladılar, askeri ceza evinde tecride soktular. Tecrit dediğin taş bir oda. Penceresi demir parmaklıklı. Camları yok. Kar içeri yağıyor. Yer de çimento. Döşek möşek şöyle dursun, bir battaniye vermediler.» (*)

Nazım Hikmet bu çıplak dört duvar içinde tek başınadır. İnsanlarla, hayatla, dünya ile bütün bağları kopmuştur. Ama kafası durmadan işlemekte ve gene şiir yazmaktadır. Onun burdan karısına yazdığı şu mektuplar onun tecritteki ruh haletini çok iyi anlatır.

BİR CEZAEVİNDE, TECRİTTEKİ ADAMIN MEKTUPLARI

Senin adını
kol saatimin kayışına tırnağımla kazıdım.
Malum ya, bulunduğum yerde
ne sapı sedefli bir çakı var,
(Bizlere âlâtı-katıa verilmez)
ne de başı bulutlarda bir çınar.
Belki avluda bir ağaç bulunur ama
gökyüzünü başımın üstünde görmek
bana yasak...
Burası benden başka kaç insanın evidir?
Bilmiyorum.
Ben bir başıma onlardan uzağım,
hep birlikte onlar benden uzak.

(*) «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim*».

Bana kendimden başkasıyla konuşmak
yasak.
Ben de kendi kendimle konuşuyorum.
Fakat çok can sıkıcı bulduğumdan sohbetimi
şarkı söylüyorum karıcığım.
Hem ne dersin,
o berbat, ayarsız sesim
öyle bir dokunuyor ki içime,
yüreğim parçalanıyor.
Ve tıpkı o eski
acıklı hikayelerdeki
yalınayak, karlı yollara düşmüş, yetim bir çocuk gibi
bu yürek,
mavi gözleri ıslak
kırmızı, küçücük burnunu çekerek
senin bağrına sokulmak istiyor.
Yüzümü kızartmıyor benim
onun bu an
böyle zayıf
böyle hodbin
böyle sadece insan
oluşu.
Belki bu halin
fizyolojik, psikolojik, filan izahı vardır.
Belki de sebep buna
bana aylardır
kendi sesimden başka insan sesi duyurmayan
bu demirli pencere
bu toprak testi
bu dört duvardır...
Saat beş, karıcığım.
Dışarda susuzluğu
acayip fısıltısı
toprak damı

ve sonsuzluğun ortasında kımıldamadan duran
bir sakat ve sıska atıyla,
yani, kederden çıldırtmak için içerdeki adamı
dışarda bütün ustalığı, bütün takım taklavatıyla
ağaçsız boşluğa kıpkızıl inmekte bir bozkır akşamı.
Bugün de apansız gece olacaktır.
Bir ışık dolaşacak yanında sakat, sıska atın.
Sana fevkalade mühim
bir fikir söyleyeyim:
Yerine göre değişiyor insanın huyu.
Ben burada dehşetli seviyorum
kapımın sürgüsünü açıp
duvarlarımı yıkan uykuyu.
Sanki bir dost elinin itişiyle
— hani o beylik benzetişiyle —
Girer gibi rahat,
ılık bir suya
bırakıyorum kendimi uykuya.
Rüyalarım mükemmel:
Hep dışardayım.
Kainat güneşli, kainat güzel.
Rüyalarımda daha bir kerre bile hapis olmadım,
bir kerre bile dağdan
yuvarlanmadım uçuruma.
«Uyanışların korkunç oluyor ama»
diyeceksin.
Hayır, karıcığım,
rüyanın payını rüyaya verecek kadar
cesaretim var.

Ve şimdi karşımda haşin bir erkek ölüsü gibi yatan
bu ümitsiz tabiatın
ağaçsız boşluğuna bir anda yıldızlar dolacaktır.
Yine o malum sonuna erdik demektir işin,

yani, bugün de mükellef bir daüssıla için
yine her şey yerli yerinde işte, her şey tamam.
Ben,
ben içerdeki adam
yine mutad hünerimi göstereceğim
ve çocukluk günlerimin ince sazıyla
suzinâk makamından bir şarkı ağzıyla
yine billâhi kahredecek dil-i nâşadımı
seni böyle uzak,
seni dumanlı, eğri bir aynadan seyreder gibi
kafamın içinde duymak.

Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa gök yüzünün bu kadar benden uzak,
bukadar mavi
bukadar geniş olduğuna şaşarak
kımıldanmadan durdum.
Sonra saygıyla toprağa oturdum,
dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben...
Bahtiyarım...

Nazım Hikmet'in bu tecritte, soğuk beton odadaki yaşantısı maddi ve manevi üzüntü ve ıstırap içinde geçer. Düşünür: Buraya niçin getirilmiştir? Kimlerin iftirasına uğramıştır? Ondan ne istiyorlar? Bilmiyor. Oysa son zamanlarda hayatı az çok düzene girmişti. Gündüzleri sinema stüdyosuna giderek yeni filimler çeviriyor, akşamları evine dönüyordu. «*Resimli Ay*» döneminde olduğu gibi taşkın ve coşkun bir hayatı da yoktu. Ortada

bir komünist tevkifatı da görülmüyordu. O halde onu neden tutmuşlar, sorgusuz sualsiz ta Ankara'ya kadar getirerek bu dört duvar içine sokmuşlardı? Dışarıyla bütün bağları kesildiği için kimseye sorup öğrenmek de mümkün değildi. Kimse ile konuşamıyor, kimseye bir şey soramıyordu. Kimse de ona suçu üstünde birşeyler söylemiyordu.

Sonunda karısına mektup yazıp durumunu bildirmeğe karar verdi. Böylece hem derdini dökmüş olacak, hem de, bir taraflı olsun, konuşma imkanına kavuşmuş olacaktı. Çünkü yalnız Nazım değil, dışardakiler de birşey bilmiyorlardı. Tutuklama o kadar ani, o kadar beklenmeden olmuştu ki, bunun içyüzünü kimse anlayamamıştı. Bu bakımdan o zaman karısına gönderdiği mektuplar Nazım Hikmet'in tercitteki durumunu ve ruh haletini anlatan en iyi belgelerdir. O vakit olup bitenleri anlamak için bu mektuplardan bazılarını okumak gerektir.

28 İkinci kanun (Ocak) cuma

«Canım karıcığım, sıhhatim yerinde. Seni dehşetli göresim geldi. Herhalde suçsuzluğum ergeç meydana çıkacak ve sizlere kavuşacağım. Biricik endişem sensin. Kabilse bana para gönder, sağlığınızı haber ver.

Kocan Nazım.»

●

Ankara 1,2,938

«Karıcığım,

«Mektubunu aldım. Yazını görür görmez çocuk gibi ağladım. O kadar hiç, o kadar boş, manasız, öyle haksız yere senden uzağım. Bu çileyi hiçbir suçum olmadığı halde öyle bir çekiyorum ki, zaman zaman sinirlerimin dizginini ele almasam, çıldıracağım. Korkma çıldırmam.

En küçük bir hak ve adalet mefhumu benim ne kadar suçsuz olduğumu ergeç anlamağa yeter. Ergeç... Halbuki biran evvel sana kavuşmak için yanıyorum.

Nazım.»

●

Ankara 8 Şubat 938

«Karıcığım,

«Günler geçiyor kederli, ıslak, karanlık günler. Yegane ışığım, hakikatim sensin. Seni ve çocuklarımı anlattığın şirin odacığınızda görüyorum. Sizden uzak olmak kahrediyor beni. Hep seni ve sizi düşünüyorum. Bu kadar haksız bir felakete hiç uğramamıştık. Ne yapalım. Yüzümüzde bir iki çizgi bırakarak bu da geçer diyeceğiz... Annem gelmişken git onu gör. Ve onunla beraber Ali Fuat Paşa'ya gidin. (*) Annem gelmemişse de sen git. Bu, dayıma yaptığım ilk ve inşallah da son müracaattır. Ona söyleyin ki, çoktandır hayatımı yalnız edebiyata ve çocuklarıma vermiş bir adamım. Hiçbir suçum olmadığını, göğsümü gere gere haykırabilirim. Sen de bilirsin, karıcığım, basit bir sabıkalı sisteminin bana tatbik edilmesi günahtır. Türk diline, türk edebiyatına, boşu boşuna atıldığım hapishane duvarları arkasından en küçük hizmette bile bulunamam. Halbuki hayatımı artık yalnız bu işe hasretmiş bir adamım. Adalet elbette tecelli edecektir. Fakat adalet ağır işleyen bir makinadır ve benim siyatikli vücudumun tahammülü kalmadı.

«Memleket kanunlarına karşı en ufak bir harekette bulunmadım, biliyorsun. Bunu dayıma da anlat. Emin olsun. Ona ilk defa başvuruyorum. Korktuğum herhangi bir suçtan kurtulmak için değil sadece sabıkalılık belasının zincirinden kurtulmak içindir. Son yıllardaki hayatım meydanda. Bütün bunları ona anlat. Ve sırf adaletin,

(*) *Ali Fuat Cebesoy, Nazım'ın dayısıdır.*

Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının her vatandaşa verdiği hakkın tecellisi için delalet etsin. Ben de memleketimi seven ve ona elinden geldiği kadar hizmet eden bir insanım. Bu kadar boş yere, bu kadar ceza çekmek çıldırtacak beni...

Nazım.»

●

Ankara, Mart 1938

«Karıcığım,

«...Şimdiye kadar bir defa isticvap edildim. Bundan 40 gün önce. Ankara'ya ayak bastığımın ertesi günü. O zamandanberi de sorgusuz sualsiz yatıyorum... Burada, avukata da anlattığım gibi, bana atfedilen suçu ve bu suçun delillerini alıyamıyorum. Yalnız bana bir defa sinema holünde, bir defa da evimde görmeğe gelen genci sordular. Ben ismini bile bilmediğim, kendiliğinden hatta evimin adresini bile vermediğim halde, gelen ve ilkönce polis tarafından gönderildiğini sandığım gençle neler konuştuğumuzu olduğu gibi anlattım. Zaten ortada saklıyacak bir şey yok ki... Ben onu herhangi bir suça teşvik etmiş değildim. Onun da vermiş olduğu ifadede bunun aksini söylemesi için ya aşağılık bir müfteri, yahut deli olması lazım. Esasen benim isticvabımda bana «*Sen bu genci suç işlemeğe teşvik etmişsin, o böyle söylüyor*» demediler. Ve böyle bir sual de sormadılar.

«İşte sana, bana atfedilen muhayyel suç hakkında bütün bildiklerimi yazdım. Bu nasıl ve ne biçim suçtur anlamıyorum. Fakat iş anlaşılır herhalde ve meni muhakeme kararı almasam bile, mahkemede herhalde beraat ederim.

Nazım.»

●

14 Mart 938, Ankara

«Cuma günü iddianameyi aldım. Yarın 15 Mart salı

günü mahkemeye çıkıyorum. İddianameyi okudum ve şaştım. Bir insanın böyle delillerle mahkemeye sevkedilebileceğini ummazdım. Fakat ne yalan söyliyeyim, kör kör parmağım gözüne kadar aşikar bir suçsuzluk şeraitinde, bu kadar delilsiz bir davada adaletin her halde tecelli edeceğine ve beraat edeceğime emin bulunmakla beraber, neden 56 gün yattığıma ve muhakeme bitinceye karı almayıp mahkemeye sevkedildiğime akıl erdiremediğim dar belki de yatacağıma ve neden meni muhakeme karaiçin arasıra kötü kötü düşünüyorum. İddianame benim «*İsyan ve ihtilal kokan*» kitaplarımdan bahsediyor. Düşün ki, bu kitapların hepsi bugün resmen satılmaktadır. Eğer, «*isyan ve ihtilal koksalardı*» haklarında takibat yapılır, kitaplar ve ben mahkum edilirdik. Türkiye Cumhuriyeti kanunları bu kitaplarda mevzuatı kanuniyeye muhalif birşey görmedikleri için onlar hakkında bir mahkumiyet kararı vermedikleri halde, bana tebliğ edilen iddianamede böyle bir suç delili var... İşte delillerden biri bu. İkincisi, benim kendisini görmediğim, evimin adresini vermediğim, tanımadığım bir delikanlıya direktif vermiş olmaklığım. Tanımadığı, hatta polisliğinden bile bir aralık şüphelendiği ve topu topu bir saat kadar gördüğü bir insana «*direktif*» verecek kadar aptal ve eşek olduğumu farzedelim. Fakat bu «*direktif*» verme keyfiyetinin kanuni delilleri, hatta tek bir delili nerde? Bu iddianın kanuni isbatı nerde? Belki o çocuğun böyle bir ifadesi var? Bu atfı-cürmü, o çocuk bu ifadesini nasıl isbat ediyor ve bu yalanı hangi kanuni delillerle isbat edebilir.

İşte hakkımdaki iddia bukadar. Ve benim bu iddialar karşısında kendi kendime sorduğum suallerin bazıları bunlar.

«Ne yapalım, haydi hayırlısı...

Nazım.»

●

16 Mart 938

«Karıcığım,

«Dün mahkemeye çıktım. Benim kanaatime göre, ve dün dinlenen o delikanlının mahkemede verdiği ifadeye nazaran benim beraat etmemem ve kurtulmamam için yalnız kanuni değil, vicdani de hiçbir sebep yoktur. Dünkü celsede suçsuzluğum güneş gibi meydana çıkmıştır...

«Burada artık oldukça rahatım. İhtilattan memnu vaziyetten kurtuldum. Hergün, güneşli havalarda bahçeye çıkıyorum. Belki de kavuşmak günleri yaklaştıkça kim bilir belki de on onbeş gün sonra seni göreceğimi düşündükçe kabıma sığamıyorum.

Nazım.»

●

19 Mart 938, Ankara

«Karıcığım,

«Mahkeme sona eriyor... Bir haftaya varmaz, netice belli olur. Şahsi kanaatim ve mahkemenin cereyanı benim iki aydanberi nasıl suçsuz ve boş yere mevkuf bulunduğumu gösteriyor..... 22 salı günü tekrar mahkeme var. Sana çarşamba günü neticeyi bildireceğim... Nazım.»

Mahkeme hiç beklenilmediği halde Nazım'a 15 yıl hapis cezası verir. Nazım nerde ise çıkacağını umarken, bu tepeden inme karar karşısında şaşırır. Ve bu şaşkınlığına karısına yazdığı mektupta şöyle ifade eder:

29 Mart Salı, Ankara

«Karıcığım,

«Üzülme, ne yapalım. Dünyada bu kadar haksız bir karar olmaz. Derhal temyiz ettim. Temyiz herhalde adalet gösterir. Duymuşsundur 15 seneye mahkum edildim. Kara haberi anneme sen ver. Üzülmesin. İki üç aya kadar netice çıkar.»

Bu beklenmedik acı haber üzerine Piraye Hanım kendini tutarak Nazım'a bir teselli mektubu gönderir. Metin olmasını tavsiye eder. Nazım şu cevabı verir:

Nisan 1938, Ankara

«Karıcığım,

«Eğer metin olmak herhangi bir meseleyi hallederse, tasavvur edemiyeceğin kadar metinim. Darbenin tesiri ani oldu. Göz kapayıp açıncaya kadar geçti ve şimdi uzun bir hastalıktan yeni kalkmış gibi bir halim var. Vücudum kırgın, fakat rahat ve neşeliyim. Şarkı söylüyorum, şiir yazıyorum ve uyanılmayacak bir rüyanın içinde hayal mayal senin yüzünü görüyorum. Yüzünün hatları silik. Fakat saçların bir kucak alev gibi... Pırıl pırıl yanıyor. .....

«Artık askeri temyizin kanuna fevkalade riayet eden, kanunun dışına çıkmayan bir müessese olduğunu söylüyorlar. Bakalım iki üç aya kadar bu iddianın doğruluğunu anlayacağız. Ben ne ümitliyim, ne ümitsiz. Hakkımı ve suçsuzluğumu bir vatandaşa verilen bütün haklardan istifade ederek, her kanuni vasıtaya başvurarak, savunmaya çalışacağım. Benim elimden gelen bu kadar. Netice hakkında hiçbir fikrim yok, çünkü mantıki ve kanuni tahminler bu ilk hükümde o kadar yok ki, istikbalde de ne olacağını kestirmek mümkün değil.

Nazım.»

●

«Karıcığım,

«Malum ya, bugün temyizde duruşma vardı. Oldu. Temyiz müddeimumisi benim hakkımdaki kararın tasdikini istemiş. Mahkeme kararını cumartesi günü verecek.

Nazım.»

28 Mayıs 938

«Karıcığım,

«Nihayet iş bitti. Temyiz tasdik etti. 15 seneye mahkumuz. Aldırma. Ben gayet kuvvetliyim. Mesele herhangi bir mahkumiyet değil, Nazım Hikmet'in yokedilmesidir. Bu bir çeşit Dreyfüs davasıdır. Şimdi ne yapıp yapıp İmralı'ya gitmeğe çalışacağım. O da olmazsa, olmasın. Yaşıyacak kaç günüm varsa, onu şerefle dolduracağım...

Nazım.»

Bu mahkumiyet kararından sonra Nazım Hikmet hiç olmazsa cezasını yaşıyabileceği bir hapishanede geçirmek için teşebbüslere geçer. İşin bu kadarla bittiğini sanır. Hatta bir aftan istifade edebileceğini umar. Tek korkusu tenha bir köşeye atılıp yokedilmesidir. Bunu önliyebilmek için her çareye başvurur. Fakat daha büyük bir felaketin gelmekte olduğundan habersizdir. İstanbul'a götürülüp orada hapse atılacağını beklerken ortaya yeni bir dava çıkar.

Donanmadaki bazı assubayların dolaplarında Nazım Hikmet'in kitapçılarda serbest olarak satılan kitapları bulunmuştur. Bu assubaylar, bazı sivil şahıslarla birlikle, muhakeme edilmek üzere Deniz Komutanlığı Mahkemesine verilmiştir. Bu mahkeme Marmara'da Silivri'nin karşısında demirlemiş bulunan bir harp gemisinde bulunmaktadır. Nazım da suçlu olarak Ankara'dan bu gemiye gönderilir. Bu, onun için beklemediği, önceden bilmediği yeni bir felaketin başlangıcıdır.

Şimdi Nazım'ı dinliyelim:

«Erkin gemisinde süngülü iki erin ve bir gediklinin arasında bir sürü merdiven indik. Dar, demir ve kıvrıla kıvrıla inen merdivenler... Demir bir kapıyı açtılar. İsmail'i (Nazım Hikmet) ittiler karanlığa. Kapıyı kapadı-

lar. Elleriyle yokladı dört yanını. Halatlar, makaralar, varil gibi birşeyler. Sintine ambarı. Gömleğini çıkardı, pantolonunu çıkardı, bir donla kaldı. Amma yine de durmamacasına terliyor. Oturdu halat yığınının üstüne. Gözü karanlığa alışmıştı azıcık. Uyudu.

«— *Kalk... Giyin...*

«Yüzüne tutulan elektrik fenerinin ışığından gözleri kamaştı. Başını çevirdi.

«— *Kalk... Giyin...*

«Elektrik feneri halat ve makara yığınlarının, varillerin üstünde, sintine ambarının demirlerinde dolaştı. İsmail feneri kapının önündeki ak üniformalı subayın tuttuğunu gördü. Subayın arkasında karmakarışık borularla örtülü kurşuni demir, dar koridorda, ampullerin sarı ışığında süngülü iki deniz eri duruyor. Gece mi, gündüz mü belli değil. Ampuller buraya indirildiği zaman da yanıyordu. Giyindi.

«— *Yürü!*

«İsmail önde, subayla erler arkada daracık demir merdivenleri çıkmağa başladılar. Çalışan makinaların gürültüsü içinde gemi sarsılıyor. İsmail, «*yola çıkmışız,*» diye düşündü.

«— *Sola sap!*

«Sağından solundan, altından üstünden inceli kalınlı borular ve karmakarışık elektrik telleri geçen, kafes kafes demir dar bir sahanlıkta idiler. İsmail soldaki merdivene sapıp çıkmağa başladı. *'Sorguya götürülüyoruz ama niçin? Ne soracaklar? Ne işim var benim bunlarla?'*

«— *Yürü, doğru, arkana bakmadan.*

«İsmail'in önünde yıldızlı gecelerden başka kimse yok. Güverte ıssız. Makinaların gümbürtüsünü ve denizin hışırtısını duyuyor. Karanlıkta köpükleri farkedilen

uçsuz bucaksız, kıyısız bir deniz. Erkin gemisi ağır ağır ilerliyor.

«İsmail'in aklına, *'Benim burada olduğumu kimse bilmiyor'* diye geldi. *'İyi ama, nereye gidiyoruz? Korkuyor muyum? Daha değil.'*

«— *Yürü, arkana bakmadan.*

«Yürüyecek yer de pek kalmamıştı. İki adım sonra küpeştenin kıyısı.

«— *Dur!*

«Durdu. Arkasında açılıp kapanan tüfek mekanizmalarının şıngırtısını duydu. Birden bire aklına Mustafa Suphiler geldi! Demek arkadan kurşunlanıp denize atılacak. Pek iyi ama niçin? Herifler beni temizlemeye karar verdilerse, daha kolayı var. İyi ama, neye, neye? İlle de beni temizlemeye mi karar verdiler? Bütün bunlar böyle düzgün değil. Karmakarışık geçti aklımdan. *'Dönüp atılmalı hergelelerin üstüne.'* Bunu da böyle düşünmedi ama, bu düşünce geçti aklından. Döndü. Üstüne çevrilmiş süngülü iki tüfek namlusuyla, subayın harp üniformasını gördü. O anda da bir başka subay peyda oluverdi birincinin yanında. Kulağına birşeyler söyledi. Birinci subay İsmail'e:

«— *Dön, yürü,* dedi.

«Deminki merdivenleri indiler. İsmail sintine ambarının karanlığına girdi. Soyundu, uzandı halatların üstüne. *'Numara yaptı bize, hergeleler. İyi ama, neye getirdiler beni?'*

«İsmail'i iki gece dolaştırdılar Erkin gemisinin güvertesinde. Sonra subay salonunda askeri sorgu yargıcının karşısına çıkardılar. Donanmada erlerle gediklilerin dolaplarında yapılan araştırmalarda komünist bir şairin kitapları çıkmış, (Nazım Hikmet'in kitapları) resmen satılan kitapları. Kitaplarından birini de gedikli Ferhat'ta (Hamdi Alevdaş) bulmuşlar. Ferhat, *'kitap benim değil, be-*

nim dolaba haberim olmadan koymuşlar', demiş. Sıkıştırmışlar. 'İsmail adında bir komünist tanırım', demiş. İsmail bütün bunları savcının iddianamesinden anladı. Sorgu yargıcına verecek ifadesi yoktu. Yargıç da İsmail'in ifadesiyle ilgili görünen esmer, ufak tefek bir adam.»

İşte Nazım Hikmet'in bu kadar işkenceye tabi tutulmasının sebebi bu. Bir gedikli erin odasında bulunan kitapları. Ve bu beklenmedik olay onun sinirlerini daha da yoruyor, maneviyatını sarsıyor. Nazım Hikmet'in Erkin gemisinden geminin polis bürosu vasıtasıyla karısına gönderdiği mektuplar onun bu ruh haletini anlatma bakımından çok ilginçtir. İlk mektubu şudur:

«Karıcığım, başıma gelen bu felaketlere ne diyeceğimi şaşırdım. Tek tesellim günün birinde suçsuzluğumun meydana çıkacağıdır...

.....»

●

«Sevgili karıcığım...

«Burada bir başıma, bir gemi lombozundan aynı deniz parçasını seyretmek, bir uykuya kavuşup seni rüyamda görmek için gecelerin çabuk gelmesini beklemekle günlerim geçiyor. Ümidimi, yegane kıymetli şey olarak içimin en gizli yerinde saklamaktayım. Bu ümit de olmasa, çıldırmak işten değil.»

●

«Karıcığım,

«Haydarpaşa önlerine geldik. (Haydarpaşa İstanbul'da, Anadolu sahilindedir) gözlerimin karşısında seninle beraber dolaştığımız yerler. Yüreğim kederli, yüreğim sevinçli.»

Bu mektup Nazım'ın Erkin gemisinden karısına gönderdiği son mektuptur. Çünkü mahkeme Nazım'ı 20 yıl

hapse mahkum etmiştir. Artık yapacak bir şey kalmamıştır. Şimdilik İstanbul tevkifhanesine geçirilecektir. Nazım Hikmet bu kararı temyiz etmiştir. Sonraları temyiz bu kararı 13 seneye indirmiş ve iki mahkemenin verdiği topyekun ceza 28 yıl olmuştur. Nazım Hikmet temyizin kararından sonra İstanbul tevkifhanesinden alınarak Anadolu'da Çankırı hapishanesine gönderilmiştir.

İstanbul tevkifhanesinde temyizin kararını beklerken yağmurdan sonra güneşli bir kış gününde dünyayı ve memleketi düşünerek şu küçük şiiri yazıyor:

İSTANBUL HAPİSHANESİNDEN

İstanbul'da tevkifhane avlusunda,
güneşli bir kış günü yağmurdan sonra,
bulutlar, kırmızı kiremitler, duvarlar ve benim yüzüm
yerde, su birikintilerinde kımıldanırken,
ben, neslimin ne kadar cesur, ne kadar alçak,
ne kadar kuvvetli, ne kadar zayıf şeyi varsa
hepsini taşıyarak:
dünyayı, memleketimi ve seni düşündüm...

Birkaç gün sonra da bu şiiri şu mısralarla bitiriyor:

Memleketimi seviyorum:
Çınarlarında kolan vurdum, hapishanelerinde yattım.
Hiçbir şey gidermez sıkıntımı
memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.

Memleketim:
Bedreddin, Sinan, Yunus Emre ve Sakarya,
kurşun kubbeler ve fabrika bacaları
benim o kendi kendinden bile gizleyerek
sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir.

Memleketim:

Memleketim ne kadar geniş:
dolaşmakla bitmez, tükenmez gibi geliyor insana
Edirne, İzmir, Ulukışla, Maraş, Trabzon, Erzurum.

Erzurum yaylasını yalnız türkülerinden tanıyorum
ve güneye
pamuk işleyenlere gitmek için
Toroslardan bir kere olsun geçmedim diye
utanıyorum.

Memleketim:
Develer, tren, Ford arabaları ve hasta eşekler,
kavak
söğüt
ve kırmızı toprak.

Memleketim:
Çam ormanlarını, en tatlı suları ve dağbaşı göllerini
seven
alabalık
ve onun yarım kiloluğu
pulsuz, gümüş derisinde kızıltılarla
Bolu'nun Abant gölünde yüzer.

Memleketim:
Ankara ovasında keçiler:
kumral, ipekli, uzun kürklerin pırıldaması.
Yağlı, ağır fındığı Giresun'un
Al yanakları mis gibi kokan Amasya elması,
zeytin
incir
kavun
ve renk renk
salkım salkım üzümler
ve sonra kara sapan
ve sonra kara sığır

ve sonra: ileri, güzel, iyi
her şeyi
hayran bir çocuk sevinciyle kabule hazır
çalışkan, namuslu, yiğit insanlarım
Yarı aç, yarı tok
yarı esir...

İşte o günkü şartlar içinde Nazım'ın hayalini meşgul eden şeyler: Vatan sevgisi. Ona «vatan haini» diyen düşmanları utansın.

Nazım Hikmet'in İstanbul Tevkifhanesi'nden karısına gönderdiği 3 mektuptan biri şudur :

11 Temmuz 939

«Karıcığım,

«Tel örgülerin arkasından senin göz yaşlarını ilk defa gördüm. Onun için sana 'metin ol' demeye dilim varmıyor. Hayatımızın metanet icabettiren anlarında bu tavsiyeyi daima sen bana yapmışsındır. Ne tuhaf, bu sefer de göz yaşlarınla beni demir gibi yapan gene sen oldun. Felaketimiz artık son haddindedir sanıyorum. Ve ölüm haberinden başka hiçbir hadise beni artık sarsamaz. Son hadise gelen felaketlerin kendi zıtlarına dönerek bahtiyarlığa inkılap etmeleri lazım. Bahtiyar olacağız karıcığım. Demirlerin arkasında dahi seni bahtiyar edebilmek için kendimde Zaloğlu Rüstem kuvveti buluyorum. Seni seviyorum karıcığım. Sevmenin en büyük kuvvet olduğuna inanarak sana aşığım, bir tanem.

Nazım.»

Bu tarihten sonra, 28 yıl dört ay açılmamak üzere kapanan kapılar Nazım Hikmet'in dünya ile bütün bağlarını kesmiştir. Artık Nazım'ın adı işitilmez olmuştur.

Aradan yıllar, uzun yıllar geçiyor. Hapse düşüşü-

nün dokuzuncu yıldönümünde bu acı günleri hatırlıyor ve şu şiiri yazıyor:

DİZBOYU KARLI BİR GECE

Dizboyu karlı bir gece
sofradan kaldırılıp,
polis otomobiline bindirilip,
bir tirenle gönderilip,
bir odaya kapatılmakla başladı maceram.
Dokuzuncu yıl biteli üç gün oluyor.

Koridorda, sedyede bir adam,
yüzünde uzun demirlerin kederi,
açık ağzıyla sırtüstü ölüyor.

Akla yalnızlık geliyor,
— iğrenç ve tam,
delilerin ve ölülerinkine yakın —
İlki yetmiş altı gün:
sessiz düşmanlığının üstüne kapanan kapının,
sonra saç bir geminin başaltında yedi hafta.
Lakin yenilmedik,
kafam
ikinci bir insandı yanımda.

Çoğunun yüzünü unuttum büsbütün,
yalnız, çok ince, çok uzun bir burundur aklımda kalan,
halbuki kaç kere karşımda oturup dizildiler,
bir tek kayguları vardı hakkımda hüküm okunurken:
heybetli olmak.
DEĞİLDİLER!
İnsandan çok eşyaya benziyorlardı.
Duvar saatleri gibi...
kibirli,
ve kelepçe zincir filan gibi hazindiler.

Evsiz ve sokaksız bir şehir.
Tonla ümit, tonla keder,
mesafeler mikroskobik,
dört ayaklı mahluklardan yalnız kediler.

Yasaklar diyarındayım:
Yarin yanağını koklamak:
yasak.
Çocuklarımla yemek yiyebilmek aynı sofrada:
yasak.
Aranızda tel örgü ve gardiyan olmadan
konuşmak, kardeşinle, ananla:
yasak.
Yazdığın mektubun kapatmak zarfını
ve zarfı yırtılmamış mektup almak:
yasak.
Yatarken lambayı söndürmek:
yasak.
Tavla oynamak:
yasak.
Ve yasak olmıyan değil,
yüreğimde gizleyip elde kalabilen şey:
sevmek, düşünmek ve anlamak.

Koridorda sedyede öldü adam.
Götürdüler.
Artık ne ümit, ne keder
ne ekmek, ne su,
ne hürriyet, ne hapislik,
ne kadınsızlık, ne gardiyan, ne tahta kurusu,
ve ne de karşında oturup yüzüne bakan kediler.
Bu iş bitti, tamam.
Fakat devam ediyor bizimkisi,
sevmek, düşünmek ve anlamakta devam ediyor kafam.

Döğüşemeyişimin affetmeyen öfkesi devam ediyor.
Ve sabahtanberi karaciğer sancımakta berdevam.

Nazım Hikmet, Erkin gemisinde bulunduğu sürece zaman zaman ümitsizliklere kapılmaktan ve ölümü düşünmekten kendisini alamamıştır. Öyle akla hayale gelmiyen, öyle şeyler oluyordu ki, akıbetini tahmin etmesine imkan olamazdı. Bu karanlık içinde, bu ne olacağını bilmemenin ıstırabı içinde ölüm ihtimali zaman zaman onu rahatsız ediyordu. İşte o günlerde «*Yine Ölüme Dair*» başlıklı bir şiir yazdı.

YİNE ÖLÜME DAİR

Zevcem,
ruhu revanım
Hatice Pirayende,
ölümü düşünüyorum,
demek ki, arteryo skleroz
başlıyor bende...
Bir gün
kar yağarken,
yahut
bir gece,
yahut
bir öğle sıcağında,
hangimiz önce,
nasıl
ve nerde öleceğiz?
Nasıl
ve ne olacak
ölenin son duyduğu ses,
son gördüğü renk,
kalanın ilk hareketi
ilk sözü

ilk yediği ekmek?
Belki de birbirimizden uzakta öleceğiz.
Haber
çığlıklarla gelecek,
yahut da ima edecekler,
ve kalanı yalnız bırakıp
gidecekler...
Ve kalan
karışacak kalabalığa
Yani efendim, hayat...
Ve bütün bu ihtimalat
Bin dokuz yüz kaç senesinin
kaçıncı ayı
kaçıncı günü
kaçıncı saatında?

Zevcem,
ruhu revanım
Hatice Pirayende,
ölümü düşünüyorum,
geçen ömrümüzü düşünüyorum.
Kederli
rahat
ve hodbinim.
Hangimiz ilk önce
ve nerde ölürsek ölelim,
seninle biz
birbirimizi
ve insanların en büyük davasını sevebildik
— dövüştük onun uğruna —,
«Yaşadık»
diyebiliriz.

Bu şiiri Piraye Hanım'a gönderiyor. Piraye Hanım

hem şaşıyor, hem sarsılıyor. Demek ki, ölüm tehlikesi vardır. Ve hiçbir şeyden korkmayan, yılmak bilmeyen Nazım bile ölümden sözetmek zorunda kalıyor. Demek ki, durum ağır. Demek ki, ölümü beklemek lazım. Bu düşüncelerle Nazım'a bir cevap yazıyor:

«*Ben senden önce ölmek isterim,*» diyor. «*Ama, öldükten sonra beni toprağa gömmeyin. Cesedimi yakın ve külümü bir küçük vazoya koyun, bu küçük vazoyu çalışma masasının üzerine korsun, böylece çalışırken yanında olurum. Sonra birgün sen de ölürsün senin de külünü bu vazoya koysunlar, orada yine hep beraber olalım.*»

Nazım bu cevabı okuyunca çok duygulanıyor. Ve derhal karısına gönderdiği cevapta:

«*Dünyanın en büyük şairleri kadar şiir yazdım, fakat bu derece zengin ve güzel bir hayale raslamadım. Müsade edersen bu mektubu şiire dökeceğim ve altına ikimizin imzasını atacağım.*»

Ve oturup, «*Ben Senden Evvel Ölmek İsterim*» başlığı altında şu şiiri yazıyor:

BEN SENDEN EVVEL ÖLMEK İSTERİM

Ben,
senden önce ölmek isterim
Gidenin arkasından gelen
Gideni bulacak mı zannediyorsun?
Ben zannetmiyorum bunu.
İyisi mi, beni yaktırırsın
içinde bir kavanozun
Kavanoz camdan olsun,
Şeffaf, beyaz camdan olsun
ki içinde beni görebilesin
Fedakarlığımı anlıyorsun:
Vazgeçtim toprak olmaktan,

senin yanında kalabilmek için.
Ve toz oluyorum
Yaşıyorum yanında senin,
Sonra, sen de ölünce
Kavanozuma gelirsin,
Ve orda beraber yaşarız
Külümün içinde külün.
Ta ki, bir savuruk gelin
Yahut vefasız bir torun
Bizi ordan atana kadar...
Ama biz
o zamana kadar
O kadar
karışacağız
ki birbirimize
atıldığımız çöplükte bile zerrelerimiz
yanyana düşecek
toprağa bearber dalacağız.
Ve bir gün yabani bir çiçek
Bu toprak parçasından nemlenip filizlenirse
Sapında muhakkak iki çiçek açacak:
biri sen
biri de ben.

Ben daha ölümü düşünmüyorum
Ben daha bir çocuk doğuracağım
Hayat taşıyor içimden,
Kaynıyor kanım
Yaşıyacağım, ama çok, pek çok,
Ama senle beraber
Ama ölüm de korkutmuyor beni
Yalnız pek sevimsiz buluyorum
bizim cenaze şeklini
Ben ölünceye kadar da
Bu düzelir herhalde.

Hapisten çıkmak ihtimalin var bugünlerde
İçimden birşey:
belki diyor.

Piraye, Nazım Hikmet

Nazım Hikmet bu şiiri Piraye Hanıma gönderirken mektubuna şu satırları ekliyor:

«Ne yapayım elimde değil. Beğendiğim, hayran olduğum şeyleri bütün insanların beğenmesini isterim. Sen izin versen de mektuplarının hiç olmazsa bir kısmını oldukları gibi yayınlıyabilseydim, onları böyle münasebetsiz şekle sokmaya lüzum kalmazdı. Fakat dediğim işe dünyada razı olmıyacağımı bildiğim için, hiç olmazsa bu suretle seni kandırabilirim diye umutlanıyorum.»

Görülüyor ki, Nazım Hikmet, ölüm üstüne şiir yazarken bile ümitlidir, imanlıdır ve durmadan çalışmaktadır. Ona en çok kuvvet veren, onu en çok teselli eden şey, bu karanlık hücrelerde yalnız olmadığını ve bütün dünyanın yanında bulunduğunu bilmesidir. Bu duygusunu zaman zaman şiirleriyle de ifade etmiştir. Bunlardan bir tanesi «*Dünya, Dostlarım, Düşmanlarım, Sen ve Toprak*» başlığını taşır.

DÜNYA, DOSTLARIM, DÜŞMANLARIM, SEN VE TOPRAK

Fevkalade memnunum dünyaya geldiğime.
Toprağını, aydınlığını, kavgasını ve ekmeğni seviyorum.
Kutrunun ölçüsünü santimine kadar bildiğim halde
ve meçhulüm değilken güneşin yanında oyuncaklığı,
dünya inanılmayacak kadar büyüktür benim için.
Dünyayı dolaşmak, yemişleri ve yıldızları görmek isterdim.

Halbuki yalnız yazılarda ve resimlerde yaptım
Avrupa yolculuğumu,
bütün ömrümce, mavi pulu Asyada dalgalanmış
bir tek mektup almadım.
Ben ve bizim mahalle bakkalı,
ikimiz de kuvvetle meçhulüz Amerika'da
Buna rağmen,
Çinden İspanyaya, Ümit burnundan Alaskaya kadar,
her milli bahirde, her kilometrede dostum ve düşmanım
var.

Dostlar, ki bir kere bile selamlaşmadık
aynı ekmek, aynı hürriyet, aynı hasret için ölebiliriz.
Düşmanlar ki, kanlarına susamışım, kanıma susamış-
lar.

Benim kuvvetim,
bu büyük dünyada yalnız olmayışımdır.
Dünya ve insanları, yüreğimde sır,
ilmimde muamma değildir.
Büyük kavgada
açık ve endişesiz
girdim safıma.
Ve dışında bu safın
toprakla sen ,
bana yetmiyorsunuz.
Halbuki sen harikulâde güzelsin,
toprak sıcak ve güzeldir.

■ *Çankırı Hapishanesinde*

28 yıl hapis cezası kesinleşince Nazım Hikmet'i İstanbul tevkifhanesinden Çankırı hapishanesine gönderdiler.

Çankırı Anadolu'nun göbeğinde, bozkır ortasında küçük bir kasabadır. Hapishanesi de ona göre, küçük, fakat her türlü şartlardan yoksun ilkel bir zindandır. Nazım'ı buraya göndermelerinin sebebi onu kendi çevresinden, kendi insanlarından uzaklaştırmak, bir türlü idam etmektir. Bu kuş uçmaz, kervan geçmez ücra yerde Nazım'ı kim arar, kim görür. Karısından ve çok yakınlarından başka.

Nazım Hikmet Çankırı hapishanesini şöyle anlatır:

«Burası Ceneviz'lilerden kalma dedikleri yüksek duvarlarla çevrili. Orta Anadolu'da her eski yapıya, anıt kalıntısına, Cenevizli'lerden kalma derler. Duvarların taşları birbiri üstüne harçsız filan öyle kocaman kocaman konuluvermişlerdi. Çok da geniş duvarlar. Üzerlerinde iki süngülü jandarma dolaşıyor. Hapishanenin alt katında vakfın küçük dükkanları, mahpuslara kiraya veriliyordu. Bir terzi, bir kalaycı, iki marangoz, dört kundura eskicisi, bir de aynacı. Koğuşlar üst katta, bir boydan bir boya tırabzansız yan odası, iki tecrit, bir de zindan var. Avluda bir çeşme, yerde ufacık tefecik bir ağaç, kim bilir ne ağacı. İsmail'i (Nazım Hikmet) üçüncü koğuşa verdiler.

.....

«İsmail'in koğuşunda 30 kişi yatıyor. Yer çimento. Duvarlar boyunca kapının bir yanından başlayıp öbür yanında biten çok geniş, yüksek tahta bir peyke ile kaplı koğuş. Orta yer boş. Peykede sağ köşede, baş köşede Süleyman Ağa'nın yatakları. Gündüzleri toplandı da üst üste kondu mu döşekler, yorganlar, yastıklar, seccadesinin üstünde bağdaş kurup Süleyman Ağa akşamlara kadar tesbih çeker. Koğuşta işlettiği ocaktan çay kahve içer. Kasabaya iki saatlik bir köyün ağası. Cinayete teşvikten yatıyor. Komşu köyün ağalarından birini vurdurmuş çobanına. Çobanı astılar. Ağaya 15 yıl hüküm giydirdiler.

«Terzi Remzi de aynı koğuşta, kalaycı Şefik de.

Fakir fukaranın yatakları yalınkat, pestil gibi. Çoğu gündüzleri toplamaz, üstüne oturur. Koğuş meydancısı kapının yanında, kirden kararmış ak bir koyun postunda yatar. Süleyman Ağa'nın meydancısı ayrı. Parlak İhsan, diyorlar. Fakir, yüzü kağıt gibi bir delikanlı. Parlak İhsan'ı ağanın kadın gibi kullandığı da söyleniyor.

«İsmail'in yatağı terzi Remzi'nin yanında.

«Kunduralar, yemeniler, çarıklar orta yerdeki boşlukta çıkarılıp bırakılır. Gaz ocakları, maltızlar, primüsler -en çok gürültü eden primüs Süleyman ağanınki ve bir primüs ne kadar şamatacı ise o kadar makbul- koğuşun önünde yatar. Kışları herkes mangalını, maltızını bacakları arasına alıp ısınır. Bir marsık kokusu, bir marsık kokusu insan bayılacak gibi olur kimi kere.

«İçerde esrar satışı Süleyman Ağa'nın elinde. Kumar oynatıp mano da topluyor.

«Hapishanede açlık. Adem baba koğuşundan haftada bir iki ölü çıkıyor. Şişiyorlar ilk önce. Davul gibi. Sonra sönüp ölüyorlar. Köylü görüşmeciler de sıskacık çıkınlarla geliyorlar.

«İsmail (Nazım Hikmet) dükkanın önüne çıktı, ortalık günlük güneşlik, derin bir soluk aldı, karşıya baktı. Üstleri başları paramparça adem babalar. Bir iki köylü de var aralarında. Ceneviz duvarlarının dibinde yüzü koyun, dört ayak olmuşlar. Oralardaki taze otları elleriyle koparark değil, doğrudan doğruya ağızlarıyla hayvanlar gibi yiyor. İtişip kakışmadan, kederli hayvanlar gbii.»(*)

Nazım Hikmet Çankırı hapishanesinden karısına gönderdiği manzum mektuplarda da hapishanedeki izlenimlerini şöyle anlatır:

(*) «*Yaşamak Güzel Şeydir Be Kardeşim*».

1.

Saat dört,
yoksun.
Saat beş,
yok.
Altı, yedi,
ertesi gün,
ve belki...
kim bilir...

Hapishane avlusunda
bir bahçemiz vardı.
Sıcak bir duvar dibinde
on beş adım kadardı.

Gelirdin,
yan yana otururduk,
kırmızı ve kocaman
muşamba torban
dizlerinde...
Kelleci Memedi hatırlıyor musun?
Sübyan koğuşundan.
Başı dört köşe,
bacakları kısa ve kalın
ve elleri ayaklarından büyük.
Kovanından bal çaldığı adamın
taşla ezmiş kafasını.
«Hanım abla» derdi sana.
Bizim bahçemizden küçük bir bahçesi vardı,
tepemizde, yukarda.
güneşe yakın,
bir konserve kutusunun içinde...
Bir cumartesi gününü,
hapisane çeşmesiyle ıslanan

bir ikindi vaktini hatırlıyor musun?
Bir türkü söylediydi kalaycı Şaban usta,
aklında mı?
«Beypazarı meskenimiz, ilimiz,
Kim bilir nerde kalır ölümüz?...»
O kadar resmini yaptım senin
bana birini bırakmadın.
Bende yalnız bir fotoğrafın var:
bir başka bahçede
çok rahat
çok bahtiyar
yem verip tavuklara
gülüyorsun.
Hapisane bahçesinde tavuklar yoktu,
fakat pekala gülebildik
ve bahtiyar olmadık değil.
Nasıl haberler aldık
en güzel hürriyete dair,
nasıl dinledik ayak seslerini
yaklaşan müjdelerin,
ne güzel şeyler konuştuk
hapishane bahçesinde...

2.

Bir akşam üstü
oturup
hapisane kapısında
rübailer okuduk Gazaliden:
«Gece:
büyük laciverdi bahçe.
Altın pırıltılarla devranı rakkaselerin.
Ve tahta kutularda upuzun yatan ölüler.»
Bir gün eğer,
benden uzak,

karanlık bir yağmur gibi,
canını sıkarsa yaşamak.
tekrar Gazaliyi oku.
Ve Pirayemden benim,
ben eminim
sen sadece merhamet duyacaksın
ölümün karşısında onun
ümitsiz yalnızlığı
ve muhteşem korkusuna.
Bir akar su getirsin Gazaliyi sana:
«— Toprak bir kasedir
çömlekçinin rafında tacidar
ve zafer yazıları
yıkılmış duvarlarında Keyhüsrevin...
Birikip sıçramalar.
Soğuk
sıcak
serin.
Ve büyük laciverdi bahçede
başsız ve sonsuz
ve durup dinlenmeden
devranı rakkaselerin...
Bilmiyorum neden
aklımda hep
ilkönce senden duyduğum
Çankırılı bir cümle var:
«Pamukladı mıydı kavaklar
kiraz gelir ardından.»
Kavaklar pamukluyor Gazalide
fakat
görmüyor, üstat,
kirazın geldiğini
ölüme ibadeti bundandır.
Şeker Ali yukarda, koğuşta bağlama çalıyor.

Akşam
Dışarda çocuklar bağrışıyoralr.
Çeşmeden akıyor su.
Ve jandarma karakolunun ışığında
akasyalara bağlı üç kurt yavrusu.
Açıldı demirlerin dışında
büyük laciverdi bahçem.
Aslolan hayattır...
Beni unutma Hatçem...

3.

Bugün çarşamba:
— biliyorsun —
Çankırının pazarı.
Demir kapımızdan geçip
kamış sepetimizde bize kadar gelecek
yumurtası, bulguru,
yaldızlı, mor patlıcanları...
Dün
köylerden insanları seyrettim
yorgundular.
Kurnaz
ve şüpheli,
ve kaşlarının altında keder.
Erkekler eşeklerde,
kadınlar çıplak ayaklarının üstünde geçtiler.
Her halde içlerinde senin bildiklerin vardı
Her halde iki çarşambadır pazarda:
kırmızı başörtülü
«Kibirsiz» İstanbulluyu aramışlardır...
20.7.940

4.

Sıcaklar bildiğin gibi değil

ve ben ki yalı uşağıyım,
deniz ne kadar uzak...

İkiyle beş arası
cibinliğin altına uzanarak
ter içinde
kımıldamadan
gözlerim açık
dinliyorum sineklerin uğultusunu.
Biliyorum:
şimdi avluda
duvarlara çarpıyorlardır suyu,
kızgın, kırmızı taşlar tütüyordur.
Ve dışarda otları yanmış kalenin eteğinde
bir kezzap aydınlığı içindedir
simsiyah kiremitleriyle şehir...
Geceleri birdenbire rüzgar çıkıyor.
Sonra kayboluyor birdenbire,
Ve karanlıkta canlı bir mahluk gibi soluyup,
yumuşak, tüylü ayaklarıyla dolaşarak
bizi bir şeylerle tehdit ediyor sıcak.
Ve zaman zaman
ürpermelerle duyuyoruz derimizin üstünde
bir korku halinde tabiatı...
Bir zelzele olabilir. Zaten üç günlük yere geldi,
salladı Çapanoğlu Yozgadı.
Ve yerlilerin kavlince:
altı tekmil tuz madeni olduğundan
yıkılacak Çankırı şehri
kıyametten kırk gün önce.

Yatıp bir gece,
Başın bir kalasla ezilmiş
çıkmamak sabaha.
Ölümün bu kadar körü ve mendeburu.

Ben yaşamak istiyorum biraz daha,
daha bir hayli yaşamak.
Bunu birçok şey için istiyorum,
birçok
çok mühim şeyler.
12.8.1940

5.

Saat beşte akşam oluyor:
İnsanın üstüne doğru yürüyen bulutlarda.
Yağmur taşıdıkları belli.
Birçoğu
elle tutulacak kadar alçaktan geçiyorlar...
Bizim odanın yüz mumluğu,
terzilerin gaz lambası yandı,
terziler ıhlamur içiyorlar...
Kış geldi demektir...
Üşüyorum.
Fakat kederli değilim.
Yalnız bize mahsus bir imtiyazdır:
kış günleri hapisanede
sade hapisanede değil,
bu kocaman
bu ısınası
bu ısınacak dünyada
üşüyüp
kederli olmamak...

26.10.940

Çankırı hapishanesi, Hopa hapishanesinden sonra Nazım Hikmet için Anadolu insanını ve köylüyü yakından tanımak fırsatını veren ikinci okul olmuştu. Nazım, o vakte kadar Anadolu'da ve Hopa hapishanesinde Ana-

dolu insanını görmüştü. Fakat ne de olsa bu dıştan ve uzaktan bir görüştü. Burada ise onunla beraber yaşamak, onun açlığı, sefaleti ve dertleriyle kaynaşmak fırsatını bulmuştu. Bu, Nazım Hikmet gibi bir şair için bulunmaz bir fırsattı. Hatta Bursa hapishanesinden Kemal Tahir'e gönderdiği bir mektupta hapishanede bulunmanın kendisine daha rahat çalışmak imkanı verdiğinden dolayı hapis hayatını övdüğü bile görülür. O, bu fırsatı sanatı için kullanarak çok sevdiği milletine ve vatanına ödevini yapmak zevkini duyardı.

Bizde Anadolu hapishaneleri, cani, katil, hırsız, dolandırıcı gibi profesyonel soysuzlarla değil, gerçek halk insanlarıyla doludur. İstanbul cezaevlerinde profesyonel hırsız ve katiller bulunur, fakat Anadolu hapishaneleri kız kaçırmak, vergi vermemek ve daha çok toprak ve su kavgaları yapmaktan suçlu, mazlum köylülerle dolup boşalır. Bunların çoğu saf, temiz insanlardır. Yaşadıkları sosyal şartlar onları oraya sürüklemiştir. Onlarla konuştuğunuz zaman Anadolu'nun dertli ve kederli sesini duyar gibi olursunuz. Anadolu hapishanelerinde bir de köylüyü ezen ve cinayet yüzünden buraya düşen ağa tipleri vardır. Bunlar da ayrıca Anadolu'nun derdini anlamak için tanınması lazım gelen insanlardır.

İşte Nazım Hikmet, Hopa, Çankırı ve Bursa hapishanelerinde bu çeşitli insan tipleriyle düşüp kalkmış, onlarla bir arada yaşamış, onların dertlerine ve sevinçlerine ortak olmuştur.

Çankırı'da iken Nazım Hikmet hapishane içinde ve hapishane dışında türk köylüsünün açlığını ve çıplaklığını, kederini ve acısını yaşamıştır.

«*Türk Köylüsü*» şiirini Çankırı hapishanesinde o tarihlerde yazmıştır. Bu şiirde masalları ve efsaneleriyle Anadolu köylüsünü ne güzel verir ve sonra onun ruhunda kaynıyan isyana ne iyi tercüman olur.

.....
Fakat bir kere bir dert anlayan düşmesin önlerine
ve bir kere vakt erişip
— Gayrık yeter —
demesinler.
Ve bir kere dediler mi,
«İsrafil surunu urur,
mahlukat yerinde durur!»
Toprağın kalbi başlar
onun nabızlarında atmağa.
Ne kendi nefsini korur
ne düşmanı kayırır.
«Dağları yırtıp ayırır,
kayalar kesip yol eyler abı hayat akıtmağa.»

Sonra hapishanede rasladığı dertli bir köylünün hikayesini anlatır. Bu hikayede köylü önce öküzünü, sonra ineğini sonra ağacını ve sonunda tarlasını yitirir. Anadolu köylüsünün ortak derdi budur.

CEVİZ AĞACI İLE TOPAL YUNUS'UN HİKAYESİ

Burda bir dostumuz var
Çerkeşin
Kavuk köyünden
Büyük kitaplar gibi
içinde bir şeyler saklı.
Akıllı adamlara,
ajans haberlerine,
bilmeceye meraklı.
Adı — Yunus.
Ateşinizi yakıp
suyumuzu veriyor.
Ağaçlardan,

günlerden konuşuyoruz.
Her hal ilerdedir
yaşanacak günlerin
en güzelleri,
Şimdilik
sohbetimizde kederi
kesilip
satılmış
bir ceviz ağacının.
Onu tanıyoruz:
avlunun içinde
kapının solundaydı.
Altı yaşında dalından düştü Yunus,
topallığı ondandır.
Öküzler topalları sever,
çünkü topallar ağır yürür.
Öküzler topalları sever,
ceviz ağaçları sevmez topalları:
çünkü topallar sıçrıyamaz yemişlere,
çünkü üstüne çıkıp
silkeliyemez dalları.
Ceviz ağaçları sevmez topalları.
Bir acayiptir muhabbet bahsi,
mutlaka kendini dereye atmaz
sevilmiyenlerin hepsi.
İnsanların hüneri çoktur,
İnsanlar
sevilmeden de sevmesini bilir.
Bir acayiptir muhabbet bahsi,
bir acayiptir
ceviz ağacı ile
Topal Yunus'un hikayesi...
Cevizlerini Eylülde döker,
yaprakları yeşil dururdu Kasıma kadar

ve Çerkeş yolu üzerinden
sabah namazı işiyip geldiği zaman
kadınlardan önce uyanırdı dalları.
Düşünürdü altından geçerken Yunus.
Düşünmek,
ne mukaddes bir iş,
ne felaket,
ne de bahtiyarlıktı
ve ölüm
mutlaka varılıp dönülmiyen
ama üzerinde düşünülmiyen
bir köydü Yunus için.
...Cevizlerini Eylülde döker,
yaprakları yeşil dururdu Kasıma kadar.
Güneşte gölgesi hayın olurdu,
rüzgarda konuşurdu kendi kendine,
dalları yukardan Yunusa bakar.

...Gündüzleri yıldızların neye döndüğünü
dünyanın yuvarlak olduğunu
ve güneşin etrafında döndüğünü
bilmiyordu Yunus.
Bunları biz anlattık ona,
şaşıp kalmadı.
...Cevizlerini Eylülde döker,
yaprakları yeşil dururdu Kasıma kadar
Yüksekti, genişti alabildiğine,
üç kişi el ele versen
kütüğünü çeviremezdin.
Gece altında oturdun muydu, yıldızları göremezdin.
Otururdu her gece altında Yunus.

...Çinli müslümanlara,
burunları tek boynuzlu gergedanlara,
ve bir damla suda bir milyon mikroba dair

fikri yoktu Yunusun.
Bunları bizden öğrendiği gün
şaşıp kalmadı.
...Cevizlerini Eylülde döker,
yaprakları yeşil dururdu Kasıma kadar.
Toprağın içinde gider kökleri,
karanlık bir sudur tepende akar.
Her akşam altından geçerdi Yunus.
...Bir gün, ateşimizi yakıp
verirken suyumuzu,
— Biz hizmetkarınız senin,
sen efendimizsin, dedik.
Şaşırıp kaldı Yunus.
...Cevizlerini Eylülde döker
yaprakları yeşil dururdu Kasıma kadar
Rüzgarda konuşurdu kendi kendine.
Yüksekti, genişti alabildiğine,
gece, altında oturdun muydu
yıldızları göremezdin.
Karanlık bir sudur tepende akar,
toprağın içinde gider kökleri,
dalları yukardan Yunusa bakar.

«— Köy işi zordur kâtiyen
vücut ezilir bir defa, vurulursun
toprağa çömelip bak dört tarafa:
Bela hangi inde pusmuş
bilinir mi?
Mümkünü yok ezilirsin.
Vurmuş bela ciğerinden Yunusu.

«— Biz hiç dünyada yaşamış değiliz.
Geldik gidiyoruz öylesine.
Tevatür güzelmiş İstanbul şehri,
varıp görülmesi nasibolmadı.

Velakin niye tiftiği yok
altmış haneden otuzunun?»
Tiftiği yoktu Yunusun.
«— Attığın taş
dediğin kuşu vurmuyor.
Dünya tirene bindi,
gayri dünya öküzün boynuzunda durmuyor.
Elimiz ayağımız: öküz,
Çok zor olur öküzü satmak
yarı ölümdür yani
Öküz gitti mi kurtulursun.»
Sattılar öküzünü Yunusun.

«— Her hal yolların sonu göründü.
Bu olan işleri akıl almaz.
Toprak sabuna döndü
kayar insanın elinden.
Cümle mahlukatın mekanı vardır,
kurdun mekanı olmaz
Toprağın elinden kaydı mıydı
bir mekansız kurt olursun.»

Kaydı toprağı elinden Yunusun.
Cevizlerini Eylülde döker,
yaprakları yeşil dururdu Kasıma kadar.
Güneşte gölgesi hayın olurdu.
Yunus durmadan,
Yunus itirdikçe onu düşürür,
o birşey isteyip birşey sormadan
rüzgarda konuşurdu kendi kendine.

...Çocuklara ana,
tohumlara toprak
ve de karı lazımdır erkek kısmına.»
Bir kız kaçırdı Yunus,

çünkü düğün pahalı
kız kaçırmak ucuz.
Fakirin karısı kavi olmaz.
Ve bir gün
Çerkeş yolu üzerinden
sabah namazı ışıyıp geldiği zaman
Yunusun peşinde yuvarlandı yere,
kırmızı peştemalın içinde ölüverdi.

Topraksız, öküzsüz, kadınsız,
kaldılar dünyada bir başlarına
ceviz ağacı ile Yunus
Yalnızlık koydukça koydu Yunusa,
el toprağında ter döker oldu.
Cevizi karanlıkta kaybolur sanıp
uyumaz beklerdi sabaha kadar.
Yalnızlık umurunda değil cevizin,
toprağın içinde gider kökleri
dalları yukardan Yunusa bakar.

Cevizden konsol yaparlar.
Topal Yunus ne işe yarar?

Zemheriler geldi barınamazsın.
Cevizden konsol yaparlar.
Gayri daha sürünemezsin.
Sat Yunus cevizini.
Yün yorgan değil bu sarınamazsın.
Cevizden konsol yaparlar.
Bir cansız ağaçtır yaranamazsın.
Sat Yunus cevizini.

Varlılar yoksula dokur mu kilim?
Vay cevizin hali, vay benim halim.
Mekansız kurda mekandı.
Cevizden konsol yaparlar.

Yarı ağaç yarı insandı.
Sat Yunus cevizini.
Çırılçıplak cenaze kara uzandı.
Cevizden konsol yaparlar.
Kesildi dalları, dallar budandı.
Sattı Yunus cevizini.

Varlılar yoksula dokur mu kilim?
Vay cevizin hali, vay benim halini.

Sabahın sahibi vardır.
Gün daima bulutta kalmaz.
Her hal ilerdedir
yaşanacak günlerin
en güzelleri.
Şimdilik sohbetimizde kederi
kesilip
satılmış
bir ceviz ağacının.
Çankırı hapishanesi
1940

Nazım Hikmet'in Çankırı hapishanesinde yazdığı birbirinden güzel, birbirini tamamlayan, teknik ve biçim bakımından yepyeni üç şiiri vardır ki, özellikle üzerlerinde durulmağa değer. Bu üç şiirde biraz tasavvuf biraz felsefe ve birçok da sanat vardır. Birinci şiir İsa peygamberin doğuşunu hatırlatan ve bir önderin dünyaya gelişini anlatan nefis bir parçadır.

ONUN DOĞUŞU VE DEMİRHANE BACASI

Demirhane bacası iki
yarımurda ümitsiz ve müntekim
dururdu.

Ve rüzgar ki kendini
kaldırıp kaldırıp demirhane bacasına vururdu.
Ve siyah bir yelken gibi gece rüzgardayken,
sahip değilken ağaçlar dallarına, kuşlar kanatlarına,
ve çekerken karanlıktan yıldırımları toprak,
insanlar ve aletler bırakıp kaldırımları
derin uykulardayken
bir zemin katında bir çocuk doğdu.
Yıldızlar teker teker
deste deste yandılar.
Yıldızlar, onun çocuk gözleri gibi aydınlık
ferah veren
kerim olandılar...

Demirhane bacası
ışıyıp gülümsedi,
dedi:
«— Zemin katında doğan bil ki odur.
Rehber ve delil ki odur.
Fikri derin, şefkati gani, gazabı yamandır,
aletsizlerin oğlu,
aletsizlere alet verecek olandır.
O, onların içinde, onların önünde o,
matem gecesinde, kavga yerinde, bayram gününde o,
ve her yanından ana kucağı gibi
saracaktır onları.
Ona ram olacak dört kadim unsur:
ateş ve toprak, rüzgar ve yağmur.
Ve körler hikayesinin son babını
o, tekmil ettirecektir.
Yazacaktır insanoğlu öz kitabını
bilerek
isteyerek.»

Sustu demirhane bacası.
Söküyor şafak.

İkinci şiir ak sakallı dediği önderin etrafındakilere danışmasını anlatır. Bu da bize peygamberlerin sahabeleriyle sohbetlerini hatırlatır ve halkın, yığınların önemini belirtir:

O VE AKSAKALLILAR

Yeşil serviler, beyaz mezar taşları ve elyazma kitaplar
vardı
manzarada.
Gün akşama yakındı ve durgundu.
Bu yemiş sofrasının başında bağdaş kurmuş gibi
oturmuşlardı etrafına ibret aynasının.
Aksakallılar bilgin, gözleri genç, elleri yorgundu,
İlhamlı, vahim ve dalgındılar,
O, birden bire meclise geldi
dedi:
«— İbret aynasından bakıp
çubuklarını yakıp
şerhü izah edenler.
Değişmekte olanı görüp
içine girip
değiştirmektir hüner.
Ve sanmayın ki, değişen başıboş bir oktur,
kanunu ve nizamı yoktur.
Ben, bilip bildiririm ki:
Rab ve kitap
ve saçı rüzgarda uçan «Kahraman» değil,
(Karanlık orman, tuzlanmamış deri,
budaklı lobut ve taş baltadan beri)
Onlardır büyük macerayı yapan.

Onlar ki toprakta karınca
suda balık
havada kuş kadar

çokturlar.
Korkak, cesur,
cahil, hakim
ve çocukturlar.
Ve kahreden
yaratan ki Onlar'dır,
şarkılarımda yalnız Onlar'ın maceraları vardır...»

Önder hazır. Danışmalar da tamam. Şimdi artık devrim zamanı gelmiştir. Üçüncü şiir bunun üstünedir. Ve «*Duyuldu kabuğuna tık ettiği civcivin*» sözleri devrim anının geldiğini haber verir. Bu şiir şudur:

ALÂMETLER SURESİ

Yedi kat yerin altından uğultular geliyor.
Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Haram sevaboldu, sevap haramdır.
Ak kurt, kara tahtayı daha bir yol kemir,
çekin ki körükleri
ateşe girdi demir.

Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Duyuldu kim ölüm satılıp kâr edile,
kendi kendilerin reddü inkar edile,
ve duyuldu kabuğuna tık ettiği civcivin
Duyuldu uyukusundan uyandığı
zincirinden başka kaybedecek şeyi olmayan devin.

Yedi kat yerin altından uğultular geliyor.
Medet yoktur, bakma geri.
Kantarma zapteylemez oldu beygiri.
Çıkmış üzengiden, ayağı yok mu?

Kan sızar, şâk olmuş, dudağı yok mu?
Gider, böyle gider, dahi gider

bu âteş yolların durağı yok mu?
Bu yol orda biten yoldur.
«Türabolmak ne müşküldür...»

Çekin ki körükleri
ocağa girdi demir.
Bir ateş külçesi düştü buzların ortasına.
Alâmetler belirdi, kıyamet alâmetleridir.
Haberdir, erişmekte kaynayan su galeyan noktasına.

■ *Bursa Hapishanesinde*

1940 yılının sonlarına doğru Nazım Hikmet'i Bursa hapishanesine gönderdiler. Artık hapisten kurtuluncaya kadar hayatı burada geçecektir. On yıl için onun evi burası olacaktır. Nazım Hikmet Bursa hapishanesini şöyle anlatır:

«Bursa'dayım. 933'ten beri Bursa hapishanesinin duvarları, pencereleri, hatta boyaları değişmemiş. Ne eskimişler, ne yenileşmişler. Hatta, o zamandan kalma bir iki mahpusa da rasladım. Yalnız onlar beni, ben onları biraz ihtiyarlamış bulduk.

«Tayyare biçimi bir bina. Benim odam kuyrukta. Üçüncü katta. Sol tarafta. İçinde iki kişi yatıyoruz. Oda arkadaşımın adı Kemal.» (*)

Odaya yerleştikten sonra Nazım Hikmet burasını hemen yaşanacak ve rahatça çalışılabilecek bir hale koymağa çalışıyor. Yerleri sıcak su ile yıkatıp ovduruyor. Duvarları badanalatıyor. Pencereye toprak getirtip çiçekler ekiyor. Duvarları kendisinin ve annesinin yaptığı resimlerle süslüyor. Odayı bir yandan bir resim atölyesi, bir yandan da bir çalışma odası haline koyuyor. Artık

(*) Türk romancısı Orhan Kemal üç yıl hapse mahkûm olarak yatmaktadır.

ömrü bu dört duvar içinde geçecek, resimlerini burada yapacak, şiir ve eserlerini burada yazacaktır. Hapishane şartlarına bakmıyarak iyi çalışmak ve insan gibi yaşamak için ne lazımsa yapılmalıdır.

Bursa, İstanbul'a da yakındır. Karısı Piraye Hanım onu istediği zaman ziyaret edebilir. Hatta bir ara Bursa'da yerleşmesi bile düşünülmüştür.

Nazım Hikmet yeni evine yerleştikten sonra önemli bir problemle karşılaşıyor. Burada kendisini, dışarda da Piraye Hanım'ı geçindirecek kazanç kaynakları bulmak. Çünkü Piraye Hanım çalışmıyor. Nazım gibi büyük bir şairin karısı olarak çalışmayı ayıp sayıyor. Nazım bu dört duvar arasında bile bir kazanç yolu bulup dışarda karısını da geçindirmek zorundadır.

Arkadaşları ve dostları ona çeviri işleri getiriyorlar. O sırada Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, dünya klasiklerini türk diline çevirtmektedir. Nazım'ın doğrudan doğruya bakanlıktan kitap alması imkansızdır. Bir hükümlüye resmi bir daire iş veremez. Fakat bazı arkadaşları türk diline çevrilecek eserlerden bazılarını vekaletten kendi adlarına alıyorlar, sonra çeviriyi yapmak üzere Nazım'a getiriyorlar. Kitapta çevirici olarak başkasının adı görünür. Fakat gerçekte çevirici Nazım'dır. İlk tercüme ettiği eser Lev Tolstoy'un «*Savaş ve Barış*» adlı romanının ilk iki cildidir. Nazım bununla yetinmiyor, Bâbıâli kitapçıları için de eserler çeviriyor, gazeteler için başka adla adapte eserler yazıyor. Bu yolda çıkmış birçok roman ve kitapları vardır, fakat Nazım bunları sırf geçim aracı olarak yapmıştır. Üzerlerine hiçbir zaman adının konmasını istememiştir. Ne var ki, ölümünden sonra Nazım'ın şiirleri ve eserleri Türkiye'de yayınlanmağa başlayınca, bazı kimseler Nazım'ın adını bir ticaret aracı olarak kullanmaktan çekinmediler. Onun hapisteyken yaptığı adapte eserleri veya hikaye ve romanları onun imzasıy-

la piyasaya sürdüler. Gerçekte bunlara Nazım'ın eseri gibi bakmak yanlıştır. Bir süre sonra da Orhan Kemal'le birlikte hapishanenin bir atölyesinde bir tezgah kurarak dokumacılık yaptı. İlkel araçlarla, desenlerini kendisinin yaptığı, pek çok güzel elbiselik ve perdelik kumaşlar dokudu ve piyasaya sürdü. Ne var ki, bu işten ziyanla çıktı.

■ *Şahane Tembelilk*

Bursa hapishanesi onun için memleket insanlarını daha yakından tanımak bakımından üçüncü bir okul oldu. Nazım Hikmet mahpuslarla karışıp ahbaplık etmeği ve onların dertlerini dinlemeyi çok severdi. Aynı zamanda onlara yeni yazdığı şiirlerini okur, fikirlerini alırdı. Hapishanede memleketin dört köşesinden gelmiş her tip insanlar vardır. Ama Bursa hapishanesinde bunların çoğunu köylüler teşkil eder. Nazım bunların hayatlarını yakından öğrenip incelerdi. Sonra bunları şiirlerinde malzeme olarak kullanırdı.

İlk günler bir tembellik çöküyor kendisine. Günlük yaşayışı şöyle:

«Sabah sekizde kapılar açılıyor. Dokuza kadar yıkanmak, çay, dolaşmak. Dokuzda biraz okumak. Saat onda resme oturuyorum. Ve aşağı yukarı ortalık kararıncaya, yani saat akşam beşe kadar, öğle yemeği fasılası müstesna, resme çalışıyorum. Akşam saat sekizde kapılar kapanıyor. Kapılar kapandıktan sonra hâlâ okunacak bir şeyim olmadığı için, dokuzda filan yatağa giriyorum. Şiir yazmıyorum, bilmem neden ama, bu hususta bir teraküm olduğunu zaman zaman hissediyorum. Yazarsam, iyi şeyler yazacağım belki.»

Kafasında birikmekte olduğunu söylediği şey, daha Çankırı hapishanesinden beri zihnini yoran «*Ansiklope-*

di» fikridir. Yirminci asır insanlarının hayatını ve cemiyetini bir ansiklopedi halinde yazmayı düşünüyor.

Ve bu düşünce onu şekil ve muhteva bakımından yeni şeyler aramağa sürüklüyor. Bu araştırma süresinde kalemi alıp birşey yazamıyor.

«Sultani tembelliğim devam ediyor,» diyor. «Tembellik de değil, düşünmediğim, yani üzerinde durup sistemli bir surette düşünmediğim halde, kafam edebiyattan, bilhassa şiirin şekle ait değerleri üstüne sinirlerimi bozucu bir çabalama yapıyor.

«Son zamanlarda Çankırı'da yaptığım bir iki denemeyi de noksan ve hatalı buluyorum. O tarzın en büyük kusuru tek taraflılığı. Yani, realist şiir şeklinde renk, koku, resim, mimari ve musiki vesair unsurların da bulunması gerekmez mi? Realitede bu unsurlar yok mu? Sonra realizm yaparken basit bir formalizmle naturalizme kaçmak temayülleri gösterilmedi mi?

.....

«Bu düşünceler kafamda mütemadiyen işliyor. Bir iki mısra yazıyorum. Bozuyorum. Beğenmiyorum. Realite ile herşeye rağmen bağım kopmuş değil. Bu sebeple bu buhranı, kalıpçı ve taslakçı bir zihniyetle, böyle bir iddia ile izah doğru değil. Bilakis realite ile bağımın bulunması ve bu bağı seneler geçtikçe daha kuvvetle duyduğum içindir ki, zaman zaman beni böyle buhranlar içine atıyor. Realiteyi daha yüksek, daha doğru, ona daha layık bir şekilde ifadeyi araştırıyorum. Buldum sanıyorum. Bu bir merhale oluyor benim için. Sonra yeni bir merhaleye ulaşmak...»

Bu araştırma, bu buhran daha çok doğum sancılarıdır. Nazım Hikmet büyük eserine hazırlanıyor. Onu yaratmadan önce üzerinde işliyor. Ve bu konu üzerinde Orhan Kemal'le ve Çankırı'da kalan Kemal Tahir'le tartışıyor. Bu araştırma sırasında Bursa hapishanesinde ilk

yazdığı şiir «*Lodos*»tur. Bu şiir üzerinde hayli titizlikle çalıştığını, bazı kısımlarını sonradan değiştirdiğini biliyoruz.

BURSA HAPİSHANESİNDEN
L'o d o s

B a ş l a n g ı ç
Kim bilir kaç milyon ton ağırlığında
ummanda çalkalanmakta su.
En yalnız dalganın üzerinde
boş bir konserve kutusu...

1

Bir aydır ki, hapisane geceleri böyledir:
kızgın dişi kediler
— apıştılar ıslak
tüyleri diken diken
enselerinde diş yerleri —
bazan kuş
bazan insan sesi çıkarıp
dolaşıyorlar
gebe kalana kadar.
Mevsim bahara yakın
Hava lodos.
Nasıl şiddetli
nasıl sıcak esiyor...
Biz altı yüz adet
kadınsız erkeğiz.
Alınmış elimizden
doğurtmak imkanımız.
En müthiş kudretim yasak bana:
yeni bir hayat aşılamak,
bereketli bir rahimde yenmek ölümü,
yaratmak seninle beraber:

sevgilim, yasak bana etine dokunmak senin...
Mevsim bahara yakın.
Fırtına.
Lodos.
Nasıl şiddetli
nasıl sıcak esiyor...
Bir yerlerde bir cam kırıldı yine
— bu gece bu üçüncü —
Hangi boş koğuşun kapısı açık kalmış,
küüt, küt,
nasıl çarpıyor...

2
Tepedelen cephesinde bir ceset,
örtülüyor altında karların,
ve başından uçan miğferi
yuvarlanıyor önünde rüzgarın...

3
Fabrikanın avlusunda
elektrik ışığı,
ucunda ince bir telin
sallanıyor iki yana.
Bir kadın.
Boynu çıplak,
uzun saçlarıyla etekleri uçarak
atölyenin kapısında...
Rüzgar vurdu putrellere.
Atölyenin saçağından
büyük bir buz parçası düştü yere...

4
Ovaya dört nala yaylılar iniyor:
çıngıraklar hamutlarında beygirlerin.

Ve iki yanda çırpınan muşambalarıyla
koşuyorlar gece denize doğru...
İnce uzun kılçıklardan ibaret kalan kavak ağaçları
aydınlıktılar
mehtab olmadığı halde.
Ve kalın
ve dallı budaklı kestaneler kımıldanıyor
— iki yana sallanıyor değil
ağır ağır yer değiştiriyorlar
adeta —
gidiyordu göz alabildiğine
yıldızların ışığında
yapraksız ahşap kalabalığı...
Buna rağmen havada
dişi bir ten kokusu
ve yüklü bir yumurtalığın sıcaklığı...
Dağlarda kar çözülüyor.
Yürüyor usareler
yapraksız dalların ucuna doğru.

Gebe.
Gebelik.
Mevsim bahara yakın
ve doğumun
— korkunç
güzel
ve sıcaktır —
günü doldu dolacak...

■ *Harbe Girmiyen Türkiye*

Aradan kısa bir süre geçiyor, Çankırı hapishanesinde bulunan arkadaşı Kemal Tahir'e gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu, Nazım:

«Büyük şiirime başlamak üzereyim. Ara yerde bir küçük şiir yazdım. Üzerinde amil olan hadise bizim çok şükür harbe girmemiş olmamızın verdiği inşirahtır. Harbe girmiyen bir Türkiye'nin bahtiyarlığını duyarak yazdığım bu şiire *Bir Acayip Duygu* ismini verdim.

BİR ACAYİP DUYGU

Mürdüm eriği
çiçek açmıştır,
— ilkönce zerdali çiçek açar
mürdüm en sonra —
Sevgilim,
çimenin üzerine
dizüstü oturalım
karşı-be-karşı.
Hava lezzetli ve aydınlık
— fakat iyice ısınmadı daha —
çağlanın kabuğu
yemyeşil tüylüdür
henüz yumuşacık...
Bahtiyarız
yaşıyabildiğimiz için.
Her halde çoktan öldürülmüştük
Sen Londra'da, Berlin'de olsaydın
Ben Tobruk'da olsaydım, bir ingiliz şilebinde yahut.

Sevgilim,
ellerini koy dizlerine
— bileklerin kalın ve beyaz —
sol avucunu çevir:
gün ışığı avucunun içindedir
kayısı gibi...
Dün hava akınında ölenlerin
yüz kadarı beş yaşından aşağı

yirmi dördü emzikte...
Sevgilim,
nar tanesinin rengine bayılırım
— nar tanesi, nur tanesi —
kavunda ıtrı severim
mayhoşluğu erikte...»
... yağmurlu bir gün
yemişlerden ve senden uzak
— daha bir tek ağaç bahar açmadı
kar yağması ihtimali bile var —
Bursa cezaevinde
acayip bir duyguya kapılarak
ve kahredici bir öfke içinde
inadıma yazıyorum bunları,
kendime ve sevgili insanlarıma inat.

Nazım Hikmet, bu şiirin altına şu notu ekliyor:

«Görüyorum ki, şu gürültü patırtı içinde dünya yanarken bir türk şairi olup böyle rahat yazmak ne zevkli şey.»

■ *Hapishaneden Görülen Harp*

Türkiye harbe girmediği için Nazım Hikmet rahattır ama, bir yandan da dünyanın ateş içinde olması onu rahatsız etmekten geri kalmıyor. İkinci Cihan Harbi, o günlerde en şiddetli devresine girmişti. Almanlar yıldırım süratiyle Sovyet topraklarında ilerliyorlardı. Nazilerin bu başarıları Nazım'ı son derece üzüyordu. Hapishane gardiyanlarından biri de, almanlardan yanaydı. Nazım'ı üzmek için hergün sabah erkenden Nazım'ın odasına gelir, nazi ordularının zafer haberlerini getirirdi. Nazım sinirlenir, fakat ümitsizliğe düşmezdi. Kendi derdini, kendi kederini unutmuş gibiydi. Harbin kaderi onu daha çok

ilgilendirir olmuştu. İşte o günlerde Bursa hapishanesinden karısına ilk gönderdiği şiirlerden biri harp facialarına ve yarının güneşli günlerine aittir:

Sevgilim,
başlar önde, gözler alabildiğine açık,
yanan şehirlerin kızıltısı,
çiğnenen ekinler
ve bitmez tükenmez ayak sesleri:
gidiliyor.

Ve insanlar katlediliyor:
ağaçlardan, danalardan
daha rahat
daha kolay
daha çok.
Sevgilim,
bu ayak sesleri, bu katliamda
hürriyetimi, ekmeğimi ve seni kaybettiğim oldu,
fakat açlığın, karanlığın ve çığlıkların içinden
güneşli elleriyle kapımızı çalacak olan
gelecek günlere güvenimi kaybetmedim hiçbir zaman...

■ *İki Sanatçı Yetişiyor*

Bir yandan da oda arkadaşı Orhan Kemal'le Çankırı hapishanesinde bıraktığı Kemal Tahir'i yetiştirmekle meşgul. Onlara hikayenin, romanın ve şiirin ne olduğunu anlatır. Adeta onlara devamlı olarak edebiyat dersi verir. Kemal Tahir'e sık sık gönderdiği mektuplarda onu çalışmağa, roman yazmağa, güzel türk milletine layık eser vermeğe teşvik eder. Oda arkadaşı Orhan Kemal'de de hikaye yazmak kabiliyeti keşfeder, onu da hikaye yazmağa zorlar.

Zaten bütün hayatında hep etrafında gördüğü kabi-

liyetleri yetiştirmeğe çalışmıştır. Kemal Tahir'in onun teşvikiyle yazdığı «*Göl İnsanları*» adındaki romanını okuduktan sonra ona yazdığı mektupta der ki:

«Fizyolojik imtidadın ne olduğunu bilmiyorum. Çünkü çok sevdiğim iki çocuğum var ama, bu, fiziyolojik mi, benim imtidadım değil. Sen bana *'fikri imtidadın'* zevkini verdin. Düşündüğüm, hatırladığım bir yığın sanat rüşeymlerinin sende inkışafı benim ömrümü senin ömrünce uzatacak... Fizyolojik babalık da böyle bir şey olacak. Ve analara yavruları bundan dolayı zümrüdü anka görünüyorlar galiba. Bu, platonik bir muhabbet değil. Bu, neslin, nevin, soyun muhafazası, idamesi, galebesi, kavgasının gayet reel bir ifadesi. Şimdi Nail filan gibi çoğu maalesef kof bir yığın insanla niçin uğraştığımı anlıyorum. Ve bu uğraşmaya neden dolayı devam etmeğe mahkum bulunduğumu kavrıyorum. Bu genç kabiliyetleri keşfetmek, onlara yardım etmek gibi palavra hayırseverlik filan gibi hislerin neticesi değil. Bu, nevimin, neslimin idamesi kavgası.» (*)

Bu duygu ve düşünce ile Resimli Ay zamanında türk romancısı Sabahaddin Ali'yi, Sadri Ertem'i, Emin Türk'ü ve bunların yanında daha bir takım ufak tefek kabiliyetleri yetiştirmeğe çalışmıştı. Şimdi de Kemal Tahir'le Orhan Kemal'i yetiştirmek işini üstüne almıştır. Onları hergün bir dost gibi, bir arkadaş gibi ve bir öğretmen gibi izlemekte, yazdıkları yazıyı okuyup fikrini söylemekte, durmadan çalışmaya teşvik etmekte ve onlara usanmaksızın yol göstermektedir. Onlara özellikle yeni realizmin ilkelerini anlatmağa çalışır. Yeni realizmi şöyle tarif eder:

«Edebiyatta modern realizm şuurlu olarak edebiyat sahasına diyalektik materyalizmin tatbikidir. Bu felsefi görüş romancı ile konu arasındaki münasebeti faal

(*) *Kemal Tahir'e Hapishaneden Mektuplar.*

olarak kabul eder. Binaenaleyh sadece realizmin bir fotoğrafik görüşü aksettirişi kafi gelmez. Romancının -bu felsefi görüşe göre- konu üzerinde yani aksettirmek istediği realite üzerinde, faal bir rolü vardır.

«Yine bu görüşe göre, şuur (Bilinç) sadece mihaniki bir surette realizmi yansıtmakla kalmaz, onu işler, tahlil ve terkip eder. Mimarisini, yapısını işler, ona azami sanatkarane bir şekil ve terkip vermeğe çalışır.»

Böylece arkadaşlarına sosyalist realizminin ilkelerini anlatmağa çalışır ve durmadan onları çalıştırır. Kemal Tahir onun teşvikiyle Çankırı hapishanesinde iken «*Göl İnsanları*», «*Sağır Dere*» ve daha birçok eserler yazmış, Orhan Kemal de Nazım'ın gösterdiği yoldan yürüyerek romancılığa ve hikayeciliğe başlamıştır. Bugün türk edebiyatının bu iki siması, Nazım Hikmet'in eseri ve türk edebiyatına hizmetidir.

■ *Milli Kurtuluş Destanı*

Ne var ki, bütün bunlar Nazım'ı adeta eğlendiren kenar işlerdir. Onun asıl işi tezgaha koyduğunu söylediği büyük eseri üstüne «*Ansiklopedi*» üstüne çalışmaktır. Bu eseri üstüne düşünceleri artık olgunlaşmaya başlamış, denemeleri hayli ilerlemiştir. Gene Kemal Tahir'e Bursa hapishanesinden yazıp gönderdiği mektupta şu haberi veriyor:

«Meşhur adamlar ansiklopedisindeki insanları harekete geçiriyorum. Buradaki adamların bazıları hareket halindedir. Yaşarlar, bazıları ise mezar taşlarıdır. Ben onlara daha yüzlercesini katarak, ölüleri de heyecanlılarla bağlamağa çalışarak bir vahdet halinde memleketimin muayyen bir tarihi dönemindeki insanlarını en tipik temsilcileriyle vermeğe uğraşacağım. Şimdiden 300 mısra oldu. Hesabım on bin mısradır.»

Bu büyük işi yaparken bir yandan da Milli Kurtuluş Destanı üzerinde çalışmağa devam ediyor. Hatta destandan yazmış olduğu kısımları dayısı Ali Fuat Paşa yoluyla İsmet İnönü'ye ulaştırıyor ve onların fikirlerini öğrenmek, mümkünse destanın yayınlanmasını sağlamak istiyor.

Milli kurtuluş savaşı üstüne o zamana kadar yazılmış bir şiir yok gibidir. Milliyetçi geçinen, vatanseverliği kimseye vermeyen şairlerimizin hiçbiri türkün kahramanlıklarla dolu bu büyük başarısı için hiçbirşey yazmamıştır. Bu kutsal işi yapmak da Nazım Hikmet'e nasip olmuştur. Nazım Hikmet bu destanı yazmakla haklı olarak övünür, «*Bu işi başarmak da bana kısmet oldu*» deyip sevinirdi.

Milli Kurtuluş Destanı üzerinde Nazım, durmadan çalışmıştır. Hatta zamanla destanın adı bile değişmiştir. İlk yazdığı destan Kuvayı Milliye adını taşır. Bir ara destana İstiklal Mücadelesi başlığını da takmış, sonra bunu Kurtuluş Destanı diye adlandırmıştır.

Destanın yazılması Bursa Hapishanesinde 1941 tarihlerinde başlamış, üzerinde işliye işliye ta 1950 yılına kadar devam etmiştir. İsmet İnönü'ye gönderdiği, destanın ilk şeklidir ve eksiktir. Başlangıçta 10-15 daktilo sayfası tutmuş sonunda büyük ve tam bir eser halini almıştır. Sonraları destana hastane ve hapishanelerde yazmış olduğu hikayeleri de eklemiş ve nihayet 1950'de son düzeltmeleri de yaparak eseri tamamlamıştır.

Destan daha önceleri yine hapishanede yazıp sonradan eserin başına koyduğu şu şiirle başlar:

Onlar ki, toprakta karınca,
suda balık,
havada kuş kadar
çokturlar;

Korkak,
cesur,
cahil,
hakim
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
destanımızda yalnız onların maceraları vardır.
Onlar ki, uyup hainin iğvâsına
sancaklarını elden yere düşürürler
ve düşmanı meydanda koyup
kaçarlar evlerine
ve onlar ki bir nice mürtede hançer üşürürler
ve yeşil bir ağaç gibi gülen
ve merasimsiz ağlayan
ve ana avrat küfreden ki onlardır,
destanımızda yalnız onların maceraları vardır.
Demir
kömür
ve şeker
ve kırmızı bakır
ve mensucat
ve sevda ve zulum ve hayat
ve bilcümle sanayi kollarının
ve gökyüzü
ve sahra
ve mavi okyanus
ve kederli nehir yollarının,
sürülmüş toprağın ve şehirlerin bahtı
bir şafak vakti değişmiş olur,
bir şafak vakti karanlığın kenarından
onlar ağır ellerini toprağa basıp
doğruldukları zaman.
En bilgin aynalara

en renkli şekilleri aksettiren onlardır.
Asırda onlar yendi, onlar yenildi.
çok sözler edildi onlara dair
ve onlar için:
zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur,
denildi.

Sonra bütün destan boyunca kurtuluş savaşında dövüşen, ölen, binbir yoksunluğa, binbir fedakarlığa katlanan halkın başından geçenleri anlatır. Cephedeki ve cephe ardındaki savaşları canlandırır. Destanda kadını ile, genci ile ihtiyarı ile nasıl bütün bir milletin canını dişine takarak savaştığı görülür. Destanın ağırlık merkezi bu savaşta kanını ve canını veren insanlardır. Destanda Mustafa Kemal, Kocatepe'de son ileri emrini verdiği tarihi anında anlatılır. O kadar. O da bu savaşın kahraman ve büyük komutanı olarak canlandırılır.

Son taarruzdan önceki durum anlatıldıktan ve ileri hareket belirtildikten sonra, destan şu sözlerle biter:

Sonra,
Sonra, 9 Eylül'de İzmire girdik
ve Kayseri'li bir nefer
yanan şehrin kızıltısı içinden gelip
öfkeden, sevinçten, ümitten ağlıya ağlıya,
Güneyden Kuzeye,
Doğudan Batıya,
Türk halkıyla beraber
seyretti İzmir rıhtımından Akdeniz'i.

Ve biz de burada bitirdik destanımızı.
Biliyoruz ki, layığınca olmadı bu kitap,
Türk halkı bağışlasın bizi,
onlar ki, toprakta karınca,

suda balık,
havada kuş kadar
çokturlar,
korkak,
cesur,
cahil,
hakim
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
kitabınızda yalnız onların maceraları vardır...

ZAFERE DAİR

Korkunç ellerinle bastırıp yaranı
dudaklarını kanatarak
dayanılmakta ağrıya.
Şimdi çıplak ve merhametsiz
bir çığlık oldu ümit.
Ve zafer
artık hiçbir şey affetmiyecek kadar
tırnakla sökülüp koparılacaktır.
Günler ağır,
günler ölüm haberleriyle geliyor,
Düşman haşin, zalim ve kurnaz.
Ölüyor çarpışarak insanlarımız,
— Halbuki nasıl haketmişlerdi yaşamayı —,
ölüyor insanlarımız
— nekadar çok —
sanki şarkılar ve bayraklarla
bir bayram günü nümayişe çıktılar
öyle genç
öyle fütursuz...

Günler ağır,

günler ölüm haberleriyle geliyor.
En güzel dünyaları yaktık ellerimizle
ve kaybettik gözümüzde ağlamayı,
bizi bir parça hazin ve dimdik bırakıp
gitti gözyaşlarımız
ve bundan dolayı
biz unuttuk bağışlamayı...
Varılacak yere
kan içinde varılacaktır.
Ve zafer artık hiçbir şeyi affetmiyecek kadar
tırnakla sökülüp
koparılacaktır.

Bu destanda Nazım Hikmet yalnız Atatürk'ü işbaşında vermekle kalmaz, milli kurtuluş savaşının milli niteliğini de belirtmek için bu savaşa katılan er, çavuş, subay, köylü, efe, işçi ve kadın tiplerini birer birer işliyerek onların bu milli davadaki kahramanlıklarını dile getirmiştir.

■ *Yirminci Yüzyılın Şairi*

Bu iki büyük eseri işlerken Nazım Hikmet bir taraftan da ayrı ayrı küçük şiirler yazınağa devam etmektedir. 1941 tarihinde yazdığı ve çok beğendiği bu şiirlerden bir tanesi de «*Yirminci Asırlı Olmak*» adını taşır. Nazım Hikmet bu şiiri üstüne şu bilgiyi verir:

«939'da İstanbul tevkifhanesinde yazdığım bir şiirceğiz vardı. Dünyaya geldiğime fevkalade memnun olduğumdan, toprağını, kavgasını, ekmeğini ve hürriyetini filan sevdiğimden ve bu dünya üzerinde yalnız olmamaklığumdan, toprağını, kavgasını, ekmeğini ve hürriyetini tifilan bahseden bir yazı. Şimdi 1941 senesinde bir şiir daha yazdım, onda da ana hat yirminci asırlı olmakla

övündüğüm, yani ilk şiirdeki dünyaya gelişimden memnuniyet — olduğum safta olmanın bana yettiği — yani, ilk şiirde saf ve kavga — ila... Fakat bence bu öyle bir konudur ki, bütün genişliği ve derinliği ve taraflılığı ile tesbiti için daha birçok defalar bir tek şair tarafından değil, hatta birçoklarınca da tekrarlanabilir. Ve tekrarlandıkça künhüne biraz daha yaklaşmış olur.»

«..... Yirminci asır muazzam bir asırdır. Yirminci yüzyılda yaşayan şairin, muharrinin, ressamın filan kıymeti, konkre olarak yirminci yüzyılın bütününü, veya hiç olmazsa parçalarını yansıttığı nisbette vardır. Şair şiir yazmış, şu veya bu cümle turnürü veya hayal oyunu ile kendi faniliğinden bahsediyor. Bize ve bana ne. Ama bu fanilik günün birinde ölmek lazım geldiği olayını yirminci yüzyılda bir küçücük tarafıyla olsun bağlamış, ümitli, hatta ümitsiz okurum. Ümitli ve neşeli ise yirminci yüzyılın ümitli ve neşeli insanlarını, yani istikbalinin sözünü ediyordur. Ümitsizce göçmeğe mahkum olan yirminci yüzyılın ifadesidir. Fakat mücerret, umumiyetle yirminci yüzyılda bu asırda içindekiler memleketler, sınıflar ve kavgalarla ufak da olsa, elle tutulur gözle görülür, bağı bulunmayan şiiri filan okumam. Çünkü bu şiirde dolayısıyla yirminci asrın insanlığının bir çeşit ifadesidir, ama dolayısıyla, tahtında müstetirlerle neye uğraşayım? Onların kuvvetlileri ve aşikarları varken.»

İşte bu düşünce ve duygular ona aşağıdaki şiiri ilham ediyor:

YİRMİNCİ YÜZYIL ÜSTÜNE

— Uyumak şimdi,
uyanmak yüz yıl sonra sevgilim...
— Hayır, kendi yüzyılım beni korkutmuayor,
ben kaçak değilim.
Yüzyılım sefil,

yüzkızartıcı,
Yüzyılım cesur
büyük
ve kahraman.
Dünyaya erken gelmişim diye kahretmedim hiçbir zaman.
Ben yirminci yüzyıllıyım,
bununla övünüyorum.
Bana yeter
yirminci yüzyılda olduğum safta olmak,
bizim tarafta olmak,
döğüşmek yeni bir alem için...
— Yüz yıl sonra, sevgilim...
— Hayır herşeye rağmen, daha evvel.
Ve ölen ve doğan
ve son günleri güzel gülecek olan yirminci yüzyılım
(benim şafak çığlıklarıyla sabaha eren müthiş gecem),
senin gözlerin gibi, Hatçem
güneşli olacaktır...

■ *14'üncü Yüzyıl İngiliz Şairi ve Yirminci Yüzyıl Türk Şairi*

Tam bu sırada Nazım Hikmet'in eline Halide Edip Adıvar'ın «*İngiliz Edebiyat Tarihi*» adlı eseri geçiyor. Burada okuduğu bir olay onun o günlerde kafasını meşgul eden ve tezgaha koyduğu eseri ilgilendiren sorunlar üstüne çok etki yapıyor. Onun için bu hikayeyi ondan dinleyelim:

«1331 ilâ 1332 tarihlerinde İngiltere'nin güney batısında doğmuş William Langland adında demokratik burjuva inkılabının müjdecisi, yani devrine göre, inkılapçı bir şair var. En mühim ve Halide Edip hanıma göre, İn-

giliz edebiyatı üzerinde en müessir olmuş dahiyane eseri *Çiftçi* yahut *Köylü, Piyerin Rüyası* namındaki poem. Bunu Langland, 1362'de yazmağa başlamıştır. Ömrünün sonuna kadar bu eserle uğraşmış. Muayyen bir prologla başlar. Dünyanın bir sembolü telakki ettiği *'Halkla dolu meydan'*ı tarif eder. Halkla dolu meydandaki halkın üzerine şair, Malvern sırtlarının bir düziye değişen ışığını çevirir. Bize bir bir, arkasına halk dolu meydandakilerin her türlüsünü gösterir. Kimi elinde sapan işler, bunlar ne hakla eğlenir. Kimi ekin eker ve büyüklerin sömürüp israf ettiğini, alınlarının teriyle kazanırlar. Süslü püslü kıyafetleriyle kurum satanlar, tariki dünyalar, ayaksatıcılar, saz şairleri, hokkabazlar, kadınlara tuhafiye satanlar, eli hurma dallı veya dalsız bir sürü yalancı hacı, arkalarında kadınlarıyla güya tariki dünyalar gelip geçerler...

«Birden bire sahne değişir, kral ve şövalyeler görünür. Bu böyle devam ediyor. Bütün bu 14. yüzyıl hayati tablosu isim ve dekorun başkalığına rağmen... Vaziyeti içinden gösteriyor.

«14. asır İngilteresi içtimai bakımdan fesat ve adaletsizliği toplayan bir devirdir. Sefilleri, boş mideleri, çıplak sırtları, binbir rezalet ve faziletleriyle resmeden Langland fukaranın bir ilahi komedisini bıraktı.»

«Bu uzun yazıyı şunun için yazdım. Evvela benim *Benerci'ye* bir pasaj diye aldığım —vaktiyle müstakil bir yazı, büyük bir poem yapmak istediğim— yirminci asır tarihi diye birşey vardır. Hani sinemaya gidilir de orada muhtelif sosyal sınıfların resmi geçidi seyredilir. *'Ebe kadın —anamın kasıklarından çekti beni ve kundakladı bir sinema biletiyle'* diye başlar. Langland'da rüya, bizde sinema, onda halk dolu meydan, bizde sinema salonu ve perdesi. Yirminci ve 14. yüzyılların hususiyetleri, özellikle teknik bir tarafa atılırsa, iki poemin de kuruluş pren-

sibi birbirinin aynı... Ayrı ayrı sınıfların devrimci şairleri tarafından ayrı ayrı ideolojiler bakımından, muhteva da aynı. Yani muayyen bir devirdeki toplumu ana çizgileri, sınıfları ile *'Sembollerde kullanarak' vermek...* Bu bir. Sonra *'Onlar, O ve Maceraları'* diye bir yazıya başlamıştım. Bunun muhtevası malum. Sonra meşhur adamlar ansiklopedisi. Bu da öyle. Çıkardığım sonuç 14. yüzyılda bir inkılapçı şair ve büyük şiir muhtevası diye en geniş ölçüde toplumu alıyor. Yirminci yüzyılda başka bir devrimci sınıfın şairi başka bakımdan aynı konunun etrafında dönüp dolaşıyor. Onun için var kuvvetimle 'Onlar, O ve Maceraları'na devam edeceğim. Öte yandan ansiklopediyi tamamıyla yeniden, yeni bir tarzda ve uslupta kuruluşta işliyeceğim. İşte şimdilik önüme koyduğum vazife bu iki yazıyı tamamlamaktır. Tabi, 'Onlar O ve Maceraları' sona ermek için benim ölümüm lazım. Yani bu yazı ben ölene kadar devam edecektir. Fakat ansiklopedi öyle değil. O bir tek memleketin muayyen bir devirdeki tablosu olacağından hiç olmazsa bir kısmı ben ölmeden önce de bitmiş olabilir.»

Görülüyor ki, o güne kadar Nazım Hikmet'in kafasında dumanlı bir halde bulunan projeleri o tarihten sonra aydınlanmağa başlıyor. «*Onlar, O ve Maceraları*», «*Yirminci Yüzyıl İnsanları*», «*Ansiklopedi*», «*Memleketimden İnsan Manzaraları*» gibi dağınık konuları derleyip toplamasına yardım ediyor. Ondan sonra Nazım Hikmet'in bütün bu konuları «*Memleketimden İnsan Manzaraları*» adı altında toplamağa karar verdiğini görüyoruz. Hatta, Milli Kurtuluş Destanı bile bu esere giriyor. Amma gene de eser tam adını bulmuş değildir. Şimdilik bütün bunları «*940 Senesinde Türkiye'de İnsan Manzaraları*» başlığı altında derlemeğe başlamıştır. İşe var kuvvetiyle koyulmuştur. Günde 50 mısra yazmaktadır. Eser yaklaşık olarak 15 bin mısra

olacaktır. Artık biçim meselesinde cümle turnürleri, fiil şekilleri, kafiye sorunları filan üzerinde durmuyor. «*Bunları mümkün mertebe muhtevayı ve rahatça ve en iyi, en tam tarzda en orjinal, en yapılmamış değil, versinler diye bir âlet gibi kullanıyorum,*» diyor. «*Müstakilen, soyut olarak biçim araştırmalarına artık elveda. Muhteva, muhteva, muhteva, Muhtevayı en uygun, en basit, en berrak bir tarzda kalıplayan biçim.*»

Onun içindir ki, Nazım'ın yazmakta olduğu bu eser klasik manada ne bir şiir, ne de bir nesirdir. Aynı zamanda hem şiir, hem nesirdir. Türk edebiyatında yepyeni, taptaze bir tarzdır.

Bu eserde yazmak istediği şeyi de şöyle anlatıyor:

«Ben bu yazının altı bin mısra kadar olacağını sanıyorum. Evet insanların birçoğu zaman zaman tekrar meydana çıkıp sosyal *'talilerini'* yaşıyacaklar. Kitabı okuyup bitirdiğimiz zaman kafamızda kalmasını arzu ettiğim şey, 941 senesine muayyen tarihi şartlarıyla gelen bir memleketteki insan mahşerinin, bütün sınıf ve tabakalarıyla durumu hakkında sanat çerçevesi içinde bir hülasasıdır. Ali'nin ölmesi, Galip usta ile Ömer'in yanyana oturmaları ve saire gibi keskin raslantılar bence hayatta da vardır ve reeldir. Kaldı ki, yazının amacı itibariyle de böyle kısaltınalar bence zorunludur.»

Bu eser üzerinde çalışmağa devam ederken nihayet bu projeler de son şeklini almağa başlıyor. Artık ortada birçok projeler yerine yalnız bir proje vardır. Onun da adı «*Memleketimden İnsan Manzaraları*»dır. Bütün öteki projeler bu büyük eserin içinde eriyecektir. Başlangıçta altı bin mısra olmak üzere tasarlanan eserin gün geçtikçe büyüdüğü görülüyor. Nazım diyor ki:

«Şimdiye kadar 2300 mısra kadar oldu. Bu birinci kitap üç bin mısra olacak ve adı *'Haydarpaşa Garı ve 510 Numaralı Üçüncü Mevki Vagon'* olacak. İkinci kitap

yine üç bin mısra olacak ve adı *'Haydarpaşa Garı ve Ekspres'*. Üçüncü kitap gene üç bin mısra adı *'Bozkırda Bir Hapishane ve Bir Hastane'*, dördüncü kitap gene üç bin. Adı: *'Yol ve İstanbul'*. Böylelikle *'Memleketimden İnsan Manzaraları'* üç bin mısralık dört tane bir arada kitaptan mürekkep 12 bin mısralı bir kitap olacak. Bu bir ön tasarı.»

Bu ön tasarıda Nazım Hikmet, sinema fikrinden vazgeçmiş görünüyor. Onun yerine tren yolcularını ele alıyor. Yolcular arasında her sınıf ve her tabakadan insanlar vardır. Üçüncü mevki vagonda halk yığınlarını teşkil eden insanlar. Ekspreste sömürücüler. Bunların herbirini ayrı ayrı işlemek mümkündür. Nazım, bu olanaktan yararlanmak istiyor. Fakat üzerinde işlediği eser gittikçe büyüyüp genişliyor. Va artık ilk yapılan hesaplar gerçeğe uymaz oluyor. Nihayet eserin aldığı son şekil üzerine Nazım Hikmet şu bilgiyi veriyor:

«Evvela kitabın adını yalnış koymuşum. *'Memleketimden İnsan Manzaraları'* değil, *'İnsan Manzaralarından Memleketim'* olacak. Ta, bu işe ilk başlarken ne yapmak istediğimi bu doğru isim meydana çıkarıyor. Ben akılda kalacak ölmez tipler *'yaratmak'*, yahut onları tesbit etmek niyetinde değilim. Ben memleketimin sosyal bakımdan karakteristik tiplerini —muayyen bir devirde yaşamış ve yaşayan— vererek muayyen bir devirde memleketimin manzarasını çizmek istiyorum. Yani kitabı okuyup bitirdikten sonra akılda kalmasını istediğim, ayrı ayrı insanlar değil, bu insanların aynasından memleketimin topyekun —muayyen bir devirde ve inkışafı halinde— sosyal manzarasıdır. Bu meseleyi şimdiye kadar bilhassa romanda iki türlü halletmişler. Ya Balzac ile Zola'da olduğu gibi birbiriyle ilgili, yahut ilgisiz müstakil bir yığın roman yazarak, yahut Tolstoy'da olduğu gibi dört ciltlik bir romanla. Bu sonuncusunda saha biraz daha dardır. Fakat

ben şiirin olanaklarından yararlanarak bir tek kitap halinde —fakat aşağı yukarı aynı prensiple— bunu biraz başka bir taraftan ele aldım... Doğan ve doğmakta olan yeni insan münasebetleri, hatta bunların fecri yeni bir şekil, daha yüksek bir keyfiyet, yani roman unsurlarını içinde taşımakla beraber, ondan ayrı ve daha yüksek bir edebiyat şcklini icabettiriyor, diye düşünüyorum. Bu iş kafamı o kadar yormaya ve karıştırmaya başladı ki, işimi gücümü, hatta tercümeyi bıraktım, bunu düşünüyorum. Denemeler yapmağa girişiyorum. Encamımız hayrola. Ya oynatacağım, yahut bulacağım.»

Görülüyor ki, «*Memleketimden İnsan Manzaraları*» uzun bir çalışma ve araştırmadan sonra meydana gelmiştir. İster muhteva ister biçim bakımından türk edebiyatında misline raslanmayan bu büyük eser onu yıllarca uğraştırmıştır. 941'de başladığı eseri ancak 947'de bitirebilmiştir ve eseri 25 bin mısraı bulmuş, 5 cilt olmuştur. Eserdeki tipler ayrı ayrı da ele alınabilir, hep bir arada bir tüm olarak da. Şiir gibi de okunabilir, hikaye gibi de,

Nazım Hikmet, bu eserine çok önem verirdi. Onca sanat hayatında yaptığı en büyük iş buydu. Bir gün Viyana'da konuşuyorduk. O sırada amerikan romancısı John Steinbeck'e Nobel edebiyat mükafatı verildiğini okuduk. Ben Nazım'a bu ödüle asıl kendisinin layık olduğunu söyledim. Ve bunun için teşebbüse geçilmesini teklif ettim. Nazım, asrımızın en büyük şairidir. Bu ödüle hak kazanmış tek şair odur. Bunu kendisine söylediğim zaman şöyle hüzünle yüzme baktı:

«— *Mübalağayı bırak*», dedi. «*Ben şimdiye kadar yabancı dillere çevrilen derme çatma şiirlerimle böyle bir ödüle hak kazanamam. Benim asıl eserim 'Memleketimden İnsan Manzaraları'dır. Bu eserim yayınlandığı ve dünya dillerine çevrildiği zaman belki bu ödüle hak kazanabilirim.*»

Bu konuşma 1955'te oluyordu. Bu eser o vakit daha yayınlanmamıştı. Yayınlanıp yayınlanmıyacağı da bilinemiyordu. Ne yazık ki, onun önem verdiği bu büyük eseri ancak ölümünden sonra Türkiye'de basılabildi. Fakat dünya dillerine henüz çevrilmiş değildir. Bu büyük eser hakkında bir fikir edinmiş olmak için buradaki tiplerden bir örnek verelim:

Şubenin bahçesinde cephanelik boş.
Ve ağaçlar
dut, akasya, erik
Şubenin bahçesinde kalabalık
Muhtarları başlarında
ve takım takım geldiler.
36'lılar
toprağa çömeldiler.
Beyaz torbaları rüyada bir memleket.
Ve çarıkları
Ve yere bakan gözlerinde ayrılıkları
Mor cepkenle ipek şal
türkülerindir
ve festivallerde sıçramaların.
Hangi köylü benim köylümden iyi bilir
kahrolası hünerini yamaların?
Şubenin bahçesinde kalabalık
ve çarıkları
ve yere bakan gözlerinde ayrılıkları
ve paramparça haşin perişanlıkları
ve takım takım geldiler
36'lılar
toprağa çömeldiler.
Kadınlar uzakta
ayakta durdu
sessiz ve karanlık.

Söylemeğe doyulmamış bir Allahaısmarladık.
Şubenin bahçesinde kalabalık
Sabahtı akşam oldu
Neden bu kadar kolay bu tokat?

Nazım Hikmet bu yazısında türk köylüsünün askere gidişini anlatır. Ama bütün çıplaklığı ve acılığıyla. Bu olaya Çankırı Hapishanesi'nde iken tanık olmuştur. Hapishanenin karşısında bir askerlik şubesi vardır. Köylüler buraya askere yazılmak için gelmişlerdir. Karıları da onları uğurlamak üzere oradadırlar. İşte Nazım Hikmet, hapishane penceresinden seyrettiği bu sahneyi canlandırıyor bu eserinde. Bu sahne Anadolu'dan bir parçadır. Nazım bu şiirinde çok realisttir. Anadolu insanının zavallılığını ne kuvvetle dile getirmiştir. «Memleketimden İnsan Manzaraları» eseri, hepsi birbirinden zengin, birbirinden orijinal sahnelerle doludur. Bu bakımdan Nazım bu eserinde o devrin insanlarını sosyal ve ekonomik şartlarını başarı ile canlandırmıştır.

■ *Gece 9 ila 10 Şiirleri*

Nazım Hikmet kendisini altı yıl meşgul eden ve 15 bin mısraı bulduğu söylenen bu büyük eseri yazarken, bir yandan da günün izlenimlerini küçük ve güzel şiirler halinde notetmeğe devam ediyordu. Mesela bir ara akşamları saat 9 ila 10 arasında ufak şiirler yazmağa başlamıştı. Ve bunlara 9 ila 10 arası şiirleri adını veriyordu. Bunlar küçük, fakat anlamca zengin, inci gibi güzel şiirlerdir. Şimdi bunlardan bir iki örnek:

En güzel deniz
henüz gidilmemiş olanıdır.

En güzel çocuk,
henüz büyümedi,
En güzel günlerimiz
henüz yaşamadıklarımız.
Ve sana söylemek istediğim en güzel söz
henüz söylememiş olduğum sözdür.

3

Saat 21
Meydan yerinde kampana vurdu
nerdeyse koğuşların kapıları kapanır,
Bu sefer hapislik uzun sürdü biraz
sekiz yıl.
Yaşamak ümitli iştir sevgilim,
yaşamak:
seni sevmek gibi ciddi bir iştir.

4

Seni düşünmek güzel şey,
ümitli şey,
dünyanın en güzel sesinden
en güzel şarkıyı dinlemek gibi bir şey...
Fakat artık ümit yetmiyor bana,
ben artık şarkı dinlemek değil,
şarkı söylemek istiyorum.

■ *Dörtlükler*

Gene o süre içinde Nazım Hikmet «*dörtlük*» adı altında rubailer yazmayı denemişti. Ve gerçekten birbirinden güzel, felsefe kırıntılarıyla dolu şiirler meydana getirmiştir. İşte onlardan bir iki örnek.

NALETLEME

Telgrafın tellerinde serçeler
telgraftan habersiz biçareler
bakar kör ettiniz milletimi
yağlı urganlara gelesiceler.

LAKIRDI

Kabristan ölüyle dolu
kadeh rakıyla
«Biz de doluyuz» derler,
bes doludurlar
ağızlarına kadar
lakırdıyla.

KELAM

Boşlukta çürür kelam
topraktan gelmemişse
toprağa dolmamışsa
kökünü salmamışsa.

■ *Nazım'a Suikast*

Harp yıllarında casusluktan hüküm giymiş bir iki hükümlü gelmişti hapishaneye. Bunlar almandan yana idiler. Bunlardan biri Nazım'a musallat olmuştu. Mahpusları Nazım'a karşı kışkırtıyordu. Onlara, «*Nazım komünisttir hükümet onun ölmesini istiyor, bu işi yapabilirseniz cezanız bağışlanır,*» diyordu. Sabıkalı katillerden bir ikisi bu vaade kapılarak Nazım'ı öldürmeğe kalkmışlardı. Bu hikayeyi Nazım'ın kendisinden dinleyelim:

«... Sinop hapishanesinden sürgünler geldi. Namları birçok kalelerde yürümüş İstanbul'lu üç eroin kaçakçısıyla İzmir'li iki katil. İstanbul'dan adem babalar da geldi,

Adem babaları —Adem Baba gibi çıplak perişan olduklarından öyle denir onlara— sonraki koğuşa en fakir köylü hükümlülerin koğuşuna verdiler. Peykelere gazete kağıdı serip yatıyorlar. Ötekiler yani katiller, sağdan ikinci koğuşa yerleşti. Bir de almanlara casusluk ederken yakalanmış bir topçu teğmeni geldi. Onu Süleyman Ağa'nın koğuşuna verdiler. İçerde eroin satışı başladı. Satış Sinop'tan gelenlerin elinde. Çok geçmeden Sinop'lularla Ağa'nın arasında hır çıktı. Sinop'lular kumarı da, esrarı da ellerine almak istiyorlar. Müdür, Sinop'luları tutuyor. Baş gardiyan ise Süleyman Ağa'yı. Alman casusu üsteğmen ilkönce Süleyman Ağa'yı tuttu. Sonra döndü Sinop'luları tuttu. Jandarma başçavuşu da teğmenle birlik. Sinop'lular Süleyman Ağa'nın meydancısı parlak İhsan'ı satınaldı. Ve birgün Ağa öğle namazını kılarken Sinop'luların üçü koğuşa daldı, bıçaklarla arkadan vurup öldürdüler Ağa'yı. İsmail de terzi Ramiz de, dükkanda idiler. Kalaycı Şefik koğuşun önünde yemek ısıtıyordu. Haykırdı yukardan:

«— *Ağa'yı vurdular, yetişin.*

Sinop'lular bir bıçak da ona attı. Ceneviz duvarının üstüne dizildi. Baş çavuş boyuna düdük çalıp haykırıyor:

«— *Kimse kımıldamasın yerinden, ateş emri veririm.*

«Sinop'lular bir ay aşağıda zindanda kaldı, sonra yukarı çıkıp Süleyman Ağa'nın koğuşuna konuldu.»

Nazım Hikmet'in romanında anlattığı bu tablo bize şairin ne şartlar içinde hapis hayatı yaşadığını gösterir. Caniler, katiller, esrar içenler, kumar oynayanlar arasında Türkiye'nin gelip geçmiş en büyük şairi...

Fakat iş bu kadarla bitmiyor. Hapishaneye alman casusu adıyla gönderilen üsteğmene Nazım'ı yoketmek vazifesi veriliyor. Gene Nazım anlatıyor bu hikayeyi:

«...Birgün terzi Ramiz dükkanda İsmaile (Nazım)

«— *Ben bu almancı teğmeni beğenmiyorum. Hep milletin aleyhinde konuşur. Kolla kendini,* demişti.

«— *Ne yapacak bu namussuz bana be kardeşim? Esrarla, kumarla ilgim yok.*

«— *Sen bilirsin ama kolla kendini gene de...*

«İki ay sonra bir pazar günü İsmail (Nazım) görüşme yerinden dönüp kapı altına girdi. Sinop'lulardan üçü de kapı altında bekliyor, mahkemeye götürülecekler. Süleyman Ağa işinden. Elleri de kelepçeli. Birden parlak İhsan'la Sinop'lulardan ikisi, bir de teğmen girdi içeri. Ve arkaları kapıya dönük arkadaşlarının üstüne atıldılar. Başladılar bıçaklamaya.

«İsmail, *durun be,* diye haykırdı.

«Kapı altındaki Bursa'lı gardiyan düdük çalıyor, kelepçelilerden biri, İzmir'li Murtaza kelepçeli eliyle kaptı bıçağı parlak İhsan'dan ve delikanlıya sapladı. Bunu gören teğmen ansızın atıldı İsmail'in üstüne. İsmail geri sıçradı ve elindeki sefer tasını teğmenin başına geçirdi.

«Bir saat sonra parlak İhsan revirde başı İsmail'in kucağında cançekişirken,

«— *Bir bardak su ver, efendi,* dedi.

«İsmail delikanlının başını revirin ak muşambası yırtık muayene sedirine yavaşcacık yatırıp suyu verdi.

«— *Son yudum suyumu senin elinden içmek nasipmiş, efendi. Ben seni de öldürecektim. Hakkını helal et.*

«— *Helal olsun:*

«Akşam iş anlaşıldı. Terzi Ramiz kumral bıyıklarını sıvazlıyarak.

«— *Ben sana demedim miydi?* dedi. *Sinop'lular birbirine düşmüş, payı bölüşmek işinde, iki parti olmuşlar. Birileri ötekileri temizledi işte.*

«İsmail,

«— *Peki nolacak şimdi?* diye sormadı. Öldürenlerin

bir ay zindanda yattıktan sonra yukarı çıkıp işlerini sürdüreceklerini biliyordu.

«— *Parlak İhsan ne diye beni öldürecekmiş?*

«— *Teğmen heriflere, 'komünisti de bir arada çıkarırsınız ortadan cezayı az keserler.' demiş. 'Ben başçavuşla konuştum.' demiş, 'hükümetin baş düşmanı çünkü bu komünist heriflerdir' demiş. Bu işi parlak İhsan'a havale etmişler, ama İhsan ilkönce Murtaza'ya saldırınca ve kendi de bıçak yiyince, teğmen de senin üstüne...*»

Nazım Hikmet böylece kendisini seven mahpusların yardımıyla bu vartayı atlattı ve ölümden kurtuldu. Ama hapishane katiller ve canilerle dolu. Can güvenliği yok. Kumar, esrar, içki ve daha binbir çeşit pislikler içinde, büyük türk şairi büyük işine vermiştir kendini, dünyayı görmüyor.

■ *Hapishanenin Etkileri.*

Hapishanede yıllar geçtikçe Nazım'da da değişiklikler başlıyor. İnsanları, tabiatı ve hayatı daha çok sevmeğe başladığı görülüyor. Karısına yazdığı günlük notlar biçimindeki şiirleri bunu anlatıyor bize.

Genel olarak Nazım'ın şiirlerinde ve sanat görüşünde de bir yenilik seziliyor. Artık eskisi gibi uzun sokak nutukları yazmıyor. Bağıra bağıra propaganda yapmıyor. Gene devrimcidir, davasından ve kavgasından bir santim bile geride değildir. Ama, artık şiirlerinde yeni bir ton, yeni bir hava vardır. Hapishaneye girdiğinden beri başlayan bu eğilimin günden güne belirli bir hal aldığı açıkça görülüyor.

Nazım Hikmet, Orhan Kemal çıktıktan sonra hapishanede yalnız kalmıştı. Şiirlerini önce ona okurdu. O gidince etrafındakilere okumak zorunda kaldı. Onun adetiydi

bu. Her yeni yazdığı şiiri mutlaka etrafındakilere okur, onlardaki izlenimini görmek isterdi. Hapishanede bu ihtiyacını ancak mahpus arkadaşlarına okuyarak tatmin edebilirdi. Hapishaneye ilk düştüğü zamanlar bir gün yine bir şiirini etrafını saran mahpuslara okumuştu. Dinleyenler arasında orta yaşlı bir de köylü vardı. Nazım'ın gümbür gümbür okuyuşunu dikkatle ve merakla dinledikten sonra,

«— *Nazım Ağabey,*» dedi, «*çok güzel yazmışsın, çok da güzel okuyorsun. Ama şunu daha kısa yazamaz mıydın? Bu kadar uzun söze ne lüzum var?*»

Beklenmedik uyarı Nazım'ı şaşırtmadı. Tersine bu tenkide önem verdi ve o tarihten sonra artık Nazım Hikmet Moskova'da edindiği alışkanlığı yavaş yavaş bıraktı ve uzun şiir yazmaktan sakınarak kısa, fakat dolgun ve zengin şiirler vermeğe başladı. Bu şiirlerin çoğu aynızamanda Nazım'ın hapishanedeki duygu ve düşüncelerini de anlattığı için ilginçtir ve önemlidir. Mesela:

Bizi esir ettiler
Bizi hapse attılar
beni duvarların içinde
seni duvarların dışında.
Ufak iş bizimkisi
asıl en kötüsü
bilerek, bilmiyerek
hapishaneyi insanın
kendi içinde taşıması.
insanların birçoğu bu hale düşürülmüş
namuslu, çalışkan, iyi insanlar,
ve seni sevdiğim kadar sevilmeğe
layık

Bir başka şiirinde gene aynı duyguyu şu biçimde söyler:

Mesele esir olmak değil
teslim olmamakta bütün mesele

Nazım bu şiirleri yazdığı tarihlerde biz dışarda kalan aydınlar hapishaneyi içimizde taşıyorduk.

O duvarların içinde
Biz duvarların dışında

hapisteydik. Biz de o vakitler birşeyler söyleyemiyor, kavgamızı yapamıyorduk. Tek parti ve tek şef diktatörlüğü içinde kalemlerimize kelepçe vurulmuştu. Ancak İkinci Cihan Harbi'nin sonlarında dünyadaki değişikliği örnek göstererek sesimizi biraz yükseltmek istedik. Hürriyet ve demokrasi savaşına geçtik. Ama, işbaşında bulunan hükümet ve polis bir takım faşist ve gerici gençleri üzerimize saldırttılar, matbaamızı yıktılar, makinalarımızı balyozlarla kırdılar, gazetemizin çıkmasına imkan bırakmadılar. Üstüne üstlük suçlu bizmişiz gibi bizi yakalayıp hapse attılar. Türkiye'nin siyasi hayatında 4 Aralık «*Tan*» olayı olarak hatırlanan bu iğrenç hadise üzerine Nazım Hikmet Bursa hapishanesinden bize şu şiiri göndermişti.

DÜŞMAN

1

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
akar suyun,
meyve çağında ağacın,
serpilip gelişen hayatın düşmanı.
Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına:
—çürüyen diş, dökülen et—,
bir daha geri dönmemek üzere yıkılıp gidecekler.
Ve elbette ki sevgilini, elbet,
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...

DÜŞMAN
2

Bursada havlucu Recebe,
Karabük fabrikasında tesviyeci Hasana düşman,
fakir köylü Hatçe kadına,
ırgat Süleymana düşman,
sana düşman, bana düşman,
düşünen insana düşman,
vatan ki bu insanların evidir,
sevgilim, onlar vatana düşman...

Zaten Nazım hapiste dört duvar arasında yaşadığı sürede dahi dışarı ile, dünya ile ve insanlarla ilgisini kesmemişti. Daima hayatın içindeydi. İçerde veya dışarda olup bitenleri merakla izlemekteydi. Onun şiirlerinde iç ve dış bütün önemli olayların yankılarını bulabilirsiniz. Harp içinde ve harpten sonra olup bitenleri adım adım onun şiirlerinde izlemek mümkündür. 946'da Türkiye'de Erzincan vilayetinde büyük bir deprem olmuştu. Şehir baştan başa yıkılmış, binlerce insan evsiz barksız kalmıştı. Ölenlerin ve yaralananların sayısı pek çoktu. Haberi alır almaz Nazım vatandaşlarının uğradığı bu felaketi şu şiiriyle dile getirdi:

KARA HABER

Erzincanda bir kuş var
Kanadında gümüş yok
Gitti yarim gelmedi
Gayri bunda bir iş yok

Oy dağlar, dağlar dağlar
Aldı ellerine kanlı başını
Karın ortasında Erzincan ağlar
O ağlamasın da kim ağlasın...

■ *Yalnızlık ve Hastalık.*

Nazım Hikmet hapisteki hayatının son yıllarında çeşitli duygular içinde kıvranıyor. Bir yandan yalnızlığını duymağa başlıyor. Yalnızlık sık sık bir yük gibi üstüne çullanıyor. Bir yandan da hastalık ağır basmağa başlıyor. Siyatikleri artıyor, yüreğinde de rahatsızlıklar hissediyor, fakat bütün bunlar onda yaşamak hırsını artırıyor, hayatı ve insanları her vakitten daha çok seviyor. Sevdiğini anlıyor. Ama bütün bunlar onda gizli bir keder yaratıyor. Bursa hapishanesinden Vâlâ Nureddin'e gönderdiği bir mektupta bu duygularını şöyle anlatıyor:

«Acayip bir yalnızlık içindeyim, mutlak ve tam bir yalnızlık değil. Mutlak ve tam yalnızlık elbette ki çok daha korkunç bir şey olacak. Mutlak ve tam esirlik gibi birşey. Yahut mutlak ve tam körlük ayarında bir nesne. Ben yarım bir yalnızlık içindeyim. Bir tarafım böceklerinden yıldızlarına kadar kainatın kalabalığını ve dünyanın dört bucağında kaynaşan insanları burnumun dibinde hissediyorum. Onlarla beraberim. Onların içinde. Bir tarafım ise yapayalnız. Öylesine yalnız ki, bu hissi ömrümds ilk defa duyuyorum. Kederden boğuluyorum bazan.»

Sonra bu duygusunu şu şiirle ifade eder.

KEDER

Olamadığım yerlerde olabilmenin hasreti midir
bende bu keder?
Bu güneşli kış günlerinde:
mesela İstanbulumda köprünün üzerinde,
mesela Adanada arasında
ırgatların,
Mesela Yunan dağlarında, mesela Çinde,
mesela, beni artık sevmeyen baş ucunda.
Yoksa bir oyun mu bu karaciğerim?
Yoksa, bir rüya mı düşürdü bu hale beni

yoksa yalnızlık yine çullandı da üstüme,
yoksa, elliye dayadık da merdiveni ondan mı?
Ben bu keder,
bende bu kederin ikinci faslı
ayaklarının ucuna basıp
geldiği gibi gider
yeter ki bitireyim bu yazıyı,
yahut uykum biraz düzelsin
yeter ki bir mektup gelsin,
yahut radyoda bir haber...

Ama o, herşeye rağmen yaşamak, inadına yaşamak azmindedir. Gün geçtikçe yaşama özlemini daha çok duymaktadır. Çünkü on onbeş yılını hapislerde yaşamadan geçirmiştir. O sıralarda gene Vâlâ'ya gönderdiği bir mektupta yaşamak ihtiyacından bahseder ve der ki:

«Üç türlü yaşamak var. Birincisi yaşadığının farkında olmazsın yani yaşadığını ve yaşamak denen hadiseyi bütün azametiyle idrak etmeden yaşarsın. İnsanların büyük bir çoğunluğu gibi. İkincisi, nerede olursan ol, herhangi şartlar içinde bulunursan bulun, yaşamak bir saadettir senin için. Düşünmek, okumak, sevmek dövüşmek, görmek, işitmek, çalışmak, işkence etmek, nefret etmek hasılı bütün bu maddi ve manevi şeyler bir saadettir senin için. Yani bizatihi yaşamak denen şey ne güzeldir. Bunu her an ve her şart içinde idrak edersin. Üçüncüsü, yaşamak sadece bir vazifedir senin için. Bazan ölmek nasıl bir vazife olursa, yaşamak da öyle bir vazifedir. Verilmiş bir sözü yerine getirmektir. Benim için yaşamak denen hadise, ister hapiste olayım, ister dışarda, ister sevgilinin eli elimde ay ışığını seyredeyim, ister hapishanedeki odamın tavanında yürüyen tahta kurusunu. Yaşamak bir saadettir. Hatta sanırım bizim türk edebiyatında «*Yaşamak ne güzel şeydir*» diyen ilk şair kulunuzdur. Şimdi iş değişti. Ya-

şamak benim için sadece bir vazife oldu. İşte bundan dolayı da korkunç, kahrolası bir kuvvete ulaştım. Taşın, demirin, kuru tahtanın kuvveti... Niçin bu hale geldim? Zayıf bir insanken, sadece insanken ne kadar bahtiyardım, niçin bu bahtiyarlığı kaybettim niçin böyle kuvvetli bir insan oldum. Bunun sebebi bir değil, yığınla... yazmağa değmez.

«Yaşamak vazife haline gelince elden geldiği kadar da uzun yaşamak icabediyor. Onun için sıhhatime de elden geldiği kadar bakıyorum.»

İşte bu duygular altında Nazım Hikmet hapishaneye düşecek arkadaşlarına şu nasihati yapmak ihtiyacını duyuyor:

HAPİSTE YATACAK OLANA
BAZI ÖĞÜTLER

Dünyadan, memleketinden, insandan
umudun kesik değil diye
ipe çekilmeyip te
atılırsan içeriye
yatarsan on yıl, on beş yıl
daha da yatacağından başka,
«Sallansaydım ipin ucunda
bir bayrak gibi keşke»
demiyeceksin,
yaşamakta ayak direyeceksin.
Belki bahtiyarlık değildir artık,
boynunun borcudur fakat,
düşmana inat,
bir gün fazla yaşamak.

İçerde bir tarafınla yapayalnız kalabilirsin,
kuyunun dibindeki taş gibi.

Fakat öbür tarafın

dünyanın kalabalığına
öylesine karışmalı ki,
sen ürpermelisin içerde,
dışarda kırk günlük yerde yaprak kıpırdasa.

İçerde mektup beklemek,
yanık türküler söylemek bir de,
bir de gözünü tavana dikip sabahlamak
tatlıdır ama tehlikelidir.

Tıraştan tıraşa yüzüne bak,
unut yaşını,
koru kendini bitten,
bir de bahar akşamlarından;
bir de ekmeği
son lokmasına dek yemeği
bir de ağız dolusu gülmeyi unutma hiçbir zaman.

Bir de kim bilir,
sevdiğin kadın seni sevmez olur,
ufak bir iş, deme,
yemyeşil bir dal kırılmış gibi gelir,
içerdeki adama.

İçerde gülü, bahçeyi düşünmek fena,
dağları, deryaları düşünmek iyi.
Durup dinlenmeden okumayı yazmayı,
bir de dokumacılığı tavsiye ederim sana,
bir de, ayna dökmeyi.

Yani içerde on yıl, on beş yıl,
daha da fazlası hatta
geçirilmez değil,
geçirilir,
kararmasın yeter ki
sol memenin altındaki cevahir!

■ *Hapisten Çıkışı.*

İkinci Dünya Savaşı sonunda, her yanda olduğu gibi, bizde de bir demokrasi havası esmeğe başladı. Ağızlarda dolaşan demokrasi ve hürriyet lafları ile Nazım'a yapılan haksızlık ve zulüm bağdaşmaz bir durum almıştı. Nazım'ın bu işkenceli hayatına ve uğradığı haksızlığa bir son vermek zamanı gelmişti. İstanbul'da Nazım'ı seven ve kendisine yapılan haksızlığı bir türlü hazmedemeyen birtakım aydınlar harekete geçtiler. Nazım'ın hapisten çıkarılması için imza toplamaya başladılar. Bu teşebbüs bütün yurtta derin tepkiler yarattı. Basın hemen ağız birliğiyle bu teşebbüsü destekledi. Üniversiteli gençler, Nazım'ı savunmak için «Nazım Hikmet» adında bir küçük dergi çıkardılar. Nazım'ın annesi elinde «Nazım'ımı kurtarın» yazılı bir levha ile sokakları dolaştı. Nazım'ın serbest bırakılması işi bir anda günün en önemli meselesi oluverdi. Fakat o vaktin hükümeti öyle demokratik hareketlere alışık değildi. Halkın bu gösterisine boyun eğmeyi devlet otoritesine aykırı buluyor, Nazım'ı serbest bırakmaya yanaşmıyordu. Ama Nazım'ı kurtarma hareketi, memleket sınırlarını aşarak dışarıya yayıldı. Dünyanın her yanından sesler yükseldi. Dünya basını bu yüzkızartıcı ortaçağ zulmüne bir son verilmesini istiyordu. İçerden ve dışardan yükselen bu protesto hareketleri hükümeti kımıldatmaya yetmiyordu. Nihayet «Milletlerarası Hukukçular Örgütü» Nazım'a verilen hükmü ve bu hükmün nasıl yerine getirildiğini incelemek üzere Türkiye'ye bir heyet göndereceğini ilan etti. İşte o vakit hükümetin ayağı suya erdi. Milletlerarası bir hukukçular kurulunun Nazım'a yapılan haksızlığı ve zulmü inceleyip bütün dünyaya ilan etmesi, devletin haysiyetini dünya önünde kırabilirdi. Bunu önlemek gerekti. Bu baskı altında bile, hükümet, Nazım'ı serbest bırakmaya razı olmadı. Diktatörlüğe alışmış İnönü yönetimi, Türk ve dün-

ya kamuoyunu oyalamak için bir orta yol buldu. Nazım'ı hastadır diye Bursa'dan alıp İstanbul'a getirtti ve tedavi edilmek üzere Cerrahpaşa Hastanesi'ne yatırdı. Bu, Nazım'ın kurtulmasına doğru atılmış bir adımdı. Ama bu karar da protesto hareketini yatıştırmaya yetmedi. Tersine Nazım'ı kurtarma hareketi daha da güçlendi.

Böylece aylar geçti. Nazım da artık sabırsızlanıyordu. Sonunda hastanede açlık grevine başladı. Fakat o sırada siyasi durum normal değildi. Seçimler yeni bitmiş ve CHP seçimi kaybetmişti. Ama yeni hükümet henüz kurulamamıştı. Eski hükümet Nazım'ı affetmeğe cesaret edemiyordu. Parlamentonun toplanmasını, yeni hükümetin kurulmasını beklemek gerekiyordu. Böyle bir durumda Nazım'ın açlık grevi olumlu bir sonuç veremezdi. Ama Nazım bir defa başladığı için, ister istemez açlık grevini sürdürüyordu.

Aradan bir hafta kadar zaman geçti. Açlık etkisini göstermeye başladı. Nazım'ın hararetı arttı, karnı şişmeye başladı. O sırada kendisini ziyaret ettiğim zaman, yatağında ateşler içinde yatıyordu. O da durumu anlamış ve ölümü göze almıştı. Bana «Zekeriya, bu işte ölüm de var. Ama dünyaya verilmiş bir sözüm var, dönmem» dedi.

Aradan bir hafta daha geçti. Hükümette hiç bir hareket yoktu. Bizi bir telaş aldı. Nazım ölebilirdi. Bunu önlemek gerekti. Nazım'ı seven birkaç arkadaş bizim evde kısa bir toplantı yaptık. Siyasi durumu gözönünde bulundurarak Nazım'a grevden vazgeçmesini teklife ve bu kararı basında açıklamaya karar verdik.

Bu kararımızı Nazım'a bildirdiğimiz zaman, Nazım bir ara şaşırdı. Sonra reddetti. «Olamaz, beni dünyaya rezil etmek mi istiyorsunuz?» diyordu. Kendisine durumu anlattık. Bu koşullar içinde ölüme gitmenin anlamsızlığını belirttik. Sonunda razı oldu. Biz de bu karara niçin vardığımızı dünya kamu oyuna açıklamak görevini üzeri-

mize aldık. Böylece Nazımı muhakkak bir ölümden kurtardık.

Ölümden kurtardık ama, hapisten kurtaramamıştık. Şimdi bunu sağlamak gerekiyordu. Protesto kampanyasını hızlandırdık. İçerde ve dışarda basını ve kamuoyunu adeta seferber ettik. Artık Nazım'ın serbest bırakılması kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştu. Yalnız yeni hükümetin kurulmasını beklemek gerekiyordu. Bu sorumluluğu ancak o üzerine alabilirdi.

Çok geçmedi, yeni hükümet kuruldu. Meclise bir af teklifi geldi. Birtakım belli suçlardan yatanlar bu aftan yararlanacaklardı. Hükümet sırf Nazım için özel bir af çıkarmaya cesaret edememişti.

Hastanede bu koşullar altında bile Nazım şiir yazmaya devam ediyordu. Paul Robeson için yazdığı şiir, ateşler içinde yatarken yazılmıştır. Gerek Türk, gerek dünya halklarının kendisine karşı gösterdiği ilgi Nazım'ı pek sevindirmişti. Çünkü bu protesto gösterisi Nazım'a yalnız olmadığını ispat etmişti. 14 yıl hapishane duvarları arkasında dünyadan uzak bir hayat yaşayan Nazım unutulmamıştı. Bu olay onu pek mutlu etmişti.

7 Nazım'ın Yurttan Ayrılışı

Nazım, hapisten çıkıp serbest hayata kavuşunca yeni bir sorunla karşılaştı. Bir iş bulmak, geçimini sağlamak zorundaydı. Önce gene Bâbıâli'yi denedi. Bütün gazete idarehanelerinin kapılarını kendisine kapanmış buldu. Kimse Nazım'a iş vermeğe cesaret edemiyordu. Sonunda «Resimli Ay»dan tanıdığı bir gencin çocuk yayınları yaptığını öğrenince, gitti ondan bir iş istedi. Bu genç, Nazım'ın isteğini sevinçle karşıladı. Nazım'dan çocuk şiirleri ve okuma parçaları yazmasını istedi. Nazım birkaç deneme yaptı ve yayıncıya götürdü. Fakat bu iş yürümedi. Hem Nazım'a çocuk hikayeleri ve şiirleri yazmak zor geliyordu, hem de bu işten kazandığı para onu doyurmağa yetmiyordu. Düşündü taşındı, tekrar sinemacılığa dönmeye karar verdi. Eski patronları onu sevinçle karşıladılar ve kendisine derhal iş verdiler.

Bundan sonradır ki hayatı biraz düzene girdi. Basit bir yurttaş gibi yaşıyor, evi ile işinin dışında pek görünmüyordu. Polise yeni bir fırsat vermekten çekiniyordu. Ama polis gene de onu bir gölge gibi izliyor ve hiç

rahat bırakmıyordu. Nazım onlara fırsat vermeyince, bu kez de onu kanun dışı yollarla yok etmeye kalkıştılar. Bir gece sinemadan çıkıp karanlık sokaklarda evine giderken bir otomobil kazasına kurban oluyordu. Nazım bu suikastten kurtulunca balıkçı kıyafetinde birini evine gönderdiler. Nazım'a yurt dışına kaçmayı teklif ettiler. Nazım bu oyuna da düşmedi. Sonunda, askerliğini yapmadığını bahane ederek onu askere almak, sonra memleketin tenha bir köşesine sürmek istediler. Nazım tehlikeyi anlamıştı. 14 yıl hapislerde çürüdükten sonra tekrar ölüme teslim olmayacaktı. Onun için çok sevdiği vatanında yaşamak olanağı kalmamıştı. Buradan uzaklaşmak, polisin oyunlarına kurban olmamak gerekti. Bir iki hafta askerlik şubesini atlattı. Fakat sonunda Askerlik Şubesi de Nazım'ın oyununu anladı. Ona Şubeye gidip teslim olması için 24 saatlik son bir mühlet verdi. Fakat Nazım da artık kaçmak için bütün hazırlıklarını tamamlamıştı.

Memleketi terkedeceğinden bir gün önce Kadıköyde Mühürdar gazinosunda görüştük. Karısı ve çocuğu ile son defa olarak buraya gelmişti. Orada beraber son bir resim çektirdik. Kendisine hayırlı ve başarılı yolculuk diledik ve ayrıldık.

İki gün merak ve endişe içinde kaldık. Üçüncü gün Nazım'ın Romanya'ya vardığını öğrendik ve sevindik. Nazım kurtulmuştu. Onun için yeni bir hayat başlıyordu. Memleketini, sevdiklerini, karısını ve bir yaşındaki yavrusunu arkada bırakmıştı.

Bir yıl sonra onu ilk kez Viyana'da Barış Kongresinde gördüm. Bir yıl içinde değişmiş, bambaşka bir adam olmuştu. Mutlu görünüyordu. Dünya barışı için savaşanların arasına katılmış, yerini bulmuştu.

Beni gururla ve sevinçle arkadaşlarına tanıttı. Güney Amerikalı ünlü şair Pablo Neruda elimi sıkarken,

«*Bu adamın kadrini biliniz. Biz onun yanında şair bile sayılmayız*» dedi.

Fakat ne yapalım ki, memleket onun kadrini bilmemiş, bu büyük şairi kaçırmıştı.

İki üç yıl sonra Nazım'la tekrar Moskova'da buluştuk. Fakat bu buluşma acıklı ve hazin oldu. Nazım Viyana'da gördüğüm canlı, heyecanlı Nazım değildi. Sararmış, solmuş, yıkılmış bir hali vardı. Güç halle yürüyordu. Pekin'de bir büyük kalb krizi geçirmiş, Moskova'ya dönüp hastanede birkaç ay tedavi görmüş, yeni taburcu olmuştu. Merak edip kalb hastalıklarını incelemiş, üç yıldan fazla yaşayamayacağı kanısına varmıştı. Bu da onun maneviyatını sarsmıştı. Bu hastalık daha Bursa hapisanesinde başlamış ve onu yıllarca üzmüştü. Bu son kriz ise sinirlerini iyice bozmuştu. Gene de durumuna pek aldırmıyor, yazmayı tasarladığı şiirleri ölmeden önce bitirmeğe çalışıyordu.

Evinde kendisini ziyaret ettiğim zaman, beni karşısına oturttu. Yazdığı vasiyetnameyi okudu. Bu vasiyetnameyi ilk defa bana okuyordu. Şiiri daha o sabah bitirmişti.

Bir yandan cellâtlar girdi araya,
Bir yandan oyun oynadı benimle
bu mel'un felek
Kısmet olmıyacak, Memedim, oğlum
Seni bir daha görmek.

Bunu okurken gözlerinde toplanan yaşları saklamaya çalışıyordu. Fakat ben gözyaşlarımı gizlemeyi başaramadım. Nazım öleceğine inanmıştı. Son sözlerini söylüyordu. Kendisini teselliye çalıştık.

«Ben üzgün değilim, fakat realist olmak gerek. Dünyaya kazık dikecek değiliz ya!» diyordu.

Evet ama, daha yaşamak isteğini de gizliyemiyor-

du. Bize bu şiirleri okumakla kalmadı. Ölümünden sonra yürürlüğe girmek üzere yazdığı vasiyetnamesini okudu. Yemekten sonra Nazım'ın çalışma odasına geçtik. Burada küçük bir kitaplıkta Nazım'ın çeşitli dünya dillerine çevrilmiş şiir kitapları vardı.

«Görüyorsun ya,» dedi, «şiirlerim hemen bütün dünya dillerine çevrilip basıldı. Yalnız şiirlerim kendi memleketimde basılmadı, yalnız kendi halkımın beni işitmesine izin verilmedi. Bu benim yaramdır. Bir şair için bundan acı birşey olamaz. Ben bu şiirleri herşeyden önce kendi halkım için yazdım. Fakat herkes okuyor, o okuyamıyor. Düşün bir kere.»

Gözleri gene dolu dolu idi. En büyük yarasına tuz dökülmüştü. Bereket versin Nazım'ın tahminleri doğru çıkmadı. Kötümserliği uzun sürmedi. Bir süre sonra iyileşti. Yarası kapandı. Tekrar canlandı. Tekrar hayata kavuştu. Ve daha on yıl yeni yeni eserler verdi. Barış savaşı yaptı.

Son yıllarda Nazım'ın vatan hasreti son derece artmıştı. Vatan hasreti içini yiyordu. Bu hasret ona öyle güzel şiirler ilham etti ki, vatan edebiyatında benzerine pekaz rastlanır. Karadeniz'i görünce deliye döner, kendini İstanbul'da sanıp heyecanlanırdı.

Bu varna deli etti beni,
Divane etti.

derdi. Çünkü Varna'da deniz, güneş, yemekler, insanlar hep İstanbul'u hatırlatırdı.

Ve Varna kıyılarından Memet'e şöyle seslenirdi:

Karşı kıyı memleket
Sana sesleniyorum
İşitiyor musun Memet?

Hani elini uzatsa Memet'i kucaklıyacakmış gibi...

Nazım hiçbir zaman yaratıcılığını yitirmedi. Ömrünün sonuna kadar hergün bir şiir yazardı. Bu şiirlerin çoğu henüz gün ışığına çıkmamıştır. Fakat bu şiirler Nazım'ın ne büyük yenilikler yarattığını gösteren değerli örneklerdir. Böyle olmakla beraber, son zamanlarda vaktinin çoğunu oyun yazmaya veriyordu. Kendisini büyük bir dramaturg sanıyordu. Piyeslerinden bazılarını beğenmediğimizi söylediğimiz zaman kızardı. Şüphe yok ki bu alanda da değerli eserler verdi. Ama oyunlarını daha çok iyi bir gelir sağlamak için yazıyordu. Çünkü iyi ve bol yaşamak istiyordu. Hapishanelerde yazık olan yılların acısını yoğun biçimde yaşayarak çıkarmaya çalışıyordu.

Büyük adamlar çok kez ölümlerinden sonra anlaşılırlar. Nazım o mutluluğa ermiştir ki, sağlığında değeri bilindi ve eserlerinin bütün dünya dillerine çevrildiğini gördü. Tek üzüntüsü şiirlerinin Türkiye'de yayınlanmamasıydı.

■ *Nazım'ın Ölümü*

Nazım en canlı, en sağlam göründüğü günlerde ansızın aramızdan ayrıldı. Fakat son günlerde hep ölüm sayıklıyordu. Şiirlerinde bile hep ölümden sözediyordu. Ölümünden birkaç gün önce yazdığı bir şiirde nasıl evden çıkarılıp nasıl gömüleceğini anlatıyordu. İsteği Anadolu'da bir köy mezarlığına gömülmekti.

Başım ucunda bir de çınar ağacı varsa
Taş maş da istemem

diyordu. Bu isteği olmadı. Onu çok sevdiği Moskova'ya gömdük. Daha doğrusu ilerici insanların yüreklerine gömüldü. Orada ebedi hayata kavuştu.

İçindekiler

Önsöz ... 7

Mavi Gözlü Dev ... 11

1. Dindar Nazım Hikmet ... 13
- ◯ Nazım'ın Ailesi ... 13
- ◯ İlk Şiirleri ve Din Etkisi ... 15
- ◯ «Mevlana» Şiirinin Hikayesi ... 18
- ◯ Uyanış 23

2. Aşık Nazım Hikmet ... 29
- ◯ İlk Büyük Sevgi ... 33
- ◯ Münevver Hanım'la Buluşma ... 40
- ◯ Doktor Galina ... 45
- ◯ Saçları Saman Sarısı Kadın ... 51

3. Milliyetçi Şair Nazım Hikmet 59
- ◯ Yeni Ufuklara Doğru 67
- ◯ Ankara Yolunda ... 80
- ◯ Ankara'da ... 87
- ◯ O Zamanki Ankara ... 89
- ◯ Bolu'da 93
- ◯ Trabzon'da 98

4. Devrimci Nazım ... 105
- ◯ Tereddüt ve Karar Günleri 106
- ◯ Moskova Yolunda ... 110
- ◯ Serbest Şiir ... 115
- ◯ Mayakovski'nin Tesiri ... 120

○ Moskova'daki Hayatı 122
○ Dünya İhtilali ve Almanya 133
○ Memlekete Dönüş 136
○ İlk Hapis 154
○ İstanbul'a Dönüş 160

5. Kavgacı Nazım Hikmet 164

○ Eski Arkadaşlarını Yitirdi 168
○ Kavga Başlıyor 176
○ Yakup Kadri 184
○ Ahmet Haşim 187
○ Hamdullah Suphi 189
○ Peyami Safa 191
○ Parti Faaliyeti 201
○ İki Şiir 212
○ Proleter Şairi 214
○ Orhan Selim 216

6. Hapishane Hayatı 220

○ Solcular Evlenmeli mi? 237
○ Af Sözleri 241
○ Büyük Trajedi 242
○ Çankırı Hapishanesinde 267
○ Bursa Hapishanesinde 287
○ Şahane Tembellik 289
○ Harbe Girmiyen Türkiye 293
○ Hapishaneden Görülen Harp 295
○ İki Sanatçı Yetişiyor 296
○ Milli Kurtuluş Destanı 298
○ Yirminci Yüzyılın Şairi 303
○ 14'üncü Yüzyıl İngiliz Şairi ve Yirminci Yüzyıl Türk Şairi 305
○ Gece 9 ila 10 Şiirleri 312
○ Dörtlükler 313
○ Nazım'a Suikast 314
○ Hapishanenin Etkileri 317
○ Yalnızlık ve Hastalık 321
○ Hapisten Çıkış 325

7. Nazım'ın Yurttan Ayrılışı 328

○ Nazım'ın Ölümü 332

Türk basınının en seçkin simalarından biri olan Zekeriya Sertel, bağımsızlık ve demokrasi için mücadelesine daha İstanbul'un işgal altında bulunduğu günlerde Yeni Ses ve Büyük Mecmua gibi iki savaşçı dergi yayınlayarak atılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında bir süre basın yayın genel müdürlüğü yapan Zekeriya Sertel, daha sonra eşi değerli yazar Sabiha Sertel ile birlikte, memleketimizin fikir hayatında derin izler bırakan Resimli Ay Dergisi ile Tan Gazetesi'ni yayınlamıştır. Fakat CHP faşizminin Tan'ı yıktırması ve Sol'a karşı terörün tahammül edilmez bir hal alması üzerine Sertel'ler vatandan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Eşi Sabiha Sertel'i geçen yıl kaybeden Zekeriya Sertel, halen Azerbeycan'da bulunmaktadır. Resimli Ay Dergisi'nde büyük Türk şairi Nazım Hikmet'le yıllarca beraber çalışan Zekeriya Sertel, onun hayatı ve sanatı üzerine konuşabilecek en yetkili kişilerden biridir. Zekeriya Sertel, bu kitabı ile, hakkında şimdiye kadar çeşitli şiirleri yayınlanmış bulunan Nazım Hikmet'in hayatını ve sanatını bir arada inceleyen ve Nazım Hikmet'i anlamak isteyenlere yol gösteren değerli bir belge kazandırmıştır.

12.5 lira